

CONTENTS

PEDAGOGY AND QUALITY OF EDUCATION

SUSTAINABLE URBAN MODEL APPROACHES OF LOCAL GOVERNMENTS IN TURKEY Seda H. Bostanci	7
FOR THE PROFESSIONAL PREPARATION AND THE CAREER DEVELOPMENT OF THE STUDENTS Milena Tsankova, Bozhanka Baycheva	11
INTERACTIVE EDUCATION OF STUDENTS Bozhanka Baycheva, Kameliya Koycheva, Milena Tsankova, Tsanimir Baychev	16
STUDENTS LEARNING SKILLS – FROM RESEARCH TO SUPPORT AND DEVELOPMENT OF LEARNING SKILLS MODEL Vanya Bozhilova	21
SCHOOL AND UNIVERSITY EDUCATION TO SUPPORT ENTREPRENEURS OF THE FUTURE IN BULGARIA Angel Dimitrov, Boyan Slavenkov, Galina Ilieva, Stanislava Klisarova-Belcheva	31
NEW READING CURRICULUM FOR GENERAL EDUCATION PREPARATION BY "PHYSICAL EDUCATION AND SPORT" Teodora Simeonova, Yordanka Zhecheva	39
FROM TRADITIONAL TOWARDS DISTANCE LEARNING Angelina Kirkova-Bogdanova, Daniela Taneva	44
SOME OPPORTUNITIES OF MS EXCEL FOR CREATING DYNAMIC MODELS AND ANIMATED GRAPHICAL OBJECTS Jechka Dimitrova, Ruska Dimitrova	49
INFORMATION TECHNOLOGY IN TRAINING OF STUDENTS OF ECONOMICS Ruska Dimitrova, Jechka Dimitrova	56
FASHION ILLUSTRATIONS IN THE RENAISSANCE Yana Vasileva	62
POSSIBILITIES OF MONITORING FOR EVALUATION OF QUALITY OF EDUCATION IN SCHOOLS Rumyana Gyoreva	66
NURTURING VIRTUES - PRIORITY TASK IN THE MODERN WORLD Mariana Todorova	72
LEVEL OF STUDENT'S COGNITIVE ACTIVITY SPECIALTY "NURSE" AND "MIDWIFE" Marinela Grudeva, Diana Dimitrova, Jordanka Dimitrova	78
EVALUATION OF STUDENTS IN SPECIALTY "SOCIAL PEDAGOGY" ABOUT PRACTICE OF BASIC SPECIALISTS IN DIFFERENT SOCIAL INSTITUTIONS Maria Dishkova	83
WHAT THE 21ST CENTURY STUDENTS NEED TO LEARN FROM THEIR TEACHERS? Viara Gyurova	88
CONCEPTUAL MODEL OF SOFTWARE SYSTEM FOR ORGANIZATION AND MONITORING OF THE ADMISSION AND TRAINING OF DOCTORATE APPLICANTS Galina Ivanova, Desislava Baeva, Pavel Zlatarov, Elitsa Ibryamova	96
GYMNASTICS AS SPECIFIC PHYSICAL ACTIVITIES IN PRIMARY SCHOOL Zlatka Al. Dimitrova	101

OUTSIDE EDUCATION ACTIVITIES OF CHILDREN IN PRINCIPLE OF INSTITUTIONAL AND NORMATIVE PROTECTION Nikolay Nikolov	107
THE MEDIA USAGE AS AN EDUCATIONAL TOOL Antonina Nedkova	113
DIALOGUE AS A COMPONENT OF A COMMUNICATIVE DIDACTIC PROCESS Antonina Nedkova	117
ICT SPECIALISTS - WITH OPPORTUNITIES FOR REALIZATION IN ALL SPHERES OF ECONOMY Tereza Stefanova	121
THE SOCIO-PEDAGOGICAL TRAINING AS A MEANS FOR FORMATION OF PEDAGOGICAL CULTURE Elena Dicheva	128
USE OF ACTIVITY GAMES IN THE SECOND GRADE CLASSES WITH GYMNASTIC CHARACTER Diana Toncheva	137
BIKING AS SPORT AND TOURISM – AN ALTERNATIVE TO THE PHYSICAL TRAINING OF STUDENTS Nina Bogdanova	142
IMPROVE COMMUNICATION SKILLS OF STUDENTS THROUGH THE PRODUCTION OF WRITTEN TEXT Kameliya Koycheva	149
CAUSES AND FACTORS OF DEVIANT BEHAVIOR IN CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE Vesela Bojkova	153

СЪДЪРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА И КАЧЕСТВО НА ОБУЧЕНИЕТО

УСТОЙЧИВ ГРАДСКИ МОДЕЛ СЪОБРАЗЕН С ОСОБЕНОСТИТЕ НА МЕСТНОТО УПРАВЛЕНИЕ В ТУРЦИЯ Седа Бостанджи	7
ЗА ПРОФЕСИОНАЛНАТА ПОДГОТОВКА И КАРИЕРНОТО РАЗВИТИЕ НА СТУДЕНТИТЕ Милена Цанкова, Божанка Байчева	11
ИНТЕРАКТИВНО ОБУЧЕНИЕ НА СТУДЕНТИТЕ Божанка Байчева, Камелия Койчева, Милена Цанкова, Цанимир Байчев	16
УМЕНИЯ ЗА УЧЕНЕ У СТУДЕНТИТЕ – ОТ ИЗСЛЕДВАНЕ КЪМ МОДЕЛ ЗА ПОДКРЕПА И РАЗВИТИЕ Ваня Божилова	21
УЧИЛИЩНОТО И УНИВЕРСИТЕТСКО ОБРАЗОВАНИЕ В ПОМОЩ НА ПРЕДПРИЕМАЧИТЕ НА БЪДЕЩЕТО В БЪЛГАРИЯ Ангел Димитров, Боян Славенков, Галина Илиева, Станислава Клисарова-Белчева	31
НОВ ПРОЧИТ НА УЧЕБНАТА ПРОГРАМА ЗА ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНА ПОДГОТОВКА ПО „ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ И СПОРТ“ Теодора Симеонова, Йорданка Жечева	39
ОТ ТРАДИЦИОННО КЪМ ДИСТАНЦИОННО ОБУЧЕНИЕ Ангелина Киркова-Богданова, Даниела Танева	44
НЯКОИ ВЪЗМОЖНОСТИ НА MS EXCEL ЗА СЪЗДАВАНЕ НА ДИНАМИЧНИ МОДЕЛИ И АНИМАЦИЯ В ГРАФИЧНИ ОБЕКТИ Жечка Димитрова, Руска Димитрова	49
ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ В ПОДГОТОВКАТА НА СТУДЕНТИТЕ ОТ ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СПЕЦИАЛНОСТИ Руска Димитрова, Жечка Димитрова	56
МОДНАТА ИЛЮСТРАЦИЯ В ЕПОХАТА НА РЕНЕСАНСА Яна Василева	62
ВЪЗМОЖНОСТИ НА МОНИТОРИНГА ЗА ОЦЕНКА НА КАЧЕСТВОТО НА ОБРАЗОВАНИЕ В УЧИЛИЩЕ Румяна Гьорева	66
ВЪЗПИТАВАНЕ НА ДОБРОДЕТЕЛИ – ЗАДАЧА С ПРИОРИТЕТНО ЗНАЧЕНИЕ В СЪВРЕМЕННИЯ СВЯТ Марияна Тодорова	72
РАВНИЩЕ НА ПОЗНАВАТЕЛНАТА АКТИВНОСТ НА СТУДЕНТИТЕ ОТ СПЕЦИАЛНОСТИТЕ “МЕДИЦИНСКА СЕСТРА” И “АКУШЕРКА” Маринела Грудева, Диана Димитрова, Йорданка Димитрова	78
ОЦЕНКАТА НА СТУДЕНТИТЕ ОТ СПЕЦИАЛНОСТ „СОЦИАЛНА ПЕДАГОГИКА” ЗА РАБОТАТА НА БАЗОВИТЕ СПЕЦИАЛИСТИ В РАЗЛИЧНИ СОЦИАЛНИ ИНСТИТУЦИИ Мария Дишкова	83
КАКВО ТРЯБВА ДА НАУЧАТ УЧЕНИЦИ НА 21 ВЕК В УЧИЛИЩЕ? Вяра Гюрова	88

КОНЦЕПТУАЛЕН МОДЕЛ НА СОФТУЕРНА СИСТЕМА ЗА ОРГАНИЗИРАНЕ И ПРОСЛЕДЯ- ВАНЕ ПРИЕМА И ОБУЧЕНИЕТО НА ДОКТОРАНТИ	96
Галина Иванова, Десислава Баева, Павел Златаров, Елица Ибрямова	
ГИМНАСТИКАТА КАТО СПЕЦИФИЧНА ДВИГАТЕЛНА ДЕЙНОСТ В НАЧАЛНОТО УЧИ- ЛИЩЕ	101
Златка Ал. Димитрова	
ИЗВЪНКЛАСНИТЕ ДЕЙНОСТИ НА ДЕЦАТА ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА ИНСТИТУЦИОНАЛНА- ТА И НОРМАТИВНАТА ЗАЩИТА	107
Николай Николов	
ПРИЛОЖЕНИЕ НА МЕДИИТЕ КАТО ОБРАЗОВАТЕЛНО СРЕДСТВО	113
Антонина Недкова	
ДИАЛОГЪТ КАТО КОМПОНЕНТ НА КОМУНИКАТИВНИЯ ДИДАКТИЧЕСКИ ПРОЦЕС	117
Антонина Недкова	
ИКТ СПЕЦИАЛИСТИТЕ - С ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЯ ВЪВ ВСИЧКИ СФЕРИ НА ИКОНОМИКАТА	121
Тереза Стефанова	
СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЯТ ТРЕНИНГ - СРЕДСТВО ЗА РАЗВИТИЕ НА ПЕДАГОГИ- ЧЕСКАТА КУЛТУРА	128
Елена Дичева	
ПРИЛОЖЕНИЕ НА ПОДВИЖНИТЕ ИГРИ В УРОЦИ С ГИМНАСТИЧЕСКИ ХАРАКТЕР ВЪВ ВТОРИ КЛАС	137
Диана Тончева	
ВЕЛОСПОРТ И ВЕЛОТУРИЗЪМ – АЛТЕРНАТИВА ВЪВ ФИЗИЧЕСКАТА ПОДГОТОВКА НА СТУДЕНТИТЕ	142
Нина Богданова	
УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА КОМУНИКАТИВНИТЕ УМЕНИЯ НА СТУДЕНТИТЕ ЧРЕЗ ПРО- ДУЦИРАНЕ НА ПИСМЕН ТЕКСТ	149
Камелия Койчева	
ПРИЧИНИ И ФАКТОРИ ЗА ДЕВИАНТНО ПОВЕДЕНИЕ ПРИ ДЕЦАТА ОТ НАЧАЛНА УЧИ- ЛИЩНА ВЪЗРАСТ	153
Весела Иванова Божкова	

SUSTAINABLE URBAN MODEL APPROACHES OF LOCAL GOVERNMENTS IN TURKEY

Seda H. BOSTANCI

УСТОЙЧИВ ГРАДСКИ МОДЕЛ СЪОБРАЗЕН С ОСОБЕНОСТИТЕ НА МЕСТНОТО УПРАВЛЕНИЕ В ТУРЦИЯ

Седа Бостанджи

ABSTRACT: *Strategies and projects of the municipalities in Turkey regarding environment and sustainability issues have been developed and diversified especially after the Local Agenda 21 process. However, the number of municipalities which have well-organized practices in the field of environment is very few. Today, the search for sustainable models in the field of local government shows differences according to the ecological socio-cultural characteristics of the countries and regions. New approaches to this field are evolving as the competition among the municipalities reflects on the projects in the area of environment and sustainability. In Turkey, social municipalities and social services, urban transformation and infrastructure, participatory municipalities and e-municipalities are seen as the most important practices performed by municipalities in the last decade. Among the most prominent works in the environmental area of the municipalities are park and garden projects, environmental clean-up, and projects for the recycling of household wastes. As providing quality of life to the citizens living within the borders of municipalities underlies model approaches in terms of providing service, it is seen that environmental issues are not considered as important in the local government units which have problems particularly with reconstruction, infrastructure and poverty. Since municipalities give priority to these basic problems, they can find partial solutions in the field of environmental protection, and the results of urban transformation, where municipalities often act as actors, are also among the main causes of environmental problems. In this respect, it is thought that municipalities are relatively responsible in terms of creating environmental problems and they have to develop an identity to produce more projects in terms of environment. Considering this approach, the environmental models that municipalities in Turkey can develop are examined in this study. Cittaslow, eco-city and healthy city projects are evaluated among the sustainable environmental models.*

Key words: Local Governments, Sustainability, Cittaslow Movement, Eco-Cities, Healthy Cities

Introduction

Local governments look for innovative models in good governance systems by developing their democratic means of participation. International municipal associations and organizations provide opportunities in order to share successful studies and experiences in these areas. The eco municipal model developed by Scandinavian countries based on the experiences of local governments and sustainable communities is among the outstanding examples of environmentalist municipal approaches. This municipal experience has formed the basis for the sustainability measures of the Local Agenda 21 process [1].

The sustainability approaches of the municipalities that create the basic system of local governments include project-based and strategic features. However, the development of the holistic

sustainability models in municipality is quite new. The fact that municipalities shape their political systems through these models have some difficulties especially for developing countries. One of the major difficulties is the ability to explain how the model of the environment can benefit inhabitants in terms of poverty, employment and social assistance. Similarly, since the approaches to the protection of the environment are seen as less construction, developing alternative renewable energy sources which require less employment instead of industrial production; these models are not seen effective in terms of finding solutions to the urgent problems. But this is a prejudice that comes from the fact that the subject is not well known. If the awareness of green employment and sustainable economies is thought, these foregrounds may be reduced over time. In addition, the increase in visible problems

such as global climate change and environmental health problems shows that these areas are of great importance in order to create a durable community and a city management.

The duty of local governments is to explain the alternative green employment opportunities, tourism potentials, and international funding support opportunities of these systems to the citizens who are their electorates. The most important of all is that they have to show that they are honest about their commitment and determined to their solutions. Each of these models must be redesigned considering the local dynamics.

Sustainable Urban Models in Turkey

Local government are searched for models for sustainable development and try to developed sustainable communities. “Sustainable urban development will require governance, market and regulatory changes not only for cities and nations, but also for environmental hinterlands” [2]. This approach leads to the global expansion of sustainable urban models with international organizations. “According to most studies, developed countries have higher ecological footprints than middle and lower-income countries” [3]. This process illustrates the interdependence of

countries and environmental responsibility of developed countries.

As a sustainable tourism and environment approach in Italy, the slow food movement and its Cittaslow movement to urban life have gradually started to be implemented in various countries including Turkey. As seen in Table 1, Seferihisar is the forerunner of this movement in Turkey.

Members of the Healthy Cities Association organize various events and develop projects in the municipal environment and health. While various municipalities in Turkey work on these issues, Bursa is among the examples attracting attention with its studies in this area.

Although it is difficult to provide a holistic eco-city example in Turkey, cities in new development areas such as Gaziantep have started to be designed in accordance with eco-city criteria. Bursa Nilufer is another example for eco-city projects in Turkey. And also eco-villages are innovative ideas for sustainable community models and some of these eco-villages are Foca-Izmir, Kucukkuyu-Camtepe-Canakkale [4].

Eco-municipalities are the holistic approach for sustainable municipality model but comprehensive example that took place in Turkey has not been found yet and is being discussed in the academic agenda [5].

Table 1. Realized Sustainable Urban Models in Turkey

	Sustainable Urban Model	Pioneer Examples from Turkey
1	Cittaslow Movement	Seferihisar / İzmir
2	Healthy Cities	Bursa
3	Eco-Cities	Gaziantep

Cittaslow Movement

Cittaslow or slow city is the international municipal association was established in Italy in 1999, has a large number of cities with around 30 member countries. Cittaslow, an organised network of small cities, is attempting to focus urban and regional plans around the primary asset of place based identity, by choosing to preserve the threads of each urban area’s own unique characteristics” [6]. “Cittaslow emphasises local distinctiveness in a context of globalisation and seeks to improve quality of life locally. It aims to achieve this by globally disseminating a model for local governance which is adopted by its accredited members” [7]. Within the membership process, it is required the population to be below

50,000 and comply with 70 criteria consisting of the quality of environment and life.

Seferihisar is the first Cittaslow experience in Turkey [8]. Major Cittaslow examples in Turkey are Seferihisar-Izmir, Akyaka-Mugla, Persembes-Ordu, Gokceada-Canakkale, Halfeti-Urfa, Yenipazar-Aydin, Taraklı-Sakarya, Vize-Kirklareli, Yalvac-Isparta, Savsat-Artvin and Goynuk-Bolu [9].

Healthy Cities

“A healthy city is a city which is designed and developed for health-supportive environment and improves quality of life” [10]. “Through their local relationships and their participation in regional networks, healthy cities are able to make connections between environmental action and

the health impacts of climate change” [11]. Healthy Cities, The World Health Organization with its regional offices and more than 30 member countries has developed at the 1996 Habitat Summit and the following years. It was handled in Turkey in 2003 and published the 2004 union rule.

“The Metropolitan Municipality of Bursa, which is the first city to become a member of WHO Healthy Cities Project from Turkey, has pioneered the establishment and development of the Healthy Cities Association in Turkey. The founding members of Healthy Cities Association in Turkey are Bursa, Cankaya, Yalova, Afyon, Van, Kadıkoy, Urgup, Tepebasi, Ordu, Kirikkale” [12].

“The vision of Bursa for a healthy city consists of engaging communities in active and meaningful dialogue on health issues. Bursa Healthy City initiative has launched the approach of healthy city concept originated from World Health Organization (WHO) to provide all healthy conditions for the city” [13].

Eco-Cities

Relations between Turkish municipalities and northern European countries may have important implications for environmental sustainability strategies.

“Eco-cities are the cities that have been designed in accordance with the holistic environmental values of the 21st century” [14]. According to Roseland (1997) “a collection of a patently disconnected ideas about urban planning, transportation, health, housing, energy, economic development, natural habitats, public participation, and social justice all comprise a single framework: the eco-city” [15].

The Turkey-Sweden Local Governmental Partnership Program, which was initiated in 2003 and was performed in 2005, was formed in cooperation with the Turkish Municipalities Union and the Swedish Regional and Local Authorities Association. The Municipality of Nilufer conducts eco-works with this partnership [16]. Nilufer Kayapa Village Eco-City Project Works started in 2012 [17].

Conclusion

In this study, models suitable for scales and local characteristics in Turkey were examined and the potential effects for the success of the

implementations of these models and the effectiveness of new searches have been discussed.

When these models are examined in general, it is seen that they contribute to environmental values as well as create significant tourism potentials and contribute to economic and social sustainability. While the developed models lead the municipalities to seek innovative approaches, they contribute to the establishment of international synergies among municipalities and to the exchange of experience.

In future studies, some criteria such as population structure, scale and urban characteristics in Turkey can be grouped into sustainable urban models according to regions, cities and districts.

References

1. Bostanci, S.H. and Albayrak, A.N., 2017. The role of eco-municipalities in climate change for a sustainable future. In: Gampat W. and Isaac, W.A.(Eds.), *Environmental Sustainability and Climate Change Adaptation Strategies*, pp. 213-231. IGI Global.
2. Haughton, G., 1997. Developing sustainable urban development models. *Cities*, 14(4), 189-195.
3. Yildirim, S., Yildirim, D.C., and Gedikli, A., 2016. Sustainable consumption trends in the world in the context of green economy and sustainability. M. Mustafa Erdoğan, Thankom Arun and Imran Habib Ahmad (Eds.), *Handbook of Research on Green Economic Development Initiatives and Strategies* (pp. 65-84). IGI Global.
4. Guleryuz, M., 2013. Bir ütopya hareketi olarak eko-köyler: Türkiye’deki örnekler üzerine bir inceleme (Doctoral dissertation, İstanbul Kültür Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü/Mimarlık Anabilim Dalı/Mimari Tasarım Bilim Dalı).
5. Bostanci, S.H., 2014. Türkiye’de eko belediyeçilik modelinin uygulanabilmesi üzerine yaklaşım. *Planning*, 24(1), 4-5.
6. Radstrom, S., 2014. A place sustaining framework for local urban identity: An introduction and history of Cittaslow. *Italian Journal of Planning Practice*, 1(1), 90-113.
7. Pink, S., 2008. Sense and sustainability: the case of the slow city movement. *Local Environment*, 13(2), 95–106.
8. Gorkem, O., and Ozturk, Y., 2014. Gastronomic reflections of cittaslow movement on local cuisine: the case study of Seferihisar (İzmir, Turkey). *Turizam*, 18(1), 11–21.

9. Cittaslow Uluslararası Organizasyonu, <http://cittaslowturkiye.org/#uluslararasi>

10. Bostanci, S.H., 2015. Sustainability strategies and projects of Turkish municipalities, Thomas, K.D. (Ed.) *Handbook of Research on Sustainable Development and Economics*, (pp. 56-71). IGI Global.

11. Bentley, M. (2007). Healthy cities, local environmental action and climate change. *Health Promotion International*, 22(3), 246-253.

12. Turkish Healthy City Association, <http://www.skb.gov.tr/english/about-us/about-the-association/>

13. Tepecik, A. and Anderson, E., 2006. Sustainable Development within the Region: Strategies and the Complex Social System- What Turkey and the U.S.A. Can Learn from Skåne, Sweden. <http://www.bth.se/tks/esp.nsf/>

14. Bostanci, S.H., 2015. Sustainability strategies and projects of Turkish municipalities, Thomas, K.D. (Ed.) *Handbook of*

Research on Sustainable Development and Economics, (pp. 56-71). IGI Global.

15. Roseland, M., 1997. Dimensions of the eco-city. *Cities*, 14(4), 197-202.

16. Nilufer Municipality International Projects, <http://www.nilufercity.eu/index.php?s=i&id=20>

17. Bursa Nilufer Eko-Kent Projesi, <http://www.arkiv.com.tr/proje/bursa-nilufer-eko-kent-projesi/2004>

Seda H. Bostanci
Namık Kemal University
Political Science and Public Administration
Namık Kemal University Main Campus,
Tekirdağ

e-mail: shbostanci@nku.edu.tr

ЗА ПРОФЕСИОНАЛНАТА ПОДГОТОВКА И КАРИЕРНОТО РАЗВИТИЕ НА СТУДЕНТИТЕ

Милена Цанкова, Божанка Байчева

FOR THE PROFESSIONAL PREPARATION AND THE CAREER DEVELOPMENT OF THE STUDENTS

Milena Tsankova, Bozhanka Baycheva

ABSTRACT: Today more and more attention is paid to the quality of education of the students and their professional realization. One of the important aspects to which the students' education is orientated is the professional practical preparation and accomplishing the most useful connection between all interested in the process: education – business – market. These relationships are built on the base of mutual interest. The educational institutions aim to prepare competitive specialists, which will successfully realize themselves on the labor market. An important role in students' preparation is their professional orientation on the base of the practical experience. From the very beginning students must have an idea about the career path they want to take. Their career development is an endless process of professional improvement, which includes accumulation of new skills, knowledge and skills and ambition of endless improvement. The Aim of this publication is presentation of the main activities, related to the professional preparation and career development of the students of the specialties in educational – qualification degree „professional bachelor”, that are learning in College Dobrich. The activities that take place are presented in connection with the career development of the students. They are in three main directions: activities with users of specialists; activities that navigate and develop students' career; activities related to pupils and applicant students. The activities in the three directions are focused on the future professional realization of the students. All activities, accomplished with the students, aim to prepare highly qualified and competitive specialists, corresponding to the contemporary educational standards and the labor market.

Key words: students, pupils, employers, career development, labor market

Докладът е осъществен с подкрепата на фонд „Научни изследвания” на ШУ „Епископ К. Преславски” – № РД-08-106/06.02.2017.

Въведение

В последните години все повече се говори за връзката и взаимодействието между образователната система и пазара на труда. Тези взаимоотношения се изграждат на основата на взаимния интерес. От една страна е пазарът, който „регутира при конкурентни условия (с предимство за най-добрите) потребностите и условията на завършващите училището, а от тук и стратегическите решения при свръхпредлагането и свръхтърсенето на специалисти в една или друга област” [1, с.15].

От друга страна са образователните институции, които се стремят да подготвят висококвалифицирани и конкурентноспособни специалисти, повишавайки непрекъснато качеството на обучение. Тези кадри, за да

могат да се реализират професионално и да имат успешна кариера, трябва да са подготвени, съобразно съвременните образователни стандарти и изискванията на пазара на труда.

Много често под кариера се има предвид работата в области, които изискват професионални знания и умения, и в този смисъл професионално обучение или натрупан професионален опит в дадена област. При подготовката на студентите изключителна роля имат тяхното професионално ориентиране на базата на практическия опит.

„Кариерното развитие е непрестанен процес на учене, себепознание, проучване на възможности за работа, определяне на цели и взимане на решения, който се разгръща в рамките на целия живот на човека – от детството до дълбока старост”. [3].

Кариерното развитие е един процес на професионално израстване, който включва трупане на нови знания и умения и стремеж към непрекъснато усъвършенстване.

Във висшето училище още от самото начало студентите трябва да имат представа относно кариерния път който искат да следват, а удовлетвореността от работата може да се окаже ключов фактор за добро кариерно развитие.

Целта на настоящата публикация е представяне на основните дейности, свързани с професионалната подготовка и кариерно развитие на студентите от специалностите на образователно-квалификационна степен „професионален бакалавър“, обучаващи се в Колеж-Добрич.

Изложение

Колеж - Добрич е част от структурата на Шуменския университет «Епископ Константин Преславски». В Колежа се осигурява подготовка в образователно - квалификационна степен “професионален бакалавър”. Обучението е в три професионални направления – Педагогика, Информатика и компютърни науки и Растителна защита.

Обучението на студентите се осъществява по учебен план, който включва групи дисциплини, осигуряващи следната подготовка: теоретична, специализираща, технологична, практическа, компютърна и друга.

Един от важните аспекти към който е насочено обучението на студентите е професионалната практическата подготовка.

В условията на пазарна икономика „се разширяват изискванията към базисната подготовка, осигуряваща условията за креативност и самообразование, а от друга страна се изисква актуална професионална или профилирана подготовка за съответната реализация”[2, с.7.]

Във връзка с професионалната подготовка на студентите, всяка учебна година се актуализира учебната документация, която е съобразена с бъдещата реализация на студентите. За повишаване на качеството на обучение и професионалната подготовка се разработва и реализира План за кариерно ориентиране и развитие на студентите. Той е в съответствие с основната стратегическа цел на Шуменския университет [4], респективно на Колеж-Добрич да подготвя висококвалифицирани и конкурентноспособни кадри, съобразно изиска-

нията на пазара на труда и изискванията на бизнес средата в региона и в страната като поддържа и повишава качеството на образованието и осигурява образование през целия живот.

По Плана за кариерно развитие се осъществяват дейности в три основни направления:

- Дейности с потребители на кадри;
- Дейности по ориентиране и кариерно развитие на студентите;
- Дейности, свързани с ученици и кандидат-студенти.

Дейностите и в трите направления са насочени към бъдещата професионална реализация.

1. Дейности с потребители на кадри.

За подготовката на високоспециализирани кадри в съответствие с нуждите на пазара съдействат провежданите разнообразни дейности с потребителите на кадри. Едни от тях са организираните срещи и дискусии с водещи научни работници, специалисти, учители и др. Проведени са срещи на студентите от направление Растителна защита с научни работници от „Агроном I Холдинг, Добруджански земеделски институт, Лабораторен комплекс на земеделски институт и други. На тези срещи са представени съвременни дейности по генетика и селекция на полския участък, актуални проблеми в микробиологията, практическа работа по растителни и генетични ресурси, проблеми в земеделието и др. Проведени са срещи за другите специалности със специалисти в областта на информатиката и информационната наука и с водещи учители. Обсъжданата проблематика с потребителите съдейства за подобряване на образователния процес и максималното му доближаване до практиката.

Непрекъснато се търсят различни форми за включване на водещи специалисти в обучението на студентите под различни форми – провеждане на практики и преддипломни стажове в производствени предприятия, фирми, училища и др. Изнасят се лекции по проблеми, свързани с бъдещата професионална дейност. Провеждат се семинари, на които се канят гост – лектори. Също така се провеждат срещи в условията на производствената дейност с представители на бизнеса и учебното заведение – проведени са срещи с производители в реална работна среда и са представени някои бизнес дейности на частните земеделски производители с различен

предмет на дейност. Колежът поддържа контакти с Регионалното управление по образование, с общинската и областната администрация, с научни, образователни и културни институти в региона и страната, с ръководствата на детските градини и училищата в област Добрич, с фирмите за растителна защита и информационни дейности.

Сключени са договори за съвместна дейност с фирми в сферата на земеделието в региона, фирми по информатика и договори с училища и детски градини.

Съвместната дейност с потребителите на кадри позволява използване на производствената база на фирмите и базата на учебните заведения. Така се дава възможност за провеждане на стажове и практики в реална работна среда под прякото ръководство на ментор. Представя се производството и конкретната производствена среда, разглеждат се проблемите във фирмите, в учебните заведения в реална среда и реално време. Връзките са двустранни. Преподавателите, от своя страна, оказват помощ, съдействие и дават консултации при поставяне на конкретни проблеми. Преподаватели от Колежа вземат участие в мероприятия и конкурси, провеждани от училища и детски градини.

Заедно с представители на потребители на кадри се реализират европейски проекти, които имат много голямо значение за професионалната подготовка. Пример за такъв проект е „Образованието в Шуменския университет в служба на икономиката на знанието” (2013-2014). По него са актуализирани някои учебни програми. В ОКС „професионален бакалавър”, направление „Растителна защита” това са програмите по дисциплините Общо земеделие, Хербология, Растителни генетични ресурси; в направление „Информатика и компютърни науки” – програмите по дисциплините Web програмиране, Основи на електронния бизнес, Операционни системи, Компютърна графика, Мултимедийни и хипермедийни технологии. В работните групи по актуализиране на учебните програми са включени представители на бизнеса, професионалните организации и студенти. Включени са представители от ДЗИ – Ген. Тошево, Опитна станция по земеделие „Хан Крум” и от фирми с предмет на дейност в областта на информатика. Менторите са от бизнес средите. Те представиха в аудиторни часове пред студентите практически занятия по теми от

разработените нови учебни програми. Менторите бяха съавтори в разработените учебни помагала за нуждите на учебния процес.

Друг проект с голямо значение за бъдещата професионална подготовка на студентите е „Студентски практики”. При него ментори от различни сфери на обществения живот, които са в съответствие със специалността на студентите, организират и ръководят работата на студентите – практиканти в организацията, потребител на кадри. И по двата проекта менторите са в непрекъсната връзка с академичните наставници, които са преподаватели от Колежа.

С цел осъществяване на обратна информация и коригиране на дейностите се осъществява анкетиране на работодателите. Добрата научна и практическа подготовка на завършващите специалностите в Колежа се потвърждава и от мненията на работодателите. Според обобщените последни резултати от анкетните проучвания, всички потребители на кадри смятат, че обучението в Колеж-Добрич е дало на студентите необходимата подготовка за пълноценна професионална реализация. Според 93,8% от анкетирания, които са наели на работа кадри, завършили Колеж-Добрич смятат, че завършилите студенти притежават основни познания в професионалната област. По-голяма част от работодателите считат, че 75% от наетите на работа прилагат придобитите знания в практиката, 81,2% смятат, че притежават добра комуникативност и умения за работа в екип, а 87,5% - че умеят да работят самостоятелно.

Работодателите високо оценяват познанията на студентите в професионалната област. До момента за учебната 2016/2017 година са направени нови 35 анкети сред работодатели. Всички анкетирани са на мнение, че практическите знания, опита и професионалната компетентност на завършващите студенти в Колежа са на високо ниво.

За удовлетвореността на работодателите, за работата по обратната връзка, качеството на подготовката и компетентността на студентите говори фактът, че веднага след дипломирането голяма част от завършилите студенти се реализират професионално (Таблица 1).

Таблица 1. Реализирани студенти за периода 2012-2016 година в %

Специалност	2012	2013	2014	2015	2016
ИИТ	54,5%	40%	30,7%	45,5%	22,2%;
НУПИТ	62,5%	68,2%	94,1%	78,9%	53,8%
НУПЧЕ	45,5%	87,5%	100%	66,7%	73,33%;
ПУПЧЕ	66,7%	84,6%	63,6%	69,9%	77,78
РЗ	85,7%	57,1%	57,1%	46,2%	35,7%.

2. Дейности по ориентиране и кариерно развитие на студентите

В учебния план на специалностите се увеличава процентът на занятията с практическа насоченост. Целта е студентите да придобият представа за прилагането на теоретичната подготовка в реални практически и производствени условия. Преподаваните лекции се осъвременяват на базата на проучвания, направени в страната и чужбина. Темите, които се разглеждат на упражнения се подбират съобразно професионалната насоченост, интереса на студентите и актуалността на проблема. Осигурени са часове за самоподготовка на обучаваните. Така се усвояват умения за работа със специфична терминология и литературни източници.

Усилията в Колежа са насочени и към други дейности, свързани с практическата подготовка на студентите с цел изграждане на компетенции в съответствие с потребностите на пазара на труда. Във връзка с това се осъществяват различни видове практика и стажове по различните специалности. За целта се използват базите на фирми и училища.

Водещ акцент в обучението на студентите е съчетанието на теоретичните познания с практическия опит. Освен предвидените лекционни курсове и упражнения по специалните предмети, в направление Растителна защита са заложили и задължителни практически занятия (Практика по хербология, по фитопатология, по ентомология, по генетика и селекция и по ботаника). Практиките се провеждат в реална работна среда, като се посещават различни фермерски стопанства, научно-приложни институти и лаборатории. Там се усвояват и отработват нови методики, прилагани в съвременната аграрна наука и производството. Например в някои от практиките е предвидено събиране и подготвяне на хербарий; по ентомология се изготвят ентомологични сбирки на икономически важните неприатели.

За специалностите от направление Педагогика се провеждат хоспетиране, текуща и стажанска практика. Във връзка с това се организират срещи, на които студентите се запознават с организацията, изискванията и провеждането на практиката. Практическото обучение им дава възможност да получат знания и да навлязат в реална работната среда.

Практическата подготовка се реализира също така с въведения летен стаж. През лятото на 2016 г. всички студенти завършили 2 курс реализираха летен стаж в рамките на 30 часа. След приключване на практическия стаж приемащата организация издава на студента-практикант удостоверение за извършената дейност. Всеки студент изготвя отчет за проведената практика, в който описва периода на провеждане на лятната специализираща практика и дейностите, които е извършил.

За кариерното развитие на студентите помага и продължилния проект „Студентски практики“. Проектът е продължение на академичната подготовка на студентите. До момента реализиращите практическо обучение по проекта за учебната година са 49 студенти.

Студентите вземат участие в различни курсове, конференции, семинари и уебинари, свързани с подготовката и бъдещата професия.

Студентите се включват в научноизследователски групи. Това им дава възможност да направят първи стъпки в научноизследователската работа, да се запознаят с експерименталната база и проблематиката на научните лаборатории; да придобият знания и умения за работа с наличната апаратура; да участват в дискусии по научни проблеми. Студентите вземат участие и в научни проекти. В научните групи се включват студенти, които проявяват интерес към разработваните проблеми. Резултатите от студентските изследвания, оформени като научни

съобщения или доклади, се представят на научни форуми.

3. Дейности, свързани с ученици и кандидат-студенти.

Друг вид дейност е работата с бъдещи кандидат-студенти. Тя има за цел ранно откриване на кандидати с интересите към университетските науки и към отделните специалности. Например на ученици от последните класове се представят специалностите, организацията и базата на Колежа. Така бъдещите кандидати се запознават с Университета и получават обща представа за професията. Цели се в колежанските специалности да попаднат и да се обучават студенти с изявен професионален интерес, които след това да се реализират професионално.

Всяка година се провежда и след това се анализира кандидат-студентската кампания. Отчита се:

1. Съотношение между кандидатите за дадена специалност и местата в нея;
2. Среден успех от дипломите за средно образование.
3. Най-висок и най-нисък бал на приетите студенти по специалности;
4. Място на специалността, в която студентът е приет, в реда на посочените от него специалности.

По отношение на КСК, свързана с прием 2016/2017, се отчита, че кампанията протича при силна конкуренция и засилен демографски проблем. Отбелязва се, че в условията на икономическа криза, растяща безработица и намаляване на броя кандидати за страната, местата в Колежа са запълнени на първо класиране.

Във връзка с повишаване на качеството на обучение ежегодно се провеждат различни видове анкетиране. Резултатите от тази обратна връзка ни дават необходимата информация за провеждане на промени в различни аспекти на учебната дейност и организацията на учебната и практическа дейност с цел подобряване на качеството на обучение. Правят впечатление следните резултати:

= 74% от анкетираните новопостъпили студенти посочват като мотивация за следване получаване на добро, висше образование;

= за 55% от анкетираните избора на специалност се определя от личните интереси, за

22% от анкетираните – от възможността за реализация.

= около 50% от анкетираните посочват много добри и добри първи впечатления от Университета.

= като други причини да изберат това образование студентите посочват, че е финансово достъпно и близко до местоживеене.

При проведените анкетни проучвания сред работодатели също се отчетоха добри резултати за назначени служители, които са възпитаници на ШУ.

Заклучение

Представените основни дейности, свързани с професионалната подготовка и кариерно развитие на студентите и осъществени в посочените направления са насочени към подготовката на висококвалифицирани и конкурентноспособни кадри, отговарящи на съвременните образователни изисквания и на пазара на труда.

В резултат на това се осъществява най-ползотворна връзка между всички заинтересовани в процеса: обучение – бизнес – пазар.

Литература

1. Митрополитски, М. 2000 *Образованието и пазарът*. //Образованието и пазарът, С., НИКС ПРИНТ,
2. Станев, С. 2000 *Училището на прага на 21-то столетие*. //Образованието и пазарът, С., НИКС ПРИНТ.,
3. *Стъпки за планиране на кариерата* <http://www.kakvidastanem.bg/careerLib.php?id=89><http://www.kakvidastanem.bg/careerLib.php?id=89>.
4. Шуменски университет, *Мисия, визия, цели и задачи*. <http://shu-bg.net/za-nas/ideas>

Божанка Байчева, Милена Цанкова
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”, Колеж-Добрич
Катедра „Начална и предучилищна педагогика”
9302 гр. Добрич, ЖК "Добротица" 12;
e-mail:kolejdobrich@shu.bg;
milena_b@abv.bg; bbaycheva@abv.bg

ИНТЕРАКТИВНО ОБУЧЕНИЕ НА СТУДЕНТИТЕ

Божанка Байчева, Камелия Койчева, Милена Цанкова, Цанимир Байчев

INTERACTIVE EDUCATION OF STUDENTS

Bozhanka Baycheva, Kameliya Koycheva, Milena Tsankova, Tsanimir Baychev

ABSTRACT: This paper presents a specially designed interactive learning activities in the subjects Oral and Written Communication, Natural History and Methodology of Musical Education of students of pedagogical specialties of College-Dobrich. The aim is to teach students to interactive teaching methods and skills to apply in their pedagogical work. This interactive learning activity is based on acquiring knowledge from different sources of information, stimulating the personal involvement of the students and interaction with other students. Students work in an interactive environment that contributes to improving the quality of the learning process. In the process of training, students learn to work together, to be tolerant, to respect others' opinions, but to assert his own opinion. Acquired skills in teamwork contribute to building a sense of purpose, work and personal discipline, creative thinking and activity. This collaboration provides opportunities to master skills for cooperation and development of skills for organizing and planning activities. It stimulates the building of own opinion and skills to protect their position.

Used interactive methods of work are extremely effective and enforceable as in the training of students and pupils. As a result of the training students receive valuable experience, knowledge and new ideas to use interactive methods in their future pedagogical practice.

Key words: students, interaction, music, oral and written communication, natural history

Докладът е осъществен с подкрепата на фонд „Научни изследвания“ на ШУ „Епископ К. Преславски“ – № РД-08-106/06.02.2017.

Въведение

Все по-важно място в професионалната подготовка на студентите заема прилагането на интерактивните методи на обучение.

Обучението по различните дисциплини позволява успешно да се съчетават традиционните методи и средства с интерактивни. Студентите работят в интерактивна среда, в която обучаваният се поставя в условията на постоянно взаимодействие с всички останали.

Създаването на интерактивна образователна среда се утвърждава в съответствие с актуалните образователни тенденции за изместване центъра на тежестта от даването на знания в готов вид към тяхното самостоятелно овладяване чрез ново познание и нова дейност, ново общуване. Създаването на такава среда повишава качеството на учебния процес, допринася за реализиране на новата парадигма за подготовката на учителите, съобразно променените им функции. [3]

Основно място в интерактивната образователна среда заемат интерактивните методи на

обучение, които се отличават с голямо разнообразие.

Според И. Иванов интерактивните методи за обучение са три вида: ситуационни, дискуссионни и опитни (емпирични) [2].

Чрез създаване на конкретни ситуации, обучаващите се мотивират за извършване на определена дейност. Студентите се поставят в нови ситуации в които разработват различни проекти, решават творчески задачи, работят в екип. Повишава се активността им.

Според Д. Тодорина целесъобразността от използването на интерактивните методи на обучение е продиктувано от променените основни функции на учителя, който не е само източник на знания и информация, а и мениджър, фасилитатор, медиатор – посредник между обучаваните и учебното съдържание, между обучаваните и глобалния свят. [3]

Ето защо прилагането на интерактивните методи на обучение заемат важно място в професионалната подготовка на студентите-бъдещи педагози.

Изложение

В настоящата разработка се представя специално подготвена интерактивна учебна дейност по дисциплините устна и писмена комуникация, природознание, методика на музикалното възпитание и музикален инструмент на студентите от педагогическите специалности на Колеж-Добрич. Тази дейност е основана на придобиване на знания от различни източници на информация, стимулиране на личното участие, творческата активност на студента, взаимодействието му с останалите студенти на основата на отговорност, оценка и самооценка.

Целта на настоящото изследване е студентите да получат знания за интерактивните методи на обучение и умения за прилагане в педагогическата им работа.

В процеса на обучение по учебната дисциплина „Природознание“ студентите получават теоретични знания за природния свят. За нуждите на подготовката на студентите-бъдещи учители в тази дисциплина се включват интегрирани знания от редица научни дисциплини като астрономия, ботаника, зоология, география и др. Студентите получават теоретични знания за отделните компоненти на природната среда: въздух, води, почви, климат, валежи, растителен, животински свят, за взаимоотношенията между нежива и жива природа, между организмовия свят, между човека и природата и ролята на човека за опазване на природата. В учебната дисциплина е включена тематика, която е необходима за по нататъшната им професионална реализация.

След като по учебен план във втори курс студентите са усвоили теоретични знания за природата във трети курс ги прилагат по учебната дисциплина „Методика на обучението по природознание“. В часовете по методика студентите усвояват знания, умения и компетенции за представяне на учебното съдържание пред учениците в началното училище. Студентите бъдещи-учители затвърдяват знанията по време на семинарните упражнения. Така на студентите се предлага да направят методическа разработка на тема годишния сезон Пролет. Разделят се на 4 екипа, които работят по определени задачи. Например на първия екип се поставя задача да проследят промените, които настъпват в неживата природа – слънчевото греене, продължителност на деня, температури, валежи, ветрове.

Втора група проследява промените, които настъпват в растителния свят – промени при треви, храсти и дървета. Трета група разглежда промените в животинския свят. Проследяват промените при различните групи животни, изучавани в началното училище. Четвърта група – промените в живота на хората и тяхната трудова дейност. На всяка от групите се поставя изискване да подберат и структурират учебното съдържание; да подберат подходящи обекти (растения и животни) и дейности за разглеждане, методи, средства и да ги съобразят с дидактическите принципи. Изисква се да подберат подходящо и достъпно за възрастта на учениците от началното училище онагледяване, да разработят подходящи дидактични задачи. В резултат на екипната работа всяка група оформя своята задача, излъчва представител, който най-добре да я презентира пред студентската аудитория. След представянето на групата се прави анализ и се дискутират други предложения. В резултат на изложението на всяка група се изгражда цялостна представа за сезона Пролет, който може да бъде модел за представяне в началното училище по учебните предмети, запознаващи учениците с природната среда.

При представяне на темите за студентите се проследяват интегративните връзки с другите, изучавани в Колежа учебни дисциплини. Например темата за сезона Пролет е обект на внимание и по дисциплините „Устна и писмена комуникация“ и по „Методика на музикалното възпитание“. Това позволява студентите да видят възможностите на всяка от изучаваните учебни дисциплини да съдейства:

- за формиране на цялостна картина на обкръжаващия свят;
- за създаване на условия учениците да опознаят света около тях;
- да преживяват, да изразяват своите чувства и емоции;
- чрез участието на няколко сетива, знанията да се усвояват по-бързо и по-трайно.

Във връзка с това на студентите от втори курс от педагогическите специалности на Колеж-Добрич се постави задача в часовете по дисциплината „Устна и писмена комуникация“ да напишат текстове на тема „Пролет“. Тези текстове се предоставят на студентите от трети курс, които ще работят върху тях надграждайки ги с невербални, музикални и звукови ефекти, характерни за пролетната картина. На студентите е дадена възможност

да изберат заглавие, което да конкретизира темата - пролет в гората, на морския бряг, в селския двор, в града и др. Не се поставят жанрови и композиционни изисквания-есе, разказ, стихотворение...

Творческият процес се реализира като студентите работят в екип по трима, четирима, като предварително са запознати с технологията за работа в екип. Дейностите, които извършват, структурирането на взаимодействието около роли, изпълнявани от членовете на екипа имат обща значима цел – съвместната дейност да повлияе върху общия резултат. Всеки член на екипа се ангажира чрез сътрудничество с останалите от екипа да участва в обучение със засилен интерактивност, отличаваща се с отношения на взаимопомощ и взаимно стимулиране, усвояване на модел на поведение, роли, на организационна структура.

На практика те могат да проверят твърдението на Джонев, че „интеракционният компонент в общуването се отнася до организацията на взаимодействието“ [1, с. 54]. Интеракцията е насочена към усъвършенстване на умения за пълноценно речево общуване на студентите, ефективно обучение в писане и чрез придобиване на личен опит да я приложат в бъдещата си педагогическа практика.

Студентите се подпомагат с контролни въпроси – какви са изискванията към текстовете от определен жанр, критерии за оценка на творческия резултат, технология на работата в екип.

Работата със студентите преминава през следните етапи:

1. Предварителна подготовка

Този етап включва:

- разпределяне на студентите в екипи на принципа на свободен избор;
- създаване на обстановка за творчество на екипите-обособено място, достъп до информация; разпределение на ролите –лидер, при тяхно желание, отговорник за идеите;
- определяне на отговорник за спазване на правилата, контролиращ и времето за работа;
- избор на редактор;
- избор на говорител.

След като приемат правила за ефективна работа, студентите насочват усилия за избор на заглавие като нахвърлят идеи за характерните белези на пролетта, обсъждат, спорят и аргументират предложенията си, съобразявайки се с адресата - учениците от начален

етап на обучение, техните знания и интереси. Те имат предвид и възможностите, които със своя текст трябва да осигурят за колегите си, които ще работят с невербални средства.

Когато изборът на заглавие е факт, приет от екипа, започва уточняване на жанра, планиране на микротекстовете, структуриране на последователността, логиката на изложението, композицията, планиране на дейността.

Този етап се характеризира със засилен активност от всички участници в екипите, с много предложени идеи и голям период от време за обсъждане, аргументирано собствено мнение за определено заглавие. При вземането на решение като основен аргумент се налагат интересът и знанията на учениците-адресат. Затова изборът на заглавия обхваща „Пролет в гората“, „Пролет на село“. Избраната тематика, идеите, микротекстовете, настроението, обхващат позитивна картина-слънце, спокойствие, възраждане, а не буря, проливни дъждове, ветрове, резки сезонни промени.

Следващият момент в екипната работа е събиране на материал, на информация, актуализиране на знания и наблюдения на характеристиките на пролетта, подбор на изразни средства – записване на подходящи думи, сравнения, синоними.

Непосредствено след подготовката студентите пристъпват към следващия

2. Създаване на текст

Работата над микротекстовете протича като индивидуална творческа задача, обсъждана, коригирана, изглаждана, приемана като част от черновата. При работата над текста в някои екипи се забелязва различна активност – някои студенти подпомагат дейността на колегите си и чрез сътрудничеството си ги наточават да извършат определените за тях задължения или индивидуалната задача. Работа над микротекста също се реализира групово.

Предварителният план често претърпява промени. Дискусията по микротекстовете е относно съдържание, стил, синтаксис и изразни средства. Студентите продължават да работят на чернова.

След като творческият процес приключи, готовият текст се одобрява от всички, коригира се, изглажда се, редактира се и се преминава към препис на белова. Важен момент в този етап е последващата оценка и самооценка на участниците в екипа. Коментарът е положителен в екипите, в които участниците

са равнопоставени и са активни при изпълнение на ролята си в групата и в индивидуалния си ангажимент по създаване на микротекст. При някои от тях се наблюдава и редуцирано участие само на ниво идеи без практически принос. Въпреки това студентите са склонни да negliжират фактите и да се самооценят и оценят високо, избягвайки реалният принос на всеки от тях. Те предоставят на преподавателя да посочи слабостите открито, да поощри или порицае, при публичното обсъждане.

3. Публично представяне на писмените текстове пред цялата група.

Студентите обсъждат представените писмени текстове, съобразно определените критерии. Преподавателят също участва в обсъждането, посочва недостатъците и постигнатите успехи, обобщава както работата на всеки екип, така и на цялата група. Резултатът са писмени текстове-съчинения, есета, озаглавени *Пролет в гората*, *Пролетна картина*, *Пролет на село*, а също така и стихотворения – *Пролетни празници*, *На село*, *Иде пролет*, *Пролет в гората*.

Върху тези текстове продължава работата в часовете по **методика на музикалното възпитание**, чрез използване на интерактивни методи („завъртане/кръг” и „съчинения”).

Работата преминава през следните етапи:

1. Предварителна подготовка

Студентите се разделят на групи (по 4-5 в група). Всяка група си избира текст (съчинение или стихове), върху който ще се съчинява звукова картина с помощта на детски музикални инструменти и шумови ефекти.

Всяка група записва своя избор на текст с различен цвят на лист хартия, който се предава от група на група. Студентите изказват своите мнения и предпочитания и след обсъждане в групите се стига до общо решение.

След като текстовете са подбрани се оформят следните картини за озвучаване – *Пролет в гората*, *Пролет на село*, *Иде пролет*, *Пролетна картина*.

Студентите трябва да съчинят „музикална картина“, съобразно избора от групата текст.

Във връзка с това на студентите се поставят следните задачи:

- Да запишат върху лист хартия онези определения и думи, които ще се озвучават – щъркел, лястовици, разпръсква вълшебен цветен прашец, тихи стъпки, ранобудни

птички, ромолена на бистро горско поточе, жужене на работливите пчелички и т.н.

- Да изберат подходящи инструменти и звукови ефекти – металофон, триъгълник, тропане, пляскане, почукване с пръсти, шумолена с найлонова торбичка и т.н.

Например с гласове се озвучава: жуженето на пчеличките (жужужужу), воя на вълка (ауууууу), радостта на козленцата (беее), котенцата (мяу, мяу, мяуу), кученцата (бау, бау), на пролетния вятър (фиуууу, фит, фиууу) - може и с гребен.

В час по **електронни музикални инструменти (синтезатор)** студентите допълнително могат да продължат практикуването си по създаването на „музикална картина”. Богатият набор от разнообразни звуци осигурява лесен достъп до тях и до почти всички видове инструменти. Експериментирайки с озвучаването на различни картини от природата, студентите по-лесно и по-бързо могат да превключват от инструмент в инструмент.

С музикални инструменти се озвучава песенето на птичките – с бърдуче, флейта, баба Меца – с барабан, контрабас, щъркелът – с кастанети, дървено конче, кълвачът – с клавиеси, вълшебният прашец, ромолена на поточе – с глосанто на ксилофон, металофон, бялата камбанка – с триъгълник и др. Освен това синтезаторът предлага възможност за възпроизвеждане на семплирани звуци от природата – дъжд, вятър, гръмотевици, песен на птички и др., с които пролетната музикална картина става по-пълна.

2. Разпределяне на ролите

Избира се един студент от групата (водещ), който ще чете текста. Определят се „героите” и начинът по който ще се озвучават. Разпределят се инструментите.

Студентите репетират самостоятелно по групи.

3. Изпълнение на звуковата картина.

Готовите звукови картини се изпълняват пред аудиторията (всички групи, курса).

Водещият чете бавно текста като прави логични по времетраене паузи (там където ще се звукоподдържава). Всеки студент следи внимателно текста и се включва на определените места.

По време на изпълнението студентите преживяват емоционално звуковата картина, в забавна и интерактивна среда. Изпълнението им носи много положителни емоции и удоволствие.

Съчиняването на звукова картина е особено подходяща за малките ученици и може да се прилага в 1 и 2 клас.

Методът „съчинения“ намира приложение при съчиняване на мелодия към даден текст, а също така и при съчиняване на съпровод с детски музикални инструменти.

Чрез използване на метода „съчинения“ студентите формират следните качества и умения:

- да работят в екип;
- да изслушват мнението на другите;
- толерантност при вземане на решение;
- постигане на общо решение чрез приемане на общото мнение, но и отстоявайки собственото си мнение;
- стимулиране на желание за действие;
- оригинално творческо мислене;
- развиване на фантазията и др.

Този метод на работа е изключително ефективен и приложим както при обучението на студентите, така и на учениците. Затова, използвайки го ние даваме на студентите ценен опит и нови идеи, преносими в бъдещата им работа с ученици от началното училище.

Заклучение

Създадената възможност за демонстриране на творчество, на общи интелектуални и специални способности, изявата пред аудитория, възможностите за плурализъм в мисленето и действията повишават активността и интереса. Работата в екип като комплексни умения, придобити чрез собствен опит, допринася за целеустременост, работна и лична дисциплина, творческо и практическо мислене. Тази съвместна дейност разкрива въз-

можности за овладяване на умения за сътрудничество и развиване на качества за организиране и планиране на дейности. Тя стимулира изграждането на собствено мнение и умения за защитаване на собствената позиция.

Зад тези умения и качества стоят и конкретни поведения и действия, които намират приложение в живота и педагогическата практика.

Литература

1. Джонев, С. 1996 *Социална психология*, т. 2. Общуване и личност. София.
2. Иванов, И. 2005 *Интерактивни методи на обучение*, //Образование и квалификация на педагогическите кадри – развитие и проекти през XXI век, Варна. [file:///E:/My%20Documents/Downloads/Interaktivni-metodi-za-obuchenie%20\(2\).pdf](http://file:///E:/My%20Documents/Downloads/Interaktivni-metodi-za-obuchenie%20(2).pdf).
3. Тодорина Д. *Създаване на интерактивна образователна среда* (теоретични и приложни аспекти) http://pedagogy.swu.bg/wp-content/uploads/2012/04/Todorina_Interact_obrazov_sreda_2010.pdf.

доц. д-р Божанка Байчева, ас. Камелия Койчева, доц. д-р Милена Цанкова, гл. ас. д-р Цанимир Байчев

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“, Колеж-Добрич

Катедра „Начална и предучилищна педагогика“

9302 гр. Добрич, ЖК "Добротица" 12;

e-mail: kolejdobrich@shu.bg; mile-na_b@abv.bg; bbaycheva@abv.bg

УМЕНИЯ ЗА УЧЕНЕ У СТУДЕНТИТЕ – ОТ ИЗСЛЕДВАНЕ КЪМ МОДЕЛ ЗА ПОДКРЕПА И РАЗВИТИЕ

Ваня Божилова

STUDENTS LEARNING SKILLS – FROM RESEARCH TO SUPPORT AND DEVELOPMENT OF LEARNING SKILLS MODEL

Vanya Bozhilova

ABSTRACT: The article draws attention to academic learning and the role of universities (academia) to develop students' learning skills. The results from own research, conducted in 2016 and developed on their basis Model to support and develop learning skills in students are presented.

At this stage the model is theoretical and integrates activities in the following areas:

- Information, counseling and training students to improve their academic learning.
- Inclusion of students in various academic activities as partners.
- Development of educational resources to help student learning.

Examples of good practices by some universities are given.

Key words: learning in higher education, student learning skills

Изследването е финансирано от средствата, отпуснати целево от държавния бюджет на СУ „Св. Климент Охридски“ за научни изследвания през 2017 г.

Въведение

През последните години фокусът върху академичното учене и ролята на университета (академичната среда) за развитие на умения за учене у студентите нараства. Бихме могли да очертаем наличието на два взаимосвързани подхода като свидетелство за това:

- появата на много изследвания върху уменията за учене – върху конкретни умения или върху система (кълъстери) от умения¹;
- разработването на модели за развитие на тези умения и предприемане на реални стъпки за тяхната реализация.

Сред първите опити у нас за систематизация на уменията за учене можем да посочим излязлото през 2008 г. ръководство „Форми-

ране на умения за учене“ (Гюрова, В., В. Божилова, 2008). То стана отправна точка за провеждане на научно изследване през 2016 г. на тема “Умения за самостоятелно учене у студентите” сред студенти от Факултета по педагогика на СУ «Св. Климент Охридски» с цел проучване на уменията на студентите за успешно академично учене – в процеса на обучение и за изпълнение на задачите за самостоятелна работа в рамките на извънаудиторната им заетост (Божилова, В. и др., 2016). Методиката на изследването интегрира методи за качествено и количествено научно педагогическо изследване, както и методи за статистическа обработка на данни: концептуализиране и систематизиране, контент-анализ на учебни програми, анкетно проучване сред студенти, интервю чрез фокус-група със студенти, Т-тест за свързани извадки.

Проведеното изследване ни дава основания да считаме, че в университетска среда разполагаме с инструменти за влияние върху самостоятелното учене на студентите, така че то да бъде по-ефективно:

✓ като повишаваме отговорността им към ученето – т.е. засилване на функционалната перспектива към задачите за самостоятелна

[¹] Виж по-подробно: Fry, H., S. Ketteridge, S. Marshall (2008). *A Handbook for Teaching and Learning in Higher Education: Enhancing Academic Practice*. Routledge; Assiter, Alison (1995). *Transferable Skills in Higher Education. Teaching and Learning in Higher Education Series*. Kogan Page, London, United Kingdom; Bennett, N., E. Dunne, and C. Carré (2000). *Skills Development in Higher Education and Employment*. Taylor & Francis, Inc., Florence и др.

работа, така че те (задачите) да реализират своя вътрешен потенциал по отношение на уменията за самостоятелно учене на студентите и самостоятелността им като характеристика на тяхната интелектуална (познавателна) дейност;

✓ като формираме умения за учене в процеса на обучение и чрез самостоятелната работа, така че учащите да постигнат автономността, от която се нуждае като възрастен и която би му дала усещането за лична отговорност и собствен контрол върху ученето;

✓ като оказваме подкрепа и стимулираме усилията на студентите да се справят успешно и съобразно собствения си капацитет с предизвикателствата на задачите за самостоятелната работа;

✓ като правим перманентни анализи относно „факторите-демотиватори“: натовареност на студентите, синхронизиране на задачите по учебни дисциплини, задаване на ясни критерии за оценяване и др.

Ефективното учене предполага изграждане на положителна мотивация и отговорно поведение у студентите към учебната дейност в университета и качествено изпълнение на учебните задачи и проекти. Надолу в текста ще представим някои конкретни резултати от изследването.

Резултати от изследването

Направеният съдържателен анализ на учебни програми, съобразно действащите учебни планове във Факултета по педагогика имаше за цел да се определят и групират видовете задачи за самостоятелна работа, поставяни за изпълнение от преподавателите. И на тази база да се определят уменията, необходими за тяхното изпълнение.

Сред най-често поставяните задачи за самостоятелна работа на студентите са такива, които предполагат конкретни *умения за учене, произтичащи от вида на задачата*, например, писане на есе, разработване на проект и др. Независимо, че отделните учебни задачи имат своя автономност (могат да бъдат разграничени, и в практиката реално те се разграничават)², изпълнението им предполага и *обща умения на когнитивно ниво (метакогнитивни умения, умения за управление на ученето)* – за анализ, за сравнение, за класификация (подреждане), за синтез (обобщение), за оценяване и др.

Обобщено можем да определим две групи задачи в зависимост от честотата на посочването им в учебните програми:

1) учебни задачи с голяма честота – работа в библиотека, подготовка на доклад / презентация, подготовка за участие в дискусия, работа на терен.

2) учебни задачи със средна честота – портфолио, проект, есе, реферат, решаване на казуси.

Първата група задачи може да бъде обобщена като *задачи за търсене на ресурси и селектиране на информация*, а втората група – *писмени задачи*. Безспорно и двете групи задачи имат ключово значение за ученето в академичен контекст и предполагат развитие на умения като: търсене на информация; обработване на данни; работа с информационни технологии, академично писане; цитиране и избягване на плагиатството и др. – все умения, които влияят върху успешното академично учене.

С цел сравнимост на получените резултати от контент-анализа бе проведено анкетно проучване сред студенти, за да се проучи тяхното мнение относно видовете задачи за самостоятелна работа / учене, които им поставят преподавателите, уменията, които са им необходими за ефективното им изпълнение и да направят самооценка на тези умения – кои от тях са развити и кои се нуждаят от допълнителна подкрепа.

Обобщено можем да кажем, че всички изследвани типове задачи за самостоятелна работа (по образец за преобразуване, вариативни и творчески задачи) се наблюдават в процеса на обучение в университета. Те влияят върху самостоятелната работа и предполагат различен характер на познавателната дейност на учащите. Но, независимо от кой тип е поставената задача, тя съдържа вътрешен потенциал да развие уменията за самостоятелно учене на студентите и самостоятелността им като характеристика на тяхната интелектуална (познавателна) дейност.

По отношение на видовете задачи, поставяни на студентите за самостоятелно учене ясно се открояват задачи, които изискват цялостен поглед към изучаваното учебно съдържание – *разработване на портфолио и учебен проект*, следвани от *изнасянето на презентации и задачи, които изискват умения за писане*. Вида и честотата на поставяните задачи илюстрира специфичното разбиране на извънаудиторната заетост на студен-

[²] данните доказват това

тите като важна част от тяхното обучение в университета, и като сфера на необходимост от развитие на умения за учене с комплексен характер. Те насочват и към уменията, които студентите трябва да развият за успешно учене в академична среда.

За студентите, всяко от изследваните умения има значение за доброто изпълнение на задачите за самостоятелна работа / учене. Приоритетно място те отглеждат на т.нар. места-умения – *умения за управление на ученето*. На следващо по-значимо място поставят *уменията за подготовка и взимане на изпит* и накрая поставят *умения с оперативна значимост* – необходими за изпълнението на конкретни учебни задачи и пряко произтичащи от тях.

Според тях всяка поставена задача за самостоятелна работа е значима, но като водеща цел те посочват *„проверката и приложимостта на усвоени знания и умения“*. Бихме могли да свържем този резултат с конкретния контекст на обучението в университета, в рамките на което тези цели се постигат. Нещо повече, резултатите от задачите за самостоятелна работа, при изпълнението на които студентите прилагат умения за самостоятелно учене, се оценяват от преподавателите и в повечето случаи получената бележка има значимо място (тя е част) в крайното (финалното) оценяване на учебните постижения на учащите по конкретна учебна дисциплина.

Водещо очакване за студентите е *поставяните задачи за самостоятелна работа да мотивират и насочват към самостоятелно мислене и действие* чрез прилагане на нови начини за придобиване на знания и умения и /или чрез пренос на познати и известни, използвани подходи за учене.

Като цяло те отдават голямо значение на връзката си с преподавателя в процеса на обучение. Можем да отворим две перспективи на анализа. От *технологична перспектива* (самостоятелната работа като процес със свои етапи) ролята на преподавателя за студентите е значима на всеки един от етапите. От *функционална перспектива* (самостоятелната работа като функция на дейността на учащия) водеща роля имат самите учащи се, а ролята на преподавателя е важна, но съпътстваща. За студентите обаче разграничението между технологичната и функционалната перспективи към задачите за самостоятелна работа не е толкова отчетливо. Това

е видимо от проучването на факторите, които според тях влияят върху ефективното изпълнение на задачите. Такива са: задачата за самостоятелно учене да изисква активна мисловна дейност, да е с ясни цели и задание за изпълнение, за нейното изпълнение да има достъп до съвременни информационни и комуникационни средства и технологии и да се получава обратна връзка.

При *самооценката на уменията си за самостоятелна работа / учене* студентите като цяло показват *зрялост и осмисленост* по отношение на необходимостта от развити умения за самостоятелно учене. Немалка част от тях изразяват насоченост към практическата полезност на познанието, характерна за възрастните учащи. Те използват *разнообразни стратегии за учене*: от пренасяне на познати изучавани знания и умения в подобни ситуации до изграждане на собствени стратегии. Прилагането почти равностойно на различни видове стратегии за учене е предпоставка за *гъвкаво поведение* в разнородна и променяща се учебна среда, както и за *пренос* в извънобразователен контекст. Това ни дава основание да допуснем, че те са *„отворени“* за овладяване и на нови стратегии за учене.

Като *водец мотивиращ и подпомагащ* самостоятелното учене фактор студентите посочват *преподавателя* като *експерт, педагог, партньор*, с многобройните си функции и отговорности – от подбора на задачите до тяхното справедливо оценяване съобразно приети критерии.

Практическата полезност, влиянието на положителните емоции и на познавателния интерес, които също излязоха на преден план като много силни *фактори-мотиватори*, напълно се вписват в характерните особености на ученето при възрастните.

Основните фактори, които затрудняват и демотивират студентите за самостоятелно учене, са *обективни* по своя характер – „струпване на много задачи по едно и също време“, „липса на достатъчно време за учене“, „неясна задача – цел, указания, процедура“. Повечето отново са свързани с преподавателя: да мотивира чрез целите, да организира, да даде ясни инструкции, да оцени и т.н. И, тъй като същевременно самооценката на студентите за уменията за учене е относително висока, може да се *предположи*, че ориентацията им е към *външен локус на контрол*.

За сравнение на уменията, които студентите самооценяват като развити и на тези, които имат потребност да развият в процеса на анализ бе използван Т-тест³ за свързани извадки (Paired Samples T-test) на Стюдънт. Изследователският въпрос, на който търсихме отговор бе: Има ли статистически значимо различие в средноаритметичните стойности между необходимите и развитите умения за самостоятелно учене у студентите? А направените изводи са следните:

✓ *Умения, за които студентите посочват, че имат потребност да бъдат развити са (на базата на самооценка): управление на времето и задачите, справяне с напрежението и стреса, писане на доклад, избягване на плагиатството, учене от опита – водене на дневник, учене в група и др., подготовка и успешно взимане на изпит, самооценка на уменията за учене.*

Първите две умения са от групата умения за управление на ученето (управленски умения за учене), което е показателно за тяхното мета-значение, т.е. те не са значими за успеха на ученето при изпълнение на конкретна учебна задача, а по отношение на успеха на ученето като когнитивна дейност. Следващите две умения са конкретни умения за учене от групата „умения за писане“. Последните две – са конкретни умения, свързани пряко с ученето като процес, при който способностите за учене биха могли да влияят върху постигането на успешен резултат от ученето.

За развитието на тези умения в университетска среда могат да се разработят учебни ресурси или да се планират съпътстващи учебни сесии, паралелно с работата на всеки един преподавател в процеса на обучение.

✓ *Умения, които студентите са развили (до степен на тяхната необходимост, на база на самооценка) са: организация на работното място, идентифициране на стил на учене, комуникативни умения, планиране на кариерата, събиране и използване на информация, разработване на проекти, анализ на автентични източници и четене, водене на записки, запомняне на информация, писане на есе, презентирание пред аудитория, учене от*

лекции, учене от упражнения и групова работа, учене от практически занятия.

Първите четири умения са от групата на управленските умения за учене. Останалите умения (10) са конкретни умения за учене от групите на изследователските умения, умения за използване на писмени материали, умения за писане и умения за учене от опита (по: Гюрова, В., В. Божилова, 2016).

Резултатите от изследването ни дават възможност да очертаем областите за подкрепа уменията за учене у студентите, както и да предложим аналитичен модел за тяхното развитие.

Възможности за подкрепа и развитие на умения за учене

Подкрепата на студентите при учене и развитието на умения за самостоятелно учене може да стане по различни, паралелни пътища:

- чрез обучение на студентите в самостоятелен курс „Формиране на умения за учене в университета“;

- чрез дейности, заложи в учебните програми на всеки от преподавателите;

- чрез дейности на самия студент (студентите са възрастни учащи и носят отговорност за собственото си учене, затова от тях се очаква сами да открият „своите пътища“ за формирането на такива умения);

- чрез дейности за взаимно учене в интерактивна среда – студенти предават опит на други студенти;

- чрез разработване на учебни ресурси – от преподаватели, от други експерти, от студенти – или ползване на готови ресурси, предоставени по различни начини:

- ✓ в самостоятелен ресурсен център;

- ✓ като част от съществуващ библиотечен фонд;

- ✓ онлайн чрез платформи за самостоятелно учене.

За да бъде този процес организиран и целенасочен (педагогически целесъобразен) е необходимо да се създаде и обоснове *модел за подкрепа и развитие на умения за учене у студентите* и да се предприемат реални дейности за реализация на неговите компоненти, като текущо се проследява тяхната ефективност (результативност).

В настоящата статия ще представим такъв обобщен модел. На методологическо ниво той интегрира в себе си три теоретико-приложни подхода: *андрагогически подход, си-*

[³] Това е един от най-често използваните статистически тестове за установяване на статистическо значимо различие между средноаритметичните стойности на две извадки.

нергичен подход и подход на планиране на базата на реални резултати от научно-изследователска работа (evidence-based approach).

Андрагогическият подход е приложим спрямо целевата група – студентската общност. Тя участва в две взаимосвързани роли – като активен участник при разработването на материали в помощ на студентското учене (peer-learning) и като потребител на учебни ресурси.

Синергичният подход е приложим спрямо концептуализацията на модела и неговите компоненти, които са в такова взаимоотношение, че при реализацията им полученният ефект е по-голям от сумата на индивидуалните ефекти.

Подходът на планиране на базата на реални резултати от научно-изследователска работа (evidence-based approach) е приложим също спрямо изграждането на концептуален модел за подкрепа и развитие на студентското учене.

Предложеният модел се базира на резултати от научно изследване, проведено през 2016 г. („Умения за самостоятелно учене у студентите”), както и резултати от проучване на съществуващи модели за развитие на умения за учене в академична среда на други университети.

Моделът включва три основни области и съответни дейности:

А. Информирание, консултиране и обучение на студентите за подобряване на академичното им учене.

Б. Включване на студентите в различни академични дейности като партньори.

В. Разработване на учебни ресурси в помощ на ученето.

А. Информирание, консултиране и обучение на студентите за подкрепа и развитие на академичното учене.

Получаването на целенасочена информация, съвети и насоки за успешно изпълнение на учебни задачи, както и планирането на обучения за формиране на умения за учене у студентите имат ключова роля за развитието на студента като учащ и влияят върху мотивацията му за учене от момента на започването на обучението до неговото дипломиране. Затова е важно в академичните среди да се планират и предлагат възможности за:

- адаптиране на студентите към университетската среда и осмисляне на ролята им на учащи се в академичен контекст;

- мотивиране и подкрепа на студентите в процеса на учене, когато срещат реални трудности при изпълнението на конкретни учебни задачи;

- мотивиране и подкрепа на студентите в личното и професионалното им развитие, в изборите, които правят и им предстои да правят след приключване на обучението си в университета и при планирането на кариерата;

- взаимодействие и партньорство с преподаватели и административен състав извън пряката им работа в конкретните учебни дисциплини;

- подкрепа на самостоятелното им учене чрез разработване и достъп до учебни ресурси.

В много университети дейностите за подкрепа на студентското учене се предлагат от звена (*центрове*) за подпомагане и развитие на преподаването и ученето в академичен контекст т.е. студентското учене не се разглежда като откъсната, автономна област, в която трябва да се разработват и предлагат различни дейности, а като значим елемент от процесуалната връзка преподаване – учене.

На първо място, преподавателят е професионалистът, който чрез обучението формира и развива учебните умения на студентите. Но в тази значима дейност той може да бъде подкрепен от експерти в областта на преподаването в академична среда. Затова и в тези звена се предлагат дейности и ресурси за преподавателите в подкрепа на работата им със студентите, както и дейности и ресурси за самите студенти. Например:

- краткосрочно обучение по специфични теми – формиране на умения за критичен анализ, умения за писане, подобряване на презентационните умения и др.

- краткосрочни учебни модули за студенти, които са в ситуация на прекъснали обучението си или желаят по-бързо да завършат обучението си;

- дейности за взаимно подпомагано учене (peer assisted learning) – от студенти за студенти;

- материали в помощ на преподаването и ученето (работни планове, упражнения,

листовки и др.), които преподавателите могат да адаптират за целите на тяхната академична дисциплина и др.

Сред областите, в които се предлага обучение за студенти могат да бъдат:

- учене в университета;
- учене в библиотека;
- технологии, които подобряват ученето;
- развитие на изследователските умения;
- лидерство и управление;
- кариерно, лично и професионално развитие;
- информационни технологии;
- равенство и различия;
- езикови курсове и др.

А по-конкретно в сферата на уменията за учене могат да се включат следните теми за обучения:

- Избягване на плагиатството, умения за цитиране и изготвяне на библиографски справки.
- Работа с библиографски софтуер.
- Академично писане.
- Умения за преговор и явяване на изпит.
- Планиране и структуриране на есе.
- Презентационни умения.
- Умения за работа с различни софтуерни програми.
- Разработване на дисертация.
- Критически анализ и решаване на казуси и др.

Обученията е добре да са краткосрочни. Те могат да се реализират под формата на семинар⁴, workshop⁵, тренинг⁶, ателие⁷ с

акцент върху формирането на реални практически умения или чрез публични лекции от специалисти/експерти в съответната област, които да предложат на студентите актуална и значима в съответната област информация. В някои университети такива обучения се предлагат в сътрудничество с други звена в университета – библиотеки, кариерни центрове или центрове за планиране на личното развитие⁸, центрове за оценяване на компетентности, центрове за математическа помощ (статистическа помощ)⁹ и др. А чрез включването им в дадено обучение студентите имат допълнителен достъп до ръководства и онлайн ресурси в съответната област.

Значение за успешното академично учене има адаптирането на студентите към университетската среда и осмислянето на ролята им на учащи. Това би могло да се реализира чрез разработването и реализирането на *пропедевтична програма*¹⁰, която може да включва:

√ целенасочено краткосрочно обучение (курс, семинар, тренинг) за формиране на умения за учене;

√ дейности за запознаване на студентите с университета като институция (вътрешно-университетски центрове, медицински звена, библиотеки, спортни и рехабилитационни зали и/или открити зони, музейни експозиции, университетско радио и /или телевизия и др.);

√ дейности за взаимно опознаване на студентите, започващи обучението си, но и с тези, които вече имат натрупан учебен опит (от по-горните курсове);

[⁴] Семинар – форма на обучение, която включва практически занятия за работа в група под ръководството на преподавател.

[⁵] Workshop (учебна работилница, работна група) – образователен семинар или серия от срещи за взаимодействие и обмен на информация сред малък брой участници (по: Dictionary of English Language, 2000).

[⁶] Тренинг (от англ. *training* или *train* – обучаване, практикуване, трениране, упражняване) – форма, метод или технологична система за активно / интерактивно обучение за формиране на знания и развитие на умения, навици, социални нагласи, компетенции за междуличностно и професионално поведение по време на общуване (по: Божилова, В., 2017).

[⁷] Ателие – форма на обучение, чрез което се развиват уменията за себеизразяване по различни

начини, чрез „използването на различни езици“ (по: Gandini, L. et al, 2005).

[⁸] Personal Development Planning Centers – предлагат дейности за подпомагане на осмислянето на личния прогрес и постижения и определяне на областите, които студентите искат да развият или подобрят.

[⁹] Mathematics Help Centre – осигурява математическа и статистическа подкрепа и съвети за студенти от всички специалности при наличие на конкретен проблем, въпроси и необходимост от помощ, заявена от студента (за пример виж: Mathematics Help Center).

[¹⁰] *Пропедевтика* – от гр. предварително уча, да се подготвя. *Пропедевтична програма* – предварителна, въвеждаща програма.

✓ дейности за представяне на преподавателите и административния състав в съответния факултет;

✓ социално-психологически тренинг за формиране на модел за личностно развитие и поведенческа промяна, за формиране на социални умения и мотивация за учене;

✓ дейности за запознаване и /или изработване на правила и етични норми за поведение в академична среда и др.

Освен обучение, в университетска среда може да се предлага *консултиране на студенти*. В зависимост от конкретния въпрос / проблем, който среща студента се предлагат възможности за консултиране с различни специалисти – съветник по ученето (learning adviser), експерт по информационни технологии, библиотекар, експерт-статистик, експерт-лингвист и др.

Ето един пример за функциите на съветника по ученето – експерт, който осигурява консултации по отношение на уменията за учене:

„Тази индивидуална консултация осигурява съвети за учене съобразно конкретните цели на даден учащ и предпочитаните от него начини на учене. Консултацията не е ориентирана към съдържанието на конкретна учебна дисциплина, а е фокусирана върху обобщени техники и стратегии за учене. Дават се насоки на студента за развитие на умения да бъде успешен и самостоятелен” (по: Study Skills Consultation). За да бъде консултиран учащият трябва да си запази час за среща със съответния експерт – консултант.

Важна роля в дейностите по информиране и консултиране на студентите имат и техните колеги състуденти с по-богат учебен опит. Взаимодействието между тях може да се реализира чрез съвместното им участие в курсове, семинари, работни групи, както и в дейности организирани от студенти за студенти. Ефективни практики в това отношение са действащи в някои университети менторски програми¹¹ или програми за подкрепа на ученето от студенти за студенти¹², в които студенти от по-горни

курсове (студенти – лидери) подпомагат, напътстват и консултират свои колеги (състуденти) за развитието на специфични знания и умения за личностно, академично и професионално израстване и развитие. Това става чрез организиране и провеждане на срещи – дискусии, на които се обсъждат разнообразни въпроси като: успешното преминаване от един курс в друг, възможности за подобряване на ученето и др. Наличието на подобни програми подпомага от една страна изграждането на връзки между студентите от различните курсове, между студентите и административния персонал, а от друга – дава възможност на самите студенти за изява, за подобряване на своите собствени умения за учене по даден предмет и развива умения важни за бъдещото им професионално развитие като: комуникация и лидерство, оказване на подкрепа, управление на проекти и др.

Подобна практика е „Сътрудник за развитие на студентското учене” (Student learning development associate)¹³ – програма, която интегрира учебния опит на студенти и им дава възможност за партньорство с други студенти, преподаватели или административен състав с цел подобряване на учебната среда. Възможни дейности в такава програма са:

- съвместно преподаване по учебни дисциплини;
- оценяване на прилагани методи на обучение;
- участие в оценяване и обратна връзка;
- консултации за други студенти;
- планиране на дейности;
- разработване на ресурси;
- оценяване на нововъведения и др. (по: Student Learning Development Associate at University of Leicester).

Б. Включване на студентите в различни академични дейности като партньори.

Ученето е обогатяващо и носи по-голямо удовлетворение на студентите, когато те и академичния състав (преподаватели и администрация) си взаимодействат, сътрудничат си. Академията за висше образование във Великобритания¹⁴ определя

[¹¹] За пример виж: Менторство към Учебно-научна лаборатория и Кариерен център „Проф. Д-р Петър Нойков” към Факултета по педагогика на СУ „Св. Климент Охридски”

[¹²] Peer Assisted Learning (PAL) – виж за пример: <http://www2.le.ac.uk/offices/ld/get-involved/pal-1>.

[¹³] Виж по-подробно: Student Learning Development Associate at University of Leicester.

[¹⁴] Академията за висше образование е организация, която работи за повишаване на качеството на

това партньорство като взаимодействие, в което всеки е включен и активно допринася в процеса на съвместно учене и работа. А то може да се осъществи по различни начини. Ето някои примери за това:

- консултиране с други студенти за определяне на потребностите от обучение;
- планиране на съвместни дейности;
- разработване на учебни ресурси;
- преглед и повторно планиране на оценяване и обратна връзка;
- дискусии по теми от общ интерес;
- участие в проекти – студентите са активни партньори на преподавателите в научно-изследователски проекти като част от научния екип на проекта;
- организиране на различни научни събития – конференции, семинари, публични лекции и др.
- съвместно участие в дейности за неформално образование – театрални постановки, концерти, спортни прояви, изложби и др.

Участието на студентите в такива дейности развива ключови компетенции и умения за работа в екип, за комуникация (в много случаи на различни езици – интеркултурна комуникация), организационни умения и др. Силно е влиянието и върху мотивацията и уменията за учене.

Пример за добра практика за сътрудничество между студенти и администрация има във Факултета по химия и фармация на СУ „Св. Климент Охридски“, където студент от по-горен курс прави семестриалното планиране на часовете по учебни дисциплини – разписа на занятията¹⁵. Традиционно, в повечето факултети, това се прави от административно лице.

Друг пример е от Факултета по педагогика, където в състава на екипите за разработване на научно-изследователски проекти и проекти за организиране на научни

форуми се включват задължително преподаватели и студенти¹⁶ или докторанти.

В. Разработване на учебни ресурси в помощ на ученето.

Ресурсното осигуряване с материали има голямо значение както за ученето в процеса на обучение, така и за формирането на умения в помощ на самостоятелното учене. За студентите като възрастни учащи могат да бъдат разработвани различни учебни ресурси:

√ *печатни материали*, към които спадат:

- информационни материали – книги, учебници, ръководства, работни листове и др.
- насоки, указания за изпълнение на учебни дейности – ръководства и др.;

√ *електронни материали* – електронни учебници, мултимедийни презентации, информационни материали или материали за самостоятелна работа на оптични дискове (CD, DVD), аудио- и видео-записи и др.

√ *уеб-базирани ресурси* – уебсайтове с информация за учебни цели, уеббазирани програми за разработване на учебни задания, интерактивни упражнения и методически материали, връзки (линкове) към външни ресурси и други уеббазирани средства, които подпомагат ученето.

Добра практика в някои университети е създаването на онлайн платформа с учебни ресурси за самостоятелно учене на студентите, която служи и като среда за комуникация между преподаватели / консултанти и студенти и между самите студенти. Най-често разработваните учебни ресурси са в следните области:

- академично писане;
- обработване на данни;
- презентации;
- работа с информационни технологии;
- търсене на информация;
- цитиране и избягване на плагиатството;
- разработване на дисертация и др.¹⁷.

Много от ресурсите на тези платформи се разработват от преподаватели от различни факултети за целите на обучението по дадена дисциплина.

Кратко заключение

преподаването в институции за висше образование. Разработва професионални стандарти за преподавателите в тези институции, както и базирани на резултати от изследвания методи за преподаване – виж по-подробно: www.heacademy.ac.uk.

[¹⁵] информацията е получена от инспектор бакалавърски програми във ФХФ по време на вътрешен одит на Университетския център по управление на качеството, в който авторът на настоящата статия е участвал

[¹⁶] поне един студент или докторант

[¹⁷] за пример – виж: Student Learning Development at University of Leicester. Find a Resource Page.

Моделирането на динамичен процес, какъвто е формирането, развитието и подкрепата на студентското учене е предизвикателна и сложна задача. Тя предполага ангажираността както на студентите (като преки ползватели на предлаганите образователни услуги и дейности), на академичния състав в университета и на цялата университетска общност. Нещо повече това е процес, който съчетава обучителни, социално-образователни и консултативни дейности. Той има пропедевтични, но и коригиращи функции. Затова системният подход към анализа и моделирането на такива процеси е не само важен, но и необходим. С предложения в настоящата статия Модел за подкрепа и развитие на студентското учене се опитахме „да открянем вратата“ към осмислянето и разработването на такива модели в академичните среди у нас.

Бележки

- [1] Изследването е финансирано от средствата, отпуснати целево от държавния бюджет на СУ „Св. Климент Охридски“ за научни изследвания през 2017 г.
- [2] Виж по-подробно: Fry, H., S. Ketteridge, S. Marshall (2008). *A Handbook for Teaching and Learning in Higher Education: Enhancing Academic Practice*. Routledge; Assiter, Alison (1995). *Transferable Skills in Higher Education. Teaching and Learning in Higher Education Series*. Kogan Page, London, United Kingdom; Bennett, N., E. Dunne, and C. Carré (2000). *Skills Development in Higher Education and Employment*. Taylor & Francis, Inc., Florence и др.
- [3] данните доказват това
- [4] Това е един от най-често използваните статистически тестове за установяване на статистическо значимо различие между средноаритметичните стойности на две извадки.
- [5] Семинар – форма на обучение, която включва практически занятия за работа в група под ръководството на преподавател.
- [6] Workshop (учебна работилница, работна група) – образователен семинар или серия от срещи за взаимодействие и обмен на информация сред малък брой участници (по: Dictionary of English Language, 2000).
- [7] Тренинг (от англ. *training* или *train* – обучаване, практикуване, трениране, упражняване) – форма, метод или технологична система за активно / интерактивно обучение за формиране на знания и развитие на умения, навици, социални нагласи, компетенции за междуличностно и професионално поведение по време на общуване (по: Божилова, В., 2017).
- [8] Ателие – форма на обучение, чрез което се развиват уменията за себеизразяване по различни начини, чрез „използването на различни езици“ (по: Gandini, L. et all, 2005).
- [9] Personal Development Planning Centers – предлагат дейности за подпомагане на осмислянето на личния прогрес и постижения и определяне на областите, които студентите искат да развият или подобрят.
- [10] Mathematics Help Centre – осигурява математическа и статистическа подкрепа и съвети за студенти от всички специалности при наличие на конкретен проблем, въпроси и потребност от помощ, заявена от студента (за пример виж: Mathematics Help Center).
- [11] *Пропедевтика* – от гр. предварително уча, да се подготвя. *Пропедевтична програма* – предварителна, въвеждаща програма.
- [12] За пример виж: Менторство към Учебно-научна лаборатория и Кариерен център „Проф. Д-р Петър Нойков“ към Факултета по педагогика на СУ „Св. Климент Охридски“
- [13] Peer Assisted Learning (PAL) – виж за пример: <http://www2.le.ac.uk/offices/ld/get-involved/pal-1>.
- [14] Виж по-подробно: Student Learning Development Associate at University of Leicester.
- [15] Академията за висше образование е организация, която работи за повишаване на качеството на преподаването в институции за висше образование. Разработва професионални стандарти за преподавателите в тези институции, както и базирани на резултати от изследвания методи за преподаване – виж по-подробно: www.heacademy.ac.uk.
- [16] информацията е получена от инспектор бакалавърски програми във ФХФ по време на вътрешен одит на Университетския център по управление на качеството, в който авторът на настоящата статия е участвал
- [17] поне един студент или докторант
- [18] за пример – виж: Student Learning Development at University of Leicester. Find a Resource Page.

Литература

1. Божилова, В. (2017) Обучение на възрастни (концепции, методически насоки, практически решения), Унив. издателство „Св. Климент Охридски“.
 2. Божилова, В., С. Янакиева, Ц. Раденкова, М. Маринова, (2016), Умения за самостоятелно учене у студентите. Емпирично изследване, Изд. Авангард Прима.
 3. Гюрова, В., В. Божилова (2008, 2016). Формиране на умения за учене, С., Унив. издателство „Св. Климент Охридски“.
 4. Менторство към Учебно-научна лаборатория и Кариерен център „Проф. Д-р Петър Нойков“ към Факултета по педагогика на СУ „Св. Климент Охридски“ – <https://careerlab-noikov.org/Mentors.html>.
 5. Dictionary of the English Language, 2000.
 6. Gandini L., L. Hill, L. Cadwell & C. Schwall (2005). In the Spirit of the Studio: Learning from the Atelier of Reggio Emilia, Teachers College Press, Columbia University, New York and London.
 7. Mathematics Help Center at University of Leicester – <http://www2.le.ac.uk/offices/ld/mathematics-help-centre>).
 8. Student Learning Development Associate at University of Leicester – <http://www2.le.ac.uk/offices/ld/get-involved/student-learning-development-associate>
 9. Study Skills Consultation – <http://www2.le.ac.uk/offices/ld/appt/study/index>.
-

Ваня Божилова – доцент, д-р
СУ „Св. Климент Охридски“
Факултет по педагогика
e-mail: vanyabbozhilova@gmail.com

УЧИЛИЩНОТО И УНИВЕРСИТЕТСКО ОБРАЗОВАНИЕ В ПОМОЩ НА ПРЕДПРИЕМАЧИТЕ НА БЪДЕЩЕТО В БЪЛГАРИЯ

Ангел Димитров, Боян Славенков, Галина Илиева, Станислава Клисарова-Белчева

SCHOOL AND UNIVERSITY EDUCATION TO SUPPORT ENTREPRENEURS OF THE FUTURE IN BULGARIA

Angel Dimitrov, Boyan Slavenkov, Galina Ilieva, Stanislava Klisarova-Belcheva

ABSTRACT: *Entrepreneurship has a positive impact on countries' economic development and social systems. Do schools and universities offer the necessary training for future entrepreneurs in Bulgaria? How prepared are they to work in a dynamic, open and highly competitive environment? This paper presents some features of entrepreneurship education introduced in recent years and proposes measures to overcoming the challenges that face building entrepreneurial competence in Bulgarian high school and university students.*

Key words: entrepreneurship, entrepreneurship education, entrepreneurship competence

Въведение

Според едно от определенията за предприемачество, това е проявление на способността и готовността на индивидите, самостоятелно, в колективи, вътре или извън определена организация да улавят и създават нови икономически възможности, нови продукти, нови методи за производство, нови организационни схеми, нови продуктово-пазарни комбинации и да въвеждат своите идеи на пазара, преодолявайки неопределености и други обстоятелства, като вземат решение за място, форма и използване на ресурси и институции [15].

В определението се акцентира върху две специфични характеристики на предприемачите: способност да оползотворяват възможности, свързани със свободната икономическа инициатива, от една страна, и умение да въвеждат иновационни идеи на пазара, от друга.

Днес предприемачество може да се открие навсякъде – в бизнеса – от малките фирми и едноличните търговски до големите корпорации, в университетите и в публичните институции. Предприемаческата функция е основно свойство на съвременната пазарна икономика и участва във всички аспекти на икономическия живот [11].

По данни на НСИ през 2014 г. 26.1% от предприятията осъществяват иновационна дейност. Почти еднакъв е броят на предприятия,

реализиращи технологични иновации (продуктова и процесова иновационна дейност) и тези, внедряващи нетехнологични иновации (организационни и маркетингови иновации). Оборътът на иновативните предприятия съставлява 58% от оборота на всички предприятия. Делът на наетите лица в иновативните предприятия възлиза на 54% от наетите във всички предприятия [8].

Насърчаването на иновациите и творческите способности, включително предприемчивостта, е стратегическа цел на европейското сътрудничество в областта на образованието във всички образователни степени. Специален акцент се поставя върху придобиването на цифрова компетентност и изграждането на партньорства с бизнеса за развитие на инициативност и осведоменост за възможностите на новите технологии, като движещи сили на устойчивото икономическо развитие [7].

Осъзнатата роля на предприемачеството у нас логично доведе до увеличаване на учебните програми за обучение на бъдещи предприемачи в училищата и университетите.

Училищно обучение по предприемачество

Приетата от Министерство на образованието и науката Наредба № 5 от 30.11.2015 г. определя държавния образователен стандарт за общообразователна подготовка, като се въвеждат девет взаимносвързани ключови

компетентности, сред които инициативност и предприемчивост. Според наредбата общообразователната подготовка в училищното образование е еднаква за всички видове училища и се придобива чрез изучаване на едни и същи общообразователни учебни предмети, общо двадесет на брой. В списъка за първи път е введен нов учебен предмет – „Технологии и предприемачество“, насочен към придобиване на умения да се реагира на новости и да се поема отговорност, като се гради умение за инициативност и предприемчивост [9].

Часовете по „Технологии и предприемачество“ започват от първи клас и продължават до края на гимназиалния етап в училище с по един час седмично, като хорариумът им представлява около 5% от общия хорариум за общообразователната подготовка [12].

В резултат на обучението в началния етап у ученика:

- се изграждат основни знания, умения и отношения, свързани със съвременния икономически живот и
- се възпитава инициативност, предприемчивост и отговорност.

По време на обучението по новия предмет в прогимназиалния етап ученикът:

- Разбира значението на основни икономически понятия, като: труд, доход, разход, професия, заплата, семеен бюджет, стока, услуга и др.
- Предлага идеи за решаване на икономически проблеми на практическа основа.
- Разбира значението на личната отговорност, инициативността и предприемчивостта за личния и обществен напредък.
- Проявява активност, изобретателност и въображение в работата по различни теми и проекти.

Поставя се началото на формиране на ключовата компетентност „Инициативност и предприемчивост“ чрез:

- навлизане в реална икономическа среда;
- проучване на добри предприемачески практики;
- изява на предприемаческа инициатива.

В резултат на обучението в първи гимназиален етап ученикът е в състояние:

- Планира и реализира проект по зададени критерии.

- Познава и обяснява основните форми на икономическа дейност – производство, търговия, услуги.

- Познава етапите на производство на стока или услуга – снабдяване, производствен процес и реализация на продукта.

- Разбира значението на инициативността и предприемчивостта за реализиране на лични, професионални или бизнес дейности.

Целта на обучението по „Технологии и предприемачество“ в първи гимназиален етап е да се активизира инициативността и предприемчивостта на учащите се като се развият техните предприемачески умения за стартиране на собствен бизнес в условията на свободна стопанска инициатива.

Какво е новото? Преди въвеждането на новата наредба предприемачеството е присъствало в образователната практика като допълнителна дисциплина, изучавана предимно в профилирани училища. Новата образователна програма подкрепя развитието на предприемачески умения в младото поколение, като учебният материал включва теми с практическа насоченост. Подготовката обхваща три от четирите етапа на училищното образование - стартира от ранна възраст (I клас) и продължава систематично до финала на първи гимназиален етап (X клас).

За съжаление, поради пропуски в организацията, са налице и някои проблеми при обучението по предмета „Технологии и предприемачество“:

- Обучението стартира от учебната 2016/2017 уч. г., а липсват учебници и учебни тетрадки, като би било добре да стане задължително всеки хартиен учебник да върви със съответния електронен вариант.

- Не са дефинирани междупредметните връзки, а такива са налице практически с всички останали предмети и те биха улеснили качествено усвояване на учебния материал.

- При обучението не се прилага интерактивният подход, а той би стимулирал съвместната работа и сътрудничеството между обучаваните.

- Липсва и иновативна учебна среда, като например подходящ дизайн на класните стаи – с подвижни маси и столове, които могат да се групират във всевъзможни варианти, за да се улесни екипната работа на обучаваните.

Като предимство на училищното обучение по предприемачество може да се посочи внедряването на новите компютърни технологии за привличането и задържането на интереса на учениците към учебните занимания. Например, някои от авторските колективи на учебниците по „Технологии и предприемачество“ са създали допълнително и специални мултимедийни сайтове. Модернизацията на образователния процес и представянето на информацията по по-достъпен и интересен начин за учениците, повишава желанието им за учене и подпомага постигането на по-добри резултати.

На българските ученици са предоставени и допълнителни извънучилищни възможности за предприемаческо обучение. Например, JA България е член на JA Worldwide и JA Europe и годишно достига до 30 000 ученици и студенти от 450 населени места в страната. Организацията предоставя иновативно и модерно образование от най-ранна възраст до университета още от 1995 г. Портфолиото от образователни продукти и услуги включва специална програма в тематична област предприемачество за изграждане на ключовата компетентност предприемчивост и инициативност. Учебна компания, Академия по роботика, програмиране и предприемачество, Дай старт на успеха, Национално състезание „Социални иновации“ са само част от инициативите и проектите на JA България. Организацията провежда също обучения на учители от всички етапи на училищното образование за формиране на умения за преподаване на предприемачество, които са част от програмата за развитие на педагогическите кадри на Министерството на образованието и науката [3] – [4].

През април 2016 г. Google стартира платформата „Дигитален гараж“ за обучение на млади предприемачи в България. Курсовете са безплатни и включват основно придобиване на дигитални умения в онлайн маркетинг и развиване на интернет бизнес [1] – [2]. Към момента са налични 23 теми, които обхващат примери и най-добри практики от различни области на Интернет маркетинга – от онлайн присъствие до маркетинг в социалните мрежи. Успешно завършилите курса ученици получават сертификат от Гугъл и Бюро за интерактивна реклама Европа (Interactive Advertising Bureau - IAB Europe).

Предимствата на извънучилищното обучение по предприемачество са модерните обра-

зователни методи като интерактивност, учене чрез правене, смесено обучение, менторство и включването на практики с различни професии в образователния процес.

Значителна част от недостатъците са свързани с липсата на подготвени кадри по места в училищата.

Общото за всички програми и курсове по предприемачество за ученици е, че учебният материал съдейства за овладяване на система от знания за принципите на модерния мениджмънт, за развитие на икономическа активност и предприемаческо поведение. Чрез обучението учениците придобиват умения за създаване и организиране на фирма с определен предмет на дейност и нейното ефективно управление. Обучаваните ученици се подготвят успешно за работа в реална бизнес среда, да работят със съвременната нормативна уредба при законосъобразни, обосновани и изгодни за мениджъра действия.

Университетско обучение по предприемачество

В много университети в България се предлагат обучение и курсове по предприемачество. Центровете за подпомагане на предприемачеството, създадени във водещите университети, подпомагат установяването на пряка връзка между студенти и вече действащи предприемачи и бизнес структури, като им предоставят експертна помощ, консултации, менторство и участие в тематични инициативи по национални и международни проекти.

Факултет „Бизнес и мениджмънт“ на Русенски университет „Ангел Кънчев“ има 16 годишен опит в обучението и подпомагането на предприемачеството сред младите хора. В бакалавърските програми подробно е застъпена темата за създаване и управление на малък бизнес, а от 2009 г. в университета се провежда обучение в магистърската програма „Предприемачество и иновации“. Целият учебен процес е организиран съгласно модела на Фелдер, в който студентите получават консултации за своите бизнес намерения. Университетът предлага и курсове по предприемачество, предназначени за студенти не само от бизнес факултета, а и за желаещите от останалите факултети. В последните години тези курсове набират все по-голяма популярност заради нетрадиционните форми на преподаване и възможността за срещи с гостуващи бизнесмени [10].

Американският университет в България предлага обучение по втора специалност Предприемачество, включваща общо 6 учебни дисциплини като предприемачество, маркетинг и счетоводство за предприемачи, управление на проекти за предприемачество, управление на промяната и др.

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Нов български университет и Университета по библиотекознание и информационни технологии предлагат обучение в магистърски програми за технологично предприемачество и иновации в компютърните и комуникационни технологии. Специфичното в тези магистърски програми е предвидената работа по реални проблеми от български ИКТ фирми и развиването на практически умения.

В Педагогически факултет на Пловдивски университет „П. Хилендарски“ се провежда обучение в магистърска програма „Социален мениджмънт и социално предприемачество“, като обучението е насочено към получаване на теоретическа и професионално-практическа подготовка както в сферата на мениджмънта, така и със социална и психологическа насоченост.

Обучението по предприемачество във Факултета по икономически и социални науки на ПУ „П. Хилендарски“

Във Факултета по икономически и социални науки (ФИСН) на Пловдивски университет „П. Хилендарски“ също се създават благоприятни условия за насърчаване и подпомагане на студентите, проявяващи интерес към предприемачеството. Освен качествена подготовка за реализация на пазара на труда, тук студентите придобиват умения сами да градят своето бъдеще, да използват по-пълноценно възможностите, които им предоставя сложната и динамична икономическа среда и да допринесат за стопанското развитие и социално благополучие на страната.

Студентите в професионално направление Администрация и управление усвояват мениджърско-лидерските аспекти на предприемачеството още през първите две години на своето обучение. Те изучават теоретичните основи на т.нар. предприемаческа икономика, познават различните предприемачески стратегии и усвояват нов начин на управление на базата на възможностите. Изучавайки „Планиране и прогнозиране“ бъдещите мениджъри се подготвят да формулират предприема-

ческа мисия и цели, да анализират различни бизнес идеи за стартиране на предприемачески бизнес, да оценяват бизнес стойността на предприемаческа фирма.

Според Питър Дракър „Иновациите са специфичен инструмент на предприемачите, чрез който те експлоатират промяната и новостта като възможност за осъществяване на различен бизнес или услуги. Иновацията може да бъде представена като дисциплина, може да бъде изучена, може да бъде практикувана [6]. При старт на предприемаческа компания, иновациите и оригиналните бизнес идеи са задължителна предпоставка за бъдещия успех. За да се усвои иновационен предприемачески подход, в програмата е предвиден и курсът „Технология на иновативното мислене и поведение“. В курса се представят съвременните теоретични и методологически постижения в областта на иновативното (креативното) мислене и се усвояват основните подходи и техники за формиране на умения за иновативно мислене.

За ролята на информационните технологии при обучението на бъдещите предприемачи във ФИСН

В унисон със споменатите стратегически европейски изисквания към обучението, през 2011/2012 уч. г. в учебния план на специалност Стопански управление, бакалаври, бе въведено обучение по Информационни системи и технологии, като впоследствие през 2015/2016 уч. г. предметът бе преименуван на Управленски информационни системи (УИС). Съгласно учебния план по предмета вече четвърти випуск бъдещи управленци изучава модерни информационни системи (ИС), непосредствено свързани с иновации и предприемачество, като например ИС за управление на знания, на проекти, за вземане на обосновани решения и др. По този начин се допълват и доразвиват базовите знания и умения, придобити при общообразователната подготовка (във втори курс студентите вече са се запознали с ИС от типа ERP, CRM, SCM и др.). Залага се на активното обучение като за целта предварително бяха осъществени контакти с представители на ИТ бизнеса у нас – ЕСРИ България, ФТС, Микроинвест и др. [13] – [14].

Какви са предимствата на обучението по УИС? Прилага се нов образователен подход – вместо в информираща среда (запаметяване и

възпроизвеждане) се работи във формираща среда (развива се творческо мислене и самостоятелност); прилагат се нови модели на обучение – симулация на реални ситуации, екипност в работата, умения за вземане на решения, иновативност и креативност, разбиране ролята на бизнеса; изграждат се нови ключови компетентности – нови знания и умения за всички участници в образователния процес, основани на компетентностния подход.

Кои са иновативните елементи в курса? Студентите решават практически задачи от маркетинговия мениджмънт с ГИС, прилагат специализиран софтуер за вземане на решения, учат се да управляват проекти онлайн с Producteev.com и др.

В курса предприемаческата култура и ценности се изграждат чрез прилагането на екипен подход. Тук студентите, подобно на реалните предприемачи, работят в групи по задачи, т.е. преследват съвместно общи цели и общи интереси.

Описаните по-горе особености на обучението по УИС са предпоставка след успешно завършен курс студентите да могат да оценяват, избират и управляват внедряването на ИТ иновации, да изграждат знания и умения за оползотворяване възможностите на пазара чрез стратегически мениджмънт и интелигентни решения. Придобитите в учебния процес компетентности им позволяват да организират, развиват и оползотворяват иновации на базата на ИТ в съществуващи фирми или да създават високотехнологични фирми.

Съществуват обаче редица проблеми при обучението по УИС. Не са изяснени интердисциплинарни връзки, за се предлагат взаимносвързани и актуални професионални знания и умения, потребни на реалната икономика. Съществуват и инфраструктурни проблеми, например, ползва се trial версия на софтуер за управление на проекти MS Project, тъй като не е закупен лиценз въпреки че софтуерът се ползва за учебни цели в няколко факултета.

За преодоляване на някои от проблемите при изграждането на предприемачески умения у нашите студенти катедра обучаващото звено, Управление и количествени методи (УКМИ), би могло да участва активно в дейностите, свързани с обучение по предприемачество към Джуниър ачиевмънт като например „Учебна компания“ (в рамките на едно от най-мощните мероприятия на JA през 2016

г. наши студенти вече спечелиха престижна награда).

Полезно би било също да се организират краткосрочни сертификационни курсове по предприемачество, като за целта следва да бъде създаден и специален Център по предприемачество към ФИСН.

За да бъде качествено обучението, предлагано от УКМИ, са нужни и висококачествени изследвания в областта на модерния мениджмънт и предприемачеството. Необходимо е да се вземат спешни мерки за участие на преподавателите от Катедрата в международни изследователски проекти (т.е. да се развие академичното предприемачество в УКМИ, ФИСН и ПУ), защото само качественото обучение по предприемачество и технологични иновации (включително и чрез УИС) е предпоставка за успешна подготовка на студентите във ФИСН за реализация в иновативни роли.

Емпирично проучване на обучението по предприемачество на студентите във ФИСН

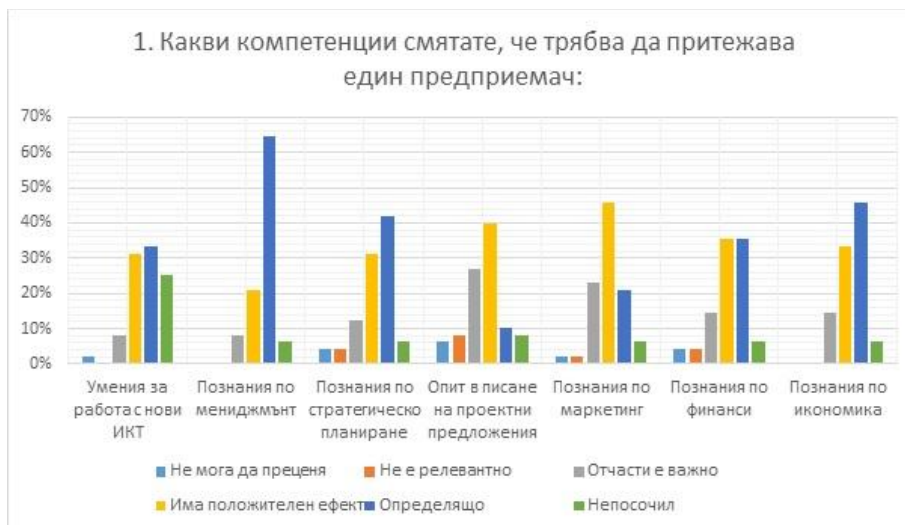
За изясняване на отношението и готовността на студентите за предприемаческа дейност през м. май 2017 г. във ФИСН бе проведено емпирично изследване, като бяха анкетирани 48 студента. Анкетната карта съдържа 16 въпроса, групирани в 3 основни направления: 1) предприемаческа практика; 2) иновативни подходи в работата на организациите и 3) използване на ИКТ в дейността на организациите. Въпросите в анкетната карта се разделят по тип на: 4 затворени; 7 затворени с възможност за допълнения и 5 затворени въпроса.

След направения анализ на данните от проведеното изследване може да заключи, че студентите във ФИСН биха могли успешно да се реализират като предприемачи на бъдещето. Студентите познават особеностите на съвременната пазарна среда и демонстрират готовност за развитие на собствен бизнес. Отговорите на поставените въпроси показват самоувереността на потенциалните предприемачи, че са подготвени да стартират свой бизнес, да комуникират с партньорски организации и да привличат клиенти.

Ще се спрем по-детайлно на отговорите на някои въпроси, свързани с отношението към компетентностите и качеството на обучение на бъдещите предприемачи.

Определящи за студентите са познанията в областта на мениджмънта и икономиката. Като имащи положителен ефект са посочени познанията по маркетинг и реклама и умения-

та да се подготвят проектни предложения. Със значително по-малка тежест са познанията по финанси и стратегическо планиране (фиг. 1).

Фиг. 1 Компетенции на модерния предприемач

Получените резултати сравняваме с тези от предходно подобно изследване, проведено през 2015 г. с предприемачи в областта на културата [5]. Налице е съществено съвпадение на гледната точка на студентите с тази на реалните предприемачи. И двете групи респонденти (студенти и бизнесмени) отдават сериозно значение на познанията по мениджмънт, по маркетинг и реклама и на уменията за подготовка на проектни предложения.

Справката по специалности кои са съществено важните за предприемачите компетенции също потвърждава, че подготовката по мениджмънт, маркетинг и реклама и икономика играе важна роля за предприемаческата реализация. Интересен резултат е получен при специалност Стопанско управление – студентите имат еднакво силни предпочитания към три фундаментални учебни дисциплини: мениджмънт, икономика и финанси (фиг. 2).

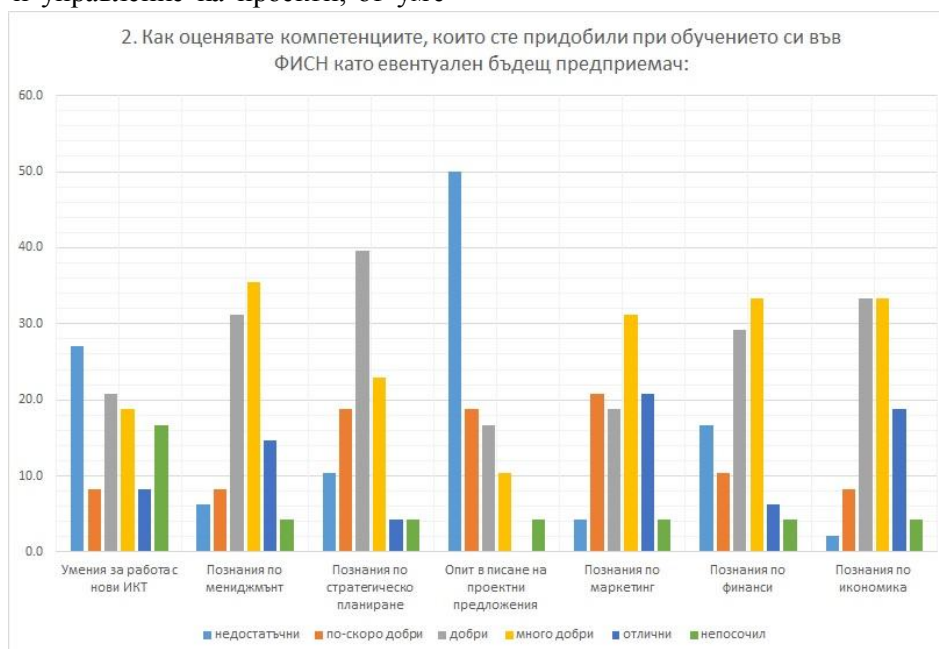
Фиг. 2 Съществено важни предприемачески компетенции по специалности

От фиг. 2 се вижда също, че студентите от специалности Маркетинг и Стопанско управление (резултати в диапазона 58.4%–92.3%) считат сравняваните дисциплини за много позначими, отколкото студентите от специалност Макроикономика (резултати в диапазона 58.4%–92.3%). Това отношение към предметите е логично следствие на професионалната ориентация на студентите – тези от специал-

ности Маркетинг и Стопанско управление по подразбиране проявяват афинитет към самостоятелен бизнес, докато бъдещите макроикономисти залагат на по-теоретично-ориентирано обучение. Отговорите на следващия въпрос показват как студентите самооценяват придобитите до момента предприемачески знания и умения. Студентите считат, че са отлично подготвени

по маркетинг, икономика и мениджмънт и са неудовлетворени от подготовката по бизнес планиране и управление на проекти, от уме-

нията си за работа с ИКТ и знанията по финанси (фиг. 3).

Фиг. 3 Самооценка на предприемаческите компетенции

Следващият въпрос е посветен на отношението на респондентите към различните източници за финансиране на българските предприемачи. Оказва се, че студентите добре познават наличните финансови инструменти, като техните предпочитания в значителна степен съответстват на реалната ситуация, описана в [5].

Табл. 1 Сравнение между предпочитанията на студентите и реалните източници на финансиране на предприемаческа дейност, посочени в [5]

Вид финансиране	Оценка на студентите	Данни от бизнеса
Банкови заеми	31.2% (7)	5.6% (11)
Бизнес ангели	14.6% (10)	13.9% (10)
Национални програми за финансиране	58.3% (2)	61.1% (2)
Обществени поръчки	29.2% (8)	17.6% (9)
Общински програми за финансиране	39.6% (6)	63.0% (1)
Оперативни програми на ЕС	47.9% (3)	36.1% (7)
Приходи от стопанска дейност на организацията	68.8% (1)	56.5% (3)
Собствени капитали от друга дейност	41.7% (4)	44.4% (4)
Финансиращи програми на ЕК	39.6% (5)	-
Финансиращи програми на Съвета на Европа	16.7% (9)	24.1% (8)
Фондации	10.4% (11)	37% (6)

* В курсив са източниците, класирани на студентите на позицията, посочена от бизнеса

Ако приемем за еталон наредбата по важност на източниците на финансиране, посочена от бизнеса, то гледната точка на студентите е много сходна с реалната бизнес ситуация в страната (Табл. 1). Следователно, можем да приемем, че мнението на студентите е адекватно на действителното състояние и да предложим във ФИСН да се обсъдят и приемат конкретни мерки за преодоляване на посочените слабости в подготовката на бъдещите предприемачи. Подходящо би било например, да се отдели повече внимание на бизнес планирането, да се задълбочи обучението по финанси, да се въведат практикуми за работа с новите ИКТ, специфични за всяка от специалностите и др.

Заклучение и насоки за бъдеща работа

Икономическата стабилност и бъдещето на една страна зависят пряко от образователния процес в училищата и университетите. През второто десетилетие на XXI век в средното и висшето образование в България са направени сериозни стъпки в посока предлагане на качествено обучение в сферата на предприемачеството. Независимо от предлаганата широка гама от учебни програми и курсове, все още съществува множество неразрешени проблеми.

В бъдеще планираме да представим детайлен анализ на получените емпирични данни, а също и да разширим обхвата на практическото изследване като обхванем както ученици от горния курс, така и бивши възпитаници на ФИСН.

Литература

- [1] Арнаудов, Ю., Google пусна платформа за обучение на млади предприемачи в България, в. *Капитал*, http://www.capital.bg/biznes/tehnologii_i_nauka/2016/04/07/2738569_google_pusna_platforma_za_obuchenie_na_mladi/, 07.04.2016.
- [2] Гугъл Дигитален гараж, <https://digitalengarazh.withgoogle.com/>, 2016.
- [3] Дарик нюз, Обучението по предприемачество - път към успеха, 26.11.2015 г. http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=1531813, 2015.
- [4] Джунър Ачиймънт България, Текущи проекти на организацията, http://www.jabulgaria.org/category/projects/tekushti_proekti, 2017.
- [5] Добрева, Н., Културното предприемачество. Актуални концепции и техните приложения в България, автореферат на дисертация, СУ „Св. Климент Охридски“, София, 2016.
- [6] Дракър, П., *Иновации и предприемачество*, Класика и стил, София, 348 стр. ISBN: 954-9964-38-8, 2002.
7. ЕСЕТ 2020, Заключение на Съвета от 12 май 2009 г. относно стратегическа рамка за европейско сътрудничество в областта на образованието и обучението, *Официален вестник на Европейския съюз*, 28.08.2009. http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework_bg, 2009.
- [8] НСИ, Бизнес статистика, <http://www.nsi.bg/bg/content/2710/иновационна-дейност>, 30.06.2016.
- [9] МОН, Наредба № 5 от 30.11.2015 г. за общообразователната подготовка (Обн. - ДВ, бр. 95 от 08.12.2015 г., в сила от 08.12.2015 г.) <http://www.mon.bg/?go=page&pageId=1&subpageId=25>, 2015.
- [10] Русе утре, Обучение по предприемачество набира популярност в Русенския университет, в. *Русе утре*, 30.09.2016. http://www.ruse.utre.bg/2016/09/30/392165-obuchenie_po_predpriemachestvo_nabira_populyarnost_v_rusenskiya_universitet
- [11] Славенков, Б., *Предприемачеството – Архимедовият лост за просперитета на българската икономика*, *Кръгла маса „Актуални проблеми на предприемачеството“*, декември 2016 г., в. Пловдивски университет бр. 1-2 (466-467), 11 стр., 2017.
- [12] Христова, В., Обучението по предприемачество в България - възможности и предизвикателства, В сборник трудове на *Международна научна конференция „Икономическо благосъстояние чрез споделяне на знания“*, Свищов, стр. 134-139, 2016.
- [13] Ilieva, G., T. Yankova, St. Klisarova, Cloud Business Intelligence: Contemporary Learning Opportunities in MIS training, In Proc.: 7th Balkan Conference in Informatics: Advances in ICT, Craiova, Romania, p. 25-32, 2015. doi: 10.13140/RG.2.1.4332.9763
- [14] Ivanov, I., A. Veleva, G. Ilieva, T. Yankova, Teaching by Using IST – a Faculty of Economics and Social Science (FESS) Primer”, In: Proc. of the Int. Conference on Information Technologies (InfoTech-2012), Varna, p. 226-233, 2012.
- [15] Wennekers, S., R. Thurik, Linking entrepreneurship and economic growth, *Small Business Economics*, 13(1), p. 27-55, 1999.

Angel Dimitrov, PhD, Boyan Slavenkov, PhD Assoc. Prof., Galina Ilieva, PhD Assoc. Prof., Stanislava Klisarova-Belcheva, PhD candidate Faculty of Economics and Social Sciences University of Plovdiv Paisii Hilendarski 24 Tzar Asen 4000 Plovdiv e-mail: dimitrov_rola@yahoo.com

Благодарност: Разработката е част от работата по проект ФП17 ФИСН 012/12.05.2017.

НОВ ПРОЧИТ НА УЧЕБНАТА ПРОГРАМА ЗА ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНА ПОДГОТОВКА ПО „ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ И СПОРТ“

Теодора Симеонова, Йорданка Жечева

NEW READING CURRICULUM FOR GENERAL EDUCATION PREPARATION BY "PHYSICAL EDUCATION AND SPORT"

Teodora Simeonova, Yordanka Zhecheva

ABSTRACT: Анализ на разработените от експертите в Министерството на образованието нови учебни програми по предмета „Физическо възпитание и спорт“ за пети клас на основна образователна степен. Сравняване на задължителни и допълнителни ядра с новите области на компетенции и очаквани резултати от обучението в края на класа. Знания, умения и отношения, които учениците трябва да притежават след задължителните и избираеми области на учебно съдържание. Коментар на разликата в досегашното модулно обучение и учебния час за спортни дейности. Спецификата на методи и форми за оценяване постиженията на ученика в съответната област.

ABSTRACT: Analysis developed by experts at the Ministry of Education new educational programs on the subject "Physical Education and sport" for the fifth grade of primary education. A comparison between mandatory and additional cores with new areas of competence and expected learning outcomes at the end of class. Knowledge, skills and attitudes that students should have the following mandatory and optional fields of educational content. Comment on the difference in the current module training and learning time for sports activities. Specific pointers to methods and formulations for evaluating the performance of the student in the field.

Key words: physical education and sport, curriculum, school programs

Въведение

Периодът на демократичните общественно-политически и икономически промени в нашата страна не подмина и образователната система. Бяха изготвени и приети немалко закони и нормативни документи, които имат отношение и към училищното физическо възпитание: Закон за народната просвета /ДВ, бр.86,1991, бр.36, 1998/; Закон за степенята на образование, общо-образователния минимум и учебния план /ДВ, бр.67, 1999, бр.95,2002/; Закон за професионалното образование и обучение и множество правилници и наредби, помагачи за практическото приложение на законите.[3]

През 1998/1999 г. МОН създава екипи от специалисти по културно-образователни области, които трябва да разработят държавни образователни изисквания за учебното съдържание на предметите, застъпени в учебния план на българското средно общообразователно училище. Неразделна част от системата

на общообразователната подготовка във всички степени и етапи на СОУ е и културно-образователната област „Физическа култура и спорт“. Осигуряването чрез нея знания, умения и отношения формират физическата и спортната култура като важен компонент на общата култура на учениците, развиват и поддържат физическата им дееспособност, подготвят ги за активен и здравословен начин на живот, за системно спортуване и след завършване на средното образование.[5]

Държавни образователни изисквания /ДОИ/ от културно-образователната област „Физическа култура и спорт“ за учебното съдържание на предмета *Физическо възпитание и спорт* са публикувани в ДВ, бр.48 през 2000 г. Счита се, че те трябва да осигурят на учениците да бъдат физически здрави, с богата двигателна култура, с изградени навици за системни занимания с физически упражнения, спорт и туризъм, жизнеспособни граждани на обществото, водещи здравословен начин на живот. [2]

Главните цели на предмета „Физическо възпитание и спорт“ се определят от Държавните образователни изисквания и стандарти. В различните образователни степени и етапи тези цели са съобразени с възрастовите особености, психическото и физическото развитие на учениците. Съществена разлика от досегашния подход е, че стандартът за учебно съдържание не регламентира само какво трябва да се учи, а посочва какво трябва да може да прави ученикът в края на всеки образователен етап по отделните ядра. [1]

Според голяма част от спортните специалисти, резултатите от тези промени и допълнения са незадоволителни. До подобен извод, по отношение на образователната ни система, очевидно са достигнали и експертите от МОН, които предложиха за гласуване в парламента нов „Закон за предучилищното и училищното образование“. Той бе приет и обнародван в ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г.. Във връзка с влизането му в сила от 1.08.2016 г., започна разработване и поетапното въвеждане на нови учебни програми по всички предмети изучавани в българските детски градини и училища. [6]

Реализацията на предмета „Физическо възпитание и спорт“ се постига въз основа на учебен план. Учебният план е основен нормативен документ, който се изработва от МОН. В него се посочват учебните предмети, редът и последователността на тяхното изучаване по учебни години, часовете за изучаване на всеки учебен предмет седмично и годишно.

Учебният план предопределя кадровото и финансовото планиране на училищата, изготвянето на учебно-методически пособия и най-вече на учебните програми. Учебните програми са задължителен документ и ръководно начало за учителя. Те съдържат всички теми – изложени последователно и систематично за всеки клас. [5]

Новия прочит на учебната програма за общообразователна подготовка по „Физическо възпитание и спорт“ ще извършим на базата на сравнението на досегашната и новата програма за 5. клас.

Новата учебна програма за пети клас е приета с заповед № РД09-1857 от 17.12.2015 г. и влиза в сила от учебната 2016/2017 година. [4]

Общата структура на новата програма е следната:

➤ Кратко представяне на учебната програма

➤ Очаквани резултатите от обучението за постигане на общообразователна подготовка в края на класа.

Тук са зададени областите на компетентност и знанията, уменията и отношенията, които трябва да притежава ученикът в резултат на обучението по физическо възпитание и спорт.

❖ Задължителните области на учебно съдържание са: *лека атлетика, гимнастика и спортни игри*

❖ Избираемите области на учебно съдържание включени в новите учебни програми са: *плуване, водни спортове; туризъм, ориентирание, зимни спортове; ракетни спортове; фитнес, бойни спортове и шахмат.*

➤ Учебно съдържание

Тук таблично са представени темите по области на учебно съдържание, очаквани резултати и нови понятия.

➤ Препоръчително процентно разпределение на задължителните учебни часове за годината

❖ *Годишен брой часове за изучаване на задължителните и избираемите области на учебно съдържание в 5. клас – 68 часа.*

❖ *За изучаване на задължителните области на учебното съдържание - до 60%.*

❖ *За изучаване на избираемите области на учебното съдържание - до 40%.*

➤ Оценяване на резултатите от обучението

➤ Дейности и междупредметни връзки [7]

За сравнение ще представим и структурата на старата учебна програма за 5. Клас – задължителна подготовка:

I. Общо представяне на програмата

II. Цели на обучението и възпитанието

III. Очаквани резултатите от обучението по физическо възпитание и спорт:

Основните и допълнителните ядра в старите учебни програми за 5. клас са - *лека атлетика, гимнастика и спортни игри*, а допълнителните са: *водни спортове, туризъм, танци и бойни спортове. игри.*

IV. Учебно съдържание

Съдържащо - *теми, понятия, контекст и дейности, междупредметни връзки.*

V. Специфични методи и форми за оценяване постиженията на ученика в съответния клас.

VI. Организационно-методически указания.

Това което веднага прави впечатление, при сравнение на учебните програми, е значи-

телно по-олекотената и прегледна структура на новата програма. При старата първа (Общо представяне на програмата) и втора точки (Цели на обучението и възпитанието) са обединени в една – Кратко представяне на учебната програма. Досегашната учебна програма в таблица се обединяваха трета (Очаквани резултатите от обучението по физическо възпитание и спорт) и четвърта точки (Учебно съдържание), а в новата учебна програми са представени в две отделни таблици, а 6 колона (Възможности за междупредметни връзки) е изнесена в края като отделна таблица – съдържаща *ключови компетентности и дейности и междупредметни връзки*.

Раздела „Специфични методи и форми за оценяване постиженията на ученика в съответния клас“ се запазва и в новата учебна програма, но към текста описващ начина на оценяване има добавена и таблица с препоръчително процентно разпределение на отделните оценки - не по-малко от три текущи качествени оценки от практически изпитвания за всеки учебен срок – 55%, в които се включват и теоретични знания; диагностика на физическата дееспособност в началото и в края на учебната година с отчитане на индивидуалния прираст в постиженията - 25%; качествена оценка от други участия (работа в час, оказване на помощ, самостоятелна работа, участие в спортни и туристически състезания) – 20%.

В досега съществуващата учебна програма знанията, технико-тактическите спортни умения, нивото на физическата кондиция и координация, отношенията към предмета се оценяват чрез Системата за оценяване на ученици по предмета „Физическо възпитание и спорт“, внедрена от Министерство на образованието и науката. Системата съдържа тестова батерия със зададени оценъчни таблици и получаване на съответното точково приравняване. Към точките постигнати от тестовете за физическа дееспособност, се прибавяха точки и от оценяването на един спорт по избор от ученика. В тази система не бяха посочени ясни критерии и начини за оценяване на спортните, които се изучават в основните и допълнителни ядра.

Непосредствено преди указания в новата програма е добавен нов раздел „*Препоръчително процентно разпределение на задължителните учебни часове за годината*“, в който се посочва, че за изучаване на задължителните области на учебното съдържание се

предвиждат 60%, а за изучаване на избираемите области - 40%. След което в табличен вид е представено препоръчително процентно разпределение на основните дейности в задължителните учебни часове.

За начално изучаване на физически упражнения и двигателни дейности - до 31 часа - 45%.

За задълбочено изучаване и затвърдяване на физически упражнения и двигателни дейности - до 24 часа - 35%.

За усъвършенстване на физически упражнения и двигателни дейности - до 10 часа - 15%.

За контрол и оценка (за входно и изходно ниво) - до 3 часа - 5%

Този раздел успешно заменя точка VI „Организационно-методически указания“ в старата учебна програма, която според нас беше много непълна и липсваха конкретни насоки и информация.

По отношение на съдържанието, ще обърнем внимание на промените - първата промяна, която прави впечатление е замяната на старите основни и допълнителни *ядра* на учебно съдържание с новите термини задължителни и избираеми *области* на учебно съдържание. Новия термин, според нас, е много по-точен и коректен съотнесен към конкретното словосъчетание. Следва да се отбележи и замяната на прилагателните „основни“ и „допълнителни“ със „задължителни“ и „избираеми“. Тази промяна е много точна и актуална и отразява наложилата се през последните години в европейската образователна система нова концепция, при която пасивната роля на учащите в процеса на обучение се заменя с едно по-активно тяхно участие, давайки им възможността да избират част от материала, който да изучават.

Следващата промяна, която е свързана с новите области на учебно съдържание е включването на Ракетни спортове, Фитнес към бойни спортове, Шахмат, които не бяха определени за допълнително ядро на досегашната програма.

Друга съществена новост в учебните програми е предвижданите на *дейности за АФВ* (адаптирано физическо възпитание) за всички области на учебно възпитание, в които се предвижда изучаването на двигателни действия съобразно индивидуалните възможности на *лица с увреждания или деца със специални образователни потребности (СОП)*.

От учебната 2004/2005г. със Заповед № РД 09-1038 от 27.07.04 г. се въвежда трети(допълнителен) учебен час по физическо възпитание и спорт за учениците от I до XII клас. Той се реализира под формата на модули, съгласно решение на Педагогическия съвет на училището, съобразно училищната и предоставената му общинска или държавна спортно-материална база, квалификацията на учителите по физическо възпитание и традициите на училището и региона. За 5. – 8. клас - прогимназиален етап на основна образователна степен са предложени следните модули:

➤ **Модул спортни игри с продължителност 2 учебни часа:**

➤ **Модул гимнастика и танци с продължителност 2 учебни часа**

➤ **Модул лека атлетика, бойни спортове, фитнес и бодибилдинг с продължителност 2 учебни часа**

➤ **Модул Туризм и всички разновидности на туризма с продължителност 4 учебни часа.**

По отношение на досега съществуващото модулно обучение също наблюдаваме промяна. От учебната 2016/2017 година със Заповед №РД 09 – 1111/15.08.2016г. Министъра на образованието и науката и по предложение на Министъра на младежта и спорта се утвърждават видовете спорт, учебното съдържание и продължителност, по които да се определя и провежда обучението по учебен час по спортни дейности. За 5. клас са предвидени спортовете - бадминтон, баскетбол, борба, волейбол, лека атлетика, плуване, ски-алпийски дисциплини, спортна гимнастика, футбол, хандбал, художествена гимнастика и шахмат. Продължителността на обучението е един учебен час седмично или в блок от два учебни часа. Чрез обучението се цели да се развият специфичните за вида спорт техническа, тактическа и психологическа подготовка и формиране на траен интерес на учениците по съответния предвиден спорт в спортни мероприятия. По предложение на директора на училището и след анализ и становище на съответния педагогически съвет по изключение могат да се включат и други спортове съобразно възрастта на учениците и възможностите на училището. Видовете спорт, темите на учебното съдържание и броят на учебните часове за тях се разпределят в тематичен план от учителя по физическо възпитание или треньора по вид спорт и се утвърждават от директора на училището.

На първо четене основна разлика забелязваме при обучението по Туризм и неговите разновидности, които не фигурират в новата програма, са залегнали като избираема област на учебно съдържание. С това решение се прекратява порочната практика часовете за модулно обучение по туризм да се възлагат на класни ръководители и учители – неспециалисти по физическо възпитание и да се negliжира обучението по този спорт.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение можем да обобщим, че според нас новата учебна програма по „Физическо възпитание и спорт“ за 5. клас са изцяло съобразени с новите концепции в съвременните образователни системи. Те са представени точно и ясно и съществува логична приемственост в предвиденото за изучаване учебно съдържание.

Включването за ракетните спортове в частност тенис на маса и бадминтон, и шах в избираемата област учебно съдържание ще благоприятства училищата с лоша материална база да реализират обучението по физическо възпитание, тъй като те не изискват голямо пространство за практикуване. Можем да отчетем и като добро решение на експертите от Министерството на образованието и науката по отношение на часовете за спортна дейност и избирането на един вид спорт от съответния клас.

Очакваните резултати от обучението за овладяването на знания, двигателни умения и дейности от съответната област на учебното съдържание се оценяват по критерии, определени в началото на учебната година от учителя по физическо възпитание и спорт. Практическите изпитвания могат а се организират като индивидуални и групови изпитвания. Положително е и въвеждането на устни изпитвания за теоретични знания. Ученикът дава решения и отговори на поставени въпроси и задачи. Като иновативно може да се приеме, че оценяването на техническото изпълнение на двигателните действия се диагностицират в игрова дейност, а количественият резултат при измеримите физически упражнения и на теоретичните знания стимулират творческата активност и инициативност на учениците.

Състоянието на физическата дееспособност се оценява чрез система за контрол и оценка, като за учениците в пети клас е необ-

ходимо да постигнат средното ниво, измерено за съответната възраст и пол.

В новата учебна програма е предвидено коректно оценяване на децата с увреждания и със специални образователни потребности. Предвидените дейности за адаптирано физическо възпитание – АФВ, в задължителните и избираеми области се оценяват в съответствие с индивидуалният им прираст за двигателна дейност.

Надяваме се поетапното въвеждане на новите учебни програми и за следващите класове да спомогнат за формиране сред подрастващите на ценности и ориентации, свързани с изграждането на съзнателно и позитивно отношение към спорта, здравословният начин на живот и укрепване на собственото здраве и физическо усъвършенстване.

Литература

1. Димитрова, Б., и др. *Понятиен апарат в Държавните стандарти за предмета "Физическо възпитание и спорт" в общообразователните училища в България.* – С., Спорт и наука, кн. 3, 2002.

2. *Държавни образователни изисквания (стандарти) за учебния предмет "Физическо възпитание и спорт".* – С., Спорт и наука, кн. 10 – 12, 1996.

3. Държавен вестник, бр.86,1991, бр.36, 1998/; *Закон за степента на образование, общообразователния минимум и учебния*

план /ДВ, бр.67, 1999, бр.95,2002/; Закон за професионалното образование и обучение

4. Държавен вестник *Закон за предучилищното и училищното образование*, ДВ, брой: 79, 13.10.2015 г.: <http://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialID.V.jsp?idMat=97877>, 29.03.2017

5. Симеонова, Т. *Контрол и оценка на техническата подготовка по баскетбол на ученици 5. – 8. клас*, УИ Шумен

6. Стойчев, Ч. Анализ на новите учебни програми за общообразователна подготовка по „Физическо възпитание и спорт“ в начален етап на основна образователна степен, *Годишник на ШУ . XXД ПФ*, Шумен, 2016, с. 1027 – 1033

7. Учебни програми – сайт на МОН: <http://www.mon.bg/?go=page&pageId=1&subpageId=28>, 29.03.2017

Теодора Николаева Симеонова, доц. д-р, Катедра „ТМФВ и спорт“

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Шумен, ул. „Университетска,, №115, t.simeonova@shu.bg

Йорданка Димитрова Жечева, старши учител

ИОУ „Христо Ботев“, гр. Търговище, yordanka_jechev@abv.bg

ОТ ТРАДИЦИОННО КЪМ ДИСТАНЦИОННО ОБУЧЕНИЕ

Ангелина Киркова-Богданова, Даниела Танева

FROM TRADITIONAL TOWARDS DISTANCE LEARNING

Angelina Kirkova-Bogdanova, Daniela Taneva

Abstract: *The paper deals with different ways and levels of ICT usage in education. A differentiation between ICT supported training, e-learning and distance education is made. It emphasizes the importance of instructional design approach in e-learning development. The implementation of standards for ensuring key e-learning characteristics is underlined. The utilization of learning content management systems /LCMS/ is discussed. A definition of e-learning is given as an educational process that is based on instructional design, follows standards and is provided through a LCMS.*

Key words: e-learning, instructional design, standards, LCMS

Въведение

Има много термини, които се използват взаимозаменяемо или с леки нюанси в значението за обучение, което се осъществява с използването в някаква степен на ИКТ: дистанционно обучение, онлайн обучение, уеб базирано обучение, електронно обучение и др. Електронно обучение /e-learning/ определено се отнася до образование, предлагано чрез интернет. Дистанционното обучение се характеризира с това, че участниците са разделени по място. Ако те не са разделени във времето, говорим за синхронно обучение, а ако са разделени - обучението е асинхронно. Смесеното или още наречено хибридно /blended/ обучение съвместява присъствено и самостоятелното учене.

ИКТ /информационни и комуникационни технологии/ подпомагано обучение е когато се използва компютър, интерактивна дъска или друга електронна медия, а компютърно базираното обучение и уеб базираното обучение се отнасят до курс, разпространяван на компактдиск или по мрежа. Много компютърно и уеб базирани курсове са структурирани линейно – обучаемият следва един път през материалите. За разлика от линейното, адаптивното обучение позволява на всеки студент да следва собствен път, според нуждите и прогреса си, определени чрез коригиращо оценяване.

Въпреки използването на различни технологии, за предлагане на асинхронно дистанционно обучение, включително електронна

поща и дискуссионни форуми, специализираните софтуерни платформи осигуряват необходимата функционалност за ефективно провеждане на образователен процес: зареждане и споделяне на документи, включително от самите студенти, назначаване на самостоятелна работа, работа по групи, средства за комуникация, тестове. Повечето от тях съвместяват и технологии за синхронно учене, като електронни дъски, споделяне на екрани, моментни съобщения, чат, виртуален свят, уеб конферирание. За разлика от традиционно провеждания учебен час без намесата на технологии, предимството тук е, че се използват не само се осъществява връзка в реално време, но дейностите могат да бъдат архивирани за последващ преглед. Запазва се история на чата, като студентите могат да я ползват до приключването на курса, а преподавателите да я използват при оценяването на работата на студентите.

Системите за управление на учебно съдържание дават възможност на преподавателя да провежда часове в присъствено учебно време чрез бърз и лесен достъп до предварително структурираните учебни материали за часа, които могат да бъдат подготвени като стандартизирани учебни обекти. Активността на студентите в часа се документира в системата за последващо оценяване и се запазват създадените в хода на часа материали като студентите могат да се обръщат към тях през цялото времетраене на курса на обучение.

Също така платформата предлага виртуално пространство за съвместна работа по проект.

Много често при планиране на електронното обучение фокусът е върху използваните технологии, а не върху нуждите и притесненията на обучаемите и останалите участници – преподаватели, управленски персонал, поддържащ персонал. Понякога в усилията да се създаде нещо ново и високотехнологично, рискуваме да забравим, че в центъра е образованието. Ключовите теории за преподаване и учене се прилагат в електронното обучение, като най-често посочвани са бихейвиоризъм, когнитивизъм и конструктивизъм. Тези теории определят стила на инструкциите и дизайна на курса, като намират практическо измерение в моделите за проектиране на обучение /Instructional Design Models/.

Според Smith&Ragan (Smith & Ragan, 1999) терминът Instructional Design се отнася до систематичен и рефлексивен процес на пренос на принципите на учене и преподаване в планове за образователни материали, дейности, информационни ресурси и оценяване. Дефиницията, дадена в референтния наръчник за проектиране на обучение и развитие на IEEE е „Проектиране на обучението е процеса, чрез който учителят определя най-добрите методи за преподаване за точно определени обучаеми в точно определен контекст с цел постигане на точно определена цел.“ Merrill et al. (Merrill, Drake, Lacy, & Pratt, 1996) разглеждат ID като технология за придобиване на специфични знания и умения по ефективен, ефикасен и привлекателен начин. Според Reiser & Dempsey (Robert & Dempsey, 2006) ID е „систематичен процес на разработване на образователни и учебни програми по един последователен и надежден начин“. Morrison (Morrison, 7 May, 2013) дефинира ID като „създаване на среда за учене чрез структурирано съдържание и създаване на дейности, които ангажират студентите и улесняват смисленото учене“.

Разглеждайки дадените определения, които са малка част от описанието на процеса проектиране на обучение, зад който стоят солидни педагогически и психологически теории, можем да обобщим, че проектирането на обучение чрез инструкции /Instructional Design; Instructional Systems Design/ е систематичен процес на създаване на структурирано учебно съдържание и стратегии за усвояването му, отчитайки образователните нужди, характеристиките на обучаемите и пара-

метрите на средата, в която се преследват образователните цели. Този систематичен подход може да се прилага при решаването на образователни задачи във разнообразен контекст: от началното до висшето образование, от присъственото до дистанционното обучение, от теоретични знания до сензорно-двигателни умения.

Възникването на проектирането на обучението чрез инструкции не е свързано с развитието на технологиите. Началото е в средата на миналия век в САЩ по време на Втората световна война в отговор на необходимостта да бъдат обучени войници за кратко време (Robert & Dempsey, 2006). През 1954 Скинър публикува в Harvard Educational Review статията си „Науката да учиш и изкуството да преподаваш“, с която излага идеите си програмираното обучение (Stones, 2012). Според него ефективния учебен материал трябва да е постъпков, с чести въпроси, с непосредствена обратна връзка и да позволява учения сам да определя темпа на напредък. През 1956 Бенджамин Блум публикува таксономия, с която категоризира познавателните умения. Таксономията на Блум, ревизирана през 1990 от Лорин Андерсон продължава да се използва при проектирането и създаването на образователни материали и оценяване на постиженията (Clark, 12 Jan 2015). През 2008 г. Churches добавя в картата на таксономията на Блум нови глаголи, описващи когнитивните умения по нива и съответстващи на бързото навлизане на ИКТ в класната стая и в живота на студентите (Churches, April 1, 2008). През 1960 Робърт Ганье публикува книгата “Conditions of Learning“, в която дефинира пет категории умения, осем начина за учене и девет учебни събития. С настъпването на интернет епохата в края на миналия век, принципите на проектиране на обучение чрез инструкции се пренасят в електронното обучение и се доразвиват според спецификата на обучението в технологична среда. Съвременни учени с голям принос в науката за проектиране на обучението са Дейвид Мерил, Патриша Смит, Тилман Рейгън, Бети Колис и др.

В светлината на ID, обучението се разглежда като „Постигане от обучаемия на предварително дефинирана цел чрез конкретни методи, при определени условия, в рамките на определена среда.“ (Smith & Ragan, 1999).

При планирането на електронен курс трябва да се имат предвид, а при създаването му

да се осигурят следните характеристики на качествено е-обучение:

✓ Мултимедийно – използват се различни изразни средства: хипертекст, графика, звук, анимация, видеоклипове и др.;

✓ Интерактивно – осигурено е взаимодействието между участниците, учебните материали и софтуерната среда;

✓ Ориентирано към обучаемия – винаги трябва да се има предвид гледната точка на студентите;

✓ Достъпно – може да бъде намирано лесно и използвано когато, където и от който е необходимо;

✓ Реизползваемо – може да бъде използвано многократно;

✓ Взаимозаменяемо – може да се използва в различен образователен контекст;

✓ Отворено – лесно се допълва и актуализира;

✓ Гъвкаво – съвместимо с различни системи за управление на учебно съдържание и независимо от използваната софтуерна технология за разпространение;

✓ Персонализирано – удовлетворява различни стилове на учене и бързина на усвояване на материала.

Част от тези изисквания се постигат чрез прилагане на стандарти за ЕО.

Основната цел на стандартите е да улеснят обмена на учебно съдържание чрез създаване на единна терминология за ясно разбиране от хората и за еднозначно интерпретиране от машините. Стандартизирането позволява описването с метаданни на учебните обекти и тяхното съхранение в хранилища. Широко използвани стандарти са разработваните от IMS Global Learning Consortium - IMS CC /Common Cartridge/, IMS LIS /Learning Information Services/, IMS CP /Content Packaging/, IMS LD /Learning Design/, IMS Meta data, IMS QTI /Question and Test Interoperability/, IMS LTI /Learning Tools Interoperability/ и други (IMS Global Learning Consortium), както и SCORM /Shareable Content Object Reference Model/, предлаган от ADL /Advanced Distributed Learning/ (Advanced Distributed Learning). С разработването на спецификации и стандарти специално за нуждите на обучението по здравни професии се занимава консорциумът MedBiquitous (MedBiquitous).

Освен предоставянето на съдържание и планирането на дейности, оценяването и индикаторите за напредък са също основна част

от добре изградения електронен курс. За да създадем доверие у студентите, важно е да ги информираме за очакваните резултати, изискванията на курса, критериите за оценяване и да осигурим обратна връзка за работата им.

В основата на добре структурирания онлайн курс е правилния избор на медия и технология. Този избор се диктува от достъпа до технологии, наличност и цени, нужди и характеристики на целевата група, политиката и лимитите на институцията, предлагаща електронно обучение. Електронното обучение е силно зависимо от изградената технологична инфраструктура и ако тя липсва или е ненадеждна, това може да донесе много повече негативи, отколкото ползи.

Създаването на качествено и ефективно електронно обучение е скъпо и трудоемко. Трудно е да се изчисли време и цена за произвеждането на един онлайн курс на обучение. По данни от проучвания (Chapman, 2010 September), (Kapp & Defelice, 2009), ако за създаването на 1 час обучение в класна стая с онагледяване с PowerPoint презентация или друго визуално средство са необходими около 40 часа подготовка, то за разработването на 1 час завършено електронно обучение са необходими от 79 до 490 часа, в зависимост от нивото на постигане на гореописаните характеристики, а оскъпяването е десетократно. Разбира се има много променливи, от които зависят необходимите време и средства.

Въвеждането на електронно обучение трябва да има подкрепата и разбирането на вземащите управленски решения и да бъде част от политиката за развитие на висшето учебно заведение. Ако липсват реални действия за осигуряване на технологична среда – достъп до компютри в учебните зали, качествена високоскоростна интернет връзка, надеждни сървъри, софтуерна платформа, съобразена със спецификата на обучението, подготвен технически и административен персонал за поддръжка, ефективна система за материално стимулиране, то разработването на електронни курсове ще е неефективно.

Най-важно при планирането, създаването и разпространението на електронното обучение е фокусът да остане върху усвояването на учебния материал и постигането на образователни цели.

В светлината на разгледаните разнородни фактори, които обуславят съществуването на явлениято „електронно обучение”, не е чудно,

че няма ясна, еднозначна и точна дефиниция за „електронно обучение”. Това е разбираемо и естествено, като се има предвид разнообразието от образователни цели, участници и среди, в които то се осъществява, както и богатия избор на технологии за реализирането му.

Collis и Moonen (Collis & Moonen, 2001) използват понятието „гъвкаво обучение” в неговия широк смисъл и с основната идея, че учещият избира различните аспекти на образователния процес. Авторите определят пет измерения на гъвкавостта в учебния процес – по отношение на време, съдържание, предварителна подготовка, педагогически подходи и ресурси и разпространение и логистика.

Khan (Khan, 2005) разглежда понятието електронно обучение като синоним на уеб базирано обучение [web-based learning (WBL)], интернет базирано обучение [internet-based learning (IBL)], напреднало разпределено обучение [advanced distributed learning (ADL)], уеб базирани инструкции [web-based instruction (WBI)], онлайн обучение [online learning (OL)] и отворено/гъвкаво обучение [open/flexible learning (OFL)].

Според други автори (Pollard & Hillage, 2001) електронното обучение е много повече от преподаване и овладяване на знания чрез компютър. Освен достъп до информация и интерактивно учебно съдържание то включва и процесите по управлението и мониторирането на учебния процес и резултатите от него – регистрация на студенти, назначаване на изпити, генериране на разписания и всички други дейности по проследяването на учебното състояние на студентите. Тази представа е близка до използваните днес системи за управление на обучение /learning/, изискванията към които са да предоставят необходимата функционалност както за провеждане на учебния процес, така и за неговото управление.

Международен проект има за цел да даде изчерпателно определение за електронно обучение. Според направените проучвания съществуващите дефиниции могат да се групират в четири категории:

- ✓ Определения, при които водеща роля имат технологиите;
- ✓ Определения, ориентирани към системата за предлагане на обучение;
- ✓ Определения, ориентирани към комуникацията;

✓ Определения според образователната парадигма.

След консултации, коментари и аргументи на 33 експерти от цял свят е прието следното определение (Sangra, Vlachopoulos, & Cabrera, 2012 April; 13(2).):

„Електронното обучение /e-learning/ е подход към преподаването и ученето, който представя целия или част от приложен образователен модел, който се основава на използването на електронни медии и устройства като средства за подобряване на достъпа до обучение, комуникация и взаимодействие и който улеснява приемането на нови начини за разбиране и разработване на обучението.”

Не всяко обучение, при което се използват софтуерни и мрежови технологии може да бъде квалифицирано като електронно. Много често, в последните години масово, се използват компютри за онагледяване на лекции и упражнения, подготовка на учебни материали, предоставяне на студентите на пълни текстове на преподаваните теми и др., но същността на образователния процес не се променя. Обучението е компютърно подпомогано, но часовете са в традиционния си формат – присъствени с водеща роля на преподавателя и фокус върху учебното съдържание. Идеята на електронното обучение е различна. Дизайнът на електронния курс, независимо дали е присъствен или дистанционен, трябва да изисква активното участие на студента и да е съобразен с неговите/нейните индивидуални черти. Така ученето ще е конструктивно, обучаемият ще изгради задълбочено знание и разбиране на материала, ще развие висши когнитивни умения и ще придобие навици за учене през целия живот.

Разгледаните особености и проблеми на съвременното образование, съставна част от което са технологиите ни дават основание да предложим следното определение за електронно обучение:

„Електронно обучение се разработва според принципите за проектиране на обучение /Instructional Design/, следва стандарти и се предлага в система за управление на учебно съдържание.”

На Фигура 1. схематично представяме връзката между въведената дефиниция за електронно обучение, други често използвани понятия и обучението като цялостен процес.

Подпомоганото от технологии обучение е част от обучението като цяло, а електронното обучение е подмножество на ИКТ подпома-

ганото обучение, което отговаря на критериите на даденото определение. Тази визия за електронно обучение предполага съществуването му като самостоятелно обособена модалност на образователен процес, както и вграждането му в утвърдени планове и програми като водеща или допълнителна компо-

нента. Според тази представа дистанционното обучение се явява частен случай на електронното. Границите постепенно се разширяват, както е означено със стрелки, до достигане на бъдещия момент, когато образованието извън глобалната информационна мрежа ще остане спомен.

Фиг. 1. Електронно обучение и свързани понятия

Литература

1. (n.d.). Retrieved юли 23, 2014, from IMS Global Learning Consortium: <http://www.imsglobal.org/specifications.html>
2. (n.d.). Retrieved юли 23, 2014, from Advanced Distributed Learning: <http://www.adlnet.org/>
3. (n.d.). Retrieved юли 23, 2014, from MedBiquitous: http://www.medbiquitous.org/std_specs/standards/index.html
4. Chapman, B. (2010 September). (Chapman Alliance LLC.) Retrieved July 10, 2014, from How Long Does It Take to Create Learning? Research Study.: <http://www.chapmanalliance.com/howlong/>
5. Churches, A. (April 1, 2008). Retrieved януари 17, 2015, from Bloom's Taxonomy Blooms Digitally. TechLearning: <http://teachnology.pbworks.com/f/Bloom%5C's+Taxonomy+Blooms+Digitally.pdf>
6. Clark, D. (12 Jan 2015). Retrieved януари 19, 2015, from Big Dog & Little Dog Performance Juxtaposition. Bloom's Taxonomy of Learning Domains: <http://www.nwlink.com/~donclark/hrd/bloom.html>
7. Collis, B., & Moonen, J. (2001). *Flexible Learning in a Digital World: Experiences and Expectations*. London: Kogan page.
8. Kapp, K. M., & Defelice, R. A. (2009, August 31). *Time to Develop One Hour of Training*. Retrieved July 10, 2014, from Time to Develop One Hour of Training. Association for Talent Development: <http://www.astd.org/Publications/Newsletters/Learning-Circuits/Learning-Circuits-Archives/2009/08/Time-to-Develop-One-Hour-of-Training>
9. Khan, B. (2005). *Managing E-Learning: Design, Delivery, Implementation and Evaluation*. Hershey: Idea Group Inc.

10. Merrill, D., Drake, L., Lacy, M., & Pratt, J. (1996). Reclaiming Instructional Design. *Educational Technology*, 36((5)), 5-7.
11. Morrison, D. (7 May, 2013). Retrieved януари 17, 2015, from Why Online Courses [Really] Need an Instructional Design Strategy. Online Learning Insights: <https://onlinelearninginsights.wordpress.com/tag/principles-of-instructional-design/>
12. Pollard, E., & Hillage, J. (2001). *Exploring e Learning*. Report 376., Institute of Employment Studies, London.
13. Robert, R., & Dempsey, J. (2006). *Trends and Issues in Instructional Design and Technology* (2nd Edition ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, Inc.
14. Sangra, A., Vlachopoulos, D., & Cabrera, N. (2012 April; 13(2)., April). *Building an Inclusive Definition of E-Learning: An Approach to the Conceptual Framework*. Retrieved July 10, 2014, from Building an Inclusive Definition of E-Learning: An Approach to the Conceptual Framework. The International Review of Research in Open and Distance Learning: <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/1161/2146>
15. Smith, P., & Ragan, T. (1999). *Instructional Design* (2nd ed.). New York: John Wiley & Sons, Inc.
16. Stones, E. (2012). *Readings in Educational Psychology*. Abingdon, Oxon, UK: Routledge

инж. Ангелина Киркова-Богданова¹

доц. Даниела Танева, дм²
Медицински университет – Пловдив, Факултет по обществено здраве,

¹ Катедра „Медицинска информатика, биостатистика и електронно обучение“ angelina.kirkova@abv.bg

² Катедра „Сестрински грижи“

НЯКОИ ВЪЗМОЖНОСТИ НА MS EXCEL ЗА СЪЗДАВАНЕ НА ДИНАМИЧНИ МОДЕЛИ И АНИМАЦИЯ В ГРАФИЧНИ ОБЕКТИ

Жечка Димитрова, Руска Димитрова

SOME OPPORTUNITIES OF MS EXCEL FOR CREATING DYNAMIC MODELS AND ANIMATED GRAPHICAL OBJECTS

Jechka Dimitrova, Ruska Dimitrova

ABSTRACT: *This paper presents some ideas for ways in which to incorporate MS Excel in teaching and learning processes. Some spreadsheet techniques for creating interactive dynamic models and incorporating animation effects in graphical visualizations are demonstrated. Using MS Excel students can directly interact with these models which can improve learning process significantly and enhance understanding of content in a variety of disciplines.*

Key words: dynamic spreadsheet modeling, animated graphical visualization, spreadsheets in education

Въведение

Напредъкът и постиженията в областта на съвременните информационни и комуникационни технологии (ИКТ) предоставят нови възможности за тяхното прилагане и интегриране в образователните процеси. За съжаление, обаче, въвеждането им в образованието изостава в сравнение с темповете на тяхното усвояване и прилагане в други области на обществения живот. Недостатъчният дидактически опит, отсъствието на подходящ образователен софтуер и други ресурси са едни от основните забавящи фактори. Днес ИКТ се разглеждат като средство, което може да обогати както съдържанието, така и методите на преподаване в образователния процес. Във връзка с това е необходимо да се търсят нови подходи, да се прилагат иновации за оптималното им използване в обучението по различни дисциплини, в т. ч. за въвеждане на персонализирано обучение, работа в екипи, участие в дискусии, постигане на високо ниво на колаборативност и т.н. Промените в образователните процеси и в частност в методите на преподаване в университета трябва да бъдат насочени към това студентите да не бъдат пасивни участници в процеса на обучение, а активно да участват в създаването на ново съдържание и придобиване на ново знание. Получавайки достъп до разнообразни образователни ресурси чрез

използване на новите ИКТ, те могат да създават и контролират своя собствена среда за обучение, самостоятелно да използват технологии и ресурси за вникване в изучаваните проблемни ситуации и решаваните задачи. Прилагането на ИКТ в преподаването на различни дисциплини подпомага студентите да получат знания, практически умения и компетентности с общо предназначение за използване на информационни технологии и системи, които са необходими за бъдещата им професионална дейност.

Възможностите и предимствата от използването на табличния процесор MS Excel при преподаването на различни дисциплини са предмет на обсъждане в специализираната литература (Arganbright, 2006; Evans, 2000; Hubalovska, Hubalovsky, 2012; Myerson, 2005). MS Excel е подходяща интерактивна среда за математически изчисления, моделиране, визуализация, провеждане на симулация и добавяне на анимация към различни обекти. Като се вземе предвид, че моделирането и симулацията се утвърждават като основни средства за изследване и решаване на най-различни проблемни ситуации и задачи (Hubalovska, Hubalovsky, 2012), то прилагането на табличния процесор MS Excel в образователния процес може да съдейства за получаването на знания и умения от студентите за построяване на динамични модели, осъществяване на взаимодействие с тях, изследване влиянието на про-

мяната на параметрите върху резултатите, провеждане на симулации и др. Освен това, прилагането на различни средства за създаване на интерактивни графични илюстрации, в които да бъде добавена анимация, повишава ефективността на процеса на обучение, стимулира и подобрява познавателните процеси. От друга страна, MS Excel предлага удобен и лесен за ползване интерфейс, с който студентите са запознати от дисциплините по информатика и информационни технологии. Също така, това е програмен продукт, който те ще използват и в бъдещата си професионална дейност.

Като се има предвид всичко това, целта на настоящата работа е да бъдат разкрити и представени някои възможности и техники, които табличният процесор MS Excel предоставя, за създаване на интерактивни динамични модели и добавяне на анимация към графични илюстрации, които могат да бъдат прилагани в обучението по различни дисциплини.

MS Excel позволява използване на различни техники за създаване на динамични модели и за добавяне на анимация в графичните илюстрации: изчисления с итерации; използване на контроли scroll bars и spin buttons; създаване на макроси на VBA и др. В настоящата работа са представени първите две техники.

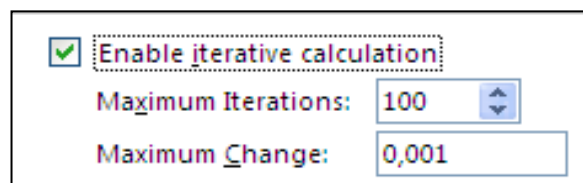
Итерацията е метод, при който аргумент на функцията е резултат от предишното извикване на функцията. Най-общо тя се задава с израза:

$$x_{n+1} = f(x_n).$$

Итерацията се дефинира и като повтарящ се изчислителен процес, който завършва при настъпване на някакво условие.

Изпълнението на итерации в MS Excel се реализира чрез техниката Circular Reference (зацикляне). Circular Reference се получава във формули, съдържащи се в клетките на работния лист, когато дадена формула директно или индиректно се обръща към свое собствено поле. Това означава формула в дадена клетка да съдържа адреса на същата клетка или да сочи към друга клетка, в която има формула, сочеща към първата клетка. По подразбиране възможността за зацикляне Circular Reference е изключена, поради което за да бъде разрешено изпълнението на итерации е необходимо да бъде активирана опцията

Enable iterative calculation, намираща се в прозореца Excel Options/Formulas – фиг. 1.

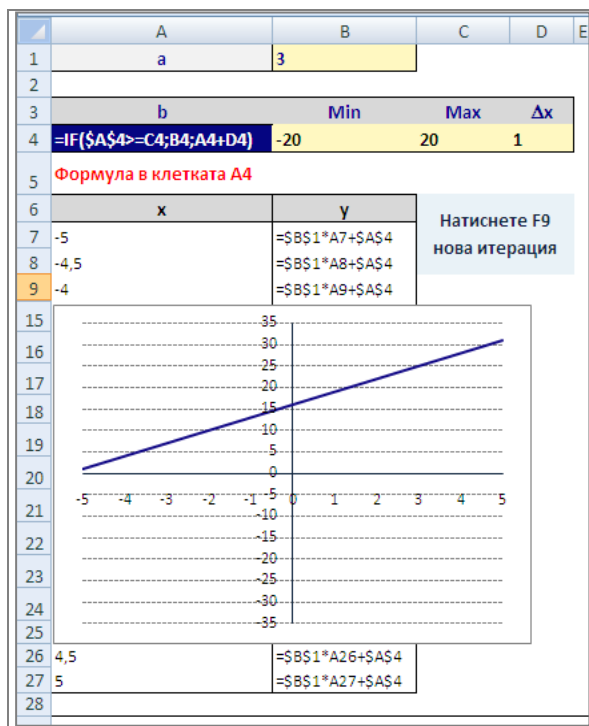

Фиг. 1. Активиране на итеративните изчисления

Условието за прекратяване на изпълнението на итерации се задават в Maximum Iterations и в Maximum Change. В Maximum Iterations се посочва максималният брой итерации, а в Maximum Change се въвежда стойността, с която се задава точността на изчисленията. Ако разликата между две последователни изчисления е по-малка от тази стойност, Excel прекъсва итерациите.

При прилагането на итерации трябва да се избере и подходящият режим за тяхното изпълнение. Режимите на извършване на изчисления с итерации са следните: Automatic (всички свързани формули се преизчисляват всеки път, когато се извършат промени на стойности, формули или имена в работния лист); Automatic except tables – аналогично на режима Automatic, с изключение на Data Tables; Manual – изчисленията се изпълняват след натискане на клавиша F9. Необходимият режим се задава чрез Formulas/Calculation Options.

Прилагането на изчисления с итерации за създаване на динамични модели и изследване на ефекта от промените на параметрите на модела върху резултатите позволява съответните параметри да се променят в произволен интервал и с произволна стъпка. Това може на практика да бъде реализирано, като на потребителя се предостави възможност да задава началната и крайната стойност на съответния параметър и стъпката. Клетката от работния лист, съдържаща съответния параметър на модела, променя стойността си, като се обръща към самата себе си в намиращата се в нея формула. Тази техника е илюстрирана на следващата фиг. 2, представяща табличен модел за изследване влиянието на параметъра b върху стойността на функцията $y = ax + b$.

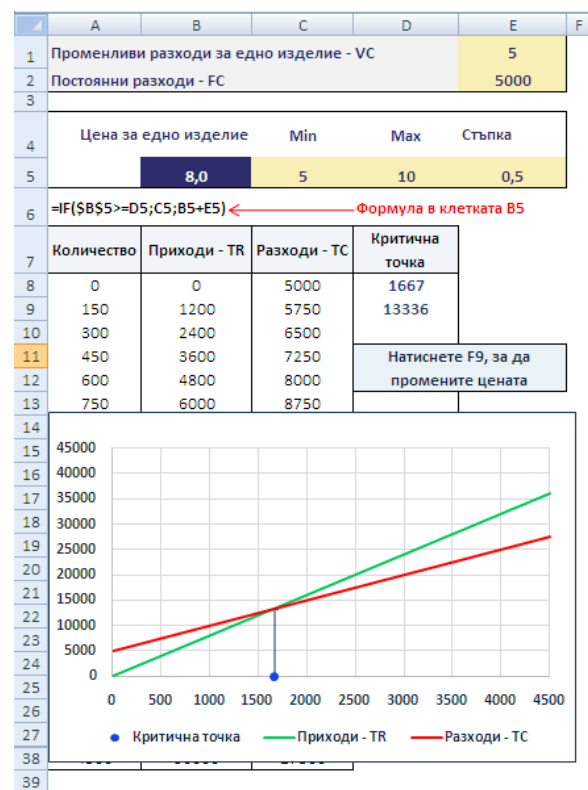
Фиг. 2. Динамичен модел за изследване влиянието на параметъра b върху графиката на линейна функция

При задаване на итерации за промяна на параметъра b във формулата в клетката A4: =IF(\$A\$4>=C4;B4;A4+D4) е използвана логическата функция IF. При достигане на крайната стойност (Max), параметърът получава отново началната си стойност (Min), което позволява повторно да бъде изпълнен целият процес на изчисления с итерации (Hubalovska, Hubalovsky, 2012). Важно е да се подчертае, че прилагането на този нестандартен начин за изпълнение на итерации изисква да бъде зададен режим на изчисления Manual, а в Maximum Iterations да се посочи максимален брой итерации – 1. Чрез натискане (или задържане) на клавиша F9 от потребителя се стартира изчислението на итерациите и се получава анимация в графичната илюстрация към модела.

По аналогичен начин може да се построи модел за изследване влиянието на търговия коефициент a върху стойностите и графиката на функцията, като параметърът b остава непроменен.

Изследването на влиянието на търговия коефициент на линейна функция може да бъде илюстрирано с различни приложни задачи. Например, такава е задачата за определяне на критичната точка при производството и продажбата на даден продукт (Break-Even Point)

– обем на производство и продажба, при който приходите и разходите се изравняват – фиг. 3

Фиг. 3. Динамичен модел за намиране на критичната точка на производството и продажбите

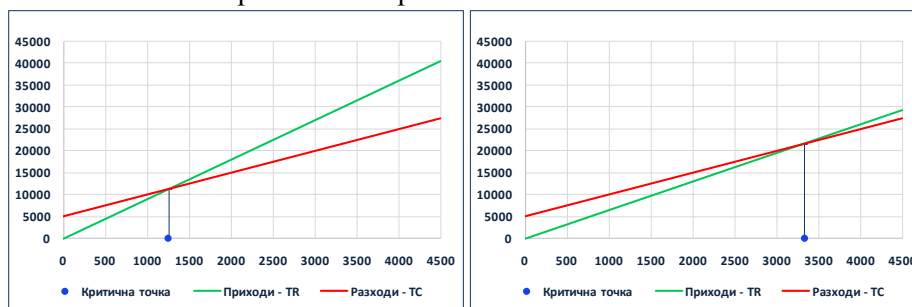
Управлявайки процеса на изчисление на итерации (промяна на цената, на която се продава продуктът) чрез клавиша F9, потребителят стартира анимацията в графиката и може да проследи движението на критичната точка при различните нива на цената в клетката B5 – фиг. 4.

От представените модели може да бъде направен изводът, че изчисленията с итерации в MS Excel са удобна и лесна за реализиране техника за създаване на динамични модели и добавяне на анимация в графичните илюстрации.

Друга техника, която може да се използва за създаване на динамични модели и добавяне на анимация към графичните илюстрации, е употребата на контроли scroll bars. Включването на контроли scroll bars в табличните модели позволява променливите на модела да приемат стойности в определен диапазон със зададена стъпка. Потребителят може да използва тези контроли, за да изследва ефекта от промените в параметрите върху резултатите и графичните илюстрации. По този на-

чин, от статични, моделите се превръщат в интерактивни и динамични. MS Excel поддържа два вида контроли scroll bars – Form control и Active X control. Контролите от пър-

вия вид се разполагат директно в работния лист, като не изискват създаването на програмен код на езика VBA.

Фиг. 4. Промяна на критичната точка в резултат от изпълнение на итерациите

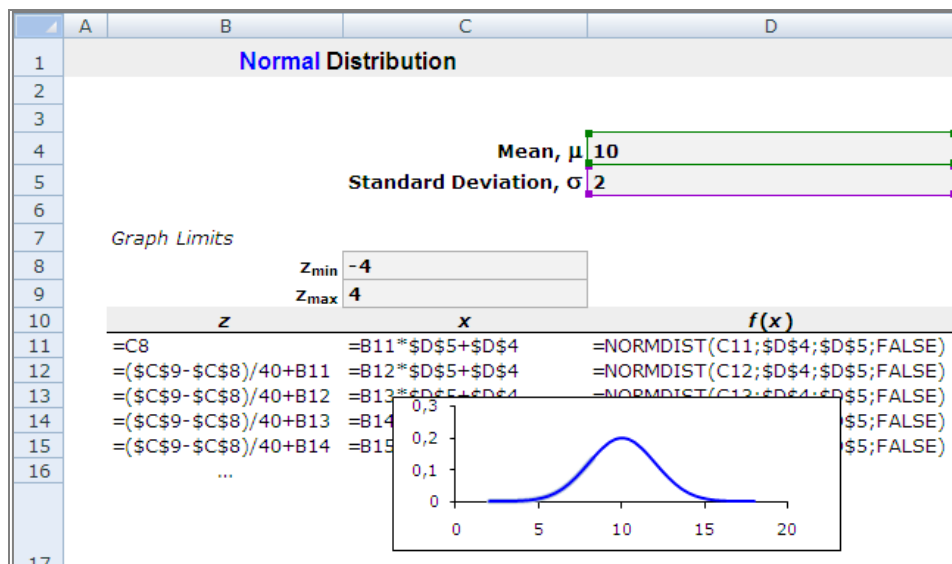
В настоящата работа приложението на контроли scroll bars за създаване на динамични модели е илюстрирано в таблични модели, предназначени за построяване графика на функцията на плътността (вероятностната плътност) на нормалното разпределение (известна още като крива на Гаус) и за изследване на ефекта върху тази крива от промяната на двата параметъра – средната стойност (Mean) и стандартното отклонение (Standard deviation), в аналитичния вид на функцията:

$$f(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{(x-\mu)^2}{2\sigma^2}},$$

където μ е средната стойност (математическото очакване) на разпределението, а σ е стандартното отклонение.

В Excel за построяване на кривата на Гаус се използва функцията NORMDIST(X; Mean; Standard_dev; Cumulative).

В (Wittwer, 2004) е предложен модел за построяване на графиката на плътността на нормалното разпределение с прилагане на функцията NORMDIST. На фиг. 5 са показани формулите в модела.

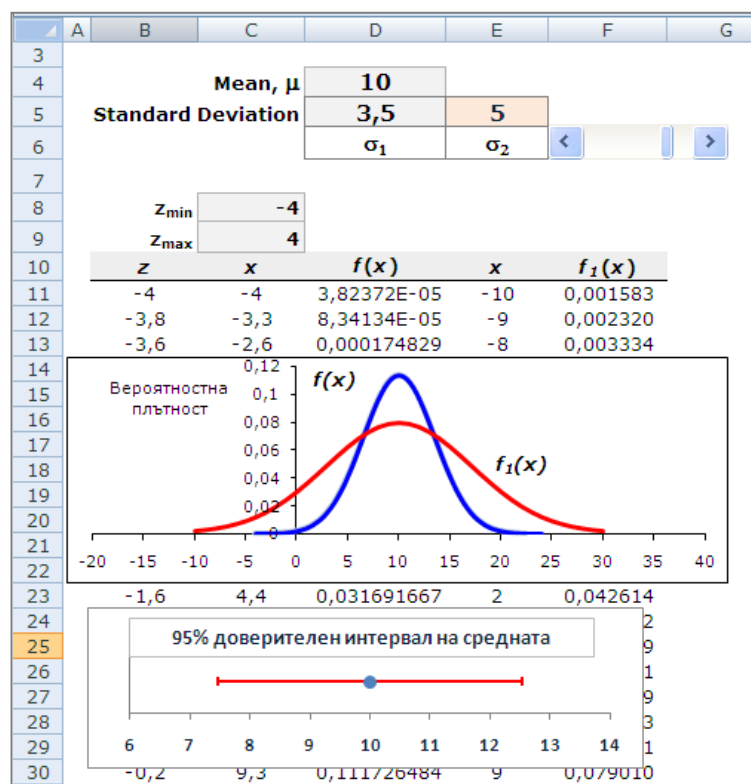
Фиг.5. Табличен модел за построяване на крива на Гаус (Източник Wittwer, 2004)

Този модел може да бъде усъвършенстван с цел създаване на интерактивен динамичен модел, чрез който да се изследва ефектът от промяната на посочените по-горе параметри

върху нормалната крива. За целта е необходимо да се добавят контроли scroll bars от вида Form control и две нови колони с формули, съответно за стойностите на аргумента

и за стойностите на втора функция на вероятностно разпределение. Фиг. 6 представя модел, в който е добавен контрол scroll bar за изследване ефекта от промяна на стандартното отклонение σ_2 върху вида на нормал-

ната крива и върху 95% доверителен интервал на средната стойност. Средната стойност на двете функции и стандартното отклонение σ_1 на функцията $f(x)$ не се променят.

Фиг. 6. Табличен модел за промяна на стандартното отклонение и изследване на ефекта върху нормалната крива и доверителния интервал

Формулите в модела, използвани за изчисляване на стойностите на аргумента и стойностите на втора функция на вероятностно разпределение $f_1(x)$ са показани на фиг. 7.

	E	F
10	x	f ₁ (x)
11	=B11*\$E\$5+\$D\$4	=NORMDIST(C11;\$D\$4;\$E\$5;FALSE)
12	=B12*\$E\$5+\$D\$4	=NORMDIST(C12;\$D\$4;\$E\$5;FALSE)
13	=B13*\$E\$5+\$D\$4	=NORMDIST(C13;\$D\$4;\$E\$5;FALSE)
14	=B14*\$E\$5+\$D\$4	=NORMDIST(C14;\$D\$4;\$E\$5;FALSE)
15	=B15*\$E\$5+\$D\$4	=NORMDIST(C15;\$D\$4;\$E\$5;FALSE)
16	=B16*\$E\$5+\$D\$4	=NORMDIST(C16;\$D\$4;\$E\$5;FALSE)
17	=B17*\$E\$5+\$D\$4	=NORMDIST(C17;\$D\$4;\$E\$5;FALSE)
	...	...

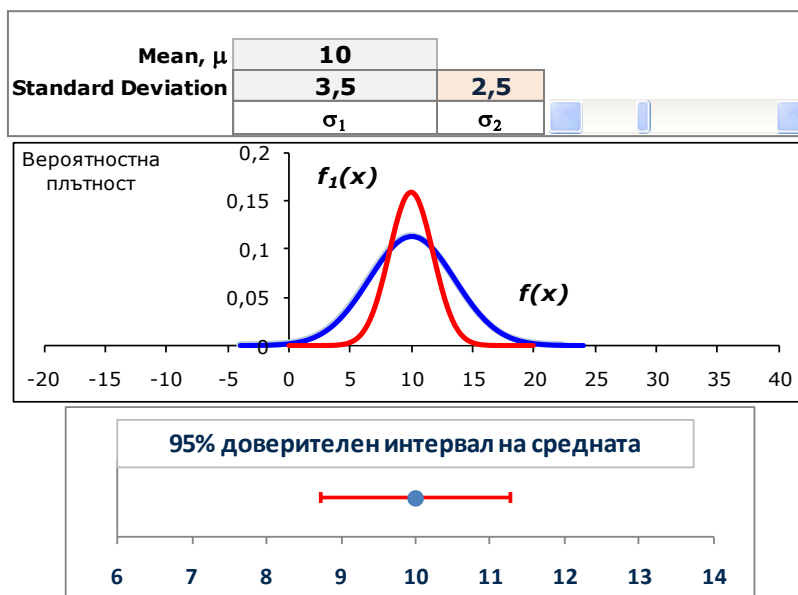
Фиг. 7 Формули за изчисляване на стойностите на $f_1(x)$

При всяко изменение на σ_2 чрез съответния scroll bar стойностите на функцията $f_1(x)$

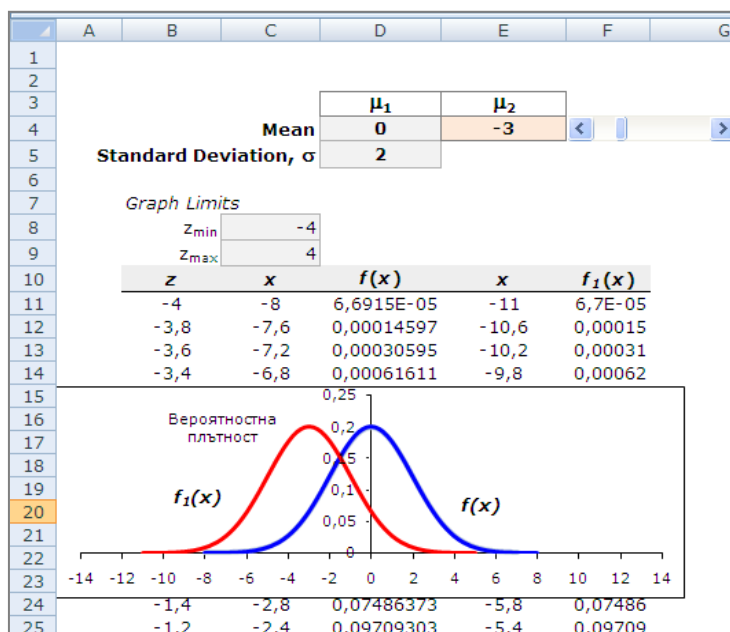
и 95% доверителен интервал на средната стойност се променят – фиг. 8.

Аналогично на представения по-горе модел може да бъде създаден модел за изследване на ефекта от промяната на средната стойност върху нормалната крива – фиг. 9, като стандартното отклонение на двете функции остава непроменено.

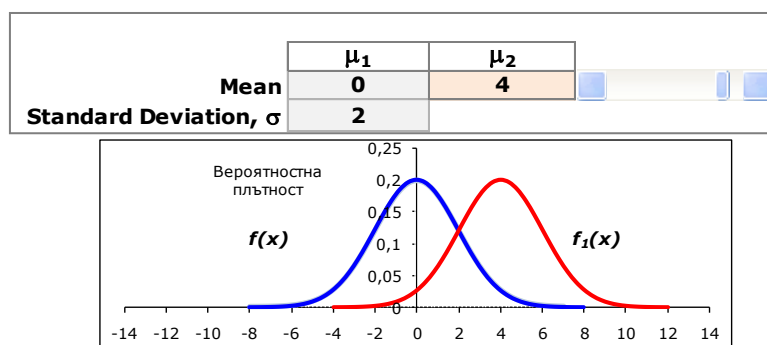
Прилагането в обучението по различни дисциплини подобни на представените по-горе интерактивни динамични модели съдейства за повишаване ефективността на процесите на преподаване и учене. При работат с тези с модели студентите придобиват умения да изследват влиянието на промяната на параметрите на модела върху резултатите и по-задълбочено да усвояват учебния материал.

Фиг. 8. Изследване на ефекта от изменението на стандартното отклонение σ_2 върху нормалната крива и доверителния интервал

Фиг. 9. Табличен модел за промяна на средната и изследване на ефекта върху нормалната крива

Фиг. 10. Изследване на ефекта от промяната на средната върху нормалната крива

Използването на информационни технологии в образованието, в частност на табличния процесор MS Excel, предоставя възможност към вътрешните когнитивни процеси на студентите да бъдат добавени външни модели, което стимулира и подобрява познавателните им процеси. Възлагането на проекти за създаване на модели, включване в тях на анимация и провеждане на симулация съдейства за по-активно участие на студентите в образователния процес и за придобиване на знания и умения за използване на информационни технологии.

Нарастващият брой публикации, представящи възможности за въвеждане и интегриране на информационни технологии в образованието, ясно показва засиления изследователски интерес към търсенето на нови подходи и прилагане на иновации за използване на ИКТ в образованието.

Литература

1. Arganbright, 2006: Arganbright, D., 2006. Enhancing Mathematical Graphical Displays in Excel through Animation. *Spreadsheets in Education* (eJSiE) Volume 2, Issue 1
2. Evans, 2000: Evans, J., 2000. *Spreadsheets as a Tool for Teaching Simulation*. <http://dx.doi.org/10.1287/ited.1.127>
4. Hubalovska, Hubalovsky, 2012: Hubalovska, M., S.Hubalovsky, 2012. *MS Excel as Tool for Modeling, Dynamic Simulation and Visualization of Mathematical Functions*. <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2012/Montreux/MMISE/MMISE-30.pdf>
5. Myerson, 2005: Myerson, R., 2005. *Probability Models for Economic Decisions*. Thomson Brooks/Cole
6. Wittwer, 2004: Wittwer, J. 2004. *Graphing a Normal Distribution in Excel*. <http://www.vertex42.com/ExcelArticles/mc/NormalDistribution-Excel.html>

Жечка Михайлова Димитрова
Университет "Проф. д-р Асен Златаров"
Бургас, ул. "Проф. Якимов", №1
jmich_bg@yahoo.com

Руска Михайлова Димитрова
Университет "Проф. д-р Асен Златаров"
Бургас, ул. "Проф. Якимов", №1
rmich_bs@yahoo.com

ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ В ПОДГОТОВКАТА НА СТУДЕНТИТЕ ОТ ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СПЕЦИАЛНОСТИ

Руска Димитрова, Жечка Димитрова

INFORMATION TECHNOLOGY IN TRAINING OF STUDENTS OF ECONOMICS

Ruska Dimitrova, Jechka Dimitrova

ABSTRACT: *This paper discusses some issues of teaching of modern information technology to business students as part of their professional training. The paper presents MS Excel tools and techniques that enable students to design and build next generation dashboards. Some useful examples of spreadsheet dashboards are demonstrated.*

Key words: teaching of information technology, dashboard design

В съвременните условия функционирането и развитието на световната икономика е неразривно свързано с напредъка и постиженията в областта на информационните и комуникационни технологии (ИКТ) и бизнес информационните системи. Този напредък води до промяна не само в технологиите за обработка на данни, но и до промени в бизнес процесите и бизнес моделите, в начините, по които се осъществява и управлява бизнесът. Днес технологиите Business Intelligence (BI), включващи множество приложения, технологии и техники – хранилище от данни (Data Warehouse), регламентирани и ad hoc отчети, нерегламентирани въпроси, многомерен анализ OLAP (On-Line Analytic Processing), Data Mining, се считат за един от най-мощните инструменти в областта на информационните технологии (ИТ). Предназначени за създаване на аналитичен слой на основата на прилагане на единни подходи за интегриране и консолидиране на големи обеми данни от транзакционните и други системи, BI технологиите са насочени към по-ефективно използване на съществуващата инфраструктура, получаване на цялостна картина за дейността, подпомагане вземането на решения и създаване на конкурентни предимства. Съвременните интегрирани информационно-аналитични платформи от ново поколение (SAS Enterprise Intelligence Platform, Oracle Business Intelligence Suite Enterprise Edition и др.), основани на технологиите BI, се разработват с цел изграждане на комплексни корпоративни

информационни системи (ERP, SCM, CRM, CSRP) и предоставяне на аналитичност в мащабите на цялото предприятие. Те са ориентирани към широк кръг бизнес потребители и са насочени към реализиране на нова концепция за бизнес интелигентност – “pervasive BI” (всепроникваща, всеобхващаща BI), предоставяйки на потребителите различни средства за бизнес анализи и възможности за работа с всички корпоративни данни, независимо от тяхното местоположение.

Въпреки големия обем инвестиции в BI технологии (не само от страна на крупните организации, но и от тези с по-малък размер) и техните мощни функции за анализ на данни, ефективното им използване е затруднено от липсата на достатъчни познания и умения за работа с тях от страна на бизнес потребителите. В литературата се утвърждава изводът, че завършващите студенти от различните икономически специалности не притежават достатъчно знания, практически умения и компетентности за прилагане на съвременни информационни технологии и системи в професионалната си дейност, т.е. получената в университета подготовка не съответства на изискванията на работодателите (Morrison, 2016; Oliver, Goerke, 2007; Seethamraju, 2010). Това поражда необходимост от допълнително обучение и квалификация на завършилите студенти и съответни инвестиции от страна на бизнеса. При това се наблюдава ясно изразена тенденция за увеличаване на разрыва между нарастващите изисквания на биз-

неса и подготовката на студентите в областта на информационните технологии и системи.

Изоставането на обучението по ИКТ във висшите училища от нуждите на практиката се поражда от редица обективни причини и фактори. Бурното развитие на ИКТ затруднява образователното планиране в университетите. Тяхното изучаване изисква съответна материална база и ресурси и подходящо обучение на преподавателите.

В контекста на настъпващата информационно-интелектуална епоха на развитие на обществото кариерното развитие на завършващите студенти все повече ще бъде пряко свързано с техните умения и компетенции да използват информационни технологии и системи в практиката. Това поставя пред университетите сериозни предизвикателства за промени в обучението по ИТ. Решаването на тези проблеми изисква задълбочаване на взаимодействието между университетите, професионалните и браншови организации, работодателите и ИТ-сектора, както и прилагане на нови идеи и подходи в преподаването на ИКТ.

В специализираната литература (Morrison, 2016; Seethamraju, 2010) се утвърждава мнението, че периодичното актуализиране и осъвременяване на съдържанието на дисциплините, свързани с изучаването на ИКТ и бизнес информационни системи с включване в тях на новите постижения в тази област се оказва недостатъчно ефективно за подготовката на студентите.

В (Seethamraju, 2010) са представени информационни технологии и системи, които понастоящем се изучават от студенти от специалност „Счетоводство” в университети в Австралия. Направен е задълбочен анализ на това какви информационни технологии и системи още е необходимо да изучават студентите – бъдещи счетоводители, за да могат успешно да се реализират в практиката. Представен е опитът в тази област и на други страни. Основните изводи, които са направени в работата, показват, че днес не е достатъчно информационните технологии и системи да се изучават в университети единствено като самостоятелни дисциплини, изолирани от другите учебни дисциплини. Защото в този случай завършилите студенти сами трябва да направят връзка между изучаваните информационни технологии и тяхното приложение в професионалната им дейност, което при достигнатото съвременно ниво на развитие на тези технологии не е възможно да бъде осъществено. Във връзка с това е направено предложение изучаването на

съвременните информационни технологии и системи да бъде интегрирано в контекста и съдържанието на дисциплините, формиращи професионалните умения и компетентности на студентите, т.е. в тяхната специализираща подготовка, както в бакалавърската, така и в магистърската степен. Това ще допринесе за формиране на ключови умения и компетенции в такива области като: бази данни, таблични процесори, моделиране на бизнес процеси, ERP системи, интелектуален анализ на данни, специализирани софтуерни продукти, информационна сигурност, уеб технологии, мрежови технологии и др.

Реализирането на „технологично обогатено” обучение днес трябва да се разглежда като важна предпоставка за успешна професионална реализация на студентите и като ясно изразено конкурентно предимство за тези университети, в които то се осъществява. Това изисква да бъдат извършени задълбочени анализи относно ИКТ и информационни системи, които е необходимо да бъдат интегрирани в обучението по специализиращите дисциплини, включени в учебните програми на различните икономически специалности. Заедно с това, изготвянето на стандарти за информационните технологии и системи, които трябва да се изучават в тези специалности, ще бъде важна стъпка в посока на преодоляване на разминаването в изискванията на бизнеса и подготовката, която студентите получават в университетите в областта на ИКТ и тяхното приложение в практиката.

Като се отчита обстоятелството, че обучението в областта на съвременните ИКТ ще има все по-голяма роля в подготовката на студентите от икономическите специалности, целта на настоящата работа е да бъдат представени възможности за изучаването на някои технологии, които имат важно практическо приложение в бизнеса. По-конкретно, това са технологии, необходими за проектиране и построяване на информационни панели с показатели и индикатори (dashboards) от ново поколение с използване на табличния процесор MS Excel. Формирането на умения и компетентности у студентите за проектиране и построяване на информационни панели с показатели и индикатори (по-нататък ще ги наричаме бизнес информационни панели) на основа на най-новите технологии се утвърждава като важен елемент на тяхното обучение, който може да бъде интегриран в други изучавани дисциплини.

До неотдавна табличният процесор MS Excel не намираше достатъчно широко приложение за създаване на бизнес информационни

панели. Развитието и добавянето на нови инструментални средства и функционални възможности в MS Excel в неговите нови версии (от 2010 версия и следващите след нея) го превръщат в широко прилаган клиент на BI системите, в т.ч. и пълноценен инструмент за построяване на интерактивни и динамични бизнес информационни панели. Като се има предвид, че MS Excel е един от най-използваните програмни продукти в бизнеса и студентите са запознати с редица негови функции и инструменти, то изучаването на възможностите, които продуктът предоставя за проектиране и построяване на бизнес информационни панели, се оказва подходящо и целесъобразно от гледна точка на бъдещата им професионална реализация.

Понастоящем бизнес информационните панели са един от най-широко прилаганите инструменти на BI технологиите в бизнес организациите (Chitale, 2012). Трябва да се отбележи, че технологиите за създаването им получиха голямо развитие през последните години и позволиха преминаването от традиционните, статични панели към панели от ново поколение. Днес системите и платформите, основани на BI технологиите, предоставят удобни средства на бизнес потребителите сами, без участие на ИТ-специалисти, да построят високо интерактивни и динамични информационни панели, представящи в уеб интерфейс персонализирана информация, подпомагаща вземането на точни и ефективни решения. Съдържанието на панелите може да бъде изключително разнообразно и персонализирано според нуждите на потребителите: показатели, ключови индикатори на дейността, диаграми, трендове и др. елементи, предоставящи информация за различните аспекти на дейността (продажби, взаимоотношения с клиенти, финанси, управление на проекти, човешки ресурси и др.). Възможностите за представяне на информацията с различни нива на обобщаване и детайлизиране, в т.ч. достигане до детайлна информация за разкриване и анализиране на причините за възникнали проблеми, подпомагат вземането на ефективни решения на различни управленски равнища (стратегическо, тактическо, оперативно).

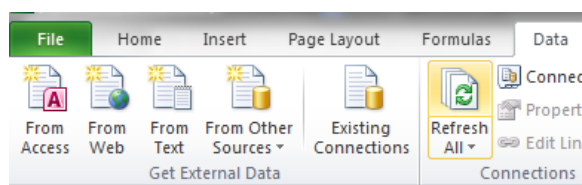
Като основни технологии и инструментални средства на MS Excel, които са необходими за построяване на информационни панели, могат да бъдат посочени:

- осъществяване на достъп, извличане и експортиране на данни от различни външни

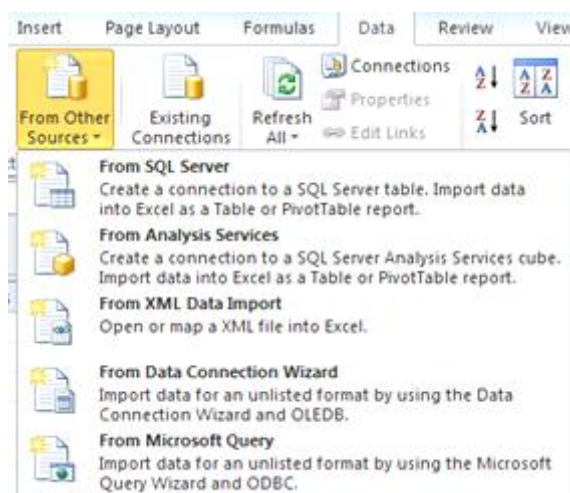
източници (data sources);

- микрографики – sparklines;
- графични елементи за условно форматиране – Conditional formatting;
- Pivot таблици и филтри към Pivot таблиците – slicers.

Извличането на нужните данни и експортирането им в Excel е първата стъпка при построяването на бизнес информационни панели. Excel позволява да бъде осъществен достъп и да бъдат извлечени данни от множество източници: от бази данни на Access, от Web, от текстови файлове и от други източници (чрез Data/Get External Data) – фиг. 1 и фиг. 2.

Фиг. 1. Източници на данни в Get External Data

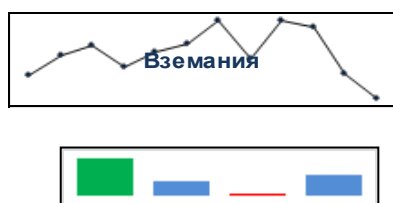

Фиг.2. Източници на данни от From Other Sources

Придобиването на умения за достъп, извличане и интегриране на данни от различни източници в информационната инфраструктура на бизнес организацията, както и от външни за нея източници на данни, е от ключово значение за бъдещата професионална работа на студентите. По този начин те получават компетентности за работа с хетерогенните информационни пространства на съвременните организации.

Микрографиките (sparklines) са инструмент на MS Excel, позволяващ в клетките на работния лист лесно да бъдат създадени ми-

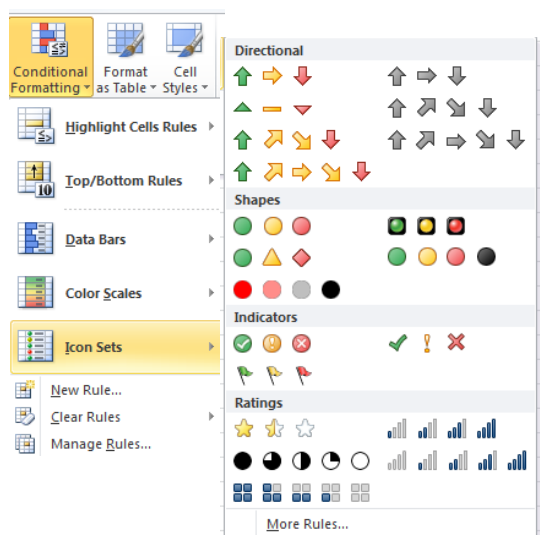
ниатюрни диаграми с цел графична визуализация на данните в таблицата – фиг. 3.

Фиг. 3. Микрографики (Sparklines)

Възможностите за добавяне на текст в клетките с микрографиките и за прилагане на различни цветови схеми, в т.ч. различни цветове за най-големите и най-малки стойности (High point, Low point) ги правят атрактивен елемент на информационните панели, използван за представяне на трендове, сравнителен анализ и т.н. Микрографиките следва да бъдат вмъкнати в работния лист, в който се построява информационният панел, чрез Copy – Paste/Other Paste Options/Linked Picture. По този начин ще се извършва динамично обновяване на микрографиките всеки път, когато се променят данните, въз основа на които са създадени.

Условното форматиране (Conditional formatting) предоставя множество графични елементи, които са необходим атрибут на всеки информационен панел – фиг. 4.

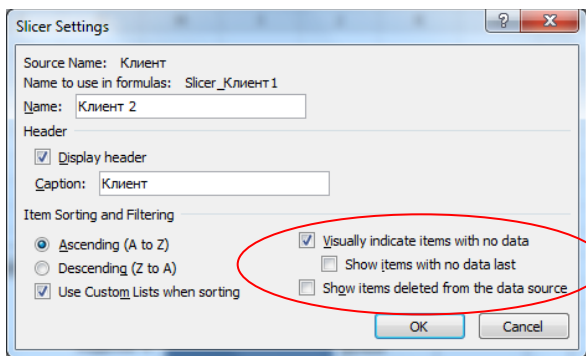
Фиг. 4. Графични елементи за условно форматиране

Задаването от потребителя на правила (Rules) за изобразяване на графичните елементи улеснява възприемане на промените в данните и появата на предупредителни сигнали – фиг. 5.

	Изпълнение-План	
Изделие 1	↑	18800
Изделие 2	→	0
Изделие 3	↓	-10134
Изделие 4	↑	10010
Изделие 5	↑	9641
Изделие 6	↑	29
Изделие 7	↑	15523
Изделие 8	↓	-8240
Изделие 9	↑	25094
Изделие 10	↓	-7997
	↑	52726

Фиг. 5. Графични елементи в информационните панели

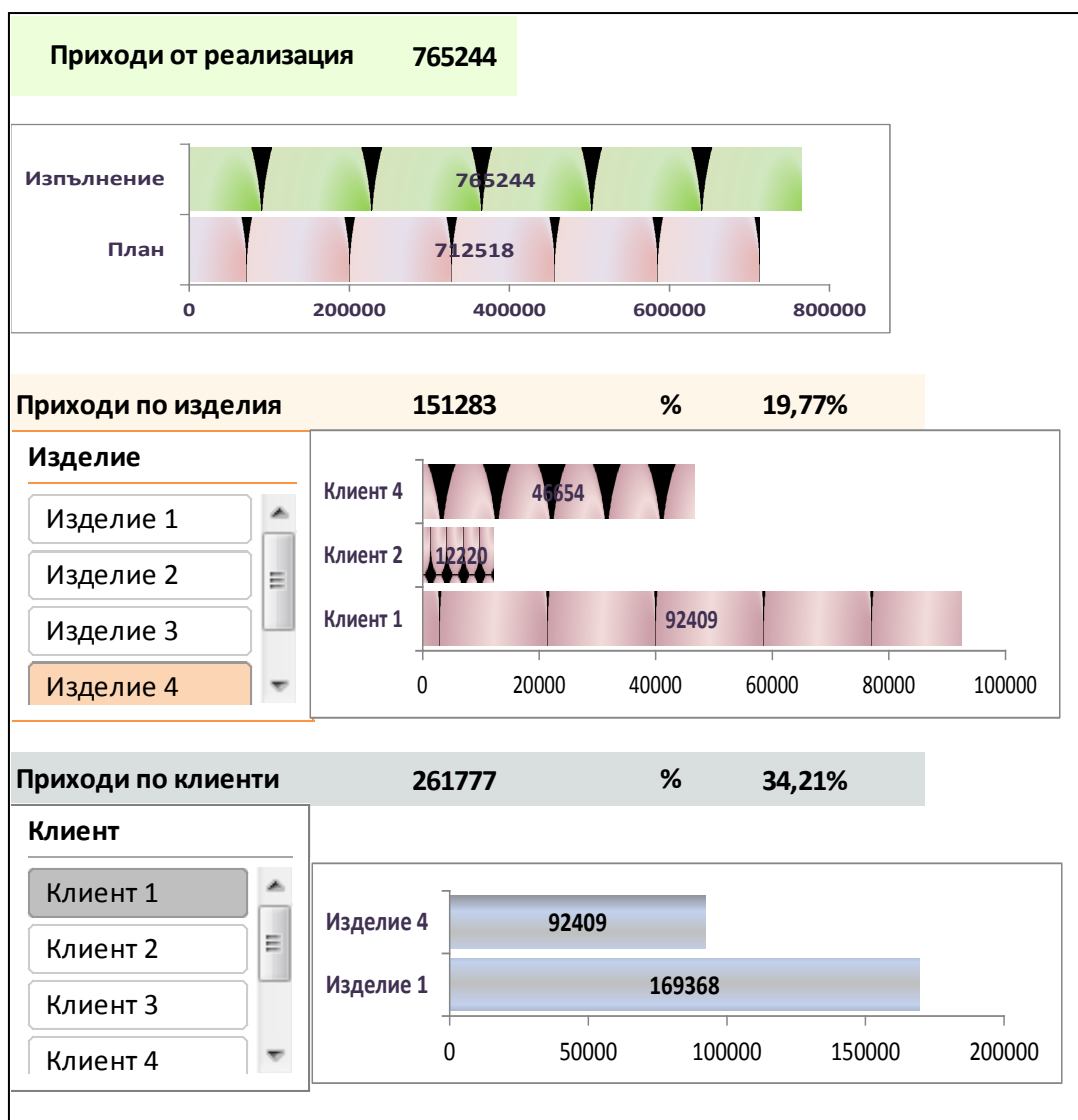
Pivot таблиците са един от най-широко използваните инструменти на MS Excel за обобщаване и извършване на многомерен анализ на външни и вътрешни за табличния процесор данни. Те служат като основа за представяне на данните с различни нива на детайлност и в различни аспекти в информационните панели. Добавянето на филтри (slicers) към Pivot таблиците ги превръща в гъвкав и високо интерактивен инструмент за анализ на данни [Fulkerson, 2014]. Филтрите са графични компоненти, които позволяват на потребителите да получат различни нива на детайлност на данните и динамични диаграми за тяхната визуализация. Създаването на филтри за Pivot таблиците се извършва чрез Options/Insert Slicer. Получените филтри може да бъдат форматираны (задаване на цветове, ширина и височина на бутоните и др.). По-нататък е необходимо създадените филтри и Pivot диаграми да се копират и да се вмъкнат в работния лист, съдържащ информационния панел. Освен тях, в този работен лист може да бъдат поместени различни полета със стойности от създадените Pivot таблици чрез установяване на връзка със съответните клетки със стойности. Свързването на филтрите, включени в информационния панел, със съответните Pivot таблици се извършва чрез Option/Pivot table Connections. За правилното показване на филтрираните данни е необходимо също в прозореца Slicer Settings да се включи опцията Visually indicate items with no data – фиг. 7.

Фиг. 7. Задаване на параметри в прозореца Slicer Settings

Трябва да се отбележи, че включването на опцията Refresh data when opening the file в прозореца Pivot Table Options позволява получаването на актуална информация в построенния информационен панел.

На следващата фиг. 8 е представен вариант на информационен панел, предназначен за анализ на приходите от продажби по изделия и клиенти, който може да бъде използван като пример при обучението на студентите за построяване на панели в среда на MS Excel.

Фиг. 8. Информационен панел за анализ на приходите от продажби

В заключение можем да отбележим, че изучаването на инструментите и техниките на MS Excel за проектиране и построяване на интерактивни и динамични информационни панели, съдържащи множество елементи и

показатели за дейността на организацията, позволява на студентите от икономическите специалности да разширят и усъвършенстват своите умения и компетентности за използване на нови информационни технологии в бъ-

дещата си професионална дейност. Прилагането на съвременни методи на обучение при изучаването на този материал – работа в екип, персонализирано обучение и др., допринася за активизиране на участието на студентите в учебния процес, за засилване на интереса към изучаваното учебно съдържание и създаване на умения за самостоятелно използване на технологии и ресурси в практиката.

Литература

1. Chitale, 2012: Chitale, A., 2012. Modernize with SAS® Dashboards: Go beyond a Collection of Gauges. *Proceedings of the SAS Global Forum 2012 Conference*. Cary, NC: SAS Institute Inc.
2. Fulkerson, 2014: Fulkerson, A., 2014. *How to Create an Interactive Dashboard in Excel*. http://www.oairp.org/Dashboard_In_Excel_Handout.pdf
3. Morrison, 2016: Morrison, D., 2016. *Three Trends that Will Influence Learning and Teaching* in 2016. <https://onlinelearninginsights.wordpress.com/2016/01/10/three-trends-that-will-influence-learning-and-teaching-in-2016/>

6/01/10/three-trends-that-will-influence-learning-and-teaching-in-2016/

4. Oliver, Goerke, 2007: Oliver, B., V. Goerke, 2007. Australian undergraduates' use and ownership of emerging technologies: Implications and opportunities for creating engaging learning experiences for the Net Generation. *Australasian Journal of Educational Technology*, 23(2), p. 171-186

5. Seethamraju, 2010: Seethamraju, R., 2010. Information Technologies in Accounting Education. *Proceedings*. 12.

<http://aisel.aisnet.org/siged2010/12>

Руска Михайлова Димитрова
Университет "Проф. д-р Асен Златаров"
Бургас, ул. "Проф. Якимов", №1
rmich_bs@yahoo.com

Жечка Михайлова Димитрова
Университет "Проф. д-р Асен Златаров"
Бургас, ул. "Проф. Якимов", №1
jmich_bg@yahoo.com

МОДНАТА ИЛЮСТРАЦИЯ В ЕПОХАТА НА РЕНЕСАНСА

Яна Василева

FASHION ILLUSTRATIONS IN THE RENAISSANCE

Yana Vasileva

ABSTRACT: *This article examines the emergence of fashion illustration in the period XV to the end of the XVII century. The report analyzes the stages of emergence and development of fashion drawing of wood engraving prints to color the first printed books. Track characteristics of the first fashion illustrations. Discussed are techniques and methods in making prints with fashion illustrations in the Renaissance.*

Key words: илюстрация, мода, ренесанс

Въведение

Настоящата статия разглежда възникването на модната илюстрация в периода XV до края на XVII век. Докладът анализира етапите на възникване и развитие на модната рисунка от дървената гравюра до цветните отпечатъци в първите печатни книги. Проследяват се характеристиките на първите модни илюстрации. Коментирани са техниките и похватите при изработка на гравюри с модни илюстрации през епохата на Ренесанса.

Изложение

Възникването на модната илюстрация е сложен културно исторически процес, който стартира през епохата на Ренесанса. През този период се наблюдава силно развитие във всички сфери на науката, културата и изкуството. Това е времето на големи географски открития и натрупване на нови познания. През Ренесанса се оформят нови възгледи в областта на живописа, архитектурата и перспективата. Като духовен център средище за творците и реализация на новите идеи в изкуството се обособява Италия. През XV век във Флоренция се наблюдава силно развитие на изкуствата и науката. По това време градът официално функционира като република, но реално е управляван от малка група богати семейства. Фамилията Медичи изиграват силна роля в развитието на ренесанса тъй като покровителстват изкуствата и архитектурата. През периода на управление на Лоренцо Медичи благодарение на неговото меценатство се реализира силна художествена

дейност. Медичите подкрепят финансово много художници и архитекти сред, които попадат имената на Леонардо да Винчи, Микеланджело и др.

В началото на XV век сред владетелите в Европа се появил засилен интерес към модата и дизайна на костюма. Било въпрос на престиж всеки крал да бъде изобразен на семейните портрети, гоблените и витражите в сложни богато украсени одежди. Всеки двор разполагал със опитен шивач, който отговарял за дизайна и изработката на костюмите на владетеля и неговата съпруга. Известно е, че Хенри Осми, Дука на Саксония Хенри, Миланския дук и редица други владетели били изключително заможни и организирали пищни тържества, на които демонстрирали своето богатство и разкош. За провеждането на тези събития били изразходвани невероятни средства за храна, декори, изработка на облекла. Любопитен факт от биографията на известния ренесансов художник Леонардо да Винчи е изработката на костюми за военните турнири на Лудовико Сфорца. През 1482 г. художникът бил зачислен в състава на инженерите на двора на Милано. Част от задълженията му било планирането и организирането на дворцовите тържества. Работата включвала проектирането на костюми и декори за големите събития. Благодарение на усърдната работа на Леонардо над костюмите и сложните механични устройства, с които тай забавлявал гостите, тържествата прославили миланския двор из цяла Европа. (Фиг.1,2)

Фиг.1,2. Рисушки на костюми Леонардо да Винчи

През ренесанса се реализират и редица постижения в техническо естество. Механичното принтиране е едно от най-забележителните изобретения на епохата дало тласък на книгопечатането и разпространението на информацията. Първите печатни работилници се появяват в Германия през петнадесети век и бързо се разпространяват из цяла Европа. Техниката за възпроизвеждане на графични изображения в комбинация с текст в неограничени количества е създадена от един немски златар Йоханес Гутенберг, който първи конструира механизъм за отпечатване. Новата технология значително подпомогнала развитието на художествените занаяти и скоро завладяла цяла Европа.

Гутенберг е немски златар и гравьор, който разработва първото устройство за размножаване на екземпляри в голямо количество. Осъзнавайки силата на своето революционно откритие Гутенберг първоначално запазва в тайна технологията на печатането с набор. През 1444 г. в Майнц той отваря първата печатна работилница. Там се заема с отпечатване на църковни книги и текстове. Устройството на първата печатна преса е много просто и функционално. Всяка буква необходима за изграждането на думите в текста е изрязана върху метални блокчета. При съставяне на думите в текста буквите се подреждат методично, за да образуват редовете на страницата. Набраните страници се намастиляват с тампони и върху тях се полагат навлажнените хартиени листове. След прилагане на натиск се получава отпечатването на буквите. Илюстрациите към текстовете били гравирани върху дървени плочи или метални листове, които също се отпечатвали посредством новата техника. При наличие на цветни елементи и декорации след изсъхване на мастилото върху отпечатъците се нанасяли цветните петна. Въпреки положените усилия тайната на книгопечатането не могла да бъде за-

пазена и скоро печатни работилници се появили из цяла Европа. Градовете Нюрнберг, Венеция и Майнц се обособили като водещи центрове на печатарското изкуство.

Един от най-известните майстори на дървени гравюри през Ренесанса е немският художник Албрехт Дюрер. Той също произхождал от семейство на златари. В ранните си години Дюрер чиракувал в работилницата на баща си и скоро показал завиден талант в гравирването на дървени и метални плочи, но по-изразен бил художническият му талант. С течение на времето Дюрер чиракувал в различни работилници и се превърнал в най-известния печатар в Нюрнберг, който се прочул с изяществото на изработката на своите гравюри. Той бил отлично запознат с печатарската техника и разработил собствени похвати за гравирване. Чрез неговото изкуство гравюрата вила изведена на ново високо художествено и технологично ниво. Той е определян като автор на едни от първите модни илюстрации възпроизведени посредством печатната техника. През 1510 г. докато работил като придворен художник на император Максимилиан авторът създал множество дървени гравюри и илюстрации представящи турнирите и маскарадите организирани в императорския двор. Те били обединени в богато илюстрираната книга "Freydal. Kriegsvolker im Zeitalter der Landsknechte", която била отпечатана през 1530 г. В тези свои произведения художникът постигнал истинска свобода на линията непозната до този момент. Илюстрациите били богато украсени с пигменти и злато, и презентирали иновативни идеи за модата и костюма. (Фиг.3,4) Графичните произведения на Дюрер са били разпространени из цяла Европа и го превърнали в изключително популярен и търсен автор. По това време печатната технология вече се била превърнала в мощна индустрия носеща големи приходи. Много млади художници били ангажирани в печатарските работилници и се опитвали да подражават и копират произведенията на Дюрер. Самият той бил много еродирана личност дълбоко вдъхновена от идеалите на ренесанса, с които имал възможност да се запознае в Италия. Той се интересувал от математика, перспектива и философия като в същото време бил отворен за всичко ново. Черпил вдъхновение новите книги, технологии и луксозни стоки. Неговият интерес към новото и модерното може да се проследи в автопортретите от този период. Любопитно е да се отбележи, че дре-

хите му са подбрани за случая и косите му са специално накъдрени. В гравюрите на художника може да се проследи мирогледа на художник с подчертан усет към красотата и естетиката.

Фиг.3,4. Илюстрации на Дюрер към книгата „Freydal. Kriegsvölker im Zeitalter der Landsknechte”

През 1539 г. във Франкфурт била отпечатана книгата "The treasure of woman" позната като „All the Female costumes of the all principal nations, Tribes and peoples of all Europe", която е определяна като първата книга за модна илюстрация. (Фиг.5) Нейн илюстратор е Jost Amman, шведски художник, ученик на Дюрер. Илюстраторът произхожда от възможно семейство и е толериран да пътува и опознава света. Той е автор на редица ръчно оцветявани гравюри, които били препечатвани няколко пъти. Изключително продуктивен и харесван автор, който работел основно като илюстратор на книги. Благодарение на тясното си сътрудничество с Virgil Solis голям издател по това време творчеството му било тиражирано до края на шестнадесети и в началото на седемнадесети век из цяла Европа.

Фиг.5. Илюстрация на Jost Amman към книгата "The treasure of woman"

И така през XVI век книгипечатането се превърнало в силна индустрия. Из цяла Европа се появили печатни работилници, които отпечтвали най-разнообразни текстове и множество книги. Подемът на печатарска индустрия значително подпомогнал развитието на модната илюстрация. В периода 1520 –

1610 г. във Венеция били отпечатани повече от двеста колекции гравюри, които представят историята на дрехата и костюма. В тези колекции фигурите са облечени в облекло, характерно за тяхната националност и ранг. Книгите предизвикали силен интерес и били препечатвани няколко пъти.

Една от най-известните колекции дървени гравюри „De gli abiti antichi et moderni di diverse parti del mondo“ е съставена в периода 1590 - 1598 г.. Нейн автор е италианският гравьор и художник Cesare Vecellio. Тя съдържа 420 дървени гравюри показващи рокли от Европа, Турция и Ориента. (Фиг.6) Той е роден във Венеция и имал родствена връзка с Тициан. Съществуват доказателства, че той е работил като негов помощник и по този начин е усвоил техниката на живописиста и гравюрата.

Фиг.6. Илюстрации Cesare Vecellio към книгата „De gli abiti antichi et moderni di diverse parti del mondo“

През 1570 г. в град Лион била отпечатана книгата "Les navigations, peregrinations et voyages faicts en la Turquie" написана от Nicolas de Nikolay. Авторът бил дипломат, търговец, географ и по голяма вероятност шпионин на Хенри II. Книгата представлявала пътуванията на Николай в Турция и Ориента. Идеята на книгата била да актуализира европейските представи за културата на ориента. Изданието станало много популярно и било многократно препечатвано (Фиг.7,8,9).

Фиг.7,8,9. Илюстрации на костюми от книгата "Les navigations, peregrinations et voyages faicts en la Turquie"

Интересът към модата и развитието на костюма продължава и през седемнадесети век. Масовото разпространение на модната илюстрация се реализира към края на деветнадесети век когато се появяват периодичния печат и първите модни списания.

Бумът на печатарската индустрия в Америка довежда до създаването на редица вестници и списания, които били насочени към дамската аудитория. Разнородните журналы излизали в голям тираж и изисквали богат илюстративен материал, който да онагледява статиите. Ролята, която изиграл периодичния печат за популяризирането на модната илюстрация през деветнадесети век е значителна. Списанията въвели индустриални стандарти за облеклата като ги направили достъпни за масовия потребител. По този начин десетилетия преди появата на снимките и фотографиите седмичните издания чрез своите публикации подпомогнали значително развитието на модната илюстрация.

Масовото разпространение на модните списания из цяла Европа и главоломното разрастване на тиражите извело модната илюстрация на много високо професионално ниво.

Фиг.9. Първата корица на сп. Vogue

Фиг.10. Корица на сп. Harpers Bazar

Някои от тези списания са просъществували във времето като са се утвърдили като модни институции. Те диктуват правилата в световната мода и се четат от милиони по целия свят (Фиг.9,10).

Заклучение

Факторите предопределили възникването и развитието на модната илюстрация в епохата на Ренесанса книгопечатането и развитието на новите художествени възгледи имат отзвук и в нашата модерна епоха. И до ден днешен произведенията на Леонардо, Дюрер, Джост Амман и др. будят възхищение и са определяни като истински шедеври на изобразителното изкуство. Днес в епохата на дигиталния печат когато една страница се отпечата за секунди изящето на пътвите печатни произведения отпечатвани и илюстрирани ръчно са пример за великите постижения на човечеството и принадлежат към световното културно наследство.

Литература

1. Сарджева, Р., Технологии за печат, Сиела, 2009
2. Фартнг. С, Изкуството цялата история, Книгомания, 2015
3. Robinson J., The fine art of fashion illustration, Frances Lincoln limited, 2015, ppt 33–59

гл. ас. д-р Яна Василева
 Нов български университет
 Департамент Дизайн
 София, жк. Овча купел, ул. Монтевидео № 21
 e-mail: yvasileva@nbu.bg

ВЪЗМОЖНОСТИ НА МОНИТОРИНГА ЗА ОЦЕНКА НА КАЧЕСТВОТО НА ОБРАЗОВАНИЕ В УЧИЛИЩЕ

Румяна Гьорева

POSSIBILITIES OF MONITORING FOR EVALUATION OF QUALITY OF EDUCATION IN SCHOOLS

Rumyana Gyoreva

ABSTRACT: *The report presents an exemplary model for monitoring quality control of education in school. The proposed model for monitoring is aimed at meeting the needs of improvement of control models in Bulgarian schools and the use of modern approaches. Offers a form to verify the achieved quality of education in a particular school, municipality, region, stage of education, level of education and others. Is based on a process approach. It creates opportunities to ensure systematic internal and external monitoring, preparing analysis, participation of school teams in school management, formulating priorities and decision making under conditions of reasonable accountability.*

Key words: monitoring, quality of education, process approach

Проблемът за качеството на образование, неговото управление и обективно оценяване в днешно време е един от най-актуалните проблеми на реформирането на системата на образование. Обосновава се от това, че качеството на образованието отразява ефективността на самата система и характеризира образователното равнище като един от критериите за развитие на самото общество.

Осигуряването на високо качество на образованието и ефективност на управлението му чрез прилагането на иновативни подходи и политики са обект на изследвания на редица български и чуждестранни автори (В. Георгиева, В. Гюрова, Г. Цоков, М. Михова, П. Балкански, Й. Първанова, Пл. Радев, А. Patrinos, С. Gaynor, D. Ariasingam, D. Winkler, E. Fiske, E. Mark Hanson, K. Florestal, M. Bray, M. Fullan, T. Bush и др.) Тези въпроси са сред приоритетите и на правителствените политики, предмет са на обществени и научни дискусии.

Качеството на образование и осигуряването му се третират и в редица европейски и национални стратегически и други документи (Стратегия „Европа 2020“, „Националната програма за развитие на Република България: България 2020“, „Национална стратегия за учене през целия живот 2014-2020 г.“, „Стратегия за развитие на професионалното обра-

зование и обучение в Република България 2015-2020 г.“, „Стратегия за ефективно прилагане на информационни и комуникационни технологии в образованието и науката на Република България 2014-2020 г.“, „Национална стратегия за насърчаване и повишаване на грамотността 2014-2020 г.“, „Национална стратегия за развитие на педагогическите кадри 2014-2020 г.“, „Стратегия за намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система 2013-2020 г.“ и др.).

В условията на пазарна икономика, повишена конкурентоспособност и предоставянето на все по-висока степен на автономия на училищата, се повишава отговорността на училищните ръководители към качеството на образование в училищата и по-пълно удовлетворяване на изискванията на потребителите на образователни услуги. Успехът и оцеляването на училищните организации все повече се свързват със създаване на системи за управление на качеството, а гарантирането му – с механизмите на двете форми на оценка – външно оценяване и самооценка. Тези форми на оценка се съдържат и в Закона за предучилищното и училищното образование, в който на аспектите на управление на качеството се отделя специално внимание.

В условията на децентрализация и автономност на институциите от системата на

предучилищното и училищното образование се повишава и необходимостта от по-добра отчетност в тях, промяна на позициите и ролите на родителите и общността чрез делегиране на пълномощия и отговорности в училищното управление и създаване на среда, в която училищните организации се насърчават, подпомагат и подкрепят да планират и реализират мерки за подобряване на качеството на образование и ефективност на управлението.

Един от проблемите пред образователната система в България е липсата на адекватна на съвременните изисквания законодателна уредба за контрол на качеството в средното образование. Това се чувства особено силно в последните години, когато на преден план излизат националните цели за постигане на ефективност и ефикасност в управлението на образователните институции, качеството на предоставяните образователни услуги, равния достъп и т.н. Контролът в средното образование до голяма степен се осъществява „отгоре“ и се свежда до проверка на изпълнението на нормативно регламентирани изисквания. В известна степен се проследява входа и изхода от обучението на учениците за дадена учебна година и/или етап, т.е. контролът е насочен повече към резултатите от обучението. Не винаги се вземат предвид състоянието на училищния мениджмънт, училищната среда, съдържанието и организацията на учебния процес, партньорските взаимоотношения, готовността на човешките ресурси за новаторство и развитие и т.н., които определят тези резултати.

Потребността от съвременни контролно-оценъчни системи е пряко свързана с осигуряване на качеството на образованието. Липсата на стандарт за наблюдение и оценка на образователните институции е сред дефицитите, очертани в разработките на редица автори и организации. За постигане и гарантиране на качествено и икономически обосновано образование, както и на ефективност в дейността и управлението на образователните институции са необходими ясни, измерими и надеждни критерии, показатели и индикатори. Без наличието на обективна оценка, управлението на образованието е обречено на субективизъм, на хаотични, непоследователни и неефективни решения.

Разработването и прилагането на система за оценка на качеството на образование, базирана на наблюдение и анализ, би следвало да

бъде едно от приоритетните направления за модернизация на българското образование. Тази система трябва да се опира на общонаучни принципи, гарантиращи ефективност на функционирането ѝ, да се базира на съвременни научни изследвания в областта на педагогическите измервания и да обезпечава създаване на информационна база за повишаване на качеството на образование и ефективност на управление, за прогнозиране на нейната динамика и изменения.

Технологията на мониторинга до голяма степен задоволява тези очаквания. Според М. Fullan, мониторингът е много подходяща форма на контрол, тъй като се осъществява непрекъснато в процеса на обучение, води до яснота за постигане на целите и показва различни пътища за успех¹.

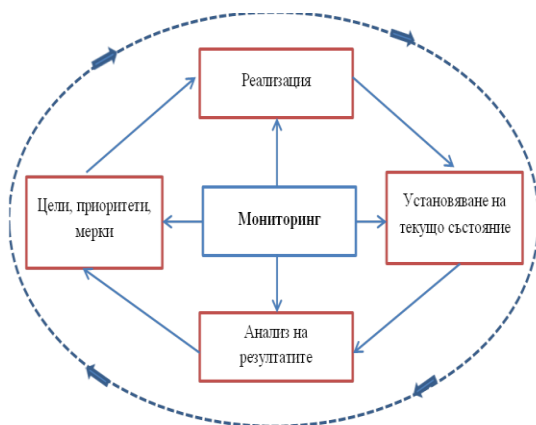
Цикличният процес между планиране, самонаблюдение, анализ и оценка и верифицирането му чрез външно наблюдение, анализ и оценка спомага устойчивото развитие на училищните организации, създава очаквания за разработване и прилагане на съвременни политики и осъществяване на реформи за подобряване на съвременния образователен дизайн като цяло.

Мониторингът може да се определи като интегрирана форма на контрол, включваща всички управленски функции. Основната цел на мониторинга се свързва с бъдещото развитие на училищните организации или образователната система. Тя се осъществява чрез изпълнение на подцели като оценка на текущото състояние, обезпечаване на заинтересованите страни с актуална, пълна, достоверна и постоянно обновяваща се информация, необходима за анализ и прогноза за бъдещото развитие. Информационно-аналитичното и методическо осигуряване и координацията между план, цел и резултат подпомага вземането на правилни управленски решения, без пряко да налага такива.

Ефективното управление на училищните организации и постигането на високо качество на образователните услуги е процес на поставяне на цели, приоритети и мерки, тяхното изпълнение, проверка на постигнатото и промяна на отделни дейности, съобразно нивото на постигнатото, на основата на която се

¹ Fullan, M. (2000). The role of the principal in school reform - <http://michaelfullan.ca/wp-content/uploads/2016/06/13396042460.pdf>.

структурират нови задачи и дори цели и приоритети. Може да се допълни известният цикъл на Деминг с извода, че в този процес мониторингът може да има съществена роля като иновативна форма на контрол (фиг. 1).

Ефективност на управлението и гарантиране на качеството
Фиг. 1. Цикъл на развитие на качеството и ефективност на управлението

Мониторингът не само дава статистическа картина на резултатите от постигнатите цели, но се фокусира и върху динамиката на процесите, допринася за стабилни прогнози, определя възможни варианти за вземане на решения и поставяне на по-нататъшни цели, т.е. като цяло разработване на програми за развитие.

В контекста на очерганите предимства на мониторинга като форма на контрол, е създаден концептуален модел за мониторинг в училищата от системата на средното образование.

Моделът се основава на процесен подход, тъй като мониторинговите дейности предполагат комплексност, непрекъснатост и споделена отговорност в развитието на училищните институции, създаване и прилагане на система за управление на качеството, въвеждане на хоризонталното управление, което фокусира вниманието към постигане на общите цели на организацията, готовност за включване на заинтересованите страни в управлението на училището, за иновации и развитие на училищните институции като учещи се организации.

Той се основава на еталона, който предоставя международният стандарт за управление на качеството ISO 9001 (ISO 9001:2008, ISO 9001:2015) в съчетание с процесния подход.

Стандартът ISO 9001 включва основни принципи, които гарантират ефективното функциониране на организацията – насоченост към клиента, лидерство, приобщаване на персонала, процесен подход, подобряване, вземане на решения, основани на доказателства, управление на взаимоотношенията, ISO 9001:2008 пояснява понятията, без да променя основно стандарта, а ISO 9001:2015 въвежда допълнително оценка на риска и документиране на информацията.

Процесният подход в управлението на образованието разглежда училището като съвкупност от процеси, които се намират във взаимодействие. Обикновено се свързва с разработването и използването на система за управление на качеството за повишаване ефективността на организацията. Стремешът е изходът от дейността и прогнозата да се припокриват в максимална степен. Процесният подход въвежда хоризонталното управление, което фокусира вниманието към постигане на общите цели на организацията. Изисква определяне на ключови процеси и техните цели и детайлизирането им за избор на вариант за действие, избор на критерии за постигане и оценка на целите на процесите.

Концепцията на модела за мониторинг в училищата от системата на средното образование се състои в събирането, обобщаването и анализ на информация за процесите, които протичат в училището, връзките между тях и управлението им, оценка на постигнати спрямо планирани цели, с отчитане на удовлетвореността на служителите в организацията и потребителите на образователните услуги, с оглед внасяне на подобрения. Фокусира се на разбирането, че чрез механизмите на мониторинг в училище, може да се измерва и оценява качеството на образование, които да служат като коректив на бъдещото му развитие.

Основна цел на модела е създаване на надежден алгоритъм за мониторинг и оценяване на ефективността на училищата от системата на средното образование.

Специфичните цели операционализират основната цел и са свързани с:

- Осигуряване на системно наблюдение и оценка на основни направления в дейността на училището и неговото управление чрез разработен инструментариум.
- Предоставяне на възможност за изготвяне на анализ на силните страни в дейността

на училището и неговото управление и такива, които се нуждаят от подобрене.

- Осигуряване на възможности за участие на училищния колектив в управлението на качеството на образование в училище, за стимулиране на екипната работа, мотивацията и сътрудничеството на членовете на екипа, за подобряване на качеството на образование.

- Предоставяне на способ за разумна отчетност в училището и постигане на консенсус по политиките за управление на качеството на образование.

- Осигуряване на системна среда за вземане на информирани управленски решения в училището и усъвършенстване на действията по осигуряване на високо качество на образованието чрез формулиране на приоритети за реализиране на необходими промени или развиване на съществуващи добри практики.

Концептуалният модел за мониторинг и оценка в училището се основава на прилагане на следните основни принципи:

- Принцип за иновативност – това е нов модел за контрол в средното образование, който осигурява условия за внедряване на актуални компоненти на европейските, национални, регионални и локални изисквания за качество на образованието.

- Принцип за безпристрастност – оценката се основава на предварително определени и приети от колектива критерии и показатели, т.е. на обективни данни, които могат да се докажат.

- Принцип за целенасоченост – моделът цели постигане на високо качество на образование в училищата от средното образование.

- Принцип за непрекъснатост – моделът предполага непрекъснато проследяване на протичащите в училището процеси чрез вътрешни одити.

- Принцип за отвореност и включване на заинтересованите страни – моделът включва в процеса на мониторинг родителите и широката общественост (основава се на отворени канали за общуване).

- Принцип за гъвкавост и адаптивност – моделът е с възможност за приспособяване и актуализиране в зависимост от различните обекти и субекти на мониторинга.

- Принцип на обратната връзка – информацията, получена от мониторинговия процес се използва за оценка и изготвяне на препоръки за подобряване на дейността на

училищата, за информиране и мотивиране на участниците в образователно-възпитателния процес.

- Принцип за прозрачност и публичност – предполага информиране на всички заинтересовани лица за резултатите от осъществения мониторинг.

- Принцип на учещата се организация – отразява необходимостта от съучастие на училищните колективи в мениджмънта на организацията и управлението на качеството на образование.

- Принцип на разнообразието – отнася се до необходимостта от използването на различни вътрешни одити по определени от самата организация критерии.

Особено значение за реализацията на модела имат принципите за отвореност и включване на заинтересованите страни, принципът за гъвкавост и адаптивност, принципът за прозрачност и публичност и принципът на учещата се организация. Ефективността на мониторинговите процеси изисква прилагане на терена на всяко едно училище изискванията на петте основни „дисциплини“ на учещата се организация:

- Стремеж към системно мислене и системни модели на мониторингови дейности.

- Стремеж за придобиване на съвременна организационна култура и професионално отношение към вътрешния мониторинг на целия персонал.

- Прилагане на интелектуални модели на комуникация за практически анализ на прилаганите щампи в контролната дейност.

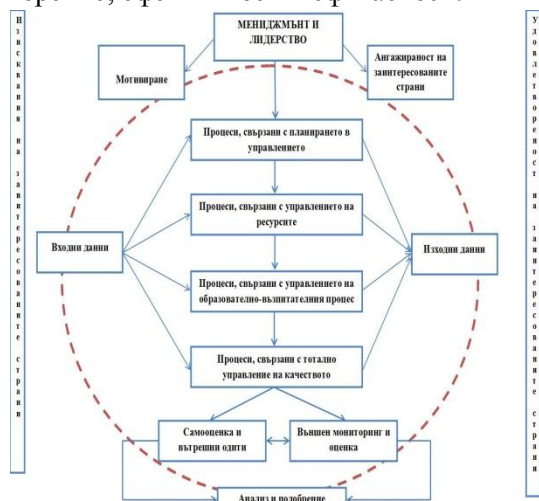
- Изграждане на обща визия и собствено мнение за условия и обстоятелства чрез диалог и дискусии.

- Екипно учене в смисъл на „взаимно обучение“ и „учене един от друг“.

Концепцията на модела за мониторинг в училищата от системата на средното образование се основава на събирането, обобщаването и анализ на информация за процесите, които протичат в училището, връзките между тях и управлението им, оценка на постигнати спрямо планирани цели, с отчитане на удовлетвореността на служителите в организацията и потребителите на образователните услуги, с оглед внасяне на подобрения (Фигура 2).

В модела са избрани четири направления за наблюдение и оценка, които съответстват на основните процеси в училищните органи-

зации, лидерство и осигуряване на удовлетворение, ефективност и ефикасност:

Фиг. 2. Концепция на модел за мониторинг в училищата от системата на средното образование

- Направление № 1. Процеси, свързани с планирането в управлението на училището.
- Направление № 2. Процеси, свързани с управлението на ресурсите.
- Направление № 3. Процеси, свързани с управлението на образователно-възпитателния процес.
- Направление № 4. Процеси, свързани с тотално управление на качеството.

По отделните направления са разработени критерии, показатели, индикатори и доказателства.

Критериите по четирите направления, отразяващи основните процеси, които протичат в училищните организации са представени в Таблица 1.

Изборът на индикатори е основан на търсене на разнообразни източници на информация с достатъчно количествени и качествени данни, позволяващи проследяване на изпълнението на конкретни дейности и постигане на дефинираните резултати на различни нива. Осигурена е многофункционалност, за да може информацията, генерирана на едно ниво, да бъде полезна и на други равнища. Предложените индикатори могат да се използват както при вътрешен, така и при външен мониторинг, но те са с различна тежест и различен начин на наблюдение.

Моделът предполага, както външно оценяване, така и самооценяване. Той е отворен и може да се актуализира и допълва в зависимост от настъпили промени в приоритетите на национално и/или институционално ниво.

Таблица 1. Критерии

Направление № 1
Критерий 1. Стратегическо и оперативно планиране
Критерий 2: Планиране на учебната и възпитателната дейност
Направление № 2
Критерий 3. Управление на човешките ресурси
Критерий 4. Управление на финансовите и материални ресурси
Критерий 5: Взаимоотношения в училището
Критерий 6: Взаимоотношения с външни на училището организации
Направление № 3
Критерий 7: Преподаване и учене
Критерий 8: Оценяване на резултатите от обучението
Критерий 9: Физическа среда в училището
Критерий 10: Социалнопсихологическа среда в училище
Направление № 4
Критерий 11. Вътрешни одити и самооценка
Критерий 12. Обратна връзка със заинтересованите страни

Създаден е за наблюдение и оценка на качеството на образование в училище, но може да се приспособи и за останалите институции от системата на средното образование – детски градини, обслужващи звена, както и в зависимост от вида на училищата (основни, средно общообразователни, помощни, професионални и профилирани гимназии, училища по изкуства, култура и т.н.). Училищата могат да разработват и прилагат свои собствени критерии и показатели според специфичните особености на организацията. Наблюдението при външен мониторинг служи за верифициране на вътрешното наблюдение, което се осъществява регулярно и е планирано, съобразно спецификата на училището. Двата вида оценка – външна и вътрешна, като инструмент за добро управление, се допълват взаимно, допринасят да се прецени систематично и обективно напредъкът по пътя към даден краен резултат и неговото постигане.

Субекти на мониторинга на управлението на качеството в училище могат да бъдат Регионалните управления по образование, Министерството на образованието и науката, специално създадени национални или регио-

нални центрове за различни типове и форми на оценяване, други външни експерти, общинските администрации, директора на училището, педагогическата колегия, родителите, учениците. Субектите осъществяват мониторинг на цялостната дейност на училището или отделни нейни аспекти, в зависимост от правомощията си и предварително определените цели на мониторинга. Субекти на вътрешния мониторинг могат да бъдат училищни екипи, избрани от колектива и утвърдени от директора на училището.

Заклучение

Управлението на качеството на училищното образование и контрола на нивото на постигнатото качество се намират в диалектическо единство. Колкото по-обективен е моделът за наблюдение и анализ и той се осъществява чрез периодична външна оценка, съчетан с непрекъснато вътрешно наблюдение, толкова повече може да се гарантира устойчивото развитие на образователната система в съответствие с потребностите на индивида и обществото.

Мониторингът е такава форма на контрол, която може да предостави обективна оценка, свързана със създаване на системна среда, в която училищните организации да се насърчават и подкрепят да планират и реализират необходими промени. Тази форма на контрол, която е цикличен процес между оценка, планиране и рефлексия, създава възможности за партньорство при изграждането на политики

и реформи за създаването на съвременен образователен дизайн.

Литература

1. Георгиева, В. 2009. Метатехнологии за мениджмънт на качеството на образование. Просвета. С.
2. Михова, М. 2011. Управление на училищното образование. Тенденции и системи. Астарта. Пловдив - <http://da.uni-vt.bg/pubinfo.aspx?p=7552>.
3. Първанова, Й. 2015. Съвременното училище между децентрализацията, конкуренцията и автономията. Колбис. С.
4. Bush, T. (2007), Theories of Educational Leadership and Management-<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.729.7350&rep=rep1&type=pdf>.
5. Fullan, M. (2000). The role of the principal in school reform - <http://michaelfullan.ca/wp-content/uploads/2016/06/13396042460.pdf>.

Rumyana Todorova Gyoreva
PhD student at Southwestern University
"Neophyte Rilski"
Department of Pedagogy
Pernik, Pernik municipality, village Divotino
2350, street "Thirty-Four" № 13
e-mail: r_todorova_g@abv.bg

ВЪЗПИТАВАНЕ НА ДОБРОДЕТЕЛИ – ЗАДАЧА С ПРИОРИТЕТНО ЗНАЧЕНИЕ В СЪВРЕМЕННИЯ СВЯТ

Марияна Тодорова

NURTURING VIRTUES - PRIORITY TASK IN THE MODERN WORLD

Mariana Todorova

ABSTRACT: *The article refers to the need for the formation of virtues such as duty and responsibility to society. Educative process with such orientation should start from pre-school age when the child is most vulnerable to spiritual and moral suasion. This is the most favorable period it understand what is good and accept this behavior. In today's unjust world, this task should be a priority, both in family and in kindergarten, and all educational institutions. From an early age children need to know what is good and doing it daily.*

Key words: child education, virtues, kindergarten, family.

Въведение

*„Аз мисля, че ... не само е трудно,
но е и невъзможно
да възпитавам добри деца,
ако самият ти си лош....
Л. Н. Толстой*

Думите, определящи живота ни днес са – несправедливост, злонамереност, безчовечност, комерсиалност. Основните човешки характеристики са високомерие, неетичност и подценяване на човешкото достойнство. На лице са много тежки деформации от духовен и поведенчески характер. Човешките взаимоотношения изцяло са изпълнени с бездуховност и безхуманност. Липсата на обществен морал и норми са ежедневие. Средата е изпълнена изцяло със злодеяние и недоброжелателност. Справедливостта и коректността са изключителна рядкост. В тези жестоки условия на съществуване човек е обречен.

Действителността, водеща до все по-нестабилни отношения в обществото спешно налага необходимостта от хуманни личности. Днес повече от всякога са нужни хора, носители на високи духовни и нравствени качества - визионери с ясни цели и намерения, които да заемат лидерските позиции и да поведат обществото в борбата за преодоляване на неблагоприятното, пошлостта и злодеянието.

Съществуващата реалност наложително изисква възпитаване в добродетели, което да бъде с приоритет във възпитателно-образователния процес. Още от най-ранна възраст детето трябва да осъзнае, че преди всичко е необходимо да бъде човек, притежаващ хуманните качества – добронамереност, съпричастност, толерантност, справедливост, честност, самоуважение и уважение към другите, и др. Възпитаването на тези качества е привилегия и дълг на родители и учители. Тази мащабна и трудна задача изисква отговорност, постоянство, съобразителност и търпение. В днешния свят на противоречиви възгледи, очаквания и послания, изпълнението ѝ става все по-значимо и не търпи отлагане.

За жалост в училище не е въведена дисциплината „Хуманизъм”, в детската градина не се провежда такава ситуация, в Университета липсва подобен предмет. Никъде не се изнасят лекции, не се изпитват и не се възпитават подрастващите да обичат и да правят добро. В семейството също не се акцентира върху този болезнено важен въпрос. А науката за хуманността, знанието и умението да се живее достойно и добродетелно трябва да бъде фундамент. „Най-благородно е съревнование по човечност” (Публисий Сир). Истината е, че „Да виждаме несправедливостта и да мълчим, значи, че участваме в нея” – Жан Жак Русо.

Изложение

*Когато имаш избор между това
да си прав и това да се добър,
избери да си добър”
(Из „Чудо” – Ар Джей Паласио)*

В условия на хуманен упадък, възпитанието и образованието са определящи за духовното съзряване и израстване на детето. Възпитаването в общочовешки добродетели, формирането на нравствените ценности са смисъла на живота. Хуманността е житейска отговорност. Тя е стожерът, придаващ смисъл на човешкия живот. Определяйки пътя на развитие, представлява динамичен стимул на човешките взаимоотношения. Без наличието ѝ животът би бил изцяло антихуманен.

В тази връзка сериозно предизвикателство пред педагогическата наука е темата за човешките добродетели. Кои са всъщност човешките добродетели? Съществуват ли те или са напълно забравени? Зависими ли са от личната изгода или са константа? Кой е най-подходящият период за тяхното формиране? Кои са факторите определящи наличието или отсъствието им? ... Въпроси, чийто отговори са противоречиви. Определено са повлияни от различията в съзнанието, ценностите, потребностите, интересите, социалните нагласи и други фактори, които са резултат от възпитанието на индивида.

За добродетели се приемат положителните нравствени качества на личността, приети и утвърдени като морална ценност от обществото. В най-общ смисъл добро е всичко, което се смята за ценно, благородно и полезно, и всичко, което допринася за осъществяване на хуманните цели в света. Качествата, които придобива личността в резултат на положителното въздействие се наричат добродетели. Те са в основата на градивността. Децата, възпитавани в добродетели, които перманентно ги усъвършенстват, израстват почтени личности [8]. Формират характер на благородство, доброта, честност, безкористност, дълг, съвест, всеотдайност - характеристики, присъщи за една достойна, добродетелна личност. В основата е добротата. „Тя е осъзната потребност да си полезен на другите, да им осигуряваш самочувствие, спокойствие, физически и психически комфорт... Тя е безкористен стремеж на човека да извършва добри дела за благото на другите, без да мисли за собственото си благопо-

лучие. В основата на този стремеж са нравствените мотиви на личността... Тя е синтез от качества, който се получава в резултат на системно, целенасочено и продължително въздействие за формирането ѝ” [8].

Детето не се ражда с формирани обществено значими добродетели, те не възникват стихийно по пътя на естественото развитие. Те се изграждат чрез продължителни възпитателни взаимодействия, подкрепени и мотивирани от положителни образци на поведение, нравствени и емоционални реакции. Затвърдяват се и се осмислят в процеса на упражняване в хуманно поведение. Хуманното поведение е израз на комплекс от нравствени качества, които взаимно се преплитат и подпомагат в ценностно развитие. Само условно може да се разграничат отделните добродетели и в определен момент да се акцентира върху определен [8].

Превръщането на детето в съзнателна, отговорна и добродетелна личност е най-важната задача, която стои пред педагогиката. Възпитаването в толерантност, добронамереност, уважение към себе си и към другите трябва да е в основата на образователната дейност от раждането и за първи път в семейството. Дали е така или механизмите за формиране на добродетели не са действащи, показва реалността.

В детската градина образователни форми с цел възпитаване в добро не съществуват. Затова е наложително, да се потърсят възможности това да се осъществи, както във всички организирани дейности в детската градина, така и да бъдат въведени други, изцяло с такава насоченост.

Благоприятната среда и положителното отношение възпитават спокойни и емоционално стабилни деца. Сътрудничеството и толерантността са полезни за родители и учители, но рефлетираят най-вече върху децата. Хуманистичният потенциал се корени в честността, грижовността, учтивостта, щедростта, като в основата са справедливостта, умереността и себеотстояването. Комбинацията от всички тези качества създава осъзнатото разбиране за значимостта и ценността на доброто, дава вътрешната сила и целеустременост да се държи на това, което е истинско, благородно и справедливо [8].

Предвид факта, че родителите моделират типа поведение при децата, най-важното е да формират у тях ценностна система и предадат значение на ценностите, до степен важна

за самите тях. Те са хората, от които зависи децата да израснат щастливи, спокойни, уверени и непрекъснато да развиват и усъвършенстват формираните добродетели. „Ако посееш постъпка, ще пожънеш привичка. Ако посееш привичка, ще пожънеш характер. Ако посееш характер, ще пожънеш съдба”.

„Натрупаният нравствено-естетически опит чрез отношението, което детето получава създава увереност в него, създавайки в съзнанието му различни варианти на поведение, на основата на които се гради морал и хуманност, подчинен на собствени нравствени цели – да бъде добро, отзивчиво, внимателно.

Работата, която е насочена към формиране и развитие на добродетели, предполага включване на методи, похвати и средства, адаптирани към особеностите на децата и техните възможности:

- Запознаване с модели на толерантно общуване и поведение, към които се насочва вниманието на децата, чрез различни игри и социални ситуации;

- Обсъждане на познати положителни и отрицателни модели на общуване, които имат крайни позитивни цели.

- Затвърдяване на модели за толерантност в общуването и отношението чрез упражнението [6].

Игрите на децата, предоставят големи възможности за упражняване на моделите на общуване. В случая трябва да се обръща внимание на следните елементи:

- „Изискванията за толерантно общуване трябва да са съпроводени с одобрения и похвали от страна на детския учител;

- Корекция на проявите на грубост и неуважение към другите при общуването трябва да се извършва в момента на проявата, или в подходяща ситуация малко след това;

- Решаването на казуси с нравствена задача е подходящо средство, за да поставят оценка и изисквания към начина на толерантно общуване и поведение в дадена ситуация” [5].

Усвояването на ценности и формиране на ценностна система от децата в предучилищна възраст е в основата на изграждане на вътрешна култура и обществено значимо поведение и отношение към околните. Ключови фактори за възпитание и подражание са семейството, детската градина и обществото. Всички те трябва да обединят усилията си за

изграждането на добродетели у децата, като гаранция за здраво и стойностно общество [4].

Връзката между детето и родителите започва още от раждането. Успоредно с грижата за отглеждането му, стои и грижата за неговото „Въвеждане в правия път” - т.е. формиране на добродетелите: искреност, добронамереност, съобразителност, послушание, справедливост, честност, отговорност.

На родителите се пада да ръководят нравствено развитие, както те го разбират. Така възпитанието се схваща по същество като частна и семейна работа. От тази гледна точка държавата е длъжна да се ограничава до спомагателна роля, компенсираща семейното възпитание [2].

В предучилищна възраст, децата са склонни и основно следват определен образец на подражание. Това доказва ключовата роля на родителите, тяхното държание и отношение в семейството и какво точно детето възприема от поведението, което проявяват всекидневно. Много често казаното от тях не съответства на осъщественото. В случая детето се научава на двойни стандарти. То усвоява съответното поведение и изгражда себе си на тази основа [4].

Званието „родител” със сигурност не е лесна задача, а добър родител е още по-трудна. Съществуват много теории относно философията „как се става добър родител”, но в основата е самият човек, неговото възпитание през години. Това е условие и критерий той да възпита добро дете, което да открие смисъла на живота и да го изживее пълноценно.

От взаимоотношенията в семейството децата се учат на човечност, любов, уважение, отзивчивост и милосърдие [7]. В семейната среда „детето непринудено получава първите уроци по морал, изгражда първите си представи за измеренията на съвместния живот, за елементарните норми на поведение и взаимоотношения” [9]. П. Костова определя семейното възпитание като многостранно взаимодействие на родителите с детето с цел формиране на неговия възпитателен облик, съответстващ на националните и общочовешките ценности [3].

Много често родителите не осъзнават, че именно в тях е причината за недоброто поведение на децата им. Доброто отношение, правилният подход, разумните граници са

сигурен показател за възпитание. Вниманието, което отделят, обуславя в голяма степен детското поведение. Задоволяването на капризите и материалните облаги не възпитават в добро.

Добродетели, които трябва перманентно да се възпитават у децата са милостта и състраданието. Нужно е да бъдат напътствани винаги да защитават по-слабия, да не бъдат безсърдечни и жестоки към него, а и към всички. Едно от значимите качества, които трябва да се възпитава е прощката. Тя изгражда, усъвършенства и извисява. Да се прости на детето, когато то съжалява искрено за поведението си е възпитаване в добро. „Животът на човека се ръководи от ценностната му система. Тя е ключът при всеки един избор и при всяка проява на свободната воля” [10].

Лошото време в което живеем е факт. Твърдението обаче, че медиите, средата, улицата са виновни за не доброто възпитание на децата е несериозно. Безспорно, те са важни фактори, които имат голямо влияние, но не са определящи. „Децата подражават изцяло на своите любими герои от детски анимационни сериали. При това поради липса или ограниченост на житейския си опит те не могат да отсяват доброто от злото, правилното от неправилното поведение” [1]. Именно в този момент възрастните, в най-голяма степен родителите са тези, които трябва да им посочат доброто и правилния път.

Предвид ключовата роля на семейството за формиране на добродетели у децата се осъществи проучване с такава насоченост. Предмет на проучването са добродетелите, които родителите биха искали да формират у децата си. Обект са родителите на 47 деца от предучилищна възраст (5-7 годишни) на две детски градини в град Бургас. Целта е да са установи кои са основните добродетели, които според тях трябва да притежават децата. Съобразно това част от въпросите в анкетата са: Кои са основните човешки добродетели?, Кои добродетели бихте желали да притежава детето Ви?, Посочете добродетелите, които според вас е най-важно да се възпитават в детската градина., Кои добродетели възпитавате в семейството и колко време отделяте за осъществяване на това?, Кои фактори имат ключово значение за формиране на добродетели у децата?, Кои черти от вашия характер бихте

желали детето Ви да притежава? Отговорите визират следното:

✓ За 100% от родителите най-важните добродетели, които трябва да се възпитават у децата още от най-ранна възраст са: добронамереност, уважение, толерантност, дисциплинираност.

✓ Всички те желаят децата им да притежават добродетелите: толерантност, доброта, съпричастност, честност, уважение, търпеливост.

✓ Добродетелите, които според възрастните (91%) трябва да се възпитават в детската градина основно са: уважение, доброта, приятелство, взаимопомощ.

✓ 74% от родителите посочват, че отделят за децата си минимум 2 часа на ден, в които осъществяват и задачата свързана с възпитаване в добродетели, като акцентират върху – добронамереността, отговорността, уважението, толерантността, честността. Осъществяват го чрез – личен пример, разговори, обяснение, анализ на дадена ситуация, подкрепа, при проява на добродетели от страна на детето. Останалите 21% отделят по-малко от 2 часа дневно, а 5% признават, че работата им не позволява и не отделят време за децата, разчитат изцяло на възпитателния процес в детската градина.

✓ Фактори, формиращи добродетелите у децата, според 67% от респондентите са: семейството, детската градина, социалната среда, 33% отдават голямо значение и на масмедията.

✓ Добродетелите, които родителите желаят да предадат на децата си са преди всичко - отговорността, дисциплинираността, добро отношение към околните, които притежават (се посочват от 100%), както и уважението, лоялността, толерантността (88%), включително търпението, честността, снисходителността са посочени от 37%.

Очевидно е, че всички родителите оценят значимите и нужни добродетели, но категорично посочват липсата или недостатъчното време като причина за осъществяване на необходимото целенасочено възпитателно взаимодействие с децата в тази насока. Отговорите категорично доказват, че те са заинтересовани от темата за човешките добродетели и биха желали децата им да ги притежават и се изграждат като достойни и почтени съвременни хора. Осъзнават факта, че преди всичко от тях се изисква да бъдат възпитани, високо образовани и стойностни личности, за да

бъдат пример за подражание. По този начин биха формирали добродетели, ценностни нагласи, изграждащи детето като достоен гражданин и в обществото, и в личния живот. Истината е, че „Ако децата живеят сред честност и почтеност, те се научават какво е истина и справедливост, Ако децата опознаят какво е приятелство, те научават, че светът е хубаво място за живеене ...” Дороти Л. Нолт

Семейството, а в последствие образователните институции са двигателите и от тяхното възпитателно взаимодействие зависи посоката на развитие на детето, формирането на неговите ценности и идеали, неговото правилно възприемане на действителността, неговите ответни реакции.

„Налага се родители и учители да преосмислят своята роля и отговорност за намаляване на пропуските и грешките във възпитателната работа на семейството и детската градина, които поставят основите на нравственото и емоционалното формиране на подрастващата личност” [8].

Представите за добро в предучилищна възраст се свързват с желанието на децата:

- да помагат и проявяват толерантност към другите;
- да слушат възрастните;
- да обичат и уважават връстници и възрастни;
- да не обиждат и проявява грубост към околните;
- да отстъпват играчките на другите деца;
- да не нараняват никого;
- да защитават слабите;
- да не замърсяват околната среда;
- да се грижат за животните и много др.

В тази връзка е необходимо в детската градина системно да бъдат реализирани дейности с такава насоченост: „Ден на доброто”, „Седмица на доброто”, Конкурс за рисунка на тема: „Доброто в мен”, игри: „Открий доброто?”, „Какво добро направих днес?”, „Добро за добро” и много други.

Присъствието на отзивчивост, внимание и уважение към другите, както и на готовността за защита и помощ на нуждаещите се, доближава детските представи за доброто до общочовешките нравствени ценности и по-конкретно – до разбирането за съчувствие, обич, зачитане и уважение на човешката личност като висша ценност [4].

Заклучение

Възпитаване в добродетели със задна дата е немислимо. За всеки човек, стартов етап е детството. На тази възраст „детето не познава още бодливите прегради на времето и пространството. То притежава вълшебния килим, от който се вижда всичко и с който се отива навсякъде - хубавата приказка” (Ран Босилек). Детето не знае какво е честност, почтеност, благородство ..., но доброто е негов спътник още от раждането. Тогава именно то се посява. Веднага не се забелязва. След време става ясно дали тези семена на добро са покълнали или плевелите на злото са ги погубили.

В днешния свят на грубости и несправедливост е много трудно човек да бъде добър, но добротата е единственият верен път на човечеството. Единствено добротата има способността да трансформира грозното в красиво, да променя лошото в добро.

Грижа, цел и отговорност за възпитаване в хуманност има семейството, училището, детската градина, Университета. Формирането на ценности трябва да е приоритетна област още в най-ранна възраст. Акцентът в образователният процес трябва да бъде не върху даване на знания, а върху изграждане на личността на детето. Нужно е децата самостоятелно да избират начина си на поведение, а какво ще е бъде то, дали ще са добри или лоши, зависи от начина, по който ще им се представи правилният път. Само чрез съвместни усилия и постоянството от страна на родители и учители могат да бъдат мотивирани да търсят най-ценното в себе си и другите, и да откриват доброто всеки ден. Именно те могат да променят действителността и я превърнат в един по-добър, по-справедлив, по-човечен свят.

Възпитаването в добродетели е ключова задача на съвременното общество, в което лицемерието и безчувствието взимат преднина. Непрекъснатият поток с негативна енергия, който хората генерират е изпълнен със злоба, негативизъм, разрушителност, язвителност, нечисти помисли, поквара и др. В обществото днес се толерира безобразното поведение, неетичността и пошлостта. Злото се превръща в баналност и за никого вече не представлява трудност. По-интригуваща е полюсно заредената действителност, а именно - добрината, точният смисъл, правилният път, верният тон...

Смисълът на новото време са идеалите на родолюбие, човеколюбие и хуманизъм на цивилизацията. За тази цел е нужна сериозна възпитателна система, възпитателен стандарт, който умело да съгради един различен поглед върху това – как трябва да се възпитат децата на бъдещето. Основното, което трябва да осъзнаят всички те, още от предучилищна възраст е, че най-важното е да бъдат хора, всичко друго губи смисъл, ако липсва „човешкото“. „Не се стреми да преуспяваш, а да бъдеш стойностен човек“ - Айнщайн.

*Ключът към доброто възпитание е да помним, че малко внимание, малко мисъл за другите, променят ВСИЧКО...
Алън Милн (из „Мечо Пух“)*

Литература

1. Арансън Е., (2009) Човекът -социално животно, С.
2. Дюркем, Е. (2006), Да мислим възпитанието, С.
3. Костова, П., (1977) Семейно възпитание., В.Търново.
4. Костова, П. (2009) Ценностно формиране и развитие на децата (Теоретични и управленски аспекти), В.Т., 2009.
5. Кючуков, Хр., (2004) Аспекти на интеркултурното образование на ромските деца, С.
6. Минева, Д., (2004) Стимулиране на толерантност у децата от предучилищна възраст с различен етнически произход, Ш.
7. Петрова, Е и др. (1977) Игрова дейност в детската градина, С.
8. Радева, А., И. Нейчева-Зеринова, (2003) Възпитаване на добродетели у децата в предучилищна възраст, С.
9. Стоянова., Д., (2013) Семейна педагогика, Русе.
10. Тодорова Б. (2012) Ценности и ценностна система на индивида като фактори за познание и творчество, Научни трудове на Русенския университет, Р.

Марияна Тодорова
Университет „Проф. д-р Асен Златаров”
гр. Бургас ул. „Проф. Якимов” №1
Катедра Педагогика и методика на обучението

e-mail: mstancheva111@abv.bg

РАВНИЩЕ НА ПОЗНАВАТЕЛНАТА АКТИВНОСТ НА СТУДЕНТИТЕ ОТ СПЕЦИАЛНОСТИТЕ „МЕДИЦИНСКА СЕСТРА” И „АКУШЕРКА”

Маринела Грудева, Диана Димитрова, Йорданка Димитрова

LEVEL OF STUDENT'S COGNITIVE ACTIVITY SPECIALTY "NURSE" AND "MIDWIFE"

Marinela Grudeva, Diana Dimitrova, Jordanka Dimitrova

ABSTRACT: *The report analyzes the results of a local survey to establish the level of cognitive activity of students studying in the specialties «Nurse» and «Midwife», in the second year of Medical University „Paraskev Stoyanov” - Varna. Reveal some general theoretical aspects of the problem and make conclusions and recommendations towards its improvement. The test showed that the majority of students cognitive activity falls within the boundaries that coincide with the average level of the three-step scale. Centreline, it provided an opportunity cognitive activity not only stand out as current pedagogical and psychological problem, but also to outline clearly the responsibility of the academic staff of the university for its clarification and practical implementation.*

Key words: активност, познавателна активност, активно познание, познавателен интерес

Въведение

Етимологията на думата „активност“ я свързва тясно с познавателните и творческите възможности на личността. Поради това обстоятелство, в условията на образователните институции, тя най-често се съотнася към качеството на познавателната дейност на обучаващите се в процеса на тяхното обучение и учене. От своя страна, качеството се изразява чрез равнището на тяхното отношение към учебното съдържание, към резултатите от самостоятелната или съвместната с другите участници в процеса на обучение дейност.

Динамиката в образователния процес, като отражение на динамиката в общественото развитие, все повече откроява изискването за изграждането на субект – субектно взаимодействие между основните участници в процеса. А това означава мотивиране и регистриране на все по-голяма активност и самостоятелност на студентите, чрез въвличането им творческа, преобразователна дейност. Сред основните, подбуждащи познавателната активност сили на бъдещите специалисти, Т.Н. Бахаева откроява следните: природна любознателност; удоволствие от участието в познавателния процес и удовлетвореност от резултатите на практическата дейност и др. Казано по друг начин, това са „потребности, които ги

принуждават да търсят пътища и средства за решаване на наболелите задачи, възникващи в хода на развитието и на усъвършенстването“ [1]. Цитираната авторка потвърждава и друг научнообоснован извод, а именно, че „познавателната активност се проявява и оказва влияние върху качеството на познавателната дейност“ [пак там]. Освен това, тя е различна за различните студенти и поради това се проявява в различна степен. Тази степен от своя страна се определя от резултатите на „активното познание,“ които се идентифицират като начин на приложение на теоретическите знания в реална професионална среда.

Всичко това поставя с определена сериозност въпроса за необходимостта от постоянно отчитане и анализиране на равнището на познавателната активност на студентите, като условие и фактор за постигане на високо качество на резултатите от образователния процес, от една страна, а от друга - за да се осигури обективна основа за неговото коригиране и/или иновиране. Не случайно, О. Грашкова подчертава, че именно „познавателната активност оказва влияние върху формирането на личността на обучаващия се, на отношението му към самия себе си, към другите, към практиката“ [2]. Тя се явява важно условие за успешното обучение на студентите, характеризиращо отношението им към съдържанието

и процеса на ученето, стремежа към ефективното овладяване на знания, умения и навици, мобилизация на нравствено-волевите усилия за постигане на учебно-познавателните цели, формирането на умения за доставяне на естетическа наслада от постигнатото“ [пак там].

Поради това обстоятелство сметнахме за необходимо да организираме и осъществим локално изследване на равнището на познавателната активност на студенти второкурсници, обучаващи се по специалностите „Медицинска сестра“ и „Акушерка“ в Медицински университет „Проф.д-р Параскев Стоянов“ – град Варна.

Защо се насочихме към студенти от втори курс? От научната литература е известно, че периодът 18 – 20 години се характеризира с изключително „активно развитие на нравствените и естетическите чувства, укрепване и стабилизиране на характера и нещо, което е особено важно, овладяването на пълен комплекс социални роли на възрастен човек: обществени, професионално – трудови и др.“ [3]. Това е период, в който настъпват сериозни преобразувания на мотивацията на личността, на нейните ориентации. От една страна, този период се характеризира с „интензивно формиране на специални способности във връзка с професионализацията им“ [пак там]. А от друга, с открояването на тази възраст „като качество на централния период на формирането на характера и интелекта“ [пак там]. Според Л.Д.Столяренко, посоченият възрастов периодът се отличава и с един феномен, а именно - достигане до много оптимуми в развитието на физическите и интелектуалните сили на личността, но заедно с това и наличие на прояви на „разрив между възможностите и тяхната реализация“ [пак там]. Особено важно е да се обърне внимание и върху особеностите на нравственото развитие на личността през този период. Като съществен негов белег се откроява засилването на съзнателните мотиви за поведение, чрез укрепването и проявата на такива качества, като: целеустременост, решителност, настойчивост, самостоятелност, инициативност, самоконтрол.

Всичко това дава основания на редица автори, сред които и Л.Д.Столяренко да достигне до извода, че посоченият възрастов период се характеризира с известна противоречивост на вътрешния свят на личността (в случая студента второкурсник), по отношение на определянето на „своята самобитност и

формирането на ярка високо културна индивидуалност“ [3]. Извод, който сам по себе дава основание този етап от обучението на студентите да се определя често и като „ключов - кризисен“ по отношение на ценностните ориентации към по-нататъшната професионална подготовка и личностно развитие.

Методика на изследването

Цел: да се установи равнището на познавателната активност на студенти второкурсници от Медицински университет „Проф.д-р Параскев Стоянов“ гр.Варна.

Задачи:

- Да се проведе анкетно проучване сред студентите
- Да се направи анализ на резултатите от анкетното проучване
- Да се оформят изводи и препоръки

Предмет: проучване и анализиране на познавателната активност на студенти второкурсници

Обект: познавателната активност на студенти от специалностите „Медицинска сестра“ и „Акушерка“

Извадка: общо 118 студенти, от които 70 обучаващи се по специалност „Медицинска сестра“ и 48 - по специалност „Акушерка“

Методи на изследване

- Документален – проучване и анализ на информационни източници
- Тестиране на познавателната активност по методиката на Б.К.Пашнев.
- Статистически – изготвяне на количествен и качествен анализ на резултатите от анкетното проучване

Методика за обработване на теста

Както вече бе посочено, за целите на изследването бе ползвана адаптирана методика за проучване на познавателната активност на Б.К. Пашнев, която включва тест, съдържащ общо 52 въпроса. 10 от въпросите са свързани с отчитане на резултатите по показател „неискреност“ или „некоректност“ на дадения

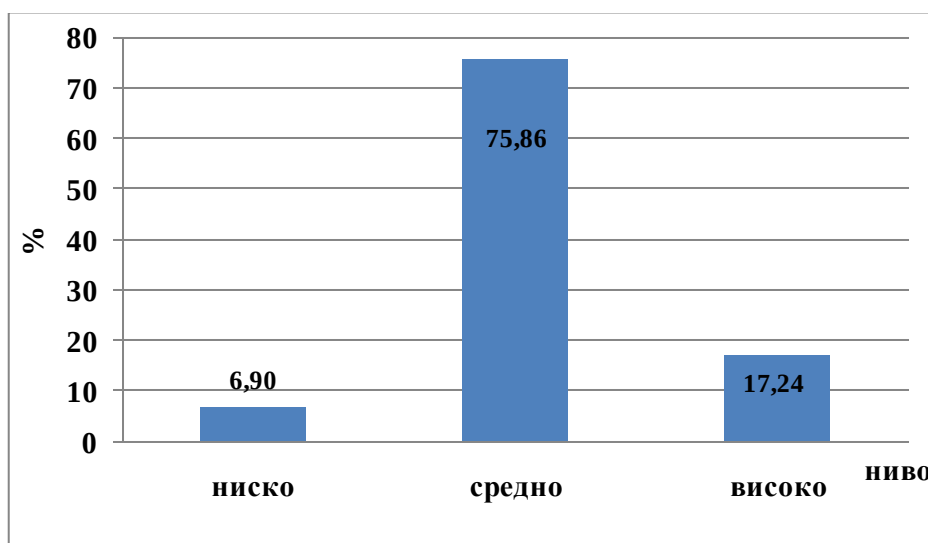
отговор, а останалите 42 – по показател „искреност“ или „достоверност“ на отговора.

Според изискванията на ползваната методика, всеки тест се обработва и оценява индивидуално. При всяко съвпадение на отговор на даден студент с този от посочените в «ключа» на теста се присъжда по 1 точка. Отговорите на въпроси, от групата за отчитане по показател «неискреност» или «некоректност», получили минимум 6 или повече от 6 точки се приемат за недействителни. Що се отнася до отговорите на въпроси от групата за отчитане по показател „искреност“ или „достоверност“, те се отчитат и ранжират по скала, която включва три нива на познавателна активност: ниско, средно и високо. На ниско ниво се определя познавателната активност на студенти, чиито отговори от теста са получили до 15 точки. В средно ниво попада познавателната активност на тези от участниците в изследването, чиито отговори са получили от 16 до 35 точки, а във високо ниво – на тези, чиито отговори са получили 35 и над 35 точки на познавателна активност (виж фиг.№1).

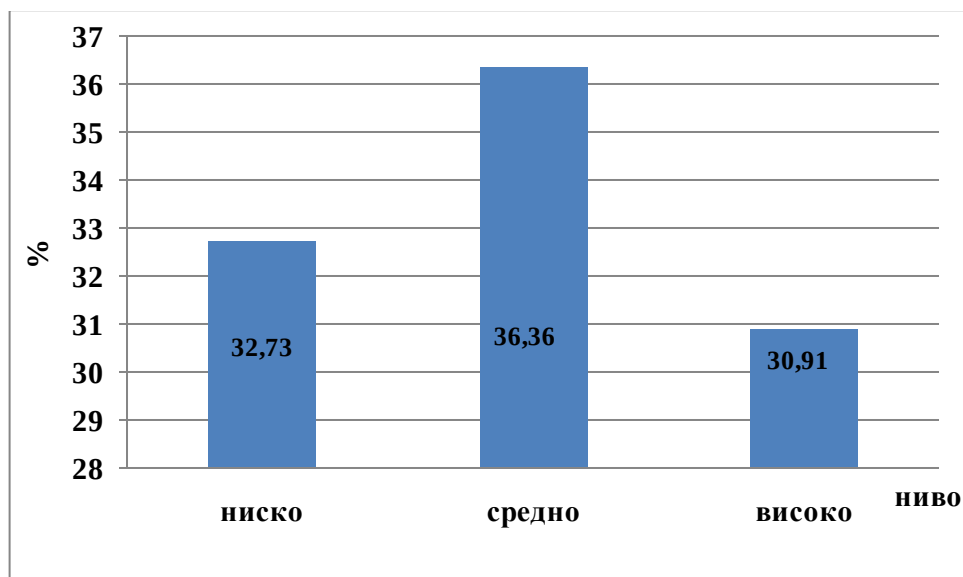
Резултати и обсъждане

При обработката на резултатите по посочената по-горе методика се установи, че от общо раздадени 48 теста на респондентска група „Акушерка“- 1 е „невалиден“, т.е. изобщо не е попълнен. От останалите 47 теста – 18 (38,30%) попадат в групата на «неискрени» или «некоректни» и не подлежат на понататъшна статистическа обработка. Реалният

брой на тестовете, които бяха подложени на анализ и оценка по показател „искреност“ или „достоверност“ и бяха ранжирани по приетата тристепенна скала, останаха 29 (61,70%) теста. От фигура № 1 се вижда ясно, че познавателната активност на участниците в тази респондентска група се определя по-следния начин: за двама студенти (6,90%) тя попада в границите на «ниско ниво», т.е. резултатите на тези студенти са с обща сума до 15 точки, според съответстващите им в ключа отговори. При по-голямата част от студентите (22 души или 75,86%) познавателната активност попада в граници, които съвпадат със средното ниво на тристепенната скала, а пет от студентите (17,24%) се открояват с високо ниво на познавателна активност. Що се отнася до респондентска група «Медицинска сестра» - раздадените тестове са общо 70. От тях два се оказаха «невалидни», т.е. с липсващи отговори на отделни въпроси. От останалите 68 – 13 (19,00%) попаднаха в групата на «неискрени» или «некоректни» отговори. На реална обработка и анализ бяха подложени общо 55 теста (81,00%). При ранжирането на отговорите по тристепенната скала стана ясно, че познавателната активност на 18 от студентите от тази специалност (32,73%) попада в параметрите на «ниско ниво», а на 17 (30,91%) – във «високо ниво». И тук както и при първата група респонденти, познавателната активност на по-голямата част (20 души или 36,36%) е на «средно ниво» (виж фиг.№2).

Фигура № 1. Степен на познавателната активност на студентите от специалност “Акушерка”

Фигура № 2. Степен на познавателната активност на студентите от специалност “Медицинска сестра”

Важно е да се отбележи, че по-голямата част от студентите, участвали в изследването, чиято познавателна активност се определя на средно ниво, проявяват интерес към по-самостоятелна работа, разбира се под методическото ръководство на преподавателите. Те споделят също така, че предпочитат процеса на овладяване на знанията, уменията и навиците да се осъществява чрез организирането на повече практически упражнения за сметка на теоретическите. Заедно с това, според студентите, промените в учебните планове е по-удачно да се осъществяват след по-дълги периоди от време, а не всяка година. Второкурсниците от тази група изразяват предпочитания и към решаването на по-трудни задачи както в условията на аудиторната, така и в извънаудиторната си дейност. Според тях следва броят на часовете за лекционни и клинични занятия да се балансира по-добре в рамките на ежедневната им ангажираност. Студентите проявяват и по-голяма склонност към изграждането на партньорски взаимоотношения с преподавателите и са склонни да поемат част от отговорностите за качеството на обучението. Като цяло изразяват предпочитания към информационни източници с по-малък обем. Все още процесът на обучение се приема по-скоро като бремене, отколкото като удоволствие. Този извод намира доказателство и в изразените предпочитания към повече свободно време за развлечения и отдих. Заедно с това, обаче се среща и нерядко мнението, че когато дадено занятие е организирано по интересен начин от преподавателя,

студентите са склонни да работят и повече от предвиденото време, за да видят крайния резултат и т.н.

Изводи

1. От анализа на резултатите стана ясно, че проблемът за познавателната активност е поставен като акцент в нормативната база на университета и намира отражение в основните документи за съдържанието на образованието.
2. Все още, обаче, той не е достатъчно разпознаваем в дълбочина както съдържателно, така и структурно сред преподавателската общност като цяло.
3. Не са открити ясно и управленските аспекти на проблема.
4. В по-голямата си част, участвалите в изследването студенти демонстрират поведение на самоориентиране или самоналучкване на проблема, свързан с осъзнаването на своята субектна роля в процеса на обучение, като проявяват подчертан интерес към дейности, които доказват реална необходимост от нейното усвояване и развитие.

От гледна точка на авторската позиция по отношение на възможностите за решаването на очертаните в изводите проблеми, могат да се очертаят следните

Препоръки

1. Създаване на условия за развитие на познавателната активност на студентите по

всяка учебна дисциплина и в рамките на всяко занятие, особено на тези с практически характер.

2. Поощряване на познавателната активност с различни форми и средства.

3. Разширяване на възможностите за формиране на познавателна активност на студентите, чрез съобразяване на задачите за самостоятелна работа с познавателните им интереси и потребности.

4. Формулиране на ясни цели по отношение на овладяването на компетентности на различни етапи в процеса на обучение.

Заклучение

Осъществено локално изследване за установяване равнището на познавателната активност на студенти от втори курс, обучаващи се в специалности „Медицинска сестра“ и „акушерка“ предостави възможност не само за неговото открояване като актуален педагогически проблем, но и като отговорна задача на академичния състав на висшето училище по неговото изясняване и практическо реализиране. Обръщането на внимание върху проблема за перманентното изследване и анализиране на познавателната активност на студентите, би допринесло както за повишаване на качеството на образователния процес, така и за повишаване рав-

нището на професионалното и личностното формиране на студентите.

Литература

1. Бахаева Т. Н. 2010 Познавательная активность студентов как детерминанта профессиональной компетентности будущих специалистов // *Молодой ученый*. №4 [15], с. 305-308 - <http://moluch.ru/archive/> - 12.03.2017
2. Гаршкова, О. 2005 Формирование познавательной активности студентов технических вузов как средство подготовки к инновационной деятельности // *Современные проблемы науки и образования*. № 2 - <https://science-education.ru/> – 14.0.2017
3. Столяренко, Л.Д. *Педагогическая психология* 2009, Ростов н/Д: с.161 – 162

Маринела Иванова Грудева
Диана Станчева Димитрова
Йорданка Стефкова Димитрова

Медицински университет „Проф.д-р Параскев Стоянов“ – Варна

Адрес: 9002 Варна, ул.Марин Дринов“ №55
e-mail:grudevam@abv.bg

ОЦЕНКАТА НА СТУДЕНТИТЕ ОТ СПЕЦИАЛНОСТ „СОЦИАЛНА ПЕДАГОГИКА” ЗА РАБОТАТА НА БАЗОВИТЕ СПЕЦИАЛИСТИ В РАЗЛИЧНИ СОЦИАЛНИ ИНСТИТУЦИИ

Мария Дишкова

EVALUATION OF STUDENTS IN SPECIALTY “SOCIAL PEDAGOGY” ABOUT PRACTICE OF BASIC SPECIALISTS IN DIFFERENT SOCIAL INSTITUTIONS

Maria Dishkova

ABSTRACT: This is an article about how students of specialty “Social pedagogy” evaluate practice of basic specialists in different social institutions. This is a research that aims to improve practical education of students, which will become social pedagogues and workers in future. It is very important to be underlined that students are not very objective in their opinion about basic specialists’ practice. Very often their point of view is too personal and depends on basic specialists’ hospitality and not on his real competence, skills and efficiency. Students not always are positive about the way they have been welcomed in institution. Often, they get insulted if information is confidential and there is no way and possibility to be shared with them. Often, they get frustrated, because they haven’t been in real contact with goal group. Sometimes they think that basic specialist is rude, ill-mannered, even arrogant. Then, they evaluate him as bad specialists. There is no matter how good is he in his work and practice. That is why it is very important to be clear what exactly is being evaluated and by whom. There is no point to evaluate with no concrete reason. It is meaningless to evaluate work with goal group of suffering people through one or two conversation with students. In this statue is propose a questionnaire that could be used for getting students’ evaluation of social-pedagogical practice.

Key words: social-pedagogical practice, evaluation, questionnaire.

Въведение

Качеството на практическата социална работа е изключително комплексна категория. Оценяването на качеството е сложно явление, при което може да се подходи от много и различни гледни точки. Това се дължи на факта, че социално-педагогическите интервенции не биха могли да бъдат напълно и окончателно стандартизирани и последиците от тях (положителни и/или негативни) не винаги са очевидни. Трябва да се прави ясна разлика между качеството на предлаганите социални услуги и качеството на живот на техните потребители. Подобно разграничение ще позволи изработването на една съвсем адекватна оценка, която включва различни аспекти на социалната услуга: структура, ефективност, полезност, особено постигнати резултати. Подобно разграничение ще помогне и на оценителите да направят по-вярна и по-детайлна оценка от ефекта на социалната услуга върху живота на потребителите и не на последно място – до колко това се дължи на съдържа-

нието на интервенциите. Повишаването на качеството на живот на голяма част от клиентите или поддържането на качеството на техния живот е много важен, но често пренебрегван резултат от социално-педагогическата работа с тях. Обикновено вниманието се фокусира върху целевите групи, чийто проблеми са особено актуални според общественото мнение: лица със зависимости, престъпност, противоправни деяния, агресивни прояви, насилие, проблеми в училищната общност, безработица. Тук отново трябва да се направи ясно разграничение: **това, че сме постигнали положителна промяна в поведението на лице с агресивни прояви, например, не означава, че задължително сме повишили качеството му на живот.** Освен това, оценката на социално-педагогическата практика често зависи от гледната точка на заинтересованата страна и това се отнася до абсолютно всички аспекти на интервенцията. Много е важно, когато се поставя някаква оценка, задължително да се уточни кой и в качеството си на какъв я поставя. Във всяка

оценка на социално-педагогическата практика, независимо от вида на институцията и целевата група, която обсъжда, е важно да бъде изрично подчертано кои аспекти на качеството се оценяват и кои не. Важно е да се проумее необходимостта от оценка на качеството на живот на потребителите след получаване на социално-педагогическа помощ. Клиенти, които субективно са оценени, че са повишили своето благосъстояние и благополучие, заслужават особено голямо внимание. Това отчасти се дължи на етични съображения (социалната работа съществува основно за да помага на нуждаещите се) и отчасти се дължи на методологически причини (подобно проучване е източник на фундаментални знания за тези, които се обучават за професията). Игнорирането на подобен критерий дори носи риск да се променят основните цели на социалната работа:

- Повишаване на качеството на живот на нуждаещите се.
- Поддържане на добро качество на живот на нуждаещите се [1].

Оценката на работата на социалните работници/педагози трябва да се прави регулярно и засяга:

- Целесъобразността на работата.
- Повишаване на ефективността.
- Компетентност на специалиста.
- Използване на доказани в практиката методи на социална работа.
- Подобряване на качеството на предлаганите услуги.
- Вниманиe към клиента.
- Нормативна база.

Това е много съществен компонент в доставката на социални услуги. Предполага вътрешна и външна спрямо институцията обратна връзка. Важно е да се гарантира, че услугите, предоставяни на клиенти, са подходящи, ефективни и навременни, и помагат на целевата група да постига поставените цели. Освен това, резултатите от оценката на социалната практика са все по-необходима обясновка за нейното изпълнение (анализ, спазване на стандарти, поставяне на цели, степен на риск, управление, използвани методи, положени усилия, изследвания).

Оценка може да се прави възоснова на:

- партньорски проверки;
- осъществяване на надзор;
- самооценка;
- атестации;

- оценка на клиентите по посока на степента, в която получената помощ е задоволрила техните лични нужди;

- мнение на близките на клиента (семеиство, роднини, приятели, съпуг(а), партньори, връстници, колеги);

- консултации със социални работници/педагози от други институции;

- супервизия;

- други [3].

По време на своето университетско образование студентите от специалност „Социална педагогика” имат възможност да наблюдават работата на базови специалисти в различни държавни и неправителствени социални институции. Това се случва по време на:

а) преддипломна социално-педагогическа практика (IV курс);

б) текуща социално-педагогическа практика (IV курс);

в) социално-педагогическо хоспетиране (III курс);

г) наблюдения и практически упражнения по различни дисциплини;

д) проектни дейности;

е) работа като доброволци в съответната институция;

д) организиране на благотворителни акции;

Много е важно да се изследва по какви точно критерии те оценяват социално-педагогическата практика – това е особено показателно, както за отношението им към тяхното собствено висше образование, така и към професията изобщо.

Изследване

Изследването се реализира в продължение на три учебни години.

Целта е да се проследи каква оценка дават студентите на базовите специалисти, с които контактуват, по отношение на тяхната работа, целева група, взаимодействие със студентите, обществени нагласи и функционалност на институцията.

Обект на проучването са студенти от специалност „Социална педагогика” – III и IV курс.

Възоснова на проведените обсъждания и дискусии след среща с дадена социална институция, могат да се направят няколко основни изводи:

✓ повечето студенти правят съвсем субективна и спонтанна оценка, която се осно-

вава изцяло на отношението, проявено към тях;

✓ рядко си дават сметка, че добрият практик не е задължително и добър лектор;

✓ не винаги и съзнателно уважават конфиденциалността на данните за целевата група и информацията, която пази институцията;

✓ често не проявяват интерес, защото смятат, че няма да се реализират точно в тази сфера на дейност;

✓ склонни са да конфронтират директно базовите специалисти, когато не одобряват различни аспекти и дейности на институцията;

✓ проявяват неуважение, но се обиждат ако преценят, че към тях е проявено неуважение;

✓ преценят, че посещението е било полезно, ако им е било интересно;

✓ степента на задоволен интерес на студентите най-често се определя от това колко лични истории са им били разказани по време на наблюдението – това са личните драми на представители на целевата група, които обикновено се дават за пример от базовите специалисти, за едно по-добро онагледяване на поднесената теория; студентите се интересуват повече от тях, отколкото от развързката или как институцията е успяла да подпомогне тези хора;

✓ студентите не проявяват инициатива да се срещат с базовите специалисти извън рамките на университета и предвидената учебна заетост с цел получаване на допълнителни знания и поддържане на професионални контакти;

✓ много често студентите не си водят записки;

✓ някои от тях не полагат усилия да запомнят точното наименование на институцията, името и длъжността на базовия специалист, основните цели и дейности;

✓ студентите винаги са готови да дадат оценка за институцията, която са посетили.

Резултати

На база направените изводи се роди идеята да се изработи и апробира в практиката въпросник, който да дава възможност на студентите да дадат реална оценка на видяното и чуто. Един попълнен въпросник проверява впечатленията на изследвания студент от една институция (по време на пилотното изследване се предвижда тя да бъде по негов из-

бор). Изхожда се от очакването, че студентът ще избере именно тази институция, която го е впечатлила най-силно, независимо дали е в положителен или негативен аспект. Предвижда се на следващ етап, т. е. по време на същинското проучване да се попълни въпросник за всяка институция, с която студентът е бил в контакт. Тази методика ще спомогне постигането на много по-детайлна представа за впечатленията на студента.

Въпросникът се състои от 88 твърдения, от които студентът трябва да избере тези, които описват най-вярно неговите впечатления от контакта му със съответната институция. Твърденията са изцяло „студентски“, т.е. това са все изказвания, които студентите са правили по време на дискусии и обсъждания относно практическата дейност в социално-педагогическата институция. За да има по-голяма конкретика и детайлност на получените резултати, твърденията са категоризирани в 8 области.

➤ Посрещане в институцията (1-11 въпрос).

➤ Проверка на практическа стойност на наученото в университета (12-22 въпрос).

➤ Получаване на нови теоретични знания (23-33 въпрос).

➤ Придобиване на нови практически умения (34-44 въпрос).

➤ Нормативна база на дейността на институцията (45-55 въпрос).

➤ Дейност на институцията (56-66 въпрос).

➤ Степен на задоволен интерес (67-77 въпрос).

➤ Достъпност на информацията (78-88 въпрос).

Попълването на въпросника е анонимно и самостоятелно. Очакваните резултати от апробирането на тази изследователска методика в практиката са да се постигне едно по-високо ниво на студентското оценяване като се даде възможност на студента да осмисли и обективизира твърденията си.

Въпросник

1. *Отношението на базовите специалисти беше изключително професионално.*
2. *Не бяхме добре посрещнати в съответната институция.*
3. *Базовият специалист се държи изключително грубо.*

4. Не подходи с уважение към студентите.
5. Базовият специалист сякаш бързаше за някъде и не използва пълноценно предвиденото време.
6. Обстановката не създава добро впечатление.
7. Сградата е много стара.
8. Личи си, че се влагат много средства в поддържането на сградата.
9. Беше много мръсно.
10. Беше сравнително чистичко.
11. Искам отново да посетим това място.
12. Открих връзка между наученото в университета и практиката.
13. Няма нищо общо между теория и практика.
14. В университета ни учат на коренно различни неща.
15. Практиката не е като теорията, но все пак значението на теоретичните знания не бива да се подценява.
16. Човек най-добре се учи от практиката.
17. Базовите специалисти са хора с опит и стаж.
18. Когато започна работа, ще науча всички практически аспекти на дейността.
19. Трябва да има повече връзка между наученото в университета и видяното в институцията.
20. Базовите специалисти сякаш не са ходили в университет – толкова различно представят нещата.
21. Работата е направила практиците циници.
22. Повечето специалисти са професионално прегорели.
23. Получих нови знания.
24. Научих нови неща.
25. Не получих нови теоретични знания.
26. Получих актуална информация.
27. Информацията беше конфиденциална и нямаше реална възможност да се докоснем до нея.
28. Обогаших теоретичните си знания.
29. Базовите специалисти не демонстрираха особени знания и умения.
30. Базовият специалист не събщи информация, с която вече не съм запознат(а).
31. Информацията е остаряла.
32. Не получих отговори на всичките си въпроси.
33. Базовият специалист прояви търпение и отговори на всичките ни въпроси.
34. Нямаше възможност за контакт с целевата група.
35. Контактувах с представители на целевата група.
36. Придобих някои практически умения, които ще ми бъдат много полезни в бъдещата реализация.
37. Нищо не усвоих като умения.
38. Всичко е само про-форма.
39. Базовите специалисти си пазят работата.
40. Базовите специалисти не желаят да им се бъркаме в работата.
41. Не е възможно да се придобият практически умения за толкова кратко време.
42. Базовите специалисти нямат време да се занимават с нас.
43. Няма да работя в тази институция.
44. Нужен е повече стаж.
45. Нормативната база е остаряла.
46. Законът, регламентиращ този тип социална дейност, не е особено категоричен.
47. На типа социални услуги, които институцията предлага, трябва да отговарят по-строги законови актове.
48. Нормативната уредба е добра, но не се спазва.
49. Обществото не познава законите, които регламентират дейността на съответната институция.
50. Има нужда от промени.
51. Не ме интересуват законите, които регламентират дейността.
52. Няма да ставам адвокат.
53. Добре е да се познават законите.
54. Няма нужда да се познава законът, защото дейността се регламентира от съвсем малка част от него.
55. Законите непрекъснато се променят; не е нужно да се знаят наизуст.
56. Институцията предлага разнообразни социални услуги и работи с много целеви групи.
57. Работещите в институцията не са добри професионалисти.
58. Базовите специалисти за изключителни професионалисти, но институцията ограничава техните възможности за действие.

59. Не одобрявам дейността на съответната институция.

60. Не виждам смисъл в социалната услуга, която институцията предлага.

61. Дейността на институцията остава неразбрана от обществото, защото изисква едно по-модерно мислене.

62. Не смятам, че социалната услуга достига до най-нуждаещите се потребители.

63. Бих искал(а) да работя в подобна институция.

64. Одобрявам и виждам смисъл в социалните услуги, които институцията предлага.

65. Институцията може още да развива своята дейност.

66. Обществото се нуждае от точно такъв тип социални предложения.

67. Беше много интересно.

68. Беше много скучно.

69. Беше много полезно.

70. Крайно безинтересно.

71. Същото можехме да научим и без да излизаме от университета.

72. Презентацията има нужда от голямо подобрение.

73. Очаквах повече.

74. Оправдаха се всичките ми очаквания.

75. В началото беше интересно, но към края информацията започна да се повтаря.

76. Началото беше обещаващо, но после ми доскуча.

77. Не беше необходимо да ни държат толкова дълго.

78. Базовият специалист сигурно е добър в работата си, но не е добър лектор.

79. Не успях да разбера всичко, което чух.

80. Някои неща останаха неизяснени.

81. Информацията беше поднесена по изключително достъпен начин.

82. Социалният работник/педагог ясно и точно всички аспекти на неговата практическа дейност.

83. Информацията беше поднесена по изключително атрактивен начин.

84. Нямам забележки по отношение на презентацията.

85. Наблюдението мина под формата на дискусия, в която се включих активно – това ми помогна да осмисля новата информация още на момента.

86. Мисля, че данните бяха неверни.

87. Презентацията трябва да се актуализира.

88. Изложението не беше поднесено така, че да е достъпно за студентите.

Заклучение

Очаква се апробирането на тази методика в практиката да повиши, както съзнанието на студента, даващ оценка, така и работата на образователната институция по посока качеството на образованието, което студентът получава.

Литература

1. Blom, B. & St. Morèn. The Evaluation of Quality in Social Work Practice. Nordic Journal of Social Research, Vo. 3, 2012, p. 71-87.
2. Dishkova, M. Motivation to start working as a social pedagogue/worker. International journal "Knowledge in practice". Vol. 15.2. Skopje, 2016, pp. 677-682. Global Impact and Quality Factor 1.023 (2015).
3. National Association of Social Workers Standards for Social Work Practice in Health Care Settings. 2016, available at: <https://www.socialworkers.org/practice/standards/NASWHealthCareStandards.pdf>, p. 33-34.

гл. ас. д-р Мария Стоянова Дишкова
 Университет „Проф. д-р Асен Златаров”
 Факултет по обществени науки
 Катедра „Педагогика и психология”
 e-mail: mariadishkova@abv.bg

КАКВО ТРЯБВА ДА НАУЧАТ УЧЕНИЦИ НА 21 ВЕК В УЧИЛИЩЕ?

Вяра Гюрова

WHAT THE 21ST CENTURY STUDENTS NEED TO LEARN FROM THEIR TEACHERS?

Viara Gyurova

ABSTRACT: Paper presents some ideas about 21st century students' education. Two modern patterns of the 21st century education and learning are analyzed – The P21 Framework for Learning, The 3 compasses of the 21st century education etc.

Key words: 21st century education, patterns for 21st century learning, 21st century skills.

Въведение

Темата е сложна и обвързана с промените в света и в конкретната страна през новия век. Твърде претенциозно е да се правят прогнози относно това как ще изглежда светът през целия 21 век. Но още първите две неспокойни десетилетия показаха, че това ще бъде век на:

- динамични промени във всички области на живота;
- глобална обвързаност на света като цяло и на случаещото се в него;
- бързо развитие на технологиите, знанието, иновациите и творчеството;
- усложняване на екологичните проблеми (като резултат и от човешката дейност);
- динамично сменящи се една след друга „информационни вълни“;
- по-голяма мобилност на хората;
- разширяваща се и засилваща се гражданска активност, пряко свързана с усилията за отстояване на човешките права (Human Rights Message..., 2003, с. 19; Verhellen, E., 2000, с. 45-62)

Учениците трябва да бъдат подготвени да се чувстват добре в този динамичен, взаимно-обвързан, глобализиран и технологизиран свят. Как? В търсенето на отговора на този въпрос образователни експерти, учители, родители, граждански организации от различни страни – самостоятелно и обединени в мрежи - предлагат различни модели за изграждането на училището и образованието на 21 век. Обсъждането на проблемите на обра-

зованието и училището на 21 век няма да бъде пълноценно без представяне на два модела, тръгнали от САЩ и прерастнали в международни движения за реформиране на образованието.

Моделът „Трите компаса на образованието на 21 век” (“The 3 compasses of the 21st century education”)

Моделът се свързва с името и организацията на Anne Shaw - учителка, която създава през 1995 г. в Тексас независима американската консултантска фирма „Училища на 21 век” („21st Century Schools”), с основна цел да подпомогне училищата да преминат в новия век, да се трансформират от традиционни в съвременни, модерни, адекватни на времето и света (Shaw, A., 2015b). Постепенно организацията прераства в движение и международна „глобална мрежа от учители” и училища от САЩ, Канада, Мексико, Турция, Индия, Малайзия, Виетнам и др. (International Coalition of 21st Century Schools). В Консултативния ѝ съвет участват университетски преподаватели от САЩ, Великобритания, Финландия (Shaw, Anne, 2015).

Според Anne Shaw, да се подготвят учениците да успяват в живота през 21 век означава да се направят коренни промени на всички равнища – от политиките, които се прилагат от национално до локално равнище, през организирането и изучаването на учебното съдържание (учебните планове и програми),

до организирането на учениците и пространството в класната стая и училището (Shaw, Anne, 2015a). Посоките на тези промени се определят от нови три компаса на образованието на 21 век.¹ Те определят както учебното съдържание, така и подходите и методите на реализация на учебната работа на учениците и на учителите и крайните резултати, до които се очаква те да достигнат. Тези три компаса са:

- Основните характеристики (наречени „Критически атрибути“) на образованието на 21 век.
- Разнообразните грамотности.
- Уменията за 21 век които трябва да усвоят учениците (фигура 1)

Трите компаса на образованието на 21 век

Фиг. 1.

Първият компас - основните характеристики („Критически атрибути“) на образованието - определя основите, върху които следва да се изгражда образованието на 21 век. Тези характеристики определят съдържанието, подходите (педагогическия метод) и очакваните резултати от обучението и ученето на учениците. По-конкретно, новото образование се отличава от образованието на 20 век по това, че е:

- интегрирано и интердисциплинарно;

¹ Anne Shaw започва да разработва своя модел за образование (и училище) на 21 век, известен като „Трите компаса на образованието на 21 век“ от края на 20 век. Процесът продължава повече от 10 години. Първите два компаса са разработени през 1998 г. за целите на докторската дисертация на авторката и за целите на модела PBL21 – модел за проектно-базираното учебно съдържание на училището на 21 век (PBL21..., 2016).

- осъществява се в *глобална класна стая*, в условията на *глобализация*;
- насочено е към формиране на *умения за 21 век*;
- с *повишени изисквания* към учениците и учителите, *релевантно и съответстващо на света* – на неговото развитие през 21 век;
- *адаптирано към и създаващо* или водещо до *постоянна, личностна и социална промяна*, която се постига чрез *учене през целия живот*;
- *базирано на проекти и движено от научни изследвания*;
- *ориентирано („центрирано“)* към ученика;
- използващо за реализацията си *технологии и мултимедиа*.

Вторият компас насочва към резултатите от образованието – учениците на 21 век трябва да усвоят *многообразните грамотности* (освен „3-те R“ – четене писане и аритметика), които трябва да усвоят учениците на 21 век (3 Compasses, 2016):

- Екологическа грамотност;
- Кибернетическа грамотност;
- Грамотност относно физическата годност и здравето;
- Глобални компетентности (знаия, умения, отношение към съвременния свят) и мултикултурна грамотност;
- Социална/емоционална компетентност;
- Медийна грамотност;
- Финансова грамотност;
- Грамотност относно изкуствата и творчеството.

Всички тези грамотности (и компетентности) водят към конкретен резултат – формиране на комплекс от умения, които правят човешката личност устойчива на динамичните промени във всички области на живота.

Третият компас на образованието на 21 век Anne Shaw добавя през 2008 г., след като прочита книгата на преподавателя от университета в Харвард Tony Wagner „Пропастта на глобалното постижение“ („The Global Achievement Gap“). Тя приема позицията на автора, че образованието трябва да помогне на младите хора да *развият седем умения, необходими им за оцеляване през 21 век - за:*

- критическо мислене и решаване на проблеми;

- сътрудничество чрез мрежа и ръководство чрез влияние;
- проява на гъвкавост и адаптивност;
- проява на инициативност и предприемачество;
- ефективна устна и писмена комуникация;
- оценяване и анализиране на информация;
- проява на любознателност и въображение.

Тези умения са изцяло свързани с промените на света и човечеството през 21 век. Тяхното усвояване не може да стане в традиционната класна стая а в нова, целенасочено организирана учебна среда, която е комплекс от три вида среди: физическа, социална/емоционална и академична (свързана с ученето).

Първата - физическата среда - се състои от „улеснения за учениците“ и „живи училищни дворове“, които стимулират творчеството и високите постижения. Организацията работи с видни архитекти, които създават красиви училищни сгради („училищата на вашите мечти“) в 46 страни, на 6 континента. Те трансформират организацията на класните стаи така, че тя да бъде подпомагача, да улеснява максимално усвояването на учебното съдържание, преподаването и ученето, което е „саморъководено, независимо, взаимозависимо, персонализирано и диференцирано, активно и водено от ученика“. И всичко това „на около половин цена от тази за изграждането на традиционните училища“ (21st century education, 2016).

„Живите училищни дворове“ са зелени площи около училището, с растителност и кътове, които подпомагат работата на учениците по проекти, отнасящи се до социални проблеми и проблеми на околната среда. Те дават възможност на учениците да експериментират и да усвояват различни компетенции, свързани с опазването на природата и околната среда, както и компетенции за решаване на проблеми на здравето и изхранването на хората. Тези живи училищни дворове улесняват проявите на творчество, сътрудничеството и общуването, както по-доброто разбиране и осмисляне на учебното съдържание по традиционните учебни предмети, като математика, история, география, чужди езици, наред с производството на медийни продукти и др.

Втората социална/емоционална среда – е основен фактор за добрия микроклимат. В

училището на 19 и 20 век грижата за емоционалния комфорт на учениците не е била приоритет или поне не е била по-важна от преподаването и усвояването на конкретно учебно съдържание. Anne Shaw цитира William Glasser, според който преди ученикът да започне да учи, трябва да бъдат удовлетворени *четири негови потребности* (по: 21st century education, 2016):

- *от принадлежност и любов;*
- *от власт* която се определя от постиженията, които на свой ред са резултат от високи изисквания, подкрепа, признание и уважение;
- *от свобода* - реализира се чрез възможностите за избор, за индивидуални проучвания, чрез самоуправлението, оценяването на проявите, персонализирането и диференцирането на задачите и дейностите;
- *от забавление.*

Емоционалната средата в класната стая трябва да подкрепя удовлетворяването на тези потребности. Тъй като емоциите се отразяват на мисленето и ангажират съзнанието на учениците и тъй като е доказано, че екипната работа провокира положителни емоции, организирането на класа като екип и налагането на екипни взаимоотношения между учениците са „критични за емоционалното им здраве, както и за тяхното учене“ (пак там). В училищата на 21 век емоционалната среда трябва да се характеризира с уважение, загриженост, приемане, доверие, високи очаквания, вяра на учениците и на учителите един в друг, радост и забавление. В условията на такава емоционална среда и чрез усвояването и прилагането на специфични стратегии, учениците ще се формират качества като самочувствие, емоционална грамотност (интелигентност), умения за сътрудничество и работа в екип.

Грижа на всеки учител е да намалява стреса и да изгражда позитивен емоционален микроклимат в класната стая, като част от учебната работа. Учители, които успяват в тези свои усилия постигат забележителни резултати.

Позитивната емоционална среда е контекста, в който се осъществява усвояването на учебното съдържание по учебната програма. В училищата на 21 век тя е организирана око-

ло новите 3 Rs², отличаващи образованието на новия век, което е:

- с повишени изисквания (*Rigorous*);
- релевантно на времето (*Relevant*); и
- съответстващо на реалния свят (*Real world*).

В основата на тази позитивна емоционална среда стои проектно-базираното обучение на 21 век (PBL 21), което на свой ред се основава на трите компаса, представени по-горе (PBL 21- the next step in the evolution of project-based learning!, 2015; P21 Framework definition, 2015).

Третата – академичната – среда е пряко свързана с процеса на обучение и с усвояването на учебния материал. В училищата на 21 век тази среда се отличава с високи очаквания спрямо учениците и спрямо учителите. Отчита се, че учениците учат по различен начин и в различна степен усвояват учебното съдържание и затова акцентът в ученето е върху индивидуалните постижения - ученето трябва да бъде персонализирано, базирано не на учебното време, а на очакваните учебни постижения на отделните ученици. Персонализираното учене означава: учителите да поставят високи изисквания (стандарты за постижения) пред всеки ученик по отношение на неговите собствени изследвания (проучвания); да научат учениците да си поставят сами високи стандарти и да им помагат да ги постигат; да стимулират учениците да проследяват периодично прогреса си и да разсъждават върху своето учене; да ги научат как да използват портфолио, за да събират свои учебни продукти, с които се гордеят; да планират своето развитие и усъвършенстване; да споделят това с родителите си. Това учене, в центъра на което е ученика, безспорно води към повишаване на мотивацията за учене и учебните резултати.

Училищата на 21 век реализират проектно-базирано обучение и учене (PBL21 - the next step..., 2015), което през 21 век изисква отчитането на още една - четвърта разновидност на средата - виртуалната среда, като елемент на образователната среда (средата на учене). Виртуалната среда разширява възможностите за учене чрез използване на интернет, електронни образователни платформи и електронни учебни (образователни) ресурси, които

² Традиционното училище и образование се опира на други 3Rs: Reading (четене), Writing (писане), Arithmetic (аритметика).

изискват развиването на дигитална, виртуална и визуална грамотности като разновидности и допълнение на многообразните грамотности, които трябва да усвоят учениците на 21 век.

През първото десетилетие на 21 век широка популярност в САЩ, а впоследствие – и международна - придобива и друг модел за образованието през 21 век – моделът „P21 - Partnership for 21st century learning” на американската организация (мрежа) „Партньорство за ученето през 21 век”³.

Моделът „Рамка на P21 за ученето през 21 век”

Според Chris Dede (който прави преглед на появилите се до 2009 г. рамки на „Умения за 21 век”), въпреки, че е създадена през 2006 г., тази рамка е най-детайлна и най-широко приета и одобрявана в сравнение с тези преди и след нея. (Dede, C., 2009). Моделът се опитва да обедини очакванията на обществото спрямо училището и образованието на 21 век, с резултатите, които трябва да постигнат учениците (Фигура 2). Той е не просто отражение на философията на ученето в новия век, а „визия за успеха на учениците в новата глобална икономика” (Framework for 21st century, 2006).

Фиг. 2.

³ Към настоящия момент организацията обхваща над 5 млн. членове от САЩ и чужбина - работодатели и представители на бизнес-звена, правителствени и образователни лидери. Обединява ги идеята, че „всички учещи се нуждаят от образователен опит в училище и извън него, от люлката до кариерата, за да изградят знания и умения за успех в един глобално и дигитално взаимно обвързан свят” (What is 21st century learning..., 2016).

За да постигнат успех в професионалния и личния си живот през 21 в., учениците трябва да усвоят „дъгата“ от умения, знания и експертиза, като очаквани резултати от тяхното обучение и учене. Рамката отразява новата парадигма за образованието на 21 век, според която то трябва да съчетава Трите „R“ (четене, писане и аритметика), с 4-те К (критическо мислене, комуникация, колабориране (сътрудничество) и креативност (творчество). Според адаптиран модел на рамката, приложен в независими (части училища) в Атланта, развиването и усвояването на 4-те К води до формирането на ученици, търсещи и справящи се с проблеми, вземащи етични решения, способни да комуникират с другите и да работят в сътрудничество, да мислят творчески и иновационно (Кау, К., 2015).

Като цяло, Рамката определя очакваните резултати от работата на учителите: да подготвят ефективни граждани и трудещи се на 21 век, с компетентности на комуникатори, на хора, които могат да работят в сътрудничество с други хора, етични и „глобално ориентирани“, независими и отговорни граждани и учещи, творчески и критични мислители, гъвкави и ръководени от цели индивиди (Кау, К., 2015). Както показва моделът, тези качества се развиват чрез усвояването от всеки ученик на учебно съдържание, съсредоточено в ядро от учебни предмети, които са базата на основното („ключовото“) академичното познание - и пет допълнителни интердисциплинарни теми, чието съдържание допринася за по-доброто разбиране на света през 21 век.

Ядрото от учебни предмети включва изучаването на: английски език⁴, четене (или езикова подготовка); световни езици; изкуства; математика; икономика; (природни) науки (комплекс от знания по физика, химия, биология); география; история; управление и гражданско образование.

Петте, допълващи ядрото интердисциплинарни теми, са:

- „Глобално осъзнаване“ – чрез изучаването на тази тема се цели учениците да разберат по-добре световните проблеми, да развият умения за учене от другите и за работа

с други хора, представители на различни култури и региони, с различен начин на живот, така че като резултат да се постигне взаимно уважение, разбирателство и диалог в общата работа. Впрочем, в далечната 1996 г. Комисията Делор определи тези комуникативни и интеркултурни умения като „учене за живеем заедно с другите и да се разбираме“ (Делор, Ж., 1996).

- „Финансова, икономическа, бизнес и предприемаческа грамотност“ – тази тема е пряко свързана с динамиката на развитие на конкурентна икономика и с реализацията на хората на един глобален пазар на труда. Чрез изучаването на тази тема учениците трябва да се научат как да правят личен икономически ориентиран избор, да разбират ролята на икономиката в обществото и на предприемаческите умения за подобряване на производството, производителността и кариерното израстване.

- „Гражданска грамотност“ – тази тема има отношение към разбирането на глобалния взаимно обвързан свят и отговорността за него на гражданите на 21 век. Чрез изучаването на тази тема се цели постигането на повишена гражданската активност на учениците, запознаването им с човешките права и задължения и как те (могат да) се реализират на национално и глобално (международно) равнище.

- „Здравна грамотност“ – темата е изключително важна, поради риска от бързо разпространяващи се болести, особено в условията на повишена мобилност на гражданите. Чрез изучаването на тази тема се цели учениците да усвоят знания относно здравето и здравословния начин на живот (здравна култура), да развият умения за вземане на решения, отнасящи се до здравето, поставянето и реализирането на цели, свързани с опазване на здравето, да осмислят национални и международно значими здравни проблеми.

- „Грамотност за околната среда“ – тази тема има отношение към формирането на екологическа култура у учениците. Чрез нейното изучаване се цели постигане на разбиране и анализ на проблемите, свързани с опазване на околната среда и търсенето на решения за тяхното преодоляване, осмисляне на влиянието на човека и обществото върху природата и света, мотивация за активно участие на учениците в природозащитни дейности.

⁴ За американските ученици това е усвояването на родния/националния език. Тази основна дисциплина съответства на една от „ключовите компетентности“ на европейските граждани (виж: форма 2)

На основата на тези учебни предмети и интердисциплинарни теми учениците трябва да развият *три групи полезни за живот в 21 век умения*:

- Умения за учене и иновации.
- Умения, свързани с търсене и използване на информация, на различни медии и технологии.
- Умения за живота и кариерата.

Уменията за учене и иновации са известни още като „Четири К: критическо мислене, комуникация, колаборация (сътрудничество), креативност (творчество). Те са признати като разграничаващи учениците на такива, които са готови да живеят и работят в комплексна работна и комплексна житейска среда, и такива, които не са готови за това. Според авторите на модела, по-конкретно (P21 Framework definition, Appendix B, 2015):

- уменията, свързани с креативността и иновациите са умения за творческо мислене, творческа работа с другите, прилагане на иновации;

- уменията за критическо мислене и решаване на проблеми са умения за ефективно разсъждаване (чрез използване на подходящи за ситуацията подходи), за използване на системно мислене (чрез анализ и синтез на комплексни явления), правене на оценки, вземане на решения и решаване на проблеми;

- уменията за общуване и сътрудничество са умения за коректно общуване с другите, споделена отговорност за резултата от общата работа и оценяване на индивидуалния принос в екипната работа.

Уменията, свързани с търсене и използване на информация, на различни медии и технологии са част от:

- информационната грамотност на учениците, която улеснява достъпа до информация, използването и управлението на информацията;

- медийната грамотност на учениците, която им дава възможност да анализират посланията на медиите, тяхното възприемане от зрителите, слушателите и читателите и влиянието им върху поведението и живота на хората, както и приноса на медиите за разбирането на етични, юридически (и други) проблеми. Част от тази грамотност са: уменията за създаване и използване на медийни продукти и запознаването с авторските права върху тях; запознаването с правата и ограниченията на хората, свързани с изявите им пред медиите; осмислянето на начините, по които послани-

ята на медиите се разбират и интерпретират от зрителите, читателите и слушателите, принадлежащи към различни социо-културни среди;

- ИКТ-грамотността на учениците е базова за хората на 21 век (някои я определят като най-важната грамотност). Тя е свързана с формирането на умения за: „използване на технологията като инструмент за изследване, организиране, оценяване и обмен на информация”; използването на дигитални технологии и общуването в социални мрежи чрез тях; „достъп, управление, интегриране, оценяване и създаване на информация за успешно функциониране в една икономика на познанието”, „прилагането на едно фундаментално разбиране на етически и юридически проблеми, свързани с достъпа и използването на информационните технологии” (P21 Framework definition, Appendix B, 2015)

Уменията за живота и кариерата са умения, свързани с развиването и проявата на редица качества като:

- гъвкавост и адаптивност към промените, различните гледни точки, похвалите, графичите, приоритетите, микроклимата, обратната връзка, мулти-културната среда и пр.;

- инициатива и самоуправление по отношение на управление на: времето и целите; натоварването с работа; независимото определяне, приоритизиране и мониторинг на изпълнението на задачи без външен надзор; самоуправление на ученето чрез развиване на личните умения за учене и натрупване на експертиза, чрез проявяване инициативност в ученето, чрез приемането на ученето като процес, продължаващ през целия живот, чрез рефлексията върху минал опит, с цел бъдещ прогрес;

- *социални и мултикултурни (крос-културни⁵) умения* – свързани са със: пълноценното общуване с другите (изслушване и водене на диалог); професионално поведение; работа в различни екипи; уважение на културните различия на хората, с които трябва да се работи съвместно; използване на социалните и културните различия за създаването на нови идеи и повишаване на иновациите и качеството на работата;

- *производителност и отчетност* при управлението на проекти и постигане на планирани резултати, като: продукти с високо

⁵ Крос-културни умения – умения за общуване с хора от различни култури по едно и също време.

качество; развиване на определени способности (за управление на времето, работа в екип и в сътрудничество; за отчитане на резултатите и пр.);

- лидерство и отговорност – те изискват демонстриране на способности (умения) да се насочват, ръководят и вдъхновяват другите (за да дадат най-доброто от себе си за постигане на предварително планирани резултати), да се решават проблеми, да се действа етично, но и отговорно в интерес на общността.

Формирането на тези умения, като резултат от прилагане на Рамката, е възможно при изграждането на една подкрепяща система за постигане на очакваните резултати от учениците (и учещите като цяло) на 21 век. На фигурата, това са концентричните кръгове, върху които е стъпила „дъгата” от умения. Елементи на тази система са:

- Стандартите на 21 век – с фокус върху уменията, учебното съдържание и експертизата (опитността), придобивани чрез обучението и ученето; ключовите предмети (ядрото от предмети) и интердисциплинарните теми; задълбоченото разбиране на учебния материал, боравенето с информация и данни за професионални и житейски цели, решаването на проблеми („учениците учат най-добре, когато активно са ангажирани в решаването на смислени проблеми”) (P21 Framework definition, Appendix C, 2015).

- Оценяването на уменията на 21 век – чрез използването на адекватни инструменти и методи за оценяване (тестове, обратната връзка, технологично-базирано, формативно и сумативно оценяване, портфолио на ученика и на учителите, балансиран мерки (портфолио) за оценяване на ефективността на системата за постигане високи нива на компетентност на учениците по отношение на уменията на 21 век.

- Учебните планове, програми и обучение на 21 век – те отразяват уменията на 21 век, които учениците трябва да усвоят чрез: основните „ключови” предмети и междупредметни теми; чрез прилагането на съвременни иновативни методи, ИКТ технологии и подходи на обучение (като: компетентностно-базиран подход, проблемно-базиран подход, проектно-базиран подход, персонализиран подход и др.⁶).

⁶ Повече за тези подходи виж статиите на Ан Шоу за училищата на 21 век (Shaw, A., 2015)

- Възможностите за професионално развитие на учителите на 21 век – то е необходимо, за да могат учителите да развиват у учениците уменията на 21 век, да използват нови и актуални методи, подходи и технологии в обучението, да диагностицират образователните потребности на учениците си и да оценяват техните постижения и развитие.

- Образователните (учебните) среди на 21 век - те подкрепят усвояването на уменията на 21 век от учениците, позволяват достъп до качествени учебни ресурси, технологии и технически средства, осигуряват възможност за групово, екипно и индивидуално учене, улесняват създаването на професионални учещи се общности на преподавателите за споделяне на опит, сътрудничество и съвместна работа, разширяват възможностите за създаване на международни проектни екипи, съчетаване на присъствено обучение с дистанционно и он-лайн обучение.

Независимо какъв модел ще се приложи, глобалният контекст на образованието на 21 век изисква учениците да получат глобално ориентирана компетентност за света, в който живеят, което означава да придобият (Teacher preparation for the global age, 2008, с. 7):

- знания и да развият любознателност за световната история, география, различни култури, околната среда и икономическите системи, както и за текущи международни проблеми;

- знания и умения по чужди езици и мултикултурни умения да общуват ефективно с хора от други страни, да разбират многообразието от перспективи и да използват първоизточници от различни части на света;

- да се ангажират като етични граждани в решаването на съвременни проблеми.

За да може да формира у учениците си умения на гражданина на 21 век, на информационното общество, на икономиката на познанието, самият учител трябва да разбира комплексността на своята работа и да развива у себе си многообразието от „грамотности”, умения и компетентности, които да предава на своите ученици. „Много от това, което учителите трябва да знаят, за да бъдат успешни учители, е невидимо за наблюдение”, и е „пренебрегвано от учебните програми” на формалното образование за учители, пише Linda Darling- Hammond от университета в Станфорд (Darling- Hammond, L., 2006). Съвременният учител трябва да може да помогне на учениците да усвоят сложен

учебен материал. От него се очаква „да подготви виртуално всички свои ученици като развие у тях мислене и умения от висок порядък“, които някога са били запазени (възможни) за единици от многото ученици (пак там). При това, „преди всичко учителите трябва да имат предвид какво е най-добро за детето и това е в центъра на техните решения“.

Изглежда просто, но е сложна материя, с голямо влияние върху това „какво се случва на много деца в училище“ (пак там). За целта учителите, които ги обучават, трябва да имат адекватното образование. Нов момент в подготовката им е придобиването на т. нар. „глобална компетентност - знания за глобалния свят, в който живеят те и техните ученици.

И тъй като днешните учители не са учили в училището на 21 век и самите те не са усвоили необходимите им разнопосочни умения, грамотности и компетентности, този пропуск трябва да бъде компенсиран от педагогическото образование в университета – в рамките на базовото образование - и чрез различните форми на допълнителна квалификация. Те трябва да имат достъп не само до традиционния тип квалификационни дейности, но до разнообразни он-лайн курсове и интерактивни тренги (workshops), до смесени (он-лайн и присъствени) програми, до виртуални програми за професионално развитие и програми за устойчиво професионално развитие. Всички тези услуги трябва да са на високо ниво, разработени с участието и на водещи експерти по педагогика и психология. А това е сериозно и отговорно предизвикателство пред педагогическите факултети и специалности – самите те трябва да влязат в 21 век, за да могат да подготвят учителите на 21 век.

ЛИТЕРАТУРА

1. Делор, Ж. Образование: скрито съкровище. Прев. Отангл. С., ЮНЕСКО, 1996
2. Darling- Hammond, L. (2006). Constructing 21st - Century teacher education – <http://chalkboardproject.org/sites/default/files/Constructing-21st-Century-Tchr-Ed.pdf>
3. Dede, C. (2009) Comparing Frameworks for “21st century skills” – <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.475.3846&rep=rep1&type=pdf> – 5.7.2016
4. Framework for 21st century, 2006 – www.p21org/storage/documents/P21-Framework.pdf - 7.7.2016

5. Human Rights Message. Learn, Train & Experience (2003). Poznan, Service civil international.
6. Kay, K. (2015). Do you have 21/21 vision? - <http://www.edutopia.org/blog/do-you-have-2121-vision-ken-kay-3.9.2016>
7. PBL21 - the next step in the evolution of project-based learning! (2015) - <http://www.21stcenturyschools.com/what-is-pbl21.html> - 5.8.2016
8. P21 Framework definition, 2015 - <http://www.p21org/storage/documents/P21-Framework Definition 2015.pdf> - 7.7.2016
9. P21 Framework definition, Appendix B, 2015 - <http://www.p21org/storage/documents/P21-Framework Definition New Logo 2015.pdf> - 7.7.2016
10. P21 Framework definition (2015). Appendix C. 21st Century support systems, - <http://www.p21org/storage/documents/P21-Framework Definition New Logo 2015.pdf> - 7.7.2016
11. Pearlman, B. (2014). Transforming Classrooms and Schools for 21st Century Learners by Design - <http://www.p21.org/news-events/p21blog/1551-pearlman-transforming-classrooms-and-schools-for-schools-for-21st-century-learners-by-design>
12. Shaw, Anne (2015). 21st Century Schools. About us - <http://www.21stcenturyschools.com/about-us.html>
13. Shaw, Anne (2015a). Cemetery Method - <http://www.linkedin.com/pulse/cemetery-method-anne-shaw.html> - 20.8.2016
14. Shaw, A.(2015b). 21st century schools. - <http://www.21stcenturyschools.com/articles.html>
15. 3 Compasses and framework (2016) - http://www.21stcenturyschools.com/uploads/2/1/5/4/21542794/3_compasses_and_framework.pdf – 7.7.2016
16. 21st century education (2016) - <http://www.21stcenturyschools.com/intro-to-21st-century-education.html> – 2.7.2016.
17. Verhellen, E. (2000). Convention on the Rights of the Child. 3th rev. ed., Leven/Apeldoorn, Garant.
18. What is 21st century learning and citizenship all about (2016) - <http://www.P21.org/our-work/citizenship/a-parents-guide> - 20.07.2016
19. What are 21st century skills? (2016) - <http://k12.thoughtfullearning.com/FAQ/what-are-21st-century-skills-3.04.2016>

Проф. Дпн Вяра Тодорова Гюрова
СУ „Св. Климент Охридски“, Факултет по педагогика,
Бул. Цар Освободител № 15, гр. София
e-mail: viaragyurova@abv.bg

Prof. Viara Todorova Gyurova, DrSc
Faculty of Education, Sofia University St. Kliment Ohridski,
15, Tsar Osvoboditel Blvd.

КОНЦЕПТУАЛЕН МОДЕЛ НА СОФТУЕРНА СИСТЕМА ЗА ОРГАНИЗИРАНЕ И ПРОСЛЕДЯВАНЕ ПРИЕМА И ОБУЧЕНИЕТО НА ДОКТОРАНТИ

Галина Иванова, Десислава Баева, Павел Златаров, Елица Ибрямова

CONCEPTUAL MODEL OF SOFTWARE SYSTEM FOR ORGANIZATION AND MONITORING OF THE ADMISSION AND TRAINING OF DOCTORATE APPLICANTS

Galina Ivanova, Desislava Baeva, Pavel Zlatarov, Elitsa Ibryamova

ABSTRACT: *The traditional methods for data processing, retrieving reports and tracking of scientific and educational activities of doctoral students require a large expenditure of time and money, and prone to inaccuracies and errors. The automation of these processes leads to improved quality of work of employees, that prepared documentation and to increase the security of stored information. This article presents a conceptual model of software system for organization and monitoring of the admission and training of doctorate applicants. The system is created as a part of university project. In the paper is presented a description of all organizational steps for a doctorate, their sequence and time period. It is presented a timeline of activities which to be initiated by both - the university and the prospective doctoral student and his supervisor.*

Key words: conceptual model, software system, education management

Въведение

През последните десетилетия предимствата от прилагането на дигиталните технологии в различни области на обществения живот са изследвани и популяризирани в десетки научни трудове. Високата ефикасност и ефективност на компютрите са довели до използването им за управлението на дейностите в редица академични организации. Образователните информационни системи предоставят данните, необходими за информирано планиране, разработване на политики и оценка на целия процес на обучение. Всички престижни съвременни образователни институции предлагат различни интернет базирани информационни платформи, които подпомагат процеса на прием и обучение на студенти и докторанти. Предлагащото им в българските висши училища е въпрос на престиж, на качество на образователния процес и конкурентоспособна сила.

Досега някои от популярните софтуерни системи за управление на докторантския образователен процес са:

1. Информационната система за образованието AdminPro на Дирекция „Висше образование“ към МОН. Модулът АдминУни е част от Информационната система на образованието и дава възможност за въвеждане на дан-

ните за действащите студенти и докторанти и академичния състав във висшите училища и докторантите в научните организации [1]. Данните в системата се въвеждат от висшите училища и се предават в Центъра за информационно осигуряване на МОН в периодичност, определена с писмо на министъра на образованието, младежта и науката.

2. Информационната система „Докторанти“ на Медицинския университет (МУ) – София [2] е уеббазирано приложение, което предоставя достъп на докторантите от МУ – София до данните от докторантската информационна система на университета, като лични данни, данни за обучението, данни за предходното образование, данни за ОКС, основание за прием и др.

Системата е предназначена за всички действащи и прекъснали докторанти от Медицинския университет – София, като регистрираните потребители имат достъп единствено до личните си данни посредством управление на потребителски сесии. Данните в системата за докторанти се обслужват от отдел „Наука“ на МУ- София, които са отговорни за поддържането и регулярното подаване на коректни данни и справки за докторантите на МУ- София към регистрите на МОН и НСИ, с конкретните изисквания на МОН и НСИ.

3. Регистърът на докторантите в Софийския университет е уеббазиран [4]. Сайтът позволява бързи справки за действащите докторанти по различни критерии - по факултет, по научна област, по научен ръководител.

4. Платформата PhDgate поддържа интегрирана база от данни на докторантите в България и дискуссионен академичен форум [5]. Създадена е като съвместен проект на Центъра за академични изследвания - София, Асоциацията на докторантите в България, и Центъра за обучение на докторанти при БАН. Организациите, инициращи проекта, възнамеряват да разработват интегрирана база данни за самите докторанти и виртуален дискуссионен форум, да осигуряват на младите учени виртуален достъп до специализирана информация, да създават news groups и гъвкави mailing lists за българските докторанти в България и чужбина. Библиотеката извежда информация за регистрираните докторанти по научни области.

5. Информационната система за докторанти на ТУ- Габрово [3]. Тя удовлетворява следните възможности: мониторинг на обучаващия процес на докторантите; организация на прием на докторанти; записване, следене качеството на обучение на докторанти през учебна година, индивидуален учебен план на докторантите; база данни за докторанти, номенклатура; информация за състоянието на докторантите; събиране на кредити и обезпечаване на академичната мобилност на докторанти; уебсайт за докторанти, съдържащ информация за докторантите – лични данни, публикации и др.; изготвяне на разнообразни справки за докторанти; уеббазирани модули за достъп в среда Интранет/Интернет; осигуряване надеждна защита на данните.

6. Виртуалният информационен център за докторанти [6], чиято цел е да се създаде виртуална образователна среда в национален мащаб и младите учени да получават виртуален достъп до специализирана информация, свързана с тяхното обучение и финализиране на докторантурата.

Информацията в този център е достъпна за всички докторанти в страната. Тя включва публикувани закони, наредби и правилници, класификация на научните специалности, списъци на специализираните научни съвети и специалностите, които са оторизирани да присъждат научни степени и звания. От сайта може да се изтегли препоръчителен учебен план за фундаментална подготовка на докторантите,

а във виртуалната библиотека могат да се намерят учебни пособия за повечето от дисциплините в този план.

В сайта на Виртуалния инфоцентър за докторанти е създаден уеббазиран регистър на Висшата атестационна комисия (ВАК) с над 60 хиляди присъдени научни степени и звания за периода 1962 г. – 05.02.2010 г. и благодарение на това за първи път в страната през 2006 г. информацията за присъдените от ВАК научни степени и звания става достъпна в интернет пространството.

В уеббазирания регистър е реализирана възможност за обхождане на данните едновременно или поотделно е за степените, званията и легализираните дипломи по различни критерии или комбинация от критерии. С това се предоставя възможност за извличане на обобщена информация за научния потенциал в България, категоризирана по години, научни степени, научни специалности, държава, тематика на дисертацията и др. Създаденият уеббазиран регистър спомага да се избегне дублирането на дисертационните изследвания в рамките на страната и фалшифицирането на дипломите.

Стремежът към повишаване качеството на обслужване на докторантите в Русенския университет, осигуряването на достоверна информация, необходима за оценка и подобряване дейностите по планиране на учебната и административната работа, ефективната обратна връзка с докторантите и координацията на взаимодействието между ръководител и докторант наложиха необходимостта от създаване на специализирана софтуерна платформа за организиране обучението на докторанти в РУ“А. Кънчев“. Затова целта на настоящата статия е да популяризира концептуалния модел за реализация на информационната система, с която се осигурява възможност за координация и мониторинг на процесите при обучение на докторанти. Тази система е внедрена и тествана в Русенския университет през 2016 година.

Структура на концептуалния модел

Процесът на моделиране налага да се разгледат основните обучителни и организационни процедури и връзките между тях. Необходимо е да се очертае мястото и ролята им в докторантския процес с оглед създаването на софтуерна платформа, подпомагаща организацията на обучението на докторанти.

Работата по изграждането на концептуалния модел премина следните етапи:

I. Проучване на съществуващите законови разпоредби;

II. Разглеждане на действащи софтуерни продукти и техните характеристики;

III. Описание на всички организационни етапи за една докторантура, тяхната последователност и времеви период и създаване времева линия на дейностите, която да отчита всички стъпки, необходими да бъдат инициирани както от учебното заведение, така и от бъдещия докторант и евентуалния му ръководител;

IV. Изясняване критичните фактори за успешна докторантура;

V. Определяне на функционалните изисквания към софтуерната система.

Описанията на процесите, разгледани в рамките на подготовката за създаване на софтуерна система, са представени като логически подредена съвкупност от документи, които описват и обясняват изпълнението на дейностите, предвидени в: Закона за висшето образование, Закона за развитието на академичния състав в Р. България, Правилника за прилагане на Закона за развитието на академичния състав в Р. България, постановления на Министерския съвет, Правилника за устройството и дейността на Русенския университет, Процедурните правила за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в РУ „А.Кънчев“, решения на Академическия съвет.

Те разкриват причинно-следствените връзки между всички организационни процеси, основните дейности, които ги съставляват, основните интегратори на процесите (например методологии, документи, формати, процедури и т. н.), способите за наблюдение, контрол и оценка на ефективността на функционирането на системата за управление на обучението.

Традиционните методи за обработка на данни, извличане на справки и следене на научната и образователната дейност на докторантите изискват голям разход на време и средства и е предпоставка за допускане на неточности и грешки. Автоматизирането на тези процеси води до подобряване качеството на работата на сътрудниците, водещи документацията, както и до повишаване сигурността на съхраняваната информация. Документално обучението на докторантите се наблюдава и регулира чрез разработени и прилагани стандартни типови документи (индивидуален план, учебни планове за обучение, учебно разписание и др.) Обучението в РУ „А.Кънчев“, е в съответствие със съвременните тенденции в развитието на науката.

Отчетена бе неизбежната необходимост от описание на всички организационни етапи за една докторантура, тяхната последователност и времеви период и бе създадена времева линия на дейностите, която да отчита всички стъпки, необходими да бъдат инициирани както от учебното заведение, така и от бъдещия докторант и от неговия ръководител (Вж. фиг. 1).

Фиг. 1. Организационни етапи на докторантския процес

Критични за успешното проследяване на една докторантура са факторите, които осигуряват стандартизацията и унификацията на информационните процеси; ефективността и качеството на крайните продукти и услуги, както и оптималното разпределение на ресурсите. Такива са използваните данни, приложения, средства за поддръжка, инфраструктура и човешки ресурси.

По тази причина приоритетни за софтуерната разработка са както актуалната база от данни за докторантите в Русенския университет, така и организацията на дейностите, свързани с кандидатстването и обучението на докторантите. Автоматизираното генериране на заповеди и бързото събиране на академични справки са също една от задачите на настоящата разработка.

След анализ на съществуващите решения и нуждите в отдела за Кадрови и научен потенциал бяха формулирани специфичните изискванията към разработваната система:

- Системата, общодостъпна в интернет, трябва да предоставя информация за обявените свободни места за докторантури в университета. Тя трябва да осигурява събиране и обобщаване на предложенията от научните звена за нови конкурси;

- Кандидат-докторатите трябва да имат възможност да кандидатстват по избран конкурс като попълват онлайн форма за кандидатстване. След преглед и одобряване на кандидатурите системата да извежда информация на кандидатите за изпитите с всички необходими документи за подготовката им;

- Необходимо е системата да позволява автоматизирано генериране на заповеди за зачисляване с данните на кандидатите, които са издържали необходимите изпити;

- Изискване е системата да поддържа профили на докторантите в различните професионални направления. Формата на обучение е неизменна част от информацията, съхранявана за всеки докторант. Системата трябва да осигурява съхраняване, актуализация и извеждане на информация за данните на докторантите, за тяхното състояние и за дейностите, изпълнявани от тях във връзка с докторантурата им;

- Системата трябва да предоставя възможност на докторантите да публикуват индивидуалния си учебен план, като се съобразяват с груповия учебен план за съответното научно направление; да следи и подсказва на докторантите и техните научни ръководители всички срокове и важни етапи за периодичното отчитане дейността на докторантите; да осигурява възможност на докторантите да следят документацията и дейностите от обучението си; да поддържа и събира кредити с цел обезпечаване на академичната мобилност на докторантите; да се осигури възможност за уеббазирани справки с различен характер: по докторанти, по факултети и др.;

- Да поддържа информация за акредитираните докторски програми;

- Необходимо е платформата да изпраща съобщения до електронните адреси на докторантите. При постъпване и обработка на оригиналните документи в хартиен вид в офиса на отдела да се потвърждава в системата, че документът е приет в офиса;

- Разработената система да бъде вградена в общоуниверситетската информационна система. Да се създаде многоезичен интерфейс за обявяване на конкурси за чуждестранни докторанти и обслужване на тяхното обучение в университета;

Според поставените изисквания бе създадено уебприложение, при функционирането на което логически се обособиха следните типове потребители:

- Администратор – лицето, което притежава ексклузивни права за администриране и управление да информацията в настоящия уебсайт;

- Кандидат – посетител, който иска да кандидатства за обявените конкурси за докторанти;

- Докторант – одобрен кандидат, който е зачислен в някоя от формите за докторантура;

- Научен ръководител – ръководител на докторант, който е обявил конкурс и има зачислени докторанти;

- Посетител – всеки, който преглежда съдържанието на сайта.

Справка за всички докторанти	
Справката съдържа 150 записа.	
АКМАРАЛ ДАНАБЕКОВНА СИГИНДИКОВА Професионално направление Факултет Катедра Специалност Научен ръководител Форма на обучение Година на зачисляване	5.1 Машинно инженерство Аграрно-индустриален Земеделска техника Механизация и електрификация на растениевъдството проф. д.т.н. Христо Белоев ; доц. д-р Марат Алдабергенов Задочна 2016
АЛЕКСАНДЪР БОРЯНОВ ЦЕКОВ Професионално направление Факултет Катедра Специалност Научен ръководител Форма на обучение Година на зачисляване	5.5 Транспорт, корабоплаване и авиация Транспортен Транспорт Управление и организация на автомобилния транспорт проф. д-р Велизара Пенчева Редовна 2015
АЛЕКСАНДЪР РУМЕНОВ ДИНОВ Професионално направление Факултет Катедра Специалност Научен ръководител Форма на обучение Година на зачисляване	5.3 Комуникационна и компютърна техника Електротехника, електроника и автоматика Телекомуникации Теоретични основи на комуникационната техника доц. д-р Теодор Илиев ; гл. ас. д-р Елена Иванова Задочна 2016

Фиг. 2. Справка за действащите докторанти в Университета, достъпна за всеки посетител

Внедряването на този нов инструментариум за управление и отчитане на дейностите по обучение и обслужване на докторантурите в Русенския университет синхронизира действията на отделните научни звена, общоуниверситетския отдел за докторанти, научните ръководители и докторантите.

Заклучение

Направеният анализ позволява да се синтезират следните обобщения и изводи:

Като една от основните форми на самообучение и важна стъпка от ученето през целия живот качествено докторантското обучение изисква съвременни и иновативни форми на управление на този процес.

Създаването на софтуерна система за управление на образователния процес на докторантите наложи да се проведе обстоен предварителен анализ на съществуващите вече решения и на актуалната законова база. Получените резултати от предварителните дейности повишават крайната ефективност на оценъчните процеси и осигуряват солидна основа за вземането на решения, относно бъдещото развитие на проекта.

Създаването и усъвършенстването на уеббазирана система за докторанти осигурява не само автоматизиране на процесите, свързани с обслужването и документирането на докторантите в университета, а допринася и за повишаване качеството на обслужване на докторантите в РУ, като се осигури достоверна информация, необходима за оценка, подобряване на дейностите по планиране на учебната и административната работа и ефективна обратна връзка с докторантите. Бързите справки

за докторантите по различни критерии улесняват процесите на анализ и статистическа обработка, която се изисква периодично в различни отчети на университетско и национално ниво. Това непременно води до повишаване удовлетвореността на заинтересованите страни от страна на докторантите, ръководителите и обслужващите звена.

При направеното изследване са постигнатите следните резултати:

- Създадена е методика за проектиране на софтуер за управление на информационни потоци;
- Разработен е концептуален модел;
- Разработена и внедрена е информационна система за административно обслужване на докторанти в РУ "А.Кънчев".

Литература

1. Митов, К. Ръководство за работа с приложението „АдминУни“, Централ на медицинска библиотека, София, 2014, ISBN 978-954-9318-40-1.
2. Митов, К. Ръководство за работа с информационна система „Докторанти“ в Медицински университет – София, Централна медицинска библиотека, София, 2014, ISBN 978-954-9318-44-9.
3. Рашидов, Алдениз. Информационна система Докторанти, Технически университет – Габрово, 2003.
4. Система „Докторанти“ на Софийски университет - <https://www.uni-sofia.bg/index.php/bul/obrazovanie/doktoranturi>
5. Платформа PhDgate - <http://www.phdgate.net/>
6. Виртуален информационен център за докторанти - <http://phd-center.bvu-bg.eu/>

ГИМНАСТИКАТА КАТО СПЕЦИФИЧНА ДВИГАТЕЛНА ДЕЙНОСТ В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

Златка Ал. Димитрова

GYMNASTICS AS SPECIFIC PHYSICAL ACTIVITIES IN PRIMERY SCHOOL

Zlatka Al. Dimitrova

ABSTRACT: *The place of gymnastics in a child's education has reached a point where its importance needs to be restated. The primary school has long been the place where the individual child's 'whole education' is looked after, where teachers value the opportunity to see advances in the full range of educational experiences and activities and to witness strides made in intellectual and physical capabilities. Gymnastic activities, as a fundamental part of the physical education curriculum, have traditionally been the area of the curriculum where physical and therefore movement capabilities can be closely witnessed. It is the area where children learn about how their bodies move, what different body parts can do in cooperation with other parts and how their bodies can move in space and in relation to other children. It is also the place where the challenges of working at different speeds, heights and levels and coming into contact with a range of different surfaces occur.*

Moreover, the contribution that work in the area makes to learning in other PE areas, like dance and games, is an added consideration to be borne in mind when justifying the importance of gymnastic activities.

Key words: gymnastics, primary school

Нивото на физическото развитие и физическата дееспособност на децата и учениците в сравнение с предишните поколения техни връстници е значително снижено. Подценяването на същността на проблема води до демотивиране на учителите по физическо възпитание и спорт и до формално провеждане на часовете по физическо възпитание. В началния курс, те не се водят от специалисти по физическо възпитание, а много от учениците се освобождават от часовете. Третият час по физическо възпитание в училищата не се провежда по предназначение, а часовете по СИП спорт са крайно недостатъчни или почти липсват в учебните планове.[3]

Изпълнението на различни движения, свързването им в по-сложни комбинации, способността да се използват при необходимост в житейска ситуация е свързано с комплексното развитие на двигателните качества на човека. Сензитивните периоди на развитие на тези качества водят началото си още от ранното детство.

В държавния образователен стандарт за начална училищна възраст, образователните цели на програмата са насочени към усъвършенстване на естествено-приложните двигателни действия и към овладяването на нови

умения за изпълнение на строеви, общоразвиващи упражнения и игри, задълбочават се и придобитите знания, умения и навици за спазване на основните здравно-хигиенни изисквания при изпълнението на физическите упражнения. Овладеват се елементарните понятия за подпомагане на взаимодействието между субектите на педагогическия процес. Включеното в програмата учебно съдържание осигурява и развиващ ефект по отношение на морфо-функционалното състояние на учениците. [4]

Образователното съдържание се реализира в три задължителни области на учебното съдържание:

1. Лека атлетика
2. Спортни игри
3. Гимнастика

Гимнастиката заема едно от основните места в системата за физическо възпитание. Тя способства общото физическо развитие на човека, укрепва здравето, възпитава морално волеви качества, формира усет и вкус към красотата и хармонията, изгражда жизнено необходими умения и навици.

„Гимнастиката като вид двигателна дейност подобрява общата координация на движенията, обогатява двигателната култура на

човека. Гимнастическите упражнения повишават мускулния тонус, увеличават мускулната сила. Чрез тях се постига по-добро владеене на тялото и по-висока работоспособност. [2, 60]

Главната цел на гимнастиката като специфичен вид двигателна дейност е да съдейства и подпомага физическото развитие, да усъвършенства двигателните и координационни способности на човека. Тя разполага с широк диапазон от лесно достъпни средства, благодарение на които може да се използва от хора с различна физическа и техническа подготовка, възраст и пол.

Водещата роля на гимнастиката, като едно от основните средства на физическото възпитание, се дължи на следните фактори и особености:

- Въздейства целенасочено на всички основни функции на организма в съответствие с двигателните способности на човека.

- Гимнастическите упражнения са подходящо средство за развиване и усъвършенстване на двигателните качества. Чрез тях еднакво добре се решават въпросите както за общата, така и за специалната физическа подготовка.

- Гимнастиката, със своите изкуствено създадени форми на движение, способства за развитие, корекция и усъвършенстване на редица естествени жизнено важни двигателни способности на човека в ежедневието му.

- Стегнатата организация на заниманията, изискванията за дисциплина, контрол, самоконтрол и точност на всяко движение възпитават важни морално-волеви качества.

- Красотата и хармонията в движенията, особено когато са подкрепени с музикален съпровод са фактори, които силно влияят върху формиране на естетическия вкус на подрастващите.

Гимнастиката подобрява функциите на костно-мускулната система и свързочно – ставния апарат. Много наблюдения и изследвания показват, че заниманията с гимнастика формират висока степен на еластичност на мускулите и сухожилията, развиват гъвкавостта във всички стави на човешкото тяло и имат безспорен изправителен ефект върху занимаващите се.

Заниманията по гимнастика допринасят за възпитаване на редица ценни качества:

- Равновесна устойчивост
- Ориентиране в пространството

- Разпределение и преразпределение на мускулното усилие и мускулното напрежение
- Зрителна и мускулно – двигателна преценка
- Бързина на реакцията
- Двигателна памет

Гимнастиката формира и ценни социални умения у занимаващите. Практикуването в група, заставя трениращите да съчетават своите чувства, физически и психически качества, да ги подчинят взаимно на общата цел. Масовите гимнастически композиции налагат взаимно съобразяване и сработване на всички участници в заниманието. Гимнастическите упражнения имат профилактично – оздравителен ефект.

Гимнастиката се отличава с голямо многообразие от упражнения и с възможността да се натоварят според необходимостта едни или други мускули и мускулни групи. Точността при дозиране на натоварването е другото й ценно предимство.

Гимнастиката разполага с разнообразни **средства**. Чрез тях се решават много от задачите на физическото възпитание и спорта.

В доклада се предлага класификация на гимнастическите средства според различни критерии (Фигура 1):

I. В зависимост от използваните уреди и пособия гимнастическите упражнения се разделят на:

- Упражнения с уреди – в предучилищното и училищно физическо възпитание се използват – топки, въжета, ленти, обръчи, тояжки, рингчета, кегли, помпони, батони, воали и др.

- Упражнения без уреди – намират широко приложение в утринната гимнастика, подготовителната част на педагогическите ситуации и уроците по физическо възпитание и спорт, във физкултминутките, психогимнастиката, танцовата гимнастика, естетическата гимнастика и др.

- Упражнения на уреди – в детската градина и началното училище се използват гимнастически упражнения на столчета, на пейки, на гимнастическа стена.

II. В зависимост от активността, гимнастическите упражнения се делят на активни, пасивни и смесени. Активните могат да бъдат различни махове, кръгове, наклони, пружиниращи съгъвания и разгъвания с постоянно увеличаваща се амплитуда, с и без допълнителни тежести. Пасивните се изпълняват с

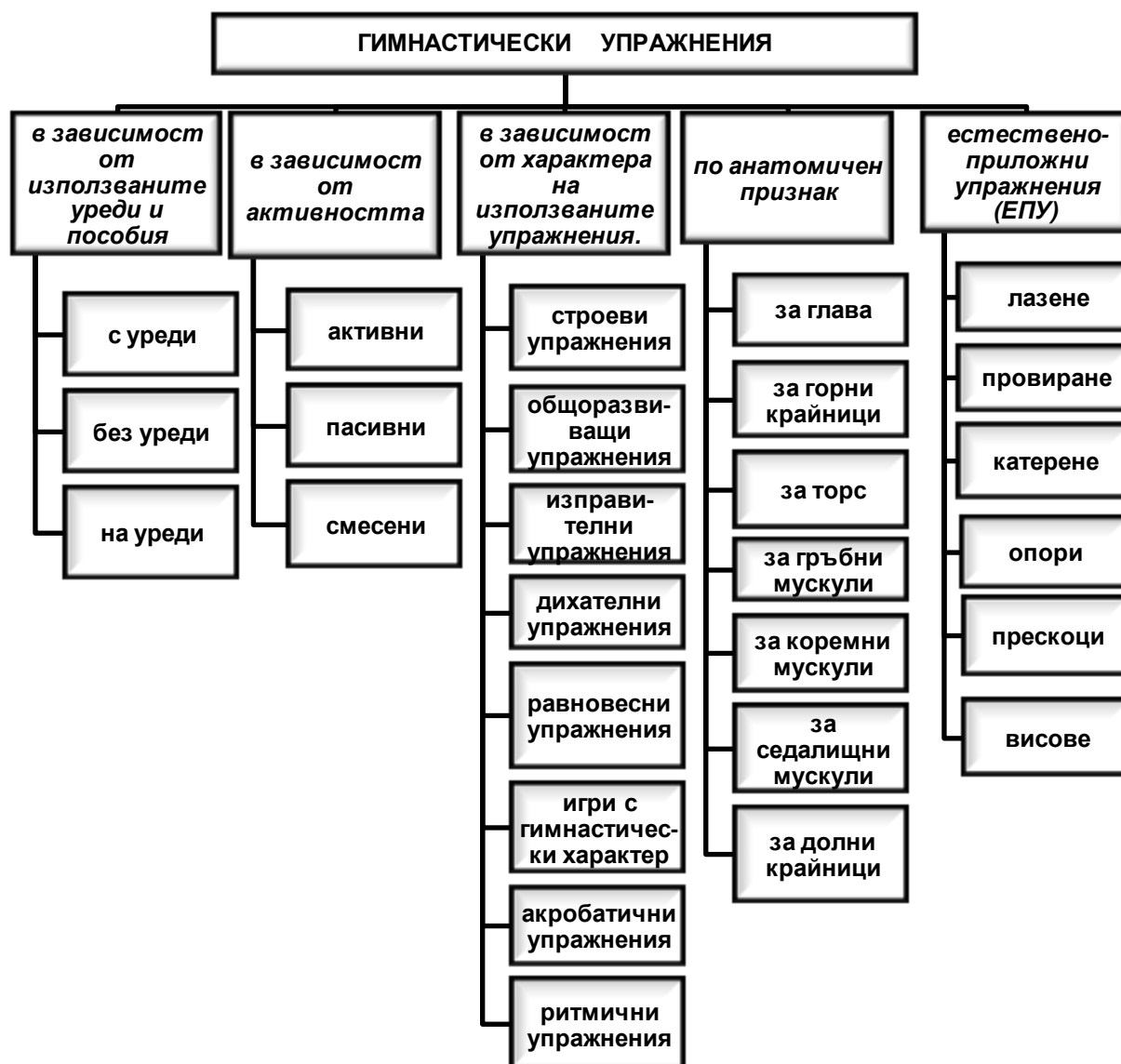
помощта на партньор, гимнастическа стена, от различни изходни положения, чрез натискане или преодоляване на външно съпротивление до лека и поносима болка.

III. В зависимост от характера на използваните упражнения се делят на:

1. Строеви упражнения- представляват целенасочени двигателни действия за строяване и престрояване с цел осигуряване ред, дисциплина, добра организация, ефективност и безопасност. Строевите упражнения подпо-

магат формирането на правилна телесна стойка, подобряват пространствените и времеви ориентировки, динамиката при двигателните изпълнения, контрола и самоконтрола, съгласуваността на собствените движения с тези на другите, формирането на положителни личностни качества и др.

Особено голямо въздействие имат при децата от предучилищна и начална училищна възраст.

Фиг. 1. Класификация на гимнастическите упражнения.

2. Общоразвиващи упражнения имат широко приложение в образователния процес по физическо възпитание и спорт. Използват се в подготвителната част на заниманията

(педагогическите ситуации, уроците), в утринната гимнастика, по време на физкулт минутките, в съчетание със закалителни процедури, по време на спортни празници.

Общо развиващите упражнения са изкуствено създадени специални движения за ръцете, краката, торса, главата, врата и т.н. за всички части на тялото. Изпълняват се с различно напрежение на мускулите, различна скорост, амплитуда, в различно темпо и ритъм.

Правилно изпълнени и редовно практикувани общо развиващите упражнения оказват многостранно влияние върху физическото развитие:

- Формират правилно телосложение
- Подготвят децата за овладяването на нови двигателни умения
- Развиват мускулната сила, гъвкавостта на тялото и подвижността на ставите
- Способстват за развиване на координацията в съчетаването на движенията на различните части на тялото.

➤ Укрепват съпротивителните сили на организма на децата

Общо развиващите упражнения притежават следните характерни особености:

- Лесни и достъпни са за изпълнение
- Притежават проста структура – могат да се разчленяват на части и точно да се дозират

➤ Съществуват голям брой варианти и комбинации

➤ Явяват се като мощно превантивно средство за борба с гръбначните изкривявания и плоскостъпието.

➤ Активизират обменните процеси в организма.

➤ Спомагат за развитие на дихателната система, тъй като се изпълняват с дълбоко вдишване и издишване, което в периода на детството е повърхностно. Увеличава се жизнената вместимост на белите дробове, дишането става ритмично и дълбоко.

➤ Редовното и систематично изпълнение на ОРУ способства за укрепване на сърдечния мускул, подобрява ритмичността на съкращенията.

➤ Подобряват развитието и на нервната система – концентрация, внимание, координация, бързина на реакцията

➤ Усъвършенстват слуховия, двигателния и вестибуларния анализатор

➤ Спомагат за развиване на дисциплинираност и организираност

➤ Възпитават чувство за ритъм, темп и висок емоционален заряд.

➤ Обогатяват двигателната култура на децата

Общоразвиващите упражнения са в основата на всички гимнастически спортни дисциплини и фитнес системи, използват се във всички спортно – състезателни, спортно – развлекателни и спортно рекреационни дейности.

Общоразвиващите упражнения могат да се класифицират по следните признаци (Таблица 1):

Таблица 1: Класификация на общоразвиващите упражнения

По анатомичен признак
• Упражнения за ръце и раменен пояс
• Упражнения за торса
• Упражнения за краката
В зависимост от въздействието, което оказват
• За развиване на физически качества – бързина, мускулна сила, гъвкавост
• За развиване на психомоториката – равновесие, координация, ориентировки във времето и пространството
• За повишаване на функционалните възможности на дихателната, сърдечно-судовата и нервната система
• За правилна телесна стойка
• За релаксация
В зависимост от използваните уреди и пособия
• С уреди – топки, въженца, обръчи, ленти, дрънкалки, ракети, батони, помпони, воали, тояжки, нудали и др.
• Без уреди
• На уреди – на стол, на пейка, на гимнастическа стена, станка
• С естествени материали – цветя, листа, плодове, зеленчуци

3. Изправителни гимнастически упражнения - повлияват неправилната стойка на тялото, гръбначните изкривявания, болките в гърба и шията. Самите упражнения са специално подбрани, систематизирани и целенасочени, целящи корекция на стойката, подобряване силата, еластичността и издръжливостта на мускулатурата на тялото, поставяйки акцент върху определени зони.

Целта е общото укрепване на двигателно-опорният апарат и най-вече профилактика на гръбначните изкривявания и плоскостъпието

на децата в предучилищна и начална училищна възраст. Упражненията имат:

➤ профилактичен ефект-изграждат добър мускулен корсет на тялото (**гръбна, коремна и раменна мускулатура**), липсата на който води до гръбначни деформации (лордоза, кифоза, сколиоза);

➤ лечебен ефект при установена неправилна стойка, която рано или късно води до гръбначно изкривяване или при вече установено такова;

4. Равновесни упражнения

Равновесните упражнения имат статичен и динамичен характер. Въздействат върху вестибуларния апарат и подобряват равновесната устойчивост, подобряват психомоториката и двигателната координация на децата и учениците. В детската градина и началното училище намират приложение следните равновесни упражнения:

- Статични равновесни стоежи – стоеж на пръсти, стоеж на един крак като другия е повдигнат(изпънат или свит) в различни посоки, положения и различни положения на ръцете, везна, колянно-опорна везна.

- Динамични равновесни упражнения – ходене по гимнастическа пейка, ходене по наклонена дъска, ходене по напречниците на стълба, ходене по торбички, кубчета и др.подходящи уреди.

5. Дихателни гимнастически упражнения - Непълноценното и повърхностно дишане са предпоставки за развитието на различни белодробни заболявания, а неправилното дишане по време на двигателна активност, прави самата дейност по-малко ефективна и полезна. Дишането като физиологичен процес обхваща обмяната на кислород и въглероден двуокис в белите дробове. Това се нарича *външно* или *белодробно дишане*, но освен него има още два вида дишане: *транспорт на газовете* и *вътрешно* или *тъканно дишане*. [5] В основата на дихателните гимнастически упражнения е идеята за ползите на децата от дълбокото дишане. Смята се, че съвременният човек диша повърхностно и белите дробове, се използват само 20%. От древни времена хората са използвали дълбокото диафрагмално дишане, за да поддържа своето здравео и да подобри състоянието си като цяло. Правилното дишане насища клетките на организма с кислород, увеличава се обема на белите дробове, активизира се обмяната на веществата, подобрява се кръвообращението и се укрепва

имунитета. Тялото по време на гимнастически упражнения за разтягане и статични пози, се напруга и се нуждае от засилено кръвоснабдяване. Чрез дълбокото дишане, кислорода започва активно да влиза в кръвта и по естествен начин мускулите на тялото се укрепват и силуетът става по-строен.

6. Подвижни игри с гимнастически характер - Оказват всестранно въздействие върху детския организъм, носят много радост и емоции на занимаващите се и имат голям възпитателен характер. Подвижните игри обогатяват двигателния опит на учениците с умения за управление на движението на тялото в разнообразни гимнастически пози, провокират творческо въображение, създават усет за точност, ритмичност и усет за правилно телодържание

7. Акробатични упражнения. Въздействат и развиват много качества - съобразителност, смелост, сила, бързина, гъвкавост. Много добро средство за трениране на вестибуларния апарат и усъвършенстване на координационните способности на занимаващите се. В предучилищна и начална училищна възраст се използват основни и елементарни акробатични упражнения – кълбо напред и назад, странично кълбо, странично колело и мост.

8. Ритмични упражнения - движения от българските народни хора, характерни, класически, съвременни танци, мажоретни танци и др. Носят голяма емоционална наситеност, въздействат възпитателно и патриотично върху подрастващите. Разнообразяват традиционните физически упражнения, имат социализиращ и оздравителен ефект.

IV. По анатомичен признак гимнастическите упражнения се разделят на:

1. Упражнения за глава
2. Упражнения за мускулите на горните крайници и раменния пояс
3. Упражнения за мускулите на гърба
4. Упражнения за мускулите на корема
5. Упражнения за мускулите на торса
6. Упражнения за мускулите на долните крайници

V. Естествено – приложните гимнастически упражнения - лазене, опори, прескоци, висове, провиране, катерене са в основата на образователно направление „Физическа култура“ още в детската градина“, обособени в самостоятелно ядро „Естествено приложна двигателна дейност“. Те са в основата на последващите по-сложни комбинации от движе-

ния в началното училище и са предпоставка за успешно справяне с ежедневните предизвикателства.

Специфичните образователни функции на физическата култура се изразяват в общата система на образование за перманентно формиране на жизнено важни двигателни умения, навици и свързаните с тях **специфични приложни функции** в качеството си на фактор за професионално-приложна физическа подготовка за трудова дейност.

В очакваните резултати в ядро „Естествено – приложна двигателна дейност“ от гимнастическите средства са включени следните:

„Естествено –приложни упражнения, строени упражнения, ритмични упражнения, равновесни стоежи, придвижва се чрез ходене равновесно по тясна повърхност (пейка) с изпълнение на равновесни стоежи, обръщане, пресечни стъпки, отскок до полуклек (Ядро „Естествено приложна двигателна дейност“)[6].

Според целенасочеността, специфичността и предназначението гимнастическите упражнения се обособяват в няколко вида: основна гимнастика, гимнастика със спортна насоченост - спортна гимнастика, акробатика и художествена гимнастика, производствена гимнастика, лечебна гимнастика, спортно-спомогателна гимнастика и др.

В заключение специфичните особености на гимнастиката като двигателна дейност се разкриват в следните характеристики:

- Гимнастическите упражнения със своите изкуствено създадени форми на движение решават конкретни задачи, свързани с развиване на двигателните способности и повишаване на двигателната култура на занимаващите се.

- Гимнастиката предполага диференцирано овладяване на движенията. Тази й особеност позволява да се изучат поотделно, последователно и избирателно основните характеристики на движенията;

- Точното усвояване на комплекси от гимнастически упражнения формира у човека уменията за съзнателно управление на двигателния апарат;

- Гимнастическите упражнения са незаменимо средство за развиване и възпитаване на основните двигателни качества – сила, бързина, гъвкавост, ловкост и издръжливост;

- Гимнастическите упражнения се използват за структурно и функционално изграждане на тялото, за правилно телодържание. Те се характеризират с диференцирано и локално въздействие върху различни органи и системи на човешкия организъм. Подпомагат профилактиката на плоскостъпието и гръбначните изкривявания.

- Заниманията по гимнастика се отличават със стегната организация, дисциплина, точност и прецизност при изпълнение на всяко движение;

- Гимнастиката възпитава в морално-волеви качества, упоритост и постоянство, вкус към красивите и изящни движения;

- Положителният ефект от заниманията с гимнастически упражнения се увеличава многократно при използване на подходящ музикален съпровод.

Литература

1. Журавина М., Меньшикова Н., 2001, Гимнастика, Москва
2. Малчев М., Н. Йорданова, 2004, Спортна анимация в туризма – Шумен
- 3.Национална стратегия за развитие на физическото възпитание и спорта в Република България 2012 – 2022
4. Наредба № 7 от 11 август 2016 г., Учебна програма по физическо възпитание и спорт, Приложение 7, т.7
5. http://www.nikolaikolev.com/?page_id=63
6. НАРЕДБА № 5 от 03.06.2016 г. за предучилищното образование .

Гл. ас. д-р Златка Ал. Димитрова – Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ – гр. Бургас, Факултет обществени науки, катедра „Педагогика и методика на обучението
E-mail: dimitrova.zlatka@yahoo.com

Zlatka Al. Dimitrova – PhD – University “Prof. d-r Asen Zlatarov”- Burgas

ИЗВЪНКЛАСНИТЕ ДЕЙНОСТИ НА ДЕЦАТА ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА ИНСТИТУЦИОНАЛНАТА И НОРМАТИВНАТА ЗАЩИТА

Николай Николов

OUTSIDE EDUCATION ACTIVITIES OF CHILDREN IN PRINCIPLE OF INSTITUTIONAL AND NORMATIVE PROTECTION

Nikolay Nikolov

ABSTRACT: *The problem of effective childcare goes through public engagements for a purposeful and socially acceptable consolidation of their leisure time. There are a number of normative documents on the world that are oriented towards the protection of the fundamental rights and freedoms of children, as well as institutions that observe and control their implementation. The effect of these norms has a recommended but not imperative character for the individual countries. Thus, in Bulgaria, national regulations and institutions have been created that harmonize the world practice of care and preservation of children's interests and needs. Despite the recommended nature of international norms, it is remarkable that in Bulgaria the parameters of protection are almost identical in volume and specificity to those mentioned in the world regulations. Another fact of contemporary reality in Bulgaria - lack of will to apply the prescribed rules in the norms.*

Key words: Care for children, free time for children, normative documents, protection of children's rights and freedoms, child protection institutions.

Ангажиментът, ориентиран към младото поколение показва степенята на зрялост на обществото и на осъзнаване на собствената му перспектива. Най-важният елемент от политиките за стабилно развитие на всяко общество би следвало да бъде инвестицията във възпитанието и образованието на децата под всички възможни форми. Осъществяването на тези инвестиции не може да се реализира без наличието на стройна система от връзки и взаимодействия на институционално ниво, което би означавало целенасочен комплекс от дейности за всеобхватна и широкоспектърна закрила.

Пряко свързан с грижата за младото поколение е проблемът за свободното време на децата, за неговото осмисляне и пълноценно оползотворяване. В голяма степен във феномена “свободно време” са заложени изключително “невралгичните точки” във възпитанието и социализацията на младо поколение у нас. (Бояджиева, 2002) Ето защо познаването на неговите качествени и количествени изменения са с ключово значение в процеса на регулирането му за доброто бъдеще на нацията. Регулацията на свободното време на децата, като ценност за тяхното развитие и раз-

витието на обществото, се осъществява чрез различни международни и национални институции и нормативни документи.

Непосредствено след II^{вата} Световна война, едва година след създаването на ООН, през 1946 г. се създава *Детски фонд на ООН (УНИЦЕФ)*. Основната му задача е да полага грижи по изхранването, спешна помощ и здравни грижи за децата, пострадали от войната. През 1959 г. с неговото активно участие, ООН приема *Декларация за правата на детето*, която дефинира детските права на защита, образование, здравословна грижа, убежище и добро хранене. Всички тези исконни права на децата съдържат контекст и за регулация на свободното им време.

По-късно, през 1989 г. ООН продуцира и приема специален нормативен акт - *Конвенция за правата на детето*, според която: “Дете е всяко човешко същество под 18 години” (ООН, Чл. 1.). В нея са посочени правата на децата, засягащи осигуряването на всички базови потребности: *право на живот, право на здраве, благосъстояние, безопасност; право на принадлежност (приемане, присъединяване); право на идентичност; право на самоуважение, значение, компе-*

тентност, както и задоволяване на висшата базова потребност от самоактуализация или личностното свършенстване (ООН, Чл.чл. 6-30)

Последният текст в Конвенцията ви-зира пълноценно участие на децата в културния и творческия живот чрез предоставянето на подходящи и равни възможности за културна и творческа дейност, отдих и отмора. Според разписаните текстове конкретно се обръща внимание към структуриране на бюджета на времето на децата като задължава страните, ратифицирали Конвенцията да вземат мерки за насърчаване на редовното присъствие в училищата и намаляване процента на децата, напуснали училище.

Пряко отношение към въпроса за правото и организацията на свободно време и извънучилищните дейности на децата има и Чл. 31, според който се признават правото на детето на отдих и почивка, правото на участие в игри и дейности за отмора, подходящи за възрастта му, правото му на свободно участие в културния живот и изкуствата. В техните граници трябва да се зачита и развива правото на детето за пълноценно участие и да се насърчава предоставянето на подходящи и равни възможности за културна и творческа дейност, отдих и отмора. По такъв начин Конвенцията регламентира нормативната закрила на детето, защитава основните му права, свързани с базовите му претенции и потребности.

Република България ратифицира Конвенцията за правата на детето на ООН две години по-късно след нейното създаване веднага през 1991 г. Националният отговор във връзка с ратификацията става факт едва след девет години и през 2000 г. в правния мир се появява нов специализиран регулатор - *Закон за закрила на детето* (ЗЗД, 2000). Той урежда основните права на детето във всички сфери на общественния живот за всички групи деца съобразно възрастта, социалния статус, физическото, здравословно и психическо състояние, като държавата чрез лостовите и механизмите за упражняване на властта осигурява на всички подходяща икономическа, социална и културна среда, образование, свобода на възгледите и сигурност. (ЗЗД, 2000)

Позовавайки се на постулатите на този закон, държавната политика за закрила на детето се осъществява на базата на приети от Народното събрание по предложение на Министерския съвет Национални стратегии за

развитие на детето. За изпълнението на насоките и планираните действия, Министерски съвет приема Национални програми за закрила на детето, предложена от министъра на труда и социалната политика и председателя на Държавната агенция за закрила на детето.

През януари 2008 г. Народното събрание на Република България прие най-новата *Национална стратегия за развитие на детето 2008-2018 година*. Стратегията определя приоритетните направления и действия за подобряване благосъстоянието на децата в България за период от десет години. Разработена в съответствие с целите и принципите на Конвенцията на ООН за правата на детето и Закона за закрила на детето по отношение на мястото на детето в обществото, правото му на живот в семейна среда, осигуряването на условия за ефективно упражняване на правата на децата, подобряване здравето на децата и намаляването на риска от бедност. Съгласно действащите към момента разпоредби, Министерският съвет приема ежегодно Национална програма за закрила на детето за съответната година, предложена от министъра на труда и социалната политика и председателя на Държавната агенция за закрила на детето. Националната програма регламентира задълженията на всички държавни институции, ангажирани в изпълнението на дейностите осигуряващи спазване и закрила на правата на децата в Република България в съответствие с техния най-добър интерес.

Друг национален норматив свързан със закрилата и правилното развитието на децата в България е *Кодексът на труда*. Специална част от него определя рестриктивни правила и санкционни режими за упражняване правото на труд от децата, според възрастовите, физическите и психическите особености на онтогенезата. Също така се регламентират правила за свободното време на онези от тях, които имат право да упражняват труд и ги защитава чрез:

- фиксиране на максималната продължителност на работното време по трудов договор – 35 часа седмично за ненавършилите 18 години (КТ, чл. 113, (1);
- максимална продължителност на работната седмица по трудов договор с допълнителен труд - 40 часа (КТ, чл. 305, (3);
- регламентация на годишен отпуск - 26 работни дни (КТ, чл. 305, (4);
- установяване на намалено работно време (КТ, чл. 137, (2);

- забрана на нощен труд (КТ, чл. 140, (4);
- забрана на извънреден труд (КТ, чл. 147, (1).

Това са част от регламентираните мерки за закрила на непълнолетните, имащи право на труд, с които законодателят осигурява облекчения в трудовия процес предвид неукрепналите все още анатомия, физиология и психика на детето.

Законът за предучилищното и училищното образование изрично регламентира необходимостта от запазване на общинските структури за организация на свободното време на децата. Запазват се съществуващите общински обслужващи звена – извънучилищни педагогически учреждения и за организиран отход и спорт, продължават да осъществяват дейността си по този закон като центрове за подкрепа за личностно развитие в зависимост от дейността си. (ЗПУО, § 18)

В Република България съществуват национални институции, които имат отношение към свободното и извънучилищното време на децата:

Държавната агенция за закрила на детето (ДАЗД) конституира, координира, контролира и ръководи правителствените политики в областта на закрилата на детето. Тя сътрудничи с министерствата и ведомствата, чиято дейност пряко или косвено е свързана с грижите за деца, както и с юридически лица с нестопанска цел, които имат предмет на дейност закрилата на децата.

Съветът на децата към ДАЗД има за основна мисия да представя гледната точка на децата по проблеми, свързани със самите тях и които са приоритет в политиката и работата на Агенцията.

Министерство на младежта и спорта е основната институция, която координира държавната политика за свободното време на младите хора. То администрира програми и дейности за целево финансиране на свободното време на младите хора.

Закрилата на децата се осъществява също така и от: Министерството на труда и на социалната политика, Министерството на вътрешните работи, Министерството на образованието и науката, Министерството на правосъдието, Министерството на културата, Министерството на здравеопазването, както и кметствата на общините. Всички тези институции имат пряко или косвено отношение както към сферата на детската училищна

и/или трудова заетост, така и към сферата на тяхното свободно време в рамките на извънучилищното (извънработно) време.

Редица правителствени институции пряко или косвено упражняват контрол и определят *количествени и качествени* характеристики на извънучилищно и свободно време на учениците. Така *Министерство на образованието и науката* определя рамките на учебната заетост през годината, като посочва края на втория срок и определя рамките на ваканциите и неучебните дни. По такъв начин *количествените* характеристики на свободното време на учениците се определят на макро-ниво от нормативни документи, определящи напълно освободеното време от учебен труд.

Актуални са мерките на държавата, които засягат по-пълно обхващане на децата в училищна възраст и намаляване на „лошото“ свободно време в училище поради пропаднали или отменени по различни причини часове. В рамките на Националната програма за по-пълно обхващане на учениците в задължителна училищна възраст функционират различни модули, част от които „*Оптимизиране на вътрешната структура на училищата*” - „*Без свободен час*” – заместване на учители в училищата оптимизира до минимум „лошото“ свободно време поради инцидентно отсъствие на учител или други причини. Наред с това във връзка с лошите икономически възможности на държавата стават възможни интервали в обучението поради форсмажорни ситуации, протести на учители, липса на отопление или ремонт. Случаите от този род увеличават дела на незаетото, неорганизирано време и стават източник на рискови ситуации. Вероятно е време да се помисли за алтернативни форми на обучение в подобни ситуации като дистанционни модули на обучение, самостоятелна работа и консултации, осигурявани и поддържани от дежурен учител (по подобие на организацията за работа на медицинските служби по време на протестни действия на медицинските работници).

Специалната закрила на деца с изяви дарби се осъществява чрез мерки за насърчаване на техните творчески, научни заложби и потребности. В числото на тези деца обаче се включват сами деца до 18-годишна възраст, класирани на челните места на конкурси, олимпиади или състезание в областта на изкуството и науката на национално или международно равнище. Очевидно е, че далеч не

всички таланти деца са подпомогнати реално, а помощта, която е получена е недостатъчна и има спорадичен характер. Като цяло липсва системен подход и наблюдение върху талантливите деца, както и специални програми за тях.

Агенцията за социално подпомагане има косвено отношение към проблемите на свободното време на децата като контролира доставчиците на социални услуги в специализираните институции за деца. Според действащите регламенти към момента е задължително изготвянето на индивидуален план за всеки потребител на услугата, който включва освен задоволяване на ежедневни, здравни, образователни, рехабилитационни и други нужди да бъдат задоволявани и потребностите от свободното време.

Министерството на труда и социална политика има отношение към формиране на количеството и качеството на свободното време на децата чрез ограничаване на детския труд (особено в най-тежките му форми) в съответствие с Кодекса на труда. Изпълнява също и координиращи функции по подпомагане и насърчаване на сътрудничеството с гражданските организации за активното им участие в процеса на формулиране, изпълнение и мониторинг на политиката по закрила на детето.

Към по-важните мерки, осъществявани от Министерството на вътрешните работи, които имат отношение към свободното време на деца се отнасят осъществяването и контрола на специализираната закрила на деца на обществени места (ЗЗД, чл. 6а, (5)).

Министерство на културата осъществява всеобхватна дейност относно производството на услугите в сферата на свободно време в това число и за децата, а от друга страна управлява и съдейства за осъществяване на проектите, насочени към организиране на тяхното свободно време. В прерогативите на това министерство влизат откриването, подпомагането и обучението на деца с изяви дарби в областта на културата; осъществяване политика за закрила и развитие на културата, подпомагаща умственото, духовното, моралното и социалното развитие на детето.

Държавните институции управляват *различни програми, които финансират дейности, насочени към пълноценното използване на свободното време на подрастващите и младежите*. Тези програми са от два типа – програми, в които младите хора и техните

организации са основната целева група, и програми, в които те са косвени потребители на ползите от изпълнението на отделни проекти.

В *Национална стратегия за младежта 2010-2020* е разписано, че извънкласната и извънучилищната дейност има важно значение за пълноценното развитие на учениците. Това развитие трябва да се осъществява чрез: целогодишно ангажиране на децата, включително и в периода на ваканциите; финансиране на проектен принцип с възможност за включване на неправителствени организации; самостоятелност при избора на дейности и при управлението на средствата от страна на училището; развитие на системата от междуучилищни, регионални, национални и международни състезания, конкурси и олимпиади; усъвършенстване на режима за организиране и провеждане на ученически отход и туризъм; насърчаване и развитие на ученическия спорт. (НСМ, 2010)

В приетата от Народното събрание *Национална стратегия за детето 2008 - 2018 г.* е обособен раздел „*Отход, свободно време и развитие способностите на детето*”. В него се посочва, че новата социална ситуация за развитие на българското дете изисква и нов подход за развитието на неговите способности. Принципиите в основата на новия подход трябва да бъдат непрекъснатостта, целостността и интегрираността на въздействието на ценностните норми, културните образци и моделите на поведение през цялото детство. За целта е необходимо да бъде реализиран равен достъп на всяко българско дете до културните ценности и образци и дейностите за тяхното създаване. Като приоритетни се посочват следните задачи:

- Да се утвърдят и осъвременят традиционните за България центрове и пространства за детска културнотворческа дейност и участие - училище, читалище и други културни институции.
- Там, където липсват, да се създадат общински детски комплекси и центрове, съобразени с етнокултурните особености на общината и региона. Да се стимулира публично-частната инициатива в тази насока.
- Да се полагат специални грижи за децата с изяви дарби, които са "национално богатство".
- Общините да разработят политики за откриване и стимулиране на децата с изяви дарби чрез финансиране от общините.

- Общините да създават възможности за осмисляне свободното време на децата през ваканциите чрез финансиране на дейности от собствените си приходи и при ежегодно приемана от общинските съвети програма.

- Културните институции, финансирани от държавния бюджет (театри, музеи, галерии, библиотеки и др.), ежегодно да разработват планове за действие съвместно с училищата и извънучилищните педагогически учреждения и да изнесат част от дейността си в общините и регионите, в които липсват културни институции.

- Да се създадат нормативни условия и стимули за по-активното участие на неправителствения сектор и търговските дружества в културната дейност за деца и с деца.

- Да продължи изграждането на спортни и игрови площадки за деца, както и на велосипедни алеи, които да отговарят на изискванията за безопасност, а съществуващите такива да бъдат приведени в съответствие с тези изисквания.

- Да се създаде достъпна среда за децата с увреждания до местата за спорт, отдих и развлечение.

Включването в Националната стратегия за детето 2008-2018 година на *Приоритет VI - Отдих, свободно време и развитие на способностите на детето* показва, че *държавата обръща сериозно внимание на превенцията на рисковите състояния на децата и признава потенциала на свободното време за значителен фактор за възпитание и социализация на децата.*

Предвиждат се допълнителни мерки в *Наредбата за условията и реда за осъществяване на закрила на деца с изявени дарби* и програмата към нея за ранно откриване и развитие на талантливи деца. Обръща се внимание на голяма роля на медиите като фактор за личностното развитие на съвременното дете. Наред с други дейности, насочени към защита на правата на детето, достъпа към информация и същевременно контрола върху тази информация се препоръчва създаване на специализирани образователни и развлекателни програми както за деца, така и за семейства и родителите им, увеличаване на времето за предавания за деца в подходящо за тях време; създаване на програми и конкурси, стимулиращи детското творчество и развитието на способностите на децата; да се осигури достъп културните центрове и институции; разработване на нормативна рамка за контрол

на въздействието на рекламата върху децата. Отчита се също така *огромното влияние на свободното време като потенциал и фактор за пълноценното личностно развитие на детето.* Във връзка с това се поставят следните неотложни задачи:

- интегриране грижата за свободното време по-цялостно - като специфична образователна и възпитателна практика и част от системата за учене през целия живот;

- разработване политика за организиран семеен отдих и почивка, съобразена със социалните, етническите и културните особености на българските граждани;

- стимулиране публично-частното партньорство в изграждането на база и институции за организирано провеждане на свободното време на децата.

В нея се подчертава изключително *благоотворно влияние на спорта върху физическото и цялостното личностно развитие на децата, който формира умения за самоконтрол и работа в екип, трансформира детската агресивност.* Във връзка с посоченото бе набелязано:

- увеличаване броя на децата, практикуващи физически упражнения, спорт и социален туризъм, чрез подобряване и разширяване на материалната база за това;

- подпомагане дейностите на спортните организации в областта на спорта за всички, туризма и свързаните с тях прояви на регионално и национално ниво;

- подпомагане спортните организации, развиващи спорт за деца с увреждания и в неравностойно положение, с оглед повишаване на физическата им активност, подобряване качеството на живот и социалната интеграция;

- подпомагане изграждането на училищни спортни клубове с оглед подобряване на извънкласната и извън-училищната спортна дейност;

- създаване условия за ползването на спортни обекти и съоръжения от учениците, включително от децата с увреждания и др.

За да може обаче потенциалът на организираното свободно време на децата да изиграе своята важна роля за тяхната самореализация и самоактуализация, важно е да бъде взето предвид актуалното състояние на техните базови потребности.

В образователното пространство у нас обаче, прави впечатление липсата на подгот-

вени квалифицирани кадри в сферата система за организация и управление на свободното време на учениците.

На този етап може да се констатира недостатъчно и в голяма степен „кампанийно“ внимание към извънучилищни организирани форми на дейности на учениците, които да задоволяват техните когнитивни, творчески, игрови, спортни и рекреационни потребности и наред с това да формират в относително неформална обстановка на базата на синергичен подход общественно значими хуманитични ценности в подрастващо поколение, оказвайки влияние и върху избора на дейности през тяхното свободно неорганизирано време.

Според западните стандарти, образователните и възпитателни парадигми на съвременното общество все повече се ориентират към *подкрепа на креативни личности*. В съответствие с тези парадигми, децата трябва колкото може по-рано да стават самостоятелни и компетентни в избора и изграждането на своята образователна и жизнена траектория. Дискурсите на традиционализма и опазване на детството се запазват, но новият дискурс, който се очертава като развитие и възпитание на креативни личности е необходим и на българското общество, тъй като именно от тези деца се очаква да станат лидери, като носители на ново знание и компетенции, както и

образци на морала в съответствие с хуманитичните традиции и визии на обществото.

Литература:

1. Бояджиева, Н. Децата и свободното време. Сп. Педагогика, 9/02, С., 2002;
2. Закон за предучилищното и училищното образование, ДВ. бр.79/2015;
3. Кодекс на труда, ДВ. бр. 26/1986;
4. Наредбата за условията и реда за осъществяване на закрила на деца с изявени дарби, ДВ. бр.111/2004;
5. Национална стратегия за детето 2008-2018, ДВ. бр. 18/2008;
6. Национална стратегия за младежта 2010-2020;
7. ООН, Декларация за правата на детето, 1959;
8. ООН, Конвенция за правата на детето, 1991.

доц. д-р Николай Николов
Шуменски университет "Еп. К. Преславски"
Колеж - Добрич
к-ра "Начална и предучилищна педагогика"
Добрич - 9302, жк. Добротица бл.12,
e-mail: nikolai_s@abv.bg

ПРИЛОЖЕНИЕ НА МЕДИИТЕ КАТО ОБРАЗОВАТЕЛНО СРЕДСТВО

Антонина Недкова

THE MEDIA USAGE AS AN EDUCATIONAL TOOL

Antonina Nedkova

ABSTRACT: *The report presents distance learning in University environment .It examines the media as an educational tool, which is a mediator in subject-subjective relations in distance learning. Varied forms of multi-media usage playing a significant role in the effectiveness of the educational process have been analyzed.*

Key words: distance learning, media, educational technologies, electronic communication

ВЪВЕДЕНИЕ

Внедряването на информационните технологии в образованието преоткри нови съвременни перспективи знанията да бъдат представяни в електронен вид, повиши се скоростта на работа с информацията. Новите технологии позволяват информацията да бъде запазвана, пренасяна и разпространявана на далечни разстояния по всяко време. С развитието на информационните технологии се разработват алтернативни форми на обучение, използват се съвременни средства за комуникация, които могат да предоставят знания без ограниченията на традиционното обучение. С въвеждането на дистанционната форма на обучение се даде отговор на възникналите предизвикателства на съвременното информационно технологизирано общество. Тази форма на обучение решава прагматично проблемите на съвременните образователни институции, свързани с увеличаване на броя на обучаваните и намаляване на разходите за образователни услуги.

Изложение

Според Дж. Хил (Hill ,1997) “дистанционното обучение представлява напътствия посредством печатни или електронни медии към човек, който се обучава различно”. Б. Уилис (1997) дава следното определение “дистанционно обучение имаме , когато преподавателят и обучаващите се са отделени физически и когато технологиите (звук, картина, печатни средства и др.) често пъти в

съчетание с директно общуване, се използват за осъществяване на връзка между двете страни”. М. Мур и Дж. Карслей (Moore, 1996) определят дистанционното обучение като: „планирано обучение, което нормално протича на място, различно от мястото на преподаване, и в резултат изисква: проект, методи за преподаване и комуникация по електронни и други технологии, както и специфични организационни и управленчески способности”. А. Андреева (Андреева, 2010) определя дистанционното обучение като “интегрална хуманистична форма на обучение, базираща се на широк спектър от традиционни и нови информационни технологии и техните технически средства, които се използват за доставка на учебния материал, за самостоятелното му изучаване и за организация на диалога между преподавател и обучаващи”.

В дистанционното обучение междуличностната комуникация се замества с различни форми на електронна комуникация. Това се осъществява с употребата на набор от комуникационни средства. Р. Делинг (Delling, 1966) нарича този елемент в дистанционната система „носител на сигнала”.

Дистанционното обучение като алтернативна образователна форма може да се прилага самостоятелно или в комбинация с други форми на обучение, включително традиционния начин на обучение „лице в лице” (face-to-face instruction).. Ученето може да бъде индивидуално или групово, като и в двата случая то може да става без физическото присъствие на преподавателя. Учебното съдържание

трябва да бъде структурирано в такава форма, че да позволява ученето от разстояние.

В зависимост от времето и мястото (по Belanger & Jordan, 2000), в което се осъществява процесът на дистанционно обучение различаваме:

- ✓ Традиционно дистанционно обучение (в аудитория)- Директно използване на технологиите в компютърни лаборатории (компютърно-подпомагано обучение, Web-базирано обучение).

- ✓ Дистанционно обучение в реално време-Курсове на живо посредством високоскоростна връзка чрез Интернет, локална мрежа или сателити (Web -базирано обучение, телеконференция, видео-телеобучение).

- ✓ Асинхронно дистанционно обучение в центрове или лаборатории за обучение-Обучение със собствено темпо и в собствено време (компютърно-базирано обучение върху компакт-дискове или харддискове).

- ✓ Разпределено обучение-Обучение със собствено темпо и в собствено време, без значение от географското разположение (видеозаписи, Web-базирано обучение, компютърно-базирано обучение). Може да включва аспекти от другите категории дистанционно обучение (Куртева, Г. 2007).

Според М. Мур (Moog, 1996) съществува разлика между технология и медия. Технологията е съвкупност от медии, избрани в съчетание да осигурят взаимодействието преподавател-учащ (Moog, 1996). Авторът дефинира медията като „средство, което съдържа символна система и участва като посредник в субект-субектните отношения при дистанционното обучение.“

Някои медии може да се използват за осъществяване на директен контакт. Те позволяват на преподавателя да вижда обучаваните (при видеоконференциите) или да разговаря с тях (по телефона, при аудиоконференциите). При други медии, а това са повечето от използваните в дистанционно обучаващите (печатни материали, аудио-, видеозаписи, компютърно асистирани инструкции), няма такава връзка. Днес новите технологии дават възможности за много по-качествено дистанционно обучение. Различните по вид мултимедийни приложения подобряват трансфера на информация, повишават познавателната активност на учащите се, оптимизират ефективността на учебния процес. Доставянето на материалите може да бъде синхронно, т.е. участниците да общуват в реално време, или

асинхронно, при което комуникацията е в различно за всеки време.

Видео/аудио модела на дистанционното обучение включва телевизия, сателити, високочестотни радиовълни (микровълни) и фиброоптични технологии. Най-разпространеният вариант е обикновената и кабелната телевизия. Интерактивността на тези средства осигурява възможности за дистанционното обучение, подобни на тези в учебния кабинет. Преподавателите и учащите могат да общуват чрез двупосочна видео връзка или чрез еднопосочна видео и двупосочна аудио връзка. Свързването на компютърните технологии чрез Интернет или CD-ROM към телевизионно предаване също открива нови перспективи пред дистанционното обучение.

Друга форма на общуване е асинхронната комуникация чрез компютър, например чрез e-mail, форуми в Интернет и т.н. Асинхронният модел на комуникация е подходящ най-вече за хора, които са затруднени да участват в учебни занятия в точно определено време и място.

Дистанционното обучение с Интернет (Internet-Based Training, Online Training, Net-Based Training) представлява обучение, което се осъществява посредством Интернет или Интранет. При този вид обучение в повечето случаи се използва някакъв Web-браузър, например Internet Explorer или Netscape Navigator. Всяка обучаваща програма, която използва Интернет като технология за доставяне на учебните материали, дори e-mail кореспонденцията и трансфера на файлове, спада към този вид дистанционно обучение (Hall, 1997).

В системата на дистанционното обучение се използват разнообразни видове медии и техният набор непрекъснато се разширява и обновява.

В специализираната литература медиите се обособяват в следните групи:

- ✓ Печатни материали: книги, учебници, ръководства, текстове за самоподготовка, карти, постери, диаграми, ръчно написани или напечатани от тютора учебни материали;

- ✓ Аудио-визуални материали: аудио и видео касети, слайдове и филми, телевизионни и радио предавания, интерактивно видео;

- ✓ Радио и телевизионни емисии: специално подготвени образователни програми, които се излъчват в точно определено време.

✓ Практическа работа или работа по проект: материали и технически уреди, примерни модели за интервюта, проучвания, експерименти, наблюдения, изследване на слушай.

✓ Опосредствано от техниката човешко взаимодействие: телефонни разговори, компютърни конференции, видео конференции;

✓ Непосредствено общуване от типа „лице в лице“: учебни групи по взаимно подпомагане, семинари, дискусии, сесии (еднодневни, едноседмични, през почивните дни), подпомагане от ментор, тютор, менажер.

Можем да обобщим: една част от медиите могат да се огнесат към пакета от учебни материали, който се дава на учащите се преди започването на курса, а другата част – към оказване на помощ (косвено или пряко взаимодействие) във всички етапи на протичането на курса.

Осигуряването на обучаемите с пакет учебни материали е особено важно предимство за дистанционното обучение. Ползите от него най-често се дефинират в литературата като: възможност за осъществяване на подходящо обучение – всеки сам преценява какво, кое и колко да учи за определен период от време; чрез пакета учебни материали се осигурява по-качествено и по-гъвкаво обучение и в съдържателен, и в структурен план; дава се възможност за избор на медия, която да е в съответствие с финансовите възможности и предпочитания на отделния индивид;

Пакетът от учебни материали е проектиран така, че да изпълнява едновременно няколко функции:

✓ насочваща (за постигане на определени цели);

✓ подпомагаща (за преодоляване на затруднения и поддържане на добро самочувствие в процеса на учене);

✓ контролираща и оценяваща (осъществява се с помощта на въпроси и тестове за самопроверка).

Подготовката на пакета се извършва от различни специалисти: експерти (методици) по дадена учебна дисциплина, дизайнери на учебни програми и материали, редактори (лингвисти). За разработването на аудио и видео учебни материали се търси помощта на технически експерти по информационни технологии, медийни експерти, автори на учебници и учебни помагала, редактори.

Специфика на отделните видове медии.

Печатните материали са основната медия в дистанционното обучение. Те са лесни за разпространяване и използване. техники на учене. Този вид медия има и някои недостатъци: практикува се предимно пасивно учене, двумерното печатно слово не може да представи спецификата на реалните процеси, не винаги е навременно осъвременяването на съдържанието.

Видеотехнологиите позволяват на огромен брой учащи се да видят и чуят най-добрите лектори по дадена проблематика. В повечето западноевропейски и американски образователни институции основният материал се предлага на видео касети. Видеоматериалите, които не могат да бъдат копирани и разпространявани се ползват в студиите на кабелните телевизии. Видеотехнологиите включват както видеоконференции, видеозаписи, видеофилми, така и слайдове и видеокасети.

Аудио-медията е интерактивна медия. Тя включва: телефона, аудиоконференциите, гласовата поща (с широко приложение, най-вече, в САЩ и Русия). Чрез аудиозаписи могат да се създават положителни нагласи към ученето, да се направи обучението по-мотивиращо, а общуването между отделните хора, по-непринудено. Чрез аудиокасетеите се осигуряват много допълнителни ресурси: нови идеи, нови факти и интерпретации, които трудно могат да се включат в структурата и съдържанието на отпечатаните материали. Аудиокасетеите се използват по три начина: само слушане (на разговори, дискусии, разяснения, интервюта и др.); слушане и зрително възприемане (с помощта на печатни материали и видеокасети се представят диаграми, фотографии, таблици); слушане, гледане и действие (в някои учебни касети се включват изисквания за извършване на определени практически работи от учащите се след като са прослушали указанията и препоръките).

Наръчниците (практически ръководства) се предлагат на учащите се с цел да се улесни работата им при използване на техника или инструменти.

Компютрите – с тяхна помощ възложените учебни задачи се извършват по-бързо и с по-голямо разбиране. Компютърът позволява двупосочна кореспонденция и общуване между много учащи се и обучаващи. Той предлага много повече условия за взаимодействие и контрол, в сравнение с другите медии.

Телевизионни и радиоемисии с образователна цел: Предаванията, които се излъчват по радиото и телевизията са предназначени за широка аудитория, а придобитите знания, вследствие на слушането и гледането на емисиите, могат по-късно да бъдат проверени чрез тестове и изпити. Посредством тези медии, под формата на лекции и дискусии, в определена последователност се предлагат теми, акценти в проблемни научни области. Подходящи са за повишаване общото равнище на грамотност и информираност, за усвояване на чужди езици или основите на дадена научна област.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Приложението на медиите като средство за субект-субектните отношения при дистанционното обучение следват образователни стандарти и критерии, които са в съответствие с основни дидактически принципи като:

- ✓ Осигуряване на лесен достъп до всяка медия (това е и в основата на философията на дистанционното обучение);
- ✓ Лесно използване и избираемост на нейното съдържание и максимално улесняване процесите на учене и преподаване;
- ✓ Бързо и лесно осъвременяване на учебната (образователна) информация без това да е свързано с оскъпяване на услугите.

ЛИТЕРАТУРА

1. Куртева, Г. 2007. Дистанционното обучение като алтернатива на обучението

през 21 век, *Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”*-2007-2013.

2. Андреева, А. 2010. Введение в дистанционное обучение, <http://user.kp.kharkov.ua/Ire/bde/rus>

3. Delling, R., (1966). Versuch der Grundlegung zu einer systematischen Theorie des Fernunterrichts: L. Sroka (ed.), Fernunterricht, *Festschrift zum 50 Geburtstag von Walter Schultz-Rahe*, Hamburg, Hamburger Fernlehreinstitut, p. 173.

4. Hill, J.R. (1997). Distance learning environments via the World Wide Web. In B. H. Khan, (Ed.), Web-based instruction (pp. 75-80). Englewood Cliffs, NJ: *Educational Technology Publications*.

5. Moore, M.(1997). Distance Education Methods in the USA. In: *Distance Learning and Supported Open Learning*, The Official Guide, OU, L., 1997, p. 178.

6. Willis, B., & Dickinson, J. (1997). Distance education and the World Wide Web. In B. H. Khan, (Ed.), Web-based instruction (pp. 81-84). Englewood Cliffs, NJ: *Educational Technology Publications*, 1997.

Антонина Недкова
Университет „Проф д-р Асен Златаров”-гр.
Бургас
antonina.nedkova@abv.bg

ДИАЛОГЪТ КАТО КОМПОНЕНТ НА КОМУНИКАТИВНИЯ ДИДАКТИЧЕСКИ ПРОЦЕС

Антонина Недкова

DIALOGUE AS A COMPONENT OF A COMMUNICATIVE DIDACTIC PROCESS

Antonina Nedkova

ABSTRACT: *The report examines a significant problem related to dialogical communication in pedagogical practice. The pedagogical aspects of different types of communication and their role in achieving the educational goals in teaching students have been systematically and thoroughly analyzed.*

Key words: dialogue, talk, monologue, polilogue (dialogue between several groups)

Въведение

Извършващите се промени в образователната сфера, стремежът към непрекъснато обновяване на учебното съдържание, към използване на по-ефективни методи и форми на обучение поставят на преден план проблемите на диалогичното общуване. Днес все по-осезателно се чувства необходимостта да се преодолее преобладаващият монологичен характер на обучението, все по-широко да се разгръща диалогът като форма на равноправно общуване и взаимодействие между преподавателя и студентите. Същността на обучението е в общуването между обучаващ и обучавани да се осъществява възпроизвеждане и усвояване на учебното съдържание (т. е., на определена дейност и нейните резултати).

В съвременната психолого-педагогическа наука се налага становището, че учебно-възпитателния процес се разкрива преди всичко в професионално-педагогическото общуване, което е главният „инструмент“, с който се достигат основните цели на педагогическата дейност. Разгледан в този аспект диалога между участващите в него субекти има първостепенно значение. Поради това, в специализираната литература (В. Букреева, В. Мадолев, П. Петров и др.) се отделя специално внимание на проблемите на диалогичното общуване в дидактическата практика.

Изложение

Съществуват различни теории, разглеждащи диалогичното общуване в образованието. Сред тях са: „диалогичната педагогика“ на М. Бубер; „критично-комуникативната педагогика“ на Кл. Шалер; немската- „анти-педагогика“, „постмодерната педагогика“ на Х.-Г. Гадамер, Ю. Хабермас педагогическите позиции на знаменития бразилски педагог П. Фрейре. Общото в тези теории е, че авторите им разглеждат педагогическите взаимоотношения предимно като човешки, които не трябва да бъдат само инструментални и манипулиращи. Те приемат комуникацията като предварително условие за образованието. Чрез нея се разширява кръгът на човека, придобиват се умения за общуване и приемане на други гледни точки. В основата на тези теории са диалогът и комуникативната култура. Най-дълбоката същност на комуникативната култура е открито образование, изразяване на собствен персонален опит. Това се осъществява именно чрез диалога. Според Ш. Леерман човек може да израства като личност само чрез комуникативното действие. То се разбира като търсене на съгласие и взаимно разбиране. Целите на образованието, според Ш. Леерман се изразяват в стимулиране на комуникативността.

„Диалогичното общуване стимулира развитието на познавателната сфера на личността на учащите се, дава възможност да разкрият своите преживявания, оптимизира сътрудничеството им помежду си и с техните

обучаващи” (Иванов, 2004). Според него, „диалогичното общуване се обуславя от субект-субектната ориентация на съвременната хуманистична педагогика, която има за цел не само да формира у учащите определен минимум от знания, но да изгради тяхната духовност, нравственост и ориентираност спрямо човешките ценности”. Благодарение на него, допълва автора се повишават познавателните възможности на учащите, обогатява се тяхната духовна култура и личностното им развитие. С. Иванов подчертава, че на диалогичното общуване се базират модерните иновационни, нетрадиционни, проблемни, евристични, дискуссионни и игрови методи на взаимодействие между обучаващи и обучавани. Диалогичната форма на общуване, пише П. Петров (П. Р. Петров, 2009), предполага активно отношение от страна на партньора. Истинското диалогично общуване означава пълноценен обмен между партньорите на равнище смислови оценъчни позиции. Това общуване е важно условие за развитие на личността, тъй като чрез него тя формира своето отношение към другия (върху основата на разбирането на неговата ценностна и социално значима позиция), а и се „среща” с ориентацията на другия към самата нея. Върху тази основа се осъществява самосъзнанието на личността”.

„За пълноценното участие на участниците в диалогичното общуване в процеса на учебно-възпитателната работа допринасят комуникативните умения и познания на преподавателя. Той трябва добре да познава своите възпитаници и възрастовите им особености, да се съобразява с тях по време на диалогичните взаимодействия, да се отнася към тях като равноправни участници в процеса на общуване“ (С. Иванов, 2004). Диалогичното общуване между участниците в обучението е основна негова характеристика. Именно чрез него се реализира процесът на предаване и усвояване на знания, значения, дейности, ценности, отношения. Диалогичната структура на общуването и на самообщуването (автокомуникацията) много сполучливо разкриват Г. Кучинский в „Диалог и мышление“ (Кучинский, 1983); И. Стефанов ; С. Братченко в „Междоличностный диалог и его основные атрибуты“, (Братченко, 1997); Т.Флоренская в „Диалог в практической психологии“, (Флоренская, 1991). Обикновено, диалогът в широк смисъл на думата се определя като един след друг обмен на реплики

(речеви изказвания, жестове и мимики) между две или повече лица (полилог).

В науката и практическата дейност се говори за диалог между човека и компютъра, за диалог между различни групи или социални институции, диалог между културите. Беседата като диалогичен начин на изложение на учебния материал се приема за основен метод на обучение. Акцентът обаче се поставя върху дейността на преподавателя, върху уменията му да организира и провежда беседа със студентите. Проблемите на диалога на преподавателя с различните групи студенти, както и с всеки студент, на диалога между самите студенти в отделните групи, а също и на междугруповия диалог или въобще не се поставят, или силно се подценяват. Това особено осезателно се чувства в съвременни условия, когато диалогът се превръща във важно средство за постигане на разбирателство и сътрудничество при решаване на политически, социално-икономически, трудово-правни и други въпроси в нашето общество.

В педагогическата литература диалогът се определя като обмен на информация (устна или писмена) между две лица с помощта на речта или чрез мимики, жестове, постъпки, действия. В него, най-често участват две страни, двама партньори. За разлика от монолога, диалогът предполага по-големи или по-малки различия в позициите на партньорите. Когато участват повече хора, налице е полилог или многогрупов диалог, който може да се разглежда като частен случай на диалога.

Словесният устен диалог е редуван разговор, при който, докато единият партньор е активен (т. е., говори), другият е пасивен (т. е., слуша), като за всеки един от партньорите периодите на говорене и слушане непрекъснато се сменят.

Според щатския антрополог Е. Чапъл, диалогът е ритмичен процес, при който се извършва непрекъсната смяна на два такта: единият на речта, а другият на мълчанието. За него съотношението между речта и мълчанието е устойчива характеристика на всеки човек, който има индивидуален ритъм на редуване на текстовете в диалога. Л. Якубински изразява становище, че особено важно е партньорът да се научи да слуша събеседника си, тъй като прекъсването на говорещия е естествен процес. А. Войскунский (Войскунский, 2002) обръща внимание на това, че твърде често диалогът е асиметричен: „своето“ за всеки един от събеседниците обикновено е

много по-важно от „чуждото“. Диалогът в обучението е не само активно взаимодействие между преподавателя и студентите, от една страна, и между самите студенти, от друга, а и проява на хуманните взаимоотношения между тях, основаващи се на уважението към мислите и постъпките на партньора, на взаимното доверие и взаимната отзивчивост.

Диалогът между студентите в различните форми на групово учебна дейност е форма на равноправно общуване и взаимовлияние. В основата му е обменът на информация, на различни стратегии за дейност, в резултат на което се изгражда обща концепция за решаване на познавателни и практически задачи. Диалогът в обучението се отличава с определена специфика, която произтича както от целите и задачите на самото обучение, така и от възрастовите, познавателните особености на студентите.

Същевременно, той се основава на общите закономерности на всекидневното общуване. О. Ревзина и И. Ревзин в „Дискурс и дискурсивные формации“, (2005) формулират редица постулати на нормалното общуване, нарушаването на които води до псевдообщуване: постулат за информативност, постулат за непълнотата на описанието, постулат за тъждеството, постулат на детерминизма, постулат за общата памет, постулат за способността да се прогнозира бъдещето, постулат за истинност; постулат за семантична свързаност. Нарушаването на тези постулати е особено характерно в пиесите на театъра на абсурда. М.Бахтин (1979) дефинира общуването като процес на взаимодействие между субектите, опосредстван чрез използване на различни знакови системи- вербални и невербални.

Диалогът като процес на субект-субектно взаимодействие е преди всичко взаимодействие между смисловите позиции на партньорите, изразени с думи. Ето защо изучаването на диалога предполага да се изследва неговата тема (предметно-смисловите, логическите връзки), а също и гледищата на партньорите, техните позиции.

Конструктивността на диалога в социален контекст корелира с равнището на креативните интелектуални възможности на човека. В условията на функциониране на социално-дидактическата ситуация в гражданското общество диалогът изпълнява безпрецедентна роля в лансиращата се позитивна стратегия за отношение към другия човек, за „влизване“ в

неговата позиция, за оказване на социална подкрепа. Самоидентификацията спомага за създаване на специфичен „социален фон“ за утвърждаване на личностното начало при взаимоотношенията в контактната общност.

Разглеждан в дейностен аспект, диалогът представлява своеобразно съчетание на репродуктивен и продуктивен стил на общуване, в който езиковите връзки и механизми, отчитани се при комуникацията, имат условна организационна и семантична завършеност. Като единство на комуникативни, интерактивни и перцептивни актове той не е само конкретно конвенционално умение за съблюдаване на нормативност и съвместност във взаимоотношенията, но е преди всичко интегрирано на определени модели на мислене, на различаващи се съждения- условни и разграничителни спрямо конкретни познавателни актове. При тази съпоставка следва да се приеме условието- изразената лична позиция пренасочва общуването към процес на самопознание и саморефлексия с определено значима тяхна роля за опознаване на другия субект.

Диалогичната структура на актуалното смислово поле е необходимо условие за индивидуализиране на мнението, т. е., неговата смислова обогатеност е носител на самооценността на познанието сред общуващите. Осъзнаването на субектността е стимул за собствено саморазвитие и самооценяване, изразява социално-йерархическия статус във взаимоотношенията преподавател-студент.

Хуманистичният диалог (като разновидност на педагогическото общуване) притежава свойствени характеристики. Основната му цел е да се установи развитието на междуличностните взаимоотношения и междуличностните контакти, съобразени с условията на обучението, съдействащи за мотивиране на стремежа към индивидуално участие и активност. Атмосферата на доверие и откритост, принципни положения, лежащи в основата на хуманистичния диалог, се обясняват с предоставянето на алтернативи пред студентите да реализират различни норми на дидактическо поведение, за изберат стратегии и правила за учене, определени според организационно-функционалната природа на обучението. Следователно „ефектът на доверието“ (по Г. Андреева, 1987) засилва и възпитателния ефект на диалога, импулсира емоционалната оценка и волевото усилие за постигане на учебни резултати.

Ценностно-практическата природа на диалога се проявява в процеса на вземане на решения от участващите в общуването, както и при определяне стратегията на поведенческите им актове. Ефективността им се поставя в зависимост от надеждността на всяка от страните в диалога; разбираемостта на използвания език; реакцията и резонанса от даден диалогов импулс (Мелибруда, 1986).

Диалогичните отношения се основават на смислово-съдържателното развитие на темата и на ситуационните очаквания на партньорите. Неоснователно е да се противопоставят диалогът и монологът като форми на общуването, защото наличието в съзнанието на отношението към другия човек съхранява по специфичен начин свободата на монолога, т.е. налице е интересубективно условие за реализиране на диалогични отношения (по А. Хараш, 1979).

Дидактическите аспекти на диалога могат да се диференцират в следните направления: като процес за разглеждане на научни понятия, на тяхната логика, варианти на тълкуване и актуализиране; като специфично общуване между преподавателя и студентите, ориентирано към индивидуални варианти за решаване на учебни проблеми при сходство (хомологичност) на позициите; като изразител на вътрешния свят, протичащ под формата на микродиалог, на вътрешната реч (не винаги тъждествена с външната); като универсална и независима информационно наситена система за диалогизиране на учебното съдържание, представляваща се чрез рефлексивния диалогичен акт „Аз и Аз и Другите“ (Горбов).

Заклучение

Диалогът е обект на изучаване във всички сфери на хуманигарното познание. Неговата съвременна интерпретация не се свързва единствено с непосредственото, индивидуално речево общуване, защото той е творческо взаимодействие в условията на автономност на индивида. Схващането на диалога като универсален, общочовешки, синтетичен феномен открива широки теоретични пространства за обяснението му като явление със социални, политически, етнокултурни и др. измерения (диалог между страни и народи, междуетнически диалог, диалог между култури). Със своята обективна даденост при разглеждането на социалните и конкретните житейски ситуации той е придобил своеоб-

разни исторически форми- от класическия Сократово-Платонов диалог до късносредновековния и ренесансов негов вариант. До нас са достигнали паметници на историографията, които показват естествения стремеж на човека към себепознание и себеутвърждаване в различни форми на междуличностни контакти.

Литература

1. Андреева, Г. 1987. Социальная психология. М.
2. Бахтин, М. М. 1986. Проблема общения в психологии. М.
3. Братменко, С.Л. 1997. Межличностный диалог и его основные атрибуты. // *Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии*. М., 1997. С.201-222.
4. Войскунский, А. 2000. Актуальные проблемы психологии зависимости от интернета, *сп. Психологический журнал*, 2000, том 25 №190-100
5. Иванов, С. 2004. Професионално-педагогическо общуване, *УИ „Епископ Кон-стантин Преславски“*, Шумен, 2004.
6. Кучинский, Г. М. 1983. Диалог и мышление. Изд-во БТУ, 1983-190 С.
7. Мелибрудау Ежи. 1986. Я-ТЫ-МЫ: Психологические возможности улучшения общения. Изд-во: Прогресс, Москва. 256 с.
8. Петров, П. Р., 2009. Педагогическото общуване. *Теоретичен ескиз*, Лени Ан, Русе, 2009.
9. Флоренская, Т. А. 1991. Диалог в практическо психологии, М.
10. Хараш, А. У. 1979. Психолого-педагогические проблемы общения, под ред. А. А. Бодалева. М: НИИ ОПП АПН СССР. 1979

Антонина Недкова
Университет „Проф д-р Асен Златаров“-гр.
Бургас
antonina.nedkova@abv.bg

ИКТ СПЕЦИАЛИСТИТЕ - С ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЯ ВЪВ ВСИЧКИ СФЕРИ НА ИКОНОМИКАТА

Тереза Стефанова

ICT SPECIALISTS - WITH OPPORTUNITIES FOR REALIZATION IN ALL SPHERES OF ECONOMY

Tereza Stefanova

ABSTRACT: *Information and communication technologies (ICT) have quickly become an integral part of the business. The intensive use of ICT, together with new ways to access and use the Internet, has created a need for qualified professionals in this field. This led to a demand for ICT professionals in various sectors of the economy.*

The article presents statistics on employment and recruitment of specialists in the field of ICT in enterprises of all economic sectors in the countries of Europe and Bulgaria. The article reflects also data about active enterprises in Bulgaria for economic activity, which includes telecommunications and information technology. It is stated Bulgaria's place among the EU countries where companies provide vocational training for ICT professionals and ICT user skills. The article marked also the realization of students who graduated programs of the Telecommunication Department at NBU.

Key words: ICT specialists; realization of ICT specialists; ICT training.

Въведение

Информационните и комуникационни технологии (ИКТ) бързо се превърнаха в неразделна част от бизнеса. В дейностите на всички отрасли се внедряват информационни и комуникационни технологии. Днес почти няма бизнес без изградена компютърна мрежа, специализиран софтуер, интернет свързаност, мобилни приложения, онлайн услуги и др. Интензивната употреба на ИКТ, заедно с новите начини за достъп и използване на интернет, създаде търсене на квалифицирани специалисти от тази област. Основната дейност на ИКТ специалистите е свързана с информационните и комуникационни технологии, но наред с това се занимават с широк спектър от задачи, свързани с корпоративни ИКТ системи.

В статията са представени статистически данни за заетостта и наемането на специалисти от областта на ИКТ в предприятията от всички сектори на икономиката, в страните от Европа и България. Отразени са данни за активни предприятия в България за икономическата дейност, в която се включват и телекомуникациите и информационните техноло-

гии. Посочено е мястото на България сред страните от ЕС, в които предприятията предоставят професионално обучение на ИКТ специалисти и потребителски ИКТ умения. В статията е отбелязана и реализацията на студентите, завършили програмите на Департамент „Телекомуникации“ на НБУ.

Заетост и наемане на специалисти от областта на ИКТ в ЕС

Специалистите от областта на ИКТ са заети във всички сектори на икономиката. Все по-голям брой компании използват ИКТ и някои от тях имат свои собствени ИТ отдели.

Предприятията от сектор информационни и комуникационни технологии се нуждаят от специалисти, които да развиват, адаптират, поддържат или подпомагат ИТ системите. Възможни решения, с които да се осъществи това са:

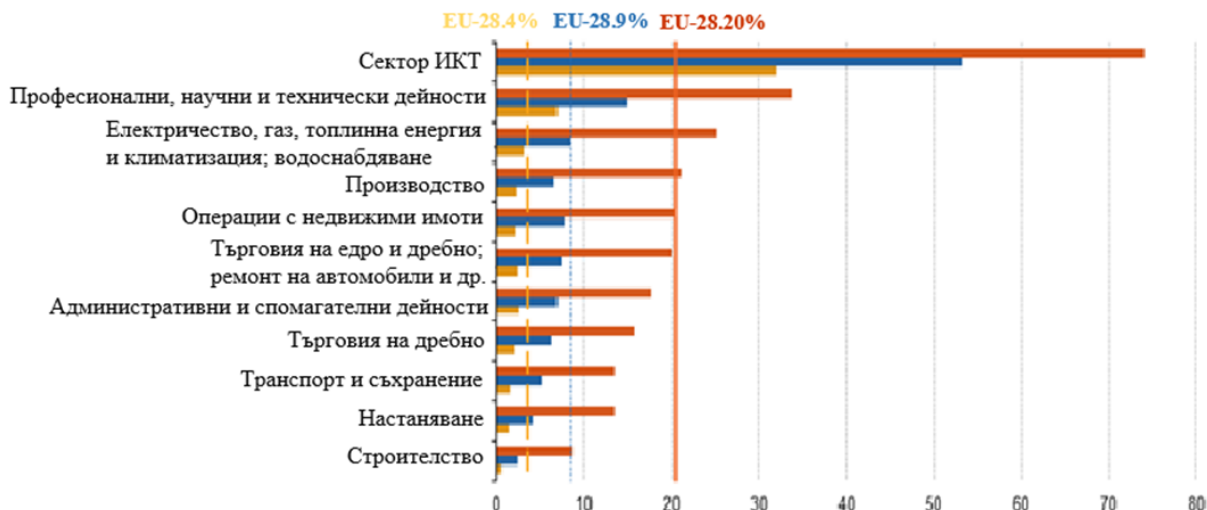
- уеб решения за уеб сайт за предприятия и електронна търговия;
- планиране на ресурсите на предприятието;
- управление на веригата за доставки;

- управление на взаимоотношенията с клиенти;
- използване на cloud базирани услуги.

Някои ИКТ специалисти имат съответните умения за специфициране, оценяване или извършване на дейности, свързани с

иновации или научноизследователска дейност.

На фиг. 1 са показани предприятията в ЕС, които наемат, набират и срещат трудности при запълването на свободни работни места за специалисти в областта на ИКТ и по икономически дейности за 2016 г.

Фиг. 1. Предприятия, които наемат, набират и срещат трудности при запълването на свободни работни места за специалисти в областта на ИКТ и по икономически дейности, ЕС-28, 2016 (% от предприятията) Източник: Евростат, 28.11.2016 г.

Легенда

	предприятия, които наемат ИКТ специалисти в сектор информационни и комуникационни технологии
	предприятия, които наемат ИКТ специалисти във всички икономически дейности
	предприятия, които набират / опитват се да наемат ИКТ специалисти в сектор информационни и комуникационни технологии
	предприятия, които набират / опитват се да наемат ИКТ специалисти във всички икономически дейности
	предприятия, които срещат трудности при запълването на свободни работни места за ИКТ специалисти в сектор информационни и комуникационни технологии
	предприятия, които срещат трудности при запълването на свободни работни места за ИКТ специалисти във всички икономически дейности

През 2016 г., едно от всеки пет предприятия в ЕС, а именно 20% от всички предприятия са наели ИКТ специалисти. Очаквано, предприятията от ИКТ сектора наемат на работа повече ИКТ специалисти в сравнение с другите сектори. Тези ИКТ предприятия съставляват най-голям дял (74%) от наблюдаваните предприятия в ЕС. Като цяло, предприятията от този сектор възлизат на почти 4% от всички предприятия в ЕС с най-малко 10 наети лица. За другите сектори, процентът на предприятията със специалисти от областта на ИКТ варира между 9% в

строителството и до 34% в професионални, научни и технически дейности.

Аутсорсинг на дейности и услуги в сферата на ИКТ

Значителна част от предприятията прилагат концепцията за заместване на вътрешни функции от своята компания чрез ползване на външна компания, т.е. аутсорсинг. Така повечето предприятия в ЕС, поради необходимост от освобождаване на ресурси на компанията за основните ѝ дейности или с цел използване на външни компетенции, възлагат на външни

изпълнители своите ИКТ функции. В сферата на ИКТ, аутсорсингът може да включва възлагане на услуги, обхващащи цялостния процес на управление на ИКТ във фирмата или само на отделна, точно определена услуга.

През 2016 г. предприятията съобщават за своите собствени служители или външни изпълнители в областта на ИКТ и конкретно изпълняващи функциите:

- поддръжка на ИСТ инфраструктура (сървъри, компютри, принтери, мрежи);
- поддръжка на офис софтуер;
- разработване / поддръжка на софтуер за управление на бизнеса / системи (например ERP, CRM, HR, бази данни);

- разработване / поддръжка на уеб решения (например уеб сайтове, електронна търговия);

- сигурност и защита на данните (например тестове за сигурност, софтуер за сигурност).

На фиг. 2 са показани ИКТ функции изпълнявани в предприятията, по функции (дейности), за всички предприятия в ЕС за 2015 г. Посочени са ИКТ функциите, на които са разбити ИКТ уменията, за които специалистите са били наети.

Фиг. 2. ИКТ функции изпълнявани в предприятията, по функции (дейности); за всички предприятия, ЕС-28, 2015 г. (% от предприятията)
Източник: Евростат, 22.11.2016 г.

Фиг. 3. ИКТ функции изпълнявани в предприятията, по функции (дейности); за големи предприятия, ЕС-28, 2015 г. (% от предприятията)
Източник: Евростат, 28.11.2016 г.

Данните показват, че през 2015 г. от всички предприятия в ЕС най-висок е дялът на аутсорсинг за поддръжка на инфраструктурата на ИКТ (57%), следвана от функциите, свързани със сигурността и защитата на данни (53%), разработване на уеб решения (50%) и поддръжка на уеб решения (49%).

Само за една функция, а именно поддръжка на офис софтуер (като текстообработка и електронни таблици, предназначена за създаване на документи, презентации, работни листове, графики, таблици и др.), дялът на предприятията, които основно са използвали собствени служители е по-висок (45%) в сравнение с тези, които са използвали предимно външни изпълнители (39%).

В големите предприятия обаче, ситуацията е много по-различна. На фиг. 3 са показани ИКТ функции изпълнявани в предприятията, по функции (дейности), за големи предприятия в ЕС за 2015 г.

От диаграмата на фиг. 3 се вижда следното: четири ИКТ функции са извършвани главно от собствени служители,

докато за три от функциите (разработване на уеб решения, поддръжка за уеб решения и разработване на софтуер за управление на бизнеса / системи) дялът на аутсорсинга е по-висок.

Активни предприятия в България и нефинансови предприятия според броя на заетите в тях лица за икономическа дейност „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“

В икономическа дейност „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“ се включват и телекомуникациите и информационните технологии.

В Таблица 1 е представено изменението на броя на активните предприятия, заетите и наетите в тях лица за икономическа дейност „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“ за периода от 2012 г. до 2014 г.

Таблица 1. Активни предприятия за икономическа дейност „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“ за 2012; 2013 и 2014 г.

Икономическа дейност „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“	Активни предприятия	Заети лица	Наети лица
2012	9 627	78 068	72 050
2013	10 416	81 868	75 449
2014	11 188	80 663	73 901

Източник: НСИ, 31.07.2016 г.

В Таблица 2 е показан броят на нефинансовите предприятия по групи според броя на заетите в тях лица, като са посочени обобщени данни за 2016 г., за всички икономически дейности и конкретно за икономическа дейност „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“.

От данните в Табл. 1 и Табл. 2 се вижда, че активните предприятия се увеличават средно със 7% на година за периода 2012 – 2016 г.

Предприятията с до 9 заети лица представляват 91% от всички групи предприятия в икономическа дейност „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“, докато тези с най-голям брой служители (над 250) са едва 0,3%. Тези факти са аналогични на състоянието на сектора в ЕС, където значителна част от ИТ предприятията са микро предприятия (до 10 заети лица).

Таблица 2. Брой на нефинансовите предприятия по групи според броя на заетите в тях лица и икономически дейности за 2016 г.

Икономически дейности	Общо	Групи предприятия според броя на заетите лица			
		до 9	10-49	50 - 249	250+
Общо за всички дейности	393 460	363 905	24 264	4 552	739
„Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“	12 042	10 976	846	184	36

Източник: НСИ, 30.11.2016 г.

Усъвършенстване на ИКТ уменията за професионалистите и подобряване на потребителските умения на изпълняващите ИКТ функции специалисти в предприятията в ЕС и в България

Освен наемането на квалифицирани ИКТ специалисти и служители с професионални умения в тази област, някои предприятия предоставят и обучение в областта на ИКТ. Чрез поддържане и развитие на наличния

човешки ресурс, тази стратегия има за цел подпомагане и справяне с променливия и развиващ се характер на техническата среда, и с гъвкавото използване на интернет.

В Таблица 3 са показани ИКТ специалисти в предприятия в ЕС и в България за 2016 г. (% от предприятията). Таблица 3 съдържа само част от данните – средно за ЕС и за България. Пълното съдържание на таблицата може да се види в [4].

Таблица 3. ИКТ специалисти в предприятия, 2016 г. (% от предприятията)

	Предприятия, които наемат ИКТ специалисти, % от предприятията	Предприятия, които опитват да наемат ИКТ специалисти, % от предприятията	Предприятия, които трудно запълват свободните работни места, % от предприятията, които опитват да наемат ИКТ специалисти	Предприятия, които предоставят професионално обучение на ИКТ специалисти, % от предприятията	Предприятия, които предоставят обучение на потребителски ИКТ умения, % от предприятията
ЕС	20	9	41	10	19
България	20	9	39	6	5

Източник: Евростат, 28.11.2016 г.

Според данните от Таблица 3 най-голям процент предприятия, които срещат трудности при запълването на свободните работни места има в Чехия (66%), а най-малък в Испания (17%).

Предприятията компенсират нуждата от умения в областта на ИКТ чрез предоставяне на обучение. Всяко десето предприятие в ЕС осигурява обучение за ИКТ специалисти, а

почти всяко пето обучава на ИКТ потребителски умения.

Около 10% от предприятията в ЕС са предоставили обучение за повишаване на квалификацията на ИКТ специалистите, докато 19% са предоставили обучение на друг персонал, за да развият своите ИКТ умения.

Най-много предприятия предоставят професионално обучение на ИКТ

специалисти в Норвегия (16%), а най-малко в Румъния (3%). Отново същите страни са съответно в челната позиция - Норвегия с 39% от предприятията, които провеждат обучение на потребителски ИКТ умения и на последна позиция е Румъния с едва 4%. И при двата вида обучение България е на едно от последните места.

Реализация на студентите, завършили програмите на Департамент „Телекомуникации“ на НБУ

Департамент „Телекомуникации“ на НБУ предоставя обучение на студенти в областта на телекомуникациите в бакалавърски, магистърски и докторски програми.

Департаментът подготвя телекомуникационни специалисти със знания и умения в областта на съвременните телекомуникационни системи и технологии, с качества за работа в екип, способни да се справят в сложни ситуации и да вземат правилни управленски решения.

По-важни компетенции на завършилите бакалавърската програма:

- знания в областта на математиката, електрониката и електротехниката, спътниковите и оптичните преносни системи, цифровата комутация, интернет, радиокомуникациите, съвременното мрежообразуване, поддържането и управлението на телекомуникационни мрежи и системи;

- умения в организацията и управлението на електронни медии; пощенски и куриерски дейности, използващи съвременни информационни и експлоатационни технологии; мениджмънт в телекомуникациите и пощенските съобщения; в реализирането на изследователски и приложни проекти в областта на телекомуникациите.

Завършилите бакалавърската програма са системни инженери и мениджъри по електронни съобщения. Завършилите студенти успешно се реализират и работят в национални и международни телекомуникационни фирми, организации, държавни регулационни агенции, МВР, МНО, радио- и телевизионни оператори, мобилни оператори, отдели по информационно осигуряване и обслужване към медицински заведения, хотели, както и в

ИТ компании, работещи по редица аутсорсинг проекти и др.

Завършилите магистърската програма работят в предприятия в областта на информационните и телекомуникационните технологии; в развойни звена, организации занимаващи се с иновации, кълъстери и др.; по развитието и обслужването на корпоративни информационни и телекомуникационни мрежи и системи, както и в неправителствения сектор на телекомуникациите, министерства, агенции, други фирми и организации.

Част от нашите дипломанти създават и управляват свой собствен бизнес в сферата на изграждането и поддръжката на компютърни мрежи, системен софтуер, асемблирането на компютърни системи, компоненти и периферия.

Заклучение

Търсенето на ИКТ специалисти не е концентрирано само в един сектор от икономиката. В съвременните компании, специализираните ИКТ умения са от съществено значение за ефективното използване на информационните технологии в бизнес процесите (е-бизнес) и търговските сделки, които се извършват по електронен път (електронна търговия) и др.

Очаква се големите компании да продължават да търсят основно инженери, програмисти и технически персонал. Местните компании ще наемат все по-вече търговци, маркетингови специалисти, бизнес анализатори и ИТ консултанти, които да притежават уменията да транслират бизнес нуждите към хардуерните и софтуерните инженери.

Недостигът на ИКТ специалисти в целия ЕС е значителен и ако българската образователна система съумее да създаде кадри на необходимото ниво, те лесно ще намерят реализация, както на българския, така и на европейския пазар на труда.

Литература

1. Кръстева, Н. 2013. Анализ на компетенциите на работната сила в сектор ИТ. СЮ, 17.09.2013.
2. Стефанова, Т. 2016. Необходимост от технически кадри за бизнеса и предпочитаните от студентите

професионални направления. Сп. „Управление и образование”, Том XII, кн. 3, стр. 169-174.

3. Стефанова, Т., Г. Петров. 2016. Заетост, ниво на образование и обучение на ИКТ специалистите. *Сборник научни трудове от Годишна университетска научна конференция на НБУ „Васил Левски”*, Велико Търново, 20 - 21.10. 2016, стр. 189-197.

4. ICT specialists - statistics on hard-to-fill vacancies in enterprises, Eurostat, November 2016 - http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/ICT_specialists_-

[statistics_on_hard-to-fill_vacancies_in_enterprises](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/ICT_specialists_-)

5. www.nbu.bg

6. www.nsi.bg

гл. ас. д-р Тереза Стефанова

Нов български университет

Департамент „Телекомуникации”

гр. София, бул. „Монтевидео” 21, корпус 2,
офис 609

e-mail: tstefanova@nbu.bg

СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЯТ ТРЕНИНГ - СРЕДСТВО ЗА РАЗВИТИЕ НА ПЕДАГОГИЧЕСКАТА КУЛТУРА

Елена Дичева

THE SOCIO-PEDAGOGICAL TRAINING AS A MEANS FOR FORMATION OF PEDAGOGICAL CULTURE

Elena Dicheva

ABSTRACT: *The article describes the capabilities of socio-pedagogical training as a means for formation of pedagogical culture of the students future teachers. Makes acquaintance with the elements of the training and its application in the work of the teacher with different groups and categories of children It is proposed to the-discuss the ideas and techniques of the author for a socio-pedagogical training, probated in the preparation for the students of the pedagogical specialties*

Key words: socio-pedagogical training, application, formation of pedagogical culture, students of pedagogical specialties

Въведение

В педагогическата наука в качеството на средство или механизъм за работа се разглеждат и приемат различни видове дейности или множество от предмети и произведения на материалната и духовна култура, използвани за организиране на педагогическия процес, като при това нерядко методическите подходи и самите методи се отъждествяват със средствата на обучение и възпитание. Едно от тези средства, осигуряващи ефективна професионална подготовка представлява социално-педагогическият тренинг. Продължителното му резултатно прилага-не в хода на обучение на бъдещите педагози позволява увереност в заключението за целесъобразното му използване за формиране на умения и навици при изграждане на продуктивни социални междуличностни отношения, анализ на педагогическите ситуации от двустранна гледна точка на участниците в обучението, съдействайки при това за развитие на способности за опознаване и разбиране на самите себе си и другите, на рефлексия и позитивна комуникация с околните, на-ред с утвърждаването на необходимите знания и умения в процеса на подготовка. Но преди коментара за използването на социално-педагогическия тренинг за целите на

ефективна професионална подготовка на педагога, съобразявайки се с изикванията за обоснованост на становището е логично да представим същността на метода тренинг с особеностите му на използването в процеса на обучение във ВУЗ.

Изложение

Днес думата «тренинг» се използва в широк смисъл. Обичайно, разбирането за тренинг - това е процес на развитие на необходими умения и навици с помощта на интензивни тренировки. Съгласно «Речника по психология»: тренинг (от англ. train – обучавам, възпитавам) – това е «системна тренировка или усъвършенстване на определени навици и поведение на участниците в заниманието».[9] Например, така наричат интензивния курс за обучение, съчетаващ кратки теоретични семинари с практическо формиране на навици за кратък срок. В различните публикации тренинга се определя като:

- метод за развитие на способностите към обучение или овладяване на определен вид сложна дейност;

- начин за препрограмиране на наличните у човека модели за управляване на своето поведение и дейност, процес на създаване на нови функционални образowania или

развиване на вече съществуващите, управляващи поведението;

- многофункционален метод за преднамерена промяна на психологическите феномени у човек с цел хармонизиране на професионалното и личностно битие;

- организационна форма на учебна дейност, която осигурява ефективно използване на различни педагогически методи и създава положителна емоционална атмосфера в групата и е насочена към формиране на навици и компетенции, и много други.[3-7]

В обобщение, тренинга се разглежда като особен метод, който позволява на участниците да се учат от собствения опит в момент на специално създадена благоприятна среда, в която всеки може да осъзнава плюсовете и минусите на своите личностни качества. По този начин, тренингът способства за развитие на съответните професионални навици, както и за придобиване на нов опит. Като извод от изложеното до тук следва да отбележим, че понятието «тренинг» се представя основно, или в по-голяма степен от психологическа гледна точка, докато по отношение на педагогическия аспект и дидактическото значение на термина остават много въпросителни и неизяснени моменти. Причината е, че използването на «психологическия тренинг» дава преди всичко възможност за развитие на психологическите навици: саморегулация, развитие на собствената личност, общуването и др., включвайки и професионалните навици като особено важни за работещите с хора. В тази посока, термина "тренинг" в широк контекст се използва за обозначаване на разнообразни форми на групова психологическа работа. При определяне на границите на понятието, Вачков И. В. [2] пише: "Съвременното разбиране на тренинга включва в себе си традиционни методи за групова психотерапия и психокорекция, което изисква търсене на същността му в разнообразните направления на клиническата психотерапия в групата". Към това следва да уточним, че тренингът преди всичко касае прилагането на активни групови методи на практическата психология за работа със здрави хора с цел решаване на задачи, свързани с развитието и усъвършенстването на качества, необходими за подобряване на тяхното социално битие и

професионална дейност и се използва от много психолози в съчетание с прилагателното „социално-психологически“.

На тази база, тренинга се определя като многофункционален метод за преднамерена промяна на психологическите феномени на човека, групата и организацията. В това разбиране като централна се очертава категорията промяна, или с други думи тренинг въздействието е насочено към позитивна промяна у участниците, повишаване на степента на тяхното сходство и близост със себе си и обкръжаващата ги среда. В този смисъл тренингът като метод е подходящ за развиване на професионалните умения на педагога, неговите личностни качества и компетентност, а с това и възможност за повишаване на неговата педагогическа култура като цяло. Целесъобразен и подходящ за развитието на професионалната култура и компетентност на педагога е социално-педагогическия тренинг, на който ще се спрем по-долу, както и на връзката му с процеса на формиране на педагогическата култура. Но отначало да проследим съдържанието на понятието „педагогическа култура“ и как тя се формира у младите педагогически специалисти. Паралелно с изясняването на проблема за формирането на педагогическа култура е логично и необходимо да се очертае нейният характер, ориентиран към осигуряване на професионална компетентност, креативно мислене, аналитични, проективни и други умения, овладяване на техники на речево превъплъщение, влияние и др.

Анализът на процеса на подготовка на педагозите показва, че възможности за формиране на горепосочените компоненти притежават всички дисциплини от психолого-педагогическия цикъл, защото включват различните аспекти на педагогическа дейност в рамките на своите предметни области, а също и отделни специални дисциплини. Но степента на ориентираност е недостатъчна, защото организацията на практическата подготовка на бъдещия педагог за професионална дейност има повече теоретичен характер и не осигурява достатъчно развитие на професионалните умения, а мотивацията за тяхното формиране е въз основа на получаване на знания и обогатяване на собствената познавателна дейност самостоятелно от студента и най-често има извънучебен характер.

Следователно, формирането на педагогическата култура ще протече успешно и ще има ефективност само при научно обосновано, комплексно и планирано използване на средствата за въздействие върху всички компоненти на подготовка, способстващи за социализацията на личността на бъдещия педагог.

Тренинг занятията, и особено социално-педагогическия тренинг, осигуряват не само ефективност на изгражданите необходими умения и навици, но и подготовка на бъдещите педагози за реализиране на творческа педагогическа дейност. Трябва да се знае обаче, че тренинг занятията не могат да заменят другите форми - семинарните или практическите занятия и да останат като единствено средство за формиране на педагогическа култура на личността на бъдещия педагог. Те трябва да се съчетават и с такива форми на работа, като изучаване и конспектиране на подходяща литература, анализ на дейността на педагози-иноватори, изучаване и обобщаване на материали, отразяващи опита на изявени учители, на полезни педагогически практики и други подобни.

Социално-педагогическия тренинг като средство за формиране на педагогическа култура представлява набор от процедури, изпълнението на които изисква ориентиране към определена логическа верига от действия и напращения: **социално-педагогически тренинг - педагогическа култура - техники за педагогическо майсторство - професионализъм.** При това само постоянната «нагласа за успех», работата в група, самоанализ и оценка, опората върху собственото преживяване и не на последно място, задължителното активно участие ще дадат възможност да се изгради базата за готовност на младия педагог да заеме нивото на професионалист в педагогическата дейност. Промяната в личността на бъдещия педагог се организира чрез груповата работа, включена в съдържанието и етапите на провеждане на социално-педагогическия тренинг.

Кои са преимуществата на груповата работа? Потенциалното преимущество в условията на групата – това е възможността за получаване на обратна връзка и поддръжка от хора, притежаващи общи проблеми или преживявания с конкретен участник от групата. В процеса на груповото

взаимодействие се извършва приемането на ценностите и потребностите на другите. В групата всеки чувства себе си приет и приемащ, ползващ се от доверието на другите и доверяващ се, получаващ грижи и осигуряващ такава на другите, приемащ и получаващ помощ и осигуряващ същата за околните. Реакциите на другите по отношение на теб и твоите за другите в групата могат да облекчат разрешаването на междуличностни конфликти извън групата. В поддържаща и контролируема обстановка всеки може да се обучава на нови умения, да експериментира с различни стилове на взаимоотношения сред равни партньори.

В литературата като характерни за повечето групи се посочва следните десет важни фактора: 1. Сплотеност - здрави и единни междуличностни отношения в групата; 2. Внушаване на надежда и вяра в успешността на решаване на своите личностни проблеми; 3. Обобщаване - осъзнаване на факта, че и другите хора имат подобни проблеми, чувството за поддръжка; 4. Атруизъм - осъзнаването на това, че всеки участник в групата може да окаже психологическа помощ на друг създава психотерапевтичен ефект; 5. Предоставяне на информация и разсъждаване по нея - факта на саморазкриването на друг човек създава благоприятни условия и за собствено разкриване; 6. Множествен пренос - пренос на проблемните житейски ситуации отвън в групата, с последващата им преработка и търсене на решения; 7. Междуличностно обучение – условията в групата позволяват на участниците да пробват нови стратегии и позиции в общуването; 8. Развитие на междуличностни умения - в процеса на изпълнение на груповите упражнения участниците усъвършенстват своите комуникативни навици и компетентности в общуването. 9. Имитиращо поведение - възможността за усвояване на по-ефективно общуване понякога се получава чрез подражаване на поведението на определен партньор от групата; 10. Катарзис – самият факт на групово обсъждане на личните проблеми и освобождаване-то на емоциите води към психологическо пречистване, облекчаване и свобода.

Методи, подходящи за използване по време на социално-педагогическия тренинг:

Независимо от голямото разнообразие на конкретни упражнения и техники, използвани в социално-педагогическия тренинг е прието да се обособят няколко базови метода за работа. Това са: груповата дискусия, игрови методи (ролева и делова игра) и психогимнастика. Груповата дискусия в тренинга представлява съвместно обсъждане на един или друг спорен въпрос, позволяващо да се изясни (възможно, и измени) мнението, позицията и нагласите на участниците в групата в процеса на непосредственото общуване. В тренинга груповата дискусия може да бъде използвана с цел да се даде възможност участниците да открият проблема, да го проанализират от различни страни (което води до уточняване на взаимните позиции, намалява съпротивата при възприемане на нова информация споделена от водещия или от други членове на групата), също служи и като начин за групово рефлексия чрез анализиране на индивидуалните преживявания (преимущество за укрепване сплотеността на групата и едновременно облекчаване самоизразяването на участниците). Формите на груповата дискусия, използвани в тренинга могат да са различни. Например, структурираната дискусия, в която се задава тема за обсъждане, а понякога и ясно се регламентира последователността на провежданата дискусия (формите, организирани по принципа на "мозъчната атака"), и неструктурирана дискусия, в която водещия е пасивен, темите се избират от самите участници, времето за дискусии не е формално ограничено. Понякога формите за дискусии зависят от характера на обсъждания материал. Бонева Г. Й., [1] предлага: тематически дискусии, в които се обсъждат значими за всички участници в тренинг групата проблеми; биографични дискусии, ориентирани на миналия опит; интеракт дискусии, с теми за обсъждане, касаещи структурата и съдържанието на взаимоотношенията между участниците в групата. Дискусионните методи се използват при уточняване съдържанието на разнообразните ситуации от професионалната практика или живота на участниците, в процеса на анализиране на предлаганите от водещия сложни ситуации в

междупersonностното взаимодействие или в други случаи. В определени направления на тренинга груповата дискусия остава основна, а понякога и като единствен метод за груповата работа (групите за срещи по К. Роджърс, групи за анализ). За значими се приемат също и игровите методи, които включват ситуационно-ролеви, дидактични, творчески, имитационни, делови игри. Използването на игровите методи в социално-педагогическия тренинг, по мнението на много изследователи е изключително продуктивно. На първия стадий от груповата работа игрите са полезни като начин за преодоляване на сковаността и напрежението у участниците, като условие за безболезнено снемане на "психологическата защита". Много често игрите стават инструмент за диагностика и самодиагностика, позволяващи леко да се открият наличието на трудности в общуването или сериозни психологически проблеми. Благодарение на играта се интензифицира процеса на обучение, затвърждават се новите поведенчески навици, придобиват се, по-рано недостъпни за човека, начини за оптимално взаимодействие с другите хора, тренират се и се затвърждават, укрепват вербални и невербални комуникативни умения. Играта, е ефективна единствено при създаване на условията, необходими за самоизразяване, демонстриране на творческия потенциал, за проява на искреност и откритост, защото образува връзка на човека с неговото детство. Приёмите за използване на психогимнастиката служат като подпомагащо средство за стимулиране на активността и снемането на умората. Психогимнастическите игри се делят на: загряващи, имащи за цел да мотивират участниците за работа чрез създаване на съответно емоционално състояние, и игри за разтоварване, използвани за освобождаване на натрупаното напрежение и премахване на умората.

Правила и принципи за провеждане на социално-педагогическия тренинг в учебния процес

Предвид задължителният, и не доброволен характер на социално-педагогическия тренинг в учебния процес, ако той се провежда формално, без създаването на необходимата особена атмосфера, то той няма

да бъде ефективен. Заради това обучението с помощта на тренинг се отличава съществено от традиционните методи за обучение (уроци, лекции, семинарни упражнения) не само по форма за провеждане, но и по основните принципи. При обикновеното обучение човек се учи да дава правилни, и единствено правилни отговори – Не се приемат грешните!... А в тренинга към грешките се отнасят снизходително, дори се разглеждат като необходима част от процеса на обучение.

Основни принципи при работа в тренинг групата и произтичащи от тях правила.

1. Принцип и правило за максимална активност. В процеса на социално-педагогическия тренинг обучаваните трябва да се включват в специално организирани действия. Това може да бъде проиграване на една или друга ситуация, изпълняване на упражнение, наблюдаване за поведението на другите, обсъждане на своите и чужди действия. Активното поведение, даже и не съвсем правилно на тренинг занятията е по-важно от обикновеното усвояване на информацията, затова е необходима търпимост към грешките, за да се чувстват участниците в тренинга свободно и комфортно. За да се поддържа активност е важно да се стремим да превърнем тренинга от обикновено занятие в събитие. - Тренинг занятията не трябва да бъдат скучни! В тях трябва да се включват най-разнообразни видове активност. И обратно, тренингът не е само игра. Постоянно трябва да се прави връзка със събитията от ежедневието, а получените навици вследствие на тренинг занятията да се пренасят в практиката.

2. Общуване по принципа «тук и сега» На тренинг занятията участниците общуват «тук и сега», т.е. обсъждат не миналото или възможното поведение, а само това, което се случва и за което се говори по време на занятията. Приема се, че по такъв начин се намалява влиянието на психологическата защита и се поддържа психологическата безопасност.

3. Принцип и правило на персонификация на изказванията. Същността се състои в отказ от безличните езикови форми, които помагат да се прикрие в ежедневно общуване собствената позиция на този, който говори, или се избягват преки изказвания в нежелателни случаи. Забранява се използването на разсъждения от типа: "ние

считаме...", "ние имаме друго мнение..." и т.н., прехвърлящи отговорността за чувствата и мислите на конкретния човек върху аморфното "ние". Всички изказвания трябва да са с използването на лични местоимения от единствено число: "аз чувствам...", "на мен ми се струва ...". Това е пряко свързано и с една от задачите на тренинга – да се научиш да поемаш отговорност върху себе си и да се приемаш такъв, какъвто си.

4. Принцип за изследователско творческа позиция. Правило за отсъствие на критика и безоценъчно изказване. В тренинг групата е необходимо създаването на свободна творческа атмосфера. За целта се организират специално проблемни, неопределени ситуации, провокиращи участниците за неочаквани, нестандартни изказвания и постъпки. В хода на тренинга участниците трябва да имат възможност за себе си да осъзнаят реално закономерности, които вече са известни в психологическата и педагогическа наука при анализиране на собствените качества, лични ресурси. За да се създаде възможност за проява на творческа активност всяка критика на тренинга трябва да бъде сведена към минимум и да касае само конкретното изказване или поведение, а не личност. Важни навици, които трябва да се придобият по време на тренинг това са: приемане на себе си и другите такива, каквито са; използване на безоценъчни съждения, умения да изслушват другия, да уловят рационалност във всяко изказване или поведение.

5. Принцип на партньорско общуване. Правилото за доброжелателност в партньорското общуване това е зачитането на особеностите на всеки участник, неговите чувства, емоции, преживявания. Реализацията на този принцип създава в групата атмосфера на безопасност, доверие, откритост, която позволява на участниците в групата да експериментират със своето поведение, без да се притесняват от своите грешки. Постоянният диалог, пълноценното междуличностно общуване на участниците е насочено към проява на уважение към чуждите мисли, доверие, освобождаване от взаимно подозрение, неискреност, страх.

6. Принцип на обективация (осъзнаване) на поведението - Правилото на обратната връзка. Важните моменти в тренинга – това са осъзнаване от участниците на мотивите на своето поведение, преход от импулсивни

действия към съзнателна саморегулация. Като универсално средство за обективация на такова осъзнаване служи обратната връзка. Затова е толкова важно обсъждането на всичко, което се случва в групата. Добре е да се направи видеозапис на поведението на участниците в групата в едни или други ситуации с последващо повторно гледане и обсъждане. Видеозаписите са силно въздействащо средство, способни да оказват негативно влияние, затова трябва да се ползват ограничено и предпазливо. Трябва да отбележим, че в тренинг групите, които доброволно се посещават от непознати помежду си хора, съществува задължително правило за строга конфиденциалност и доверителни отношения в общуването. Но в учебните групи такова правило не може да действа, защото обучаваните постоянно общуват помежду си и извън пределите на тренинга, имат много общи познати и всичко, което ги е вълнувало по време на занятията, може да бъде споделено и известно на странични хора, независимо никакви правила. Затова обсъжданията трябва да протекат свободно, но и да са коректни. Искреността и откритостта са най-главното правило в групата, без лицемерие и лъжа. Колкото са по-откровени разказите за това, какво действително ги вълнува и интересува, колкото са по-искрени изразените чувства, толкова по-успешна ще е работата с цялата група. Искреността и откритостта способстват за получаване и предоставяне на обратна връзка, за получаване на информация, която е важна за всеки с цел осъзнаване на проблема и поддържане на междуличностното взаимодействие в групата. Трябва да се отбележи, че на първите етапи от работата на групата въвеждането на нормата от страна на водещия има декларативен характер, защото участниците все още не се познават и не могат да се доверяват един на друг веднага. Това се постига със всяко следващо занятие. Освен запознаване и спазване на нормите и правилата в тренинг групата се уточнява и начина на общуване и обръщението на «ти» към всеки от участниците, независимо възрастта и социалния му статус. Това създава възможности за освободеност и позитивни отношения. Всеки от участниците по време на тренинг занятията е добре да си избира и «име в играта», по което всички останали да се обръщат към него. Това може

да е истинското му име, ласкава форма на обръщение или детски прякор, име на любим персонаж от филм или литературно произведение или просто име, което му харесва. Тези процедури създават възможност да се започне в благоприятна форма процеса на взаимодействие между участниците и да се преодолее срама и затвореността на всеки от тях. Нормите в тренинг групата създават психологически климат, който е много по-различен от този, който е в традиционните групи. Участниците в тренинга, осъзнавайки това започват сами да следят за спазването на груповите норми.

Изисквания към организирането на тренинга:

Подбира се специална аудитория, изолирана от шум, ненапомняща за силни преживявания и лоши спомени, с цел участниците да се освободят от отрицателните стереотипи на мислене и възприемане на проблемната ситуация. През час и половина се правят прекъсвания в работата за време от 10 минути. Продължителността на всяко тренинг занятие е от 35-45 минути до 12 часа с едно 10-минутно прекъсване; честота на провеждане - минимум един път в седмица. Възможно е провеждане на т.нар. тренинг –маратон в почивните дни (по 8-12 часа на ден).

Използване на тренинга в работата на социалния педагог

Една от най-важните функции на социалния педагог е превантивната. В организирането на предпазващо-профилактичната дейност могат да се използват такива методи за социално-педагогически тренинг като: дискусии, ролеви игри и др. За пример ще посочим, че в длъжностната характеристика на социалния педагог е посочена необходимостта от оказване на социално-правна помощ, насочена към спазване правата на човека и правата на детето, съдействие в гарантирането на правата на различни категории деца, правното възпитание на детето по жилищни, семейно-брачни, трудови, граждански въпроси. За това считаме, че правното възпитание на подрастващите може да се осигури с помощта на тренинг занятия, като се използва практическото ръководство на В. Лабат

«Тренинг методи в обучението по профилактика на асоциалното поведение»[8].

Преди да анализираме механизмите за формиране на педагогическа култура посредством използването на социално-педагогически тренинг, само ще добавим, че социално-педагогическия тренинг се приема като система от взаимно свързани начини за взаимодействие на преподавателя и студента с цел формиране на определени практически умения и навици.

В качеството на функции на тренинга определяме: – моделирането на педагогическа ситуация (създаването на еталон на определена професионална задача); – формиране на умения и навици за определен вид дейност; – оптимизиране на механизмите за формиране на професионалните качества на педагозите; – диагностика и корекция (при необходимост) на професионалните умения и навици; – развитие на способност за адекватно и пълно познание за себе си и другите; – професионално самообразование и само-възпитание; – на основата на личностния подход създаване на ситуации на успешност за всеки участник. Характеристиката на функциите показва диапазона и възможностите за използване на социално-педагогическия тренинг с цел формиране на педагогическа култура, включващ широк спектър от методически форми: сензитивен тренинг, видео тренинг, ролево обучение, театрална игра, групов анализ на оценките и самооценките, вербално и невербално общуване.

В основата на съдържанието на социално-педагогическия тренинг считаме, че трябва да се включат: играта, дискусиата, упражнението, използвани в логическа последователност, осигуряващи обратна връзка, с което да се разкриват най-ефективните страни на тренинга. Освен това, обратната връзка позволява да се изяви компетентността в действията на участниците в социално-педагогическия тренинг, като се демонстрират промените, настъпили в процеса на общуване на участниците.

Използването на социално-педагогическия тренинг като средство за формиране готовността към професионална педагогическа дейност, предполага: – системно изучаване на участниците в процеса на взаимодействие; – проектиране на механизма за развитие на личностните качества, уменията на всеки участник,

значими в общуването; – анализ на личностните особености, способности и недостатъци въз основа на информацията, получена чрез обратната връзка и самооценка; – избор на най-ефективни методи за тренинг, насочени към „проекта на заданието“; – установяване на ценното във взаимодействието на всеки участник, с оглед на характера на педагогическата дейност; – създаване на целесъобразна система от тренинг занятия. Следователно, за да се оценят функционалните свойства на участника в социално-педагогическия тренинг е необходимо да има критерии, разкриващи нивото на активност на участниците, ориентираност към самопознание и самоутвърждаване. Такива критерии са: взаимно разбирателство между участниците в тренинга; желание да работят в групата и извън нея; ниво на формираност на качествените характеристики на личността и др. Опитът на използване на социално-педагогическия тренинг за формиране на педагогическа култура на педагозите показва, че активността на участниците се измерва в нива: – теоретичен избор и характер на усвояване на упражненията, включени в социално-педагогическия тренинг; възможности за откриване на противоречия в конкретната ситуация, с преход към намиране и използване на стратегии и техники за разрешаване и отстраняване на противоречията; – моделиране на стратегии за въздействие в конкретна педагогическа ситуация чрез откриване на възможности за промяна в поведението; – готовност към изразяване на отношения и чувства към себе си и другите, способност за анализиране на емоциите, участие в интерпретация на различни по характер педагогически ситуации, умения за импровизиране в търсенето на решения. Посочените нива не са строго регламентирани в качеството си на окончателно завършени, защото те могат да се променят в зависимост от сложността на упражненията, мотивацията на водещия тренинг занятието (в случая това е преподавателя), емоционално-психическото състояние на групата, използваните тренинг упражнения, продължителността на занятията.

В социално-педагогическия тренинг са включени елементи на педагогическата диагностика: тренинга има своя цел, формулирани задачи, построява се

индивидуална работа в контекста на тренинга. Всеки участник трябва самостоятелно да решава диагностични задачи с помощта на другите, т.е. всеки участник в тренинга самостоятелно може да диагностицира собствените възможности и трудности в конкретни професионално-педагогически ситуации. Подобна самодиагностика, по наше мнение, се явява необходима предпоставка за всяка дейност, насочена към възможна промяна или корекция. Както показва опита на използване на социално-педагогическия тренинг обикновено не е достатъчно само да покажеш на субекта на дейността областите на реалното несъответствие, тяхната неадекватност, а е необходимо да го насочиш към самостоятелно констатиране на проблема. За това от важно значение са: отношенията в групата, самоанализа, когато участниците, наблюдавайки за своето собствено взаимодействие и изказвайки един друг своите виждания за функционирането на групата, анализират това, което се случва «тук и сега». По същество, спецификата се състои в оттегляне от дифузното възприятие на самия себе си, на своята позиция в групата, в отказване от мита за «здравия смисъл относно групата». Като резултат от социално-педагогическия тренинг се явява по-пълното и диференцирано знание на участника за самия себе си, в частност, като какъв го виждат другите, как те «прочитат», интерпретират неговото поведение, мотиви, намерения, чувства и т. н., характеризиращи нивото на междуличностно възприятие. Ако в традиционното взаимодействие въз основа на информацията за външните прояви на личността партньорите - участници правят изводи за вътрешните подбуди на това поведение, тренингът в определена степен разкрива съдържанието и механизмите на този процес, като дава възможност за корекция в тези случаи, когато това е необходимо. Освен това, получените сведения помагат на личността да осъзнае мярката на съответствие на качествата, които му предписват, причината за поведението, адекватността на собствените оценки на своите психологически характеристики, а също представи за това, като какъв изглежда в очите на другите. Такава задача се поставя пряко или косвено в рамките на целия социално-педагогически тренинг. Участието в тренинга дава възможност да осъзнаеш себе

си и да верифицираш (докажеш) своя потенциал и възможности, потвърждавайки, разширявайки знанията за себе си и другите, за собствената си дейност, или откривайки нова психологическа реалност, която ще бъде обект на бъдещо активно изследване в групата. Това е свързано с факта, че в тренинг обучението проблема за усвояване, по същество се преобразува в ситуация, когато участника в групата получава сведения за това как е възприет в различни аспекти на груповото взаимодействие, а също приемането на тези сведения. При това механизмите на психологическа защита активно участват в построяване на образ за себе си и другия, проявяват се в тенденцията да запазиш своето обичайно мнение за себе си, отхвърляйки или изкривявайки информацията, оценена като неблагоприятна, разрушаваща началната представа. В групата на социално-педагогическия тренинг организацията е ориентирана преди всичко към създаване на доверителни взаимоотношения в общуването, защото уважението, взаимната поддръжка, доверието раждат откровеност, минимизират затвореността на партньорите в общуването. Социално-педагогическият тренинг осигурява взаимодействието на преподавателя и студента, базирано на оптимални психолого-педагогически условия на субективизация и социализация на личността. При това този вид тренинг позволява на преподавателя в работата със студентите да се постигне: – по-високо ниво на самоанализ; – построяване на «нова изходна позиция» чрез промяна в мотивацията и диагностика на нивото на наличното до момента развитие на личността; – извършване на преход към по-висока степен на сформированост на уменията и навиците; – интензивно мобилизиране на възможностите в поэтапния преход към собствен «идеален» модел на личност; – реализиране на личностния подход със създаване на ситуация за успех за всеки от участници те в тренинга. Практиката на използване на социално педагогическия тренинг посочва и редица трудности, при неговото реализиране. Това са: пасивността на отделни участници; превключване от обсъждането на проблема върху отношението към личността, споделила за него; отказване от активност и участие; стремеж на някои от участниците в тренинг

групата към лидерство; проява на враждебност и др.

Опитът на използване на социално-педагогическия тренинг ни показва, че иновативността в предмета на познание, специфичността на тренинг упражненията, наличието на безконфликтни взаимодействия, формирането на готовност към публична изява и критика, коригирането на състоянието на срамежливост, сдържаност, физическа непривлекателност, положителната мотивация и др., се явяват основание за използване активно в учебния процес на социално-педагогическия тренинг, защото чрез него се повишава ефективността на формиране на педагогическата култура на бъдещия педагог. Социално-педагогическия тренинг се използва като условие за формиране на педагогическа култура на бъдещия педагог, защото позволява да се разкрие потенциала на всеки студент, да се определи и «меко» да се коригира отчитайки индивидуалните особености на придобитите професионални качества, всеки студент да изгради собствен модел на личност на педагога и образователната траектория за достигането му.

Литература

1. Бонева, Г.Й. Социално-педагогически тренинг, ВТ, изд. Ай анд Би, 2013.
2. Вачков, И. В. Основы технологии группового тренинга, М: Изд."Ось-89", 1999.
3. Грозева, И., Величкова, С. Социално-педагогическият тренинг с родители – иновативна форма в предучилищното образование, сп. „Образование и управление”, Ун. изд. „Проф. д-р Асен Златаров”-Бургас, т. VII(4), 2011.
4. Гюрова, Хр. Иновационна технология на социално-педагогическия тренинг с родители, ДИУУ, СУ”Св. Климент Охридски”, 2011
<https://www.diuu.bg/ispisanie/broi21/21kt/21kt.htm>
5. Дъковска, М. Социално-педагогическият тренинг с родители на тема „Агресията у деца та на 6-7 годишна възраст в условията на детската градина”, сп. „Педагогика” №3 2011, изд. ”Аз-Буки”, С., 2011.
6. Иванова, М. И. Професионално-педагогически тренинг с учители, сп. ”Училище за двама” брой 20 (м.Х) 2011
7. Каменова, Д., Стойчев, Ал., Антиагресивни ресурси на социално-психологическия тренинг в курс по дисциплината организационно поведение, Годишник на Висше уч-ще Международен колеж, т. 3, с. 101-110, 2007.
8. Лабат, В. Тренинг методи в обучението, В: www.anticorruption.bg
9. Речник по психология, превод от немски на IV-то изд., С., Държ. изд. ”Наука и изкуство”, 1989.

ПРИЛОЖЕНИЕ НА ПОДВИЖНИТЕ ИГРИ В УРОЦИ С ГИМНАСТИЧЕСКИ ХАРАКТЕР ВЪВ ВТОРИ КЛАС

Диана Тончева

USE OF ACTIVITY GAMES IN THE SECOND GRADE CLASSES WITH GYMNASTIC CHARACTER

Diana Toncheva

ABSTRACT: *In this paper we suggest the use of motion games in the second grade lessons with gymnastics nature. An attempt has been made to break the frame of the traditional activities being done in Physical education and Sports in the area of compulsory educational content "Gymnastics" at elementary schools. The presented motion games are a means for enriching the physical activity of the students, for fostering their interest and activating their participation in the lessons with gymnastic nature.*

Key words: gymnastics, motion games

Човешкият организъм е такава уникална система, която може да съществува и да се усъвършенства само в условията на хармонично умствено и физическо натоварване. Формирането и създаването на навици за здравословен начин на живот на младото поколение е продължителен и сложен процес, който започва от ранна възраст и продължава и през периода на следването. [1]

За осъществяване на ефективен образователен процес в началното училище е необходимо да се търси баланс между традиционните, установени в практиката подходи и иновациите, отразяващи съвременните образователни тенденции.

В педагогическата теория и практика по физическо възпитание и спорт проблемът, свързан с физическата подготовка на малките ученици, е натрупал значителен научно-теоретичен потенциал. Изследвани са анатомо-морфологичните предпоставки, определящи развитието на едно или друго двигателно качество; ефективността на едни или други средства и методи на работа. [2]

Програмата по физическо възпитание в началното училище и увеличени брой часове създават предпоставки за възникването на нови по-високи потребности свързани със здравното усъвършенстване на учениците. Повишеното внимание към развитието на физическите качества е в тясна връзка с развитието на личността в новите обществено –

икономически и социални условия на нашето съвремие, така, че проблема има подчертана социална значимост и неговото решаване е професионален дълг на учителя по физическо възпитание. [6]

Резултатите от проведено от М. Дишкова пилотно изследване на началното училище като образователна институция и неговото взаимодействие със социални институции показват, че началните учители използват различни форми и методи за превенция на появата на девиантно поведение у учениците. Голяма част от тях са свързани именно с физическата активност на децата и техните семейства и се реализират чрез организиране на:

- спортни дейности в училище и извън него;
- спортни дейности в училище и извън него, съвместно с родителите;
- състезания. [5]

Пред учителите стои не леката задача на търсене на нови педагогически подходи и технологии; съобразяване с интересите на децата; максимално използване на богатата информация и обогатен национален и международен практически опит; взаимстване на средства и методи използвани в различни спортни дисциплини.

Целта на настоящата разработка е да представи добра педагогическа практика в обуче-

нието по физическо възпитание и спорт в началното училище.

Представеният урок по физическо възпитание и спорт за втори клас е насочен към усъвършенстване на статични и динамични гимнастически упражнения чрез подвижни игри.

Задачите, с които се реализира целта са:

1. Разработване на тематичен план - конспект на основните методически единици с гимнастически характер

2. Подбор на игровите средства, съобразени с конкретното двигателно съдържание и функционално въздействие.

Представените подвижни игри обогатяват двигателния опит на учениците с умения за управление на движението на тялото в разнообразни гимнастически пози, провокират творческо въображение, създават усет за точност, ритмичност и усет за правилно телодържание

Урокът е апробиран с ученици от втори клас при НБУ „Михаил Лъкатник“ – гр. Бургас. Реализира се във физкультурен салон, като подвижните игри се изпълняват индивидуално или групово във фронтална или писмена организация.

Подвижните игри в подготвителната част на урока са насочени към общото разгриване на организма на учениците, което дава възможност за подготовка на мускулните групи за пълноценен учебен процес в основната част.

В основната част подборът на игрите е съобразен с двигателните умения, които трябва да се овладеят (статични и динамични) и в кой етап на обучение са (затвърдяване или усъвършенстване). Динамичният и емоционален момент при реализацията на игрите води

до поддържане на високо ниво на мотивация и функционално натоварване.

В заключителната част на урока се използват игри с ниска интензивност, стречинг упражнения, безопасни йога пози и успокоителни игри.

Примерни подвижни игри в урок с гимнастически характер

Ядро „Гимнастика“ – втори клас

Тема: Статични упражнения на земя

Цел: Затвърдяване и усъвършенстване двигателни умения за изпълнение на статични упражнения на земя

Задачи:

1. Затвърдяване на мост от тилеи лег.
2. Усъвършенстване на ритмично ходене и бягане.
3. Развиване на двигателното качество гъвкавост.

Ключови компетентности:

1. **Комуникация на роден език** - Използване на специфични речеви изрази за организиране на двигателно-познавателната дейност и за възприемането на физическите упражнения.

2. **Математическа компетентност и основни компетентности в природните науки и технологии** - Опознаване и възприемане на собственото тяло.

3. **Умения за подкрепа на устойчивото развитие и здравословен начин на живот и спорт** - Укрепване на здравето и на психофизическото състояние. Комплексно и хармонично развиване на двигателните качества. [3]

Необходими уреди и пособия: гимнастически постелки, музикален съпровод.

Таблица 1. Примерни подвижни игри в урок с гимнастически характер във втори клас

ЕТАП	СЪДЪРЖАНИЕ	Дозировка		Организационно-методически указания
		Брой	Време	
ПОДГОТВИТЕЛНА ЧАСТ	1. “НАПРАВИ И ИЗГОВОРИ” (виж приложение 1) - ИГЛА - стоеж на пръсти с ръце горе. (виж снимка 1) - ЯЙЦЕ – свит коленен седеж. (виж снимка 2) - ПЛАНИНА - свита стояща опора. (виж снимка 3) - ДЪРВО - равновесен стоеж със свит крак. (виж снимка 4)		5 мин.	Учениците ходят в колона по един в обход на салона. При стоп на музиката заемат различни видове изходни положения и ги изговарят на глас.
	ИГРА: „ГОСПОЖИ“ [4] Деца са в кръг. Избира се едно дете, което застава с гръб към децата със затворени очи. Избира се едно дете за госпожа. Госпожата показва различни движения, танцови стъпки, общо-развиващи упражнения. При сигнал от преподавателя детето отваря очи и трябва да познае кое дете е госпожата. Играта развива съответните за възрастта двигателни умения. Децата показват разучени и познати упражнения и показват и предлагат и свои движения. Играе се на музика.		8 мин.	
ОСНОВНА ЧАСТ	1. Игра “Направи фигура” [4] - децата танцуват на популярна музика при стоп на музиката заемат определена фигура: - “сандвич” и.п. седеж и залепване на корпуса към краката. - “ветрило” и.п. разкрячен седеж и събиране и разтваряне на краката. - “акула” и.п. лег, ръцете хванати зад гърба изпълнати.		6 мин.	Учителката избира в началото деца, които да демонстрират правилно упражненията. Гъвкавост гръбначен стълб, тазобедрени стави, раменни стави.
	2. Игра “ Мостът е отворен” Децата са в две колони в тилан лег. При сигнал мостът е отворен първото дете в колоната изпълнява лазене, а останалите деца се вдигат на мост. .		8 мин.	Децата си сменят местата. Всяко дете изпълнява мост няколко пъти. Работи се за гъвкавост на раменни стави и гръбначен стълб.
	3. Игра „ Жаби и щъркел” - децата заемат и.п. свит разкрячен седеж. При сигнал „щъркел” трябва да се наведат напред максимално (да се потопят в блатото), за да не ги види щъркела, който се разхожда извън кръга.		6 мин.	Децата са в кръг. Работи се за гъвкавост на тазобедрени стави.

ЕТАП	СЪДЪРЖАНИЕ	Дозировка		Организационно-методически указания
		Брой	Време	
ЗАКЛЮЧИТЕЛНА ЧАСТ	4. „ДЯСНОТО МИ МЯСТО Е СВОБОДНО”[4] – децата са в кръг. Учителката застава в кръга и избира едно от децата да дойде при нея като изпълнява примерно ходене на пръсти като гимнастичка или като робот или като костенурка и да направи мост или шпагат или полушпагат и т.н. Останалото свободно дясно място се заема от следващо дете, което се избира от лявостоящия ученик.		5 мин.	Децата са в кръг. Играта е успокоителна.
	5. Преценка и освобождаване на класа.		2 мин.	

Посочените примерни подвижни игри в уроци с гимнастически характер във втори клас разчупват традиционните рамки в обучението по физическо възпитание и спорт в началното училище и повишават интереса на учениците към учебно-възпитателния процес.

В заключение можем да твърдим, че съществува необходимост от обогатяване на физическото възпитание в началното училище с игрови модели включващи съдържанието на всички основни и допълнителни ядра.

Използването им позволява конкретизиране на дейността на учителя по посока на очакваните резултати и прецизиране на реализирането им, съобразно индивидуалните особености на учениците;

Обобщавайки казаното по-горе, в заключение ще посочим, че предложените подвижни игри в уроци с гимнастически характер във втори клас с разнообразието си от двигателни действия, които са в основата на тяхното съдържание имат многопосочно въздействие, както върху морфо-функционалното и двигателното развитие, така и върху психичното развитие и здраве на подрастващите.

Литература

1. Димитрова, Зл., 2016, *Стречинг упражнения по двойки за повишаване на двигателната активност*, Physical Education, Sport, Kinesitherapy Research Journal (PESKRJ), (1), 2, Art.10, pp. 48-51, ISSN 2534-8620 (Online)

2. Боева, С., 2013, *Модулно обучение по физическо възпитание и спорт в началното училище*, Пловдив, автореферат

3. Приложение № 13 към т. 13 Учебна програма по физическо възпитание и спорт за II клас (общообразователна подготовка) МОН

4. Димитрова, Зл., 2013, *Музикално –игрови форми в детската градина (практическо ръководство)*, Издателство: ”Център за психосоциална подкрепа” – София, ISBN 978-619-7037-03-6

5. Дишкова, М. 2015, *Превенцията на появата на девиантно поведение сред учениците през погледа на началния учител*. Годишно научно-методическо списание „Образование и технологии – иновации в обучението и познавателното развитие“. Година IV. Книжка 6, Бургас, с. 29-31.

6. Игнатов, Д., 2012, *Условия и фактори определящи развитието на физическата дееспособност на учениците от начална училищна възраст*, Бургас, сп. „Управление и образование“, том VIII, кн. 2

Диана Тончева - учител в НБУ „Михаил Лъкатник“ – гр. Бургас
E-mail: diana0408@abv.bg

Diana Toncheva – teacher in school “Mihaïl Lăcatnik” - Burgas

Приложение 1

Снимка 1: Фигура «ИГЛА»

Снимка 2: Фигура «ЯЙЦЕ»

Снимка 3: Фигура «ПЛАНИНА»

Снимка 4: Фигура «ДЪРВО»

ВЕЛОСПОРТ И ВЕЛОТУРИЗЪМ – АЛТЕРНАТИВА ВЪВ ФИЗИЧЕСКАТА ПОДГОТОВКА НА СТУДЕНТИТЕ

Нина Богданова

BIKING AS SPORT AND TOURISM – AN ALTERNATIVE TO THE PHYSICAL TRAINING OF STUDENTS

Nina Bogdanova

ABSTRACT: *Applying biking as an activity that takes place outdoors can be part of the training in sport for students in "Prof. Dr. Zlatarov" - Burgas. Typical of biking is the combination of various services to maintain the necessary physical ability and health status of students based on need movement from social contacts of expression and achievements.*

Key words: bicycle training, sport, students

Въведение

Развитието на съвременното общество се характеризира с ярко изразена настъпателна стратегия за овладяване на природата и стремеж към „минимализиране“ на физическите усилия на хората.

Научните изследвания през последните години доказаха, че един от най-негативните продукти на научно-техническия прогрес е намалената двигателна активност (хиподинамията), която постепенно се превръща в бич за съвременното цивилизовано общество. Така се стига до големия парадокс на нашето време – човешката популация е „пренатоварена“ с хронично обездвижване. Това води до силно изразена психо-физическа дисхармония в биосоциалната природа на човека, която в съчетание с употребата на алкохол, тютюнопушенето, както и с някои екологични и стресови фактори на средата са в основата на най-разпространените болести на цивилизацията – сърдечносъдовите и раковите заболявания, хипертонията, психическите разстройства, пораженията върху опорно-двигателния апарат и много други.

Науката отдавна е доказала, че единствения ефективен начин да се противодейства на вредните последици от хиподинамията е движението и активната двигателна активност. Затова приучването към системни занимания със спорт трябва да започне от ранна

детска възраст, за да може в последствие да се превърне в потребност.

„Търсенето и експериментирането на подходящи и разнообразни форми, средства и подходи за повишаване на интереса и мотивацията на младите хора към системни занимания със спорт е от приоритетно значение за спортните педагози. Особено важно е да се обогатява съдържанието, да се подобрява организацията и методиката на работата, да се внедряват ефективни механизми за стимулиране и поддържане на добро здравословно състояние и баланс.“ (Димитрова, 2016, с. 51).

Все по-трудно се оказва привличане на студентите към спортни занимания съобразно интересите им, намиране на баланс между предлаганите и предпочитаните от тях спортни дисциплини, поддържане на висока мотивация, съобразяване с учебното и свободно време. За ефективното протичане на учебния процес се търсят възможности за разширяване на съществуващите условия в Университетите, които са в няколко аспекта:

- Обогатяване на материалната спортна база.

- Създаване на спортни клубове към Университетите.

- Въвеждането на съвременни нетрадиционни спортове - спортно катерене, тийм билдинг, колоездене, туризъм, зумба, висеща йога, канго джъмп и др.

- Координиране на дейността на преподавателите с водещи спортни клубове в съответните общини.

„Направената интернет справка показва, че в повечето университети на първо място се залага на спортните игри (баскетбол, волейбол, футбол, хандбал), ракетните спортове (тенис на маса, тенис на корд, бадминтон) и различните видове фитнес гимнастически дисциплини (аеробика, каланетика, пилатес, стречинг и др.), което не задоволява напълно нарастващият интерес на студентите за двигателна активност. Студентите във водещите университети имат богат избор от спортни дисциплини, но повечето от тях са традиционни и не кореспондират със съвременните спортни тенденции.“ (Димитрова, 2016, с. 392).

Актуалност

„Като модерен европейски град, в последните години в Бургас се извършиха много реконструкции, изградиха се спортни площадки и система от велоалеи. Предстои изградените маршрути да достигнат обща дължина 60 километра.

В зависимост от географията на града и степента на застрояване, на места велоалеите са споделени, за да се ползват и от колоездачи, и от пешеходци.

На етап провеждане на обществена поръчка е изграждането на мрежа от велосипедни алеи извън трасето на Бързата автобусна ли-

ния – в обхвата на отдалечените квартали Сарафово, Ветрен, Банево, Минерални бани и Крайморе.“ (НИХ № 337/2015 г.).

Изложение

В синхрон с новото време и със създадените условия за практикуване на велосипеден спорт в гр. Бургас, с цел популяризиране на колоезденето като здравословен и осъзнат начин на живот в Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ се учреди Велосипедно дружество. Дружеството организира мероприятия от общ характер, велопоходи, велоизleti, велоразходки, изгражда велостоянки в района на Университета, грижи се за възпитанието на студентите в системно и самостоятелно практикуване на този спорт. Друг фактор за учредяване на Велосипедното дружество е проучената готовност и желание на студента да участва в организирани велопоходи. „Изводите, които направи изследователския екип е, че студентите имат желание да бъдат сформирани групи по велотуризм. Имат положително отношение да се организират велопоходи и участват в тях.“ (Богданова, Герджикова, 2015, с. 91).

В Таблица 1 са представени проведените мероприятия на Велосипедно дружество към Университет "Проф. д-р Асен Златаров" – Бургас за учебната 2015/2016 г., с посочен маршрут, изминато разстояние в км. и брой на участвалите студенти.

Таблица 1. Дейност на Велосипедно дружество към Университет "Проф. д-р Асен Златаров" – Бургас.

№	Маршрут	Разстояние (км.)	Дата	Брой участници
1.	Бургас – Сарафово – Бургас	10 км.	06.11.2015г.	42
2.	Медицински колеж – Морска гара – Солници – КТ	10 км.	15.11.2015г.	34
3.	Коледа на коледа - Бургас	6 км.	19.12.2015 г.	15
4.	ФОН – Морска градина – Морска гара – ФОН	10 км.	22.04.2016г.	27
5.	Бургас – Сарафово – Бургас –	10 км.	13.05.2016г.	30
6.	Коледно велошествие - Бургас	6 км.	11.12.2016 г.	18

Практикуването на велосипеден спорт е свързано със следните предимства:

1. Здравословни ползи - Съчетаването на велоспорта с въздействието на естествените сили на природата (слънце, въздух, вода) има

важна роля за активизиране жизнените функции на всички органи и системи на човешкото тяло, за закаляването на организма и за чувствителното подобряване на неговата дееспособност. Дробовите се изпълват със свеж въз-

дух, а излагането на слънце благоприятства образуването на витамин D, който е необходим за заздравяване на цялата костна система. Оказва благоприятен ефект върху сърдечно – съдовата и кръвоносна система, намалява стойностите на артериалното налягане, както и тези на лошия холестерол в кръвта, подпомага и ускорява метаболизма, с което улеснява намаляването на телесното тегло. Повишава имунитетът, а с него и съпротивата срещу инфекциозните заболявания. Щади ставите – 70 % от собствената ни тежест пада върху велосипеда, което е изключително облекчение за опорния ни апарат, а в същото време ставните ни връзки не са подложени на пренапрежение.

2. Карането на велосипед повлиява значително психичното здраве на човек. При карането на колело в мозъка се отделят ендорфини. Те са тези, които подобряват настроението, намаляват усещането за болка и премахват безпокойството. Велоспорта се реализира на открито, по възможност в красиви природни местности. Така се постига попълно натоварване на сензомоториката чрез ефекта на така наречената идеомоторна тренировка, което носи висок емоционален заряд, изживяване на положителни емоции и е отлично средство за стрес и депресия. Подобрява концентрацията и мисловната дейност, паметта и възможностите за учене. Велоспорта повдига духа, зарежда с нова енергия, откъсва практикуващите макар и за кратко от ежедневните проблеми.

3. Карането на велосипед стимулира физическото здраве на човека, укрепва мускулите, повишавайки техния тонус. Всички групи мускули участват в движението – от мускулите на краката и седалището, през коремните и гръдните, до мускулите на врата, раменете и ръцете. Освен това укрепва мускулите на гърба. Велосипедът е подвижен фитнес салон.

4. Велоспортът заема и важна образователно-възпитателна роля. Чрез него се опознават природни и исторически забележителности.

5. Велосипедите са съвършеното екологично решение. Не допринасят за замърсяването на въздуха и спомагат за намаляване на вредните емисии. Редовното каране на велосипед води до създаване на трайни и полезни навици за общуване с природата, повишаване на екологичната култура и опазване на околната среда. Значително се облекчава пътният трафик.

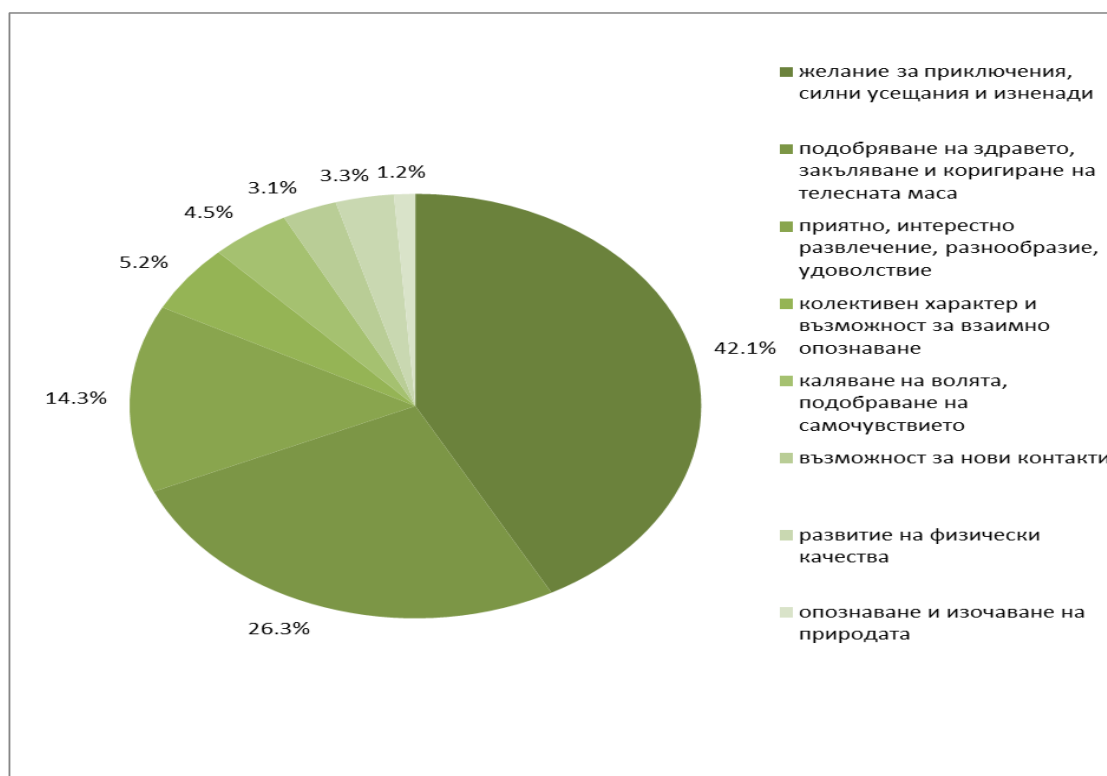
6. Велосипеда е най-евтиният и икономичен вариант за придвижване в населено място. Не е свързан с високи разходи за данъци, застраховка, гориво, поддръжка, пътно строителство, ремонт.

7. Една от основните социални визии на спорта в съвременното общество е неговата биоадаптация и психорегулативна роля, която осигурява на индивида необходимата му степен на двигателна активност за пълноценна изява във всички сфери на живота. Бясната скорост на съвременното общество оставя малко време за общуване със семейството и приятелите, интернет и електронни приспособления разделят, и абсорбират вниманието. Велоспортът обединява хората в група. Възпитава в съблюдаване спазването на култура на поведение. Спомага за изграждането на нови социални контакти, човешки взаимоотношения и взаимопомощ. Студентската възраст е времето на изграждане и оформяне на личността. Пренарежда се ценностната система, формират се мирогледът, самооценката, съзнанието.

Целта на научната разработка е свързана с анализ на мотивите за участие на студентите във велосипедните мероприятия, с цел оптимизиране и предлагане на нови дейности и привличане на по-голям брой участници.

Анализ на резултатите

Проведе се анонимна анкета. В анкетното проучване се включиха членовете на Велосипедното дружество към Университет "Проф. д-р Асен Златаров" – Бургас, като общия им брой е 83. Изготвени бяха анкетни карти. На фиг. 1 се виждат мотивите и избора, който са направили изследваните студенти.

Фиг. 1. Мотиви за участие на студентите във велоспортни мероприятия и дейности на открито.

„Подобряване на здравето, закаляване и коригиране на телесната маса“ е мотив за 26,3% от изследваните участници. Този мотив показва, че близо 26% от тях имат подчергано отношение към рекреационно оздравителния ефект от нашите програми с такава насоченост, което е от съществено значение в нашето забързано ежедневие.

За 14,3% от анкетираните мотивите се изразяват в „Приятно, интересно развлечение, разнообразие, удоволствие“ от наученото и изживяното, което от своя страна е продиктувано от тяхното голямо желание за приключения особено сред природата, да се веселят с приятели в различна обстановка – 42,1%.

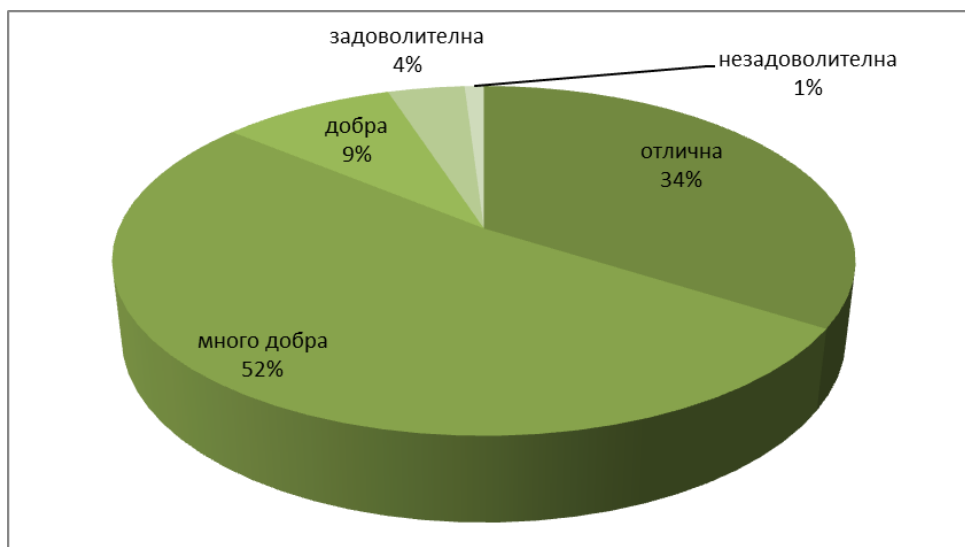
„Каляване на волята и духа подобряване на самочувствието и настроението“ приемат за мотив 4,5% от студентите. 3,3% от студентите смятат, че добър мотив да практикуват велоспорт е „Развиване на физически качества“. „Колективен характер и възможност за взаимно опознаване“ избират като мотив 5,2%. „Опознаване и изучаване на природата“

– 1,2% „Възможност за нови контакти“ – 3,1%.

Много важен мотив е уменията на преподавателя да поддържа и предизвиква интереса на студентите в това число и личния пример, който дава.

Проучена бе и удовлетвореността на студентите от проведените мероприятия.

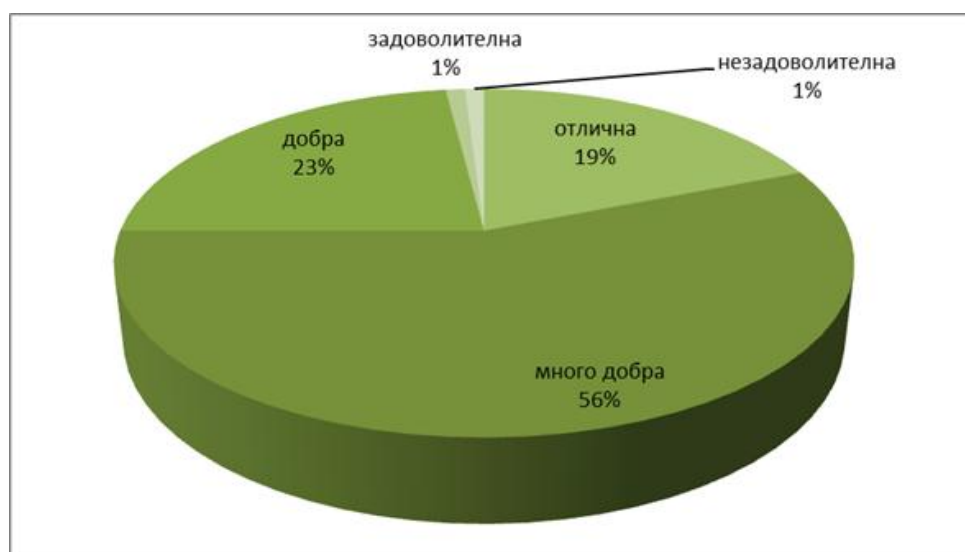
Установяването нивото на студентска удовлетвореност е един от инструментите за измерване на качеството на обучението в Университет "Проф. д-р Асен Златаров" – Бургас. Студентската удовлетвореност е важен показател, който влияе върху очакванията и възприятията на студентите. След като е измерена, тя служи като индикатор за бъдещо устойчиво развитие и в значителна степен оказва въздействие както на студентския успех по време на следването, така и на усъвършенстването на преподавателската практика. На Фиг. 2 са представени данните, свързани с натоварването на студентите, където 52% посочват, че е „много добра“ като най-висок процент и 1%, като незадоволителен.

Фиг.2. Удовлетвореност от натоварване.

В процеса на обучение придобитите умения от студентите се оценяват с 56% като много добри, следвани от „добри“ – 23%, отлични – 19% и „незадоволителен“ – 1%. От

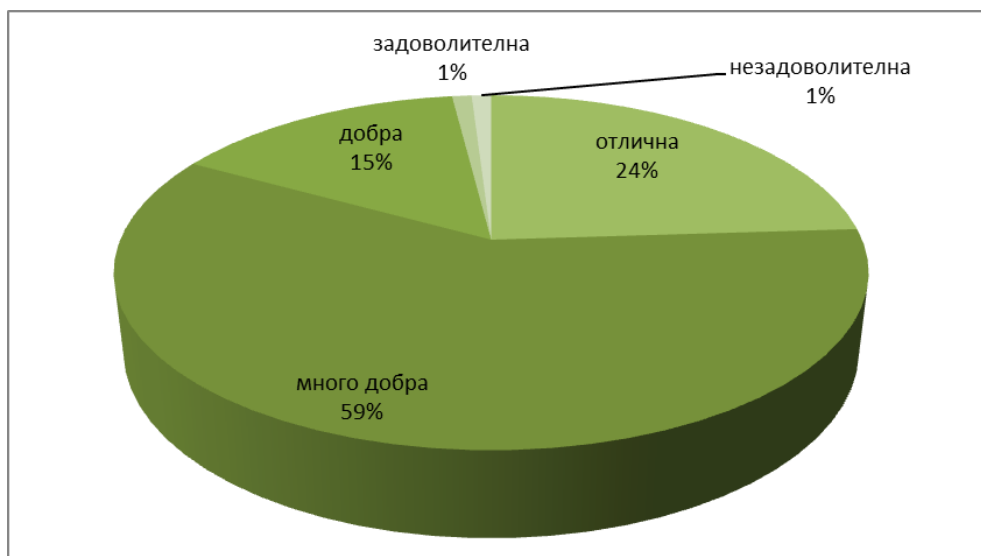
получените отговори може да се съди, че за студентите от голямо значение са уменията, които придобиват по-време на своето следване.

Фиг. 3. Удовлетвореност от придобитите умения.

На Фиг. 4 са представени резултатите свързани с нервно-психическо разтоварване, като студентите оценяват като много висока –

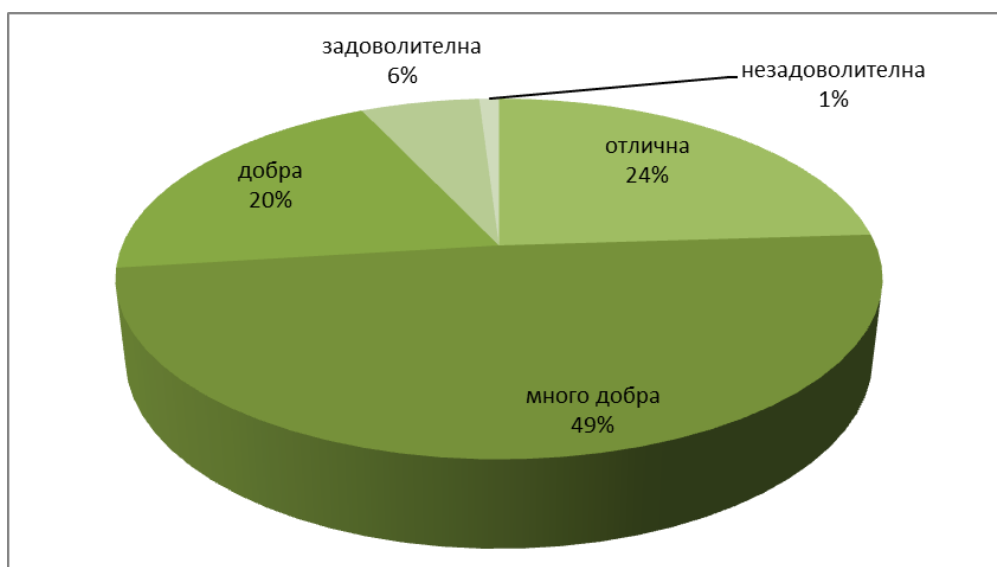
59%. Отлично се чувстват 24%, а отново задоволителната и незадоволителна оценка е 1%.

Фиг. 4. Удовлетвореност от нервно-психическо разговарване.

По отношение на обучението по Велоспорт студентите отново отговарят с висок процент и оценяват обучението по дисциплината, като „много добра“ с 49%, „отлична“ –

24%, „добра“ – 20%, и 1% от анкетираниите считат, че обучението по дисциплината е „незадоволителна“.

Фиг. 5. Удовлетвореност от обучението по Велоспорт.

В заключение можем да констатираме факта, че групата изследвани лица покриват своите очаквания и оценката която дават е положителна.

Изводи

1. Прилагането на иновативни подходи са свързани с нуждите и интересите на новото

поколение и възможностите за разнообразие на средствата и методите, за здравословен начин на живот и активното използване на свободното време за лични нужди.

2. Въведението и теоретичният анализ разкриват достатъчно факти и доказателства за ролята, значението и актуалността на прилагането на велоспорта, за нормално физическо развитие и дееспособност и нервно-

психична реактивност и здраве на студентите от Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ – Бургас.

3. Познаването на мотивите и съобразяването с желанията на студентите стимулира двигателната им активност и постоянство в заниманията по спорт.

4. Студентите са удовлетворени от обучението, което получават, защото то отговаря на техните потребности и очаквания. Студентите са добре запознати и убедени, че това им е необходимо, интересно, украсява и обогатява техния живот.

Препоръки

1. Въвеждането на заниманията с велоспорт ще разнообразят учебната програма по дисциплината „Физическо възпитание и спорт“, което ще допринесе за повишаване ефективността на обучението по спорт в Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ – Бургас.

2. Да се предлага на студентите като спорт по избор извън седмичната им заетост.

3. С практикуването на този спорт студентите да могат да вземат необходимия хорариум часове за семестър.

ЛИТЕРАТУРА

1. Богданова, Н., П. Герджикова, 2015, *Велотуризм/велосипеден спорт развитие и внедряване в учебните програми по физическо възпитание и спорт в Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ – Бургас*, Бургас, Кн. 3, Том 11, с. 89-91.

2. Димитрова Зл., 2016, *Стречинг упражнения по двойки за повишаване на двига-*

телната активност, Physical Education, Sport, Kinesitherapy Research Journal (PESKRJ), (1), 2, Art.10, pp. 48-51, ISSN 2534-8620 (Online)

3. Димитрова, Зл., 2016 *Физическото възпитание и спорта във висшите училища*, Шумен, Том XX D, с. 391-397.

4. Научно-изследователски проект НИХ № 337/2015г. Велосипеден спорт - развитие и внедряване в учебните програми по физическо възпитание и спорт в Университет "Проф. д-р Асен Златаров" – Бургас.

5. Национална стратегия за развитие на физическото възпитание и спорта в Република България 2012-2022.

6. http://ve lobg.org/docs/naruchnik_web.pdf

7. <http://ve lobg.org/>

8. http://mpes.government.bg/Documents/PressCenter/PressReleases/2017%20DASHEV A/Discussion_24.03.2017.pdf

ст. пр. Нина Богданова

Катедра "Спорт и анимация"

Факултет „Обществено здраве и здравни грижи“

Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ - Бургас

Адрес: „Проф. Якимов“ 1

e-mail: nina_pb@abv.bg

Nina Petrova Bogdanova

University “Prof. d-r Asen Zlatarov” – Burgas

Adres: “Prof. Qkimov” 1

e-mail: nina_pb@abv.bg

УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА КОМУНИКАТИВНИТЕ УМЕНИЯ НА СТУДЕНТИТЕ ЧРЕЗ ПРОДУЦИРАНЕ НА ПИСМЕН ТЕКСТ

Камелия Койчева

IMPROVE COMMUNICATION SKILLS OF STUDENTS THROUGH THE PRODUCTION OF WRITTEN TEXT

Kameliya Koycheva

ABSTRACT: *Teaching practice describes training second year regular university students. The pedagogical approach provokes motivation, personal commitment and value empathy by implementation of interactive techniques and providing a choice of theme, form of teamwork or autonomy in creating a written text which is pursuant with the genres of scientific style. As soon as trained students are future professionals they are expected to transfer the approach and the interactive techniques in their future work. The personal expression in creating a written text let the students to protect their personal position by academic essay or by systematization and argumentation of knowledge authorities in a particular area in a report. Personal development developed by practical activity accomplishes alteration in trained students of elevation of autonomy and increasing personal responsibility, critical thinking and self-assessment.*

Key words: students, report, academic essay, teamwork

Докладът е осъществен с подкрепата на фонд „Научни изследвания“ на ШУ „Епископ К. Преславски“ – № РД-08-106/06.02.2017.

Въведение

В развитието на цивилизацията център на внимание винаги е процесът на образование. Глобализацията и навлизането на информационните технологии в живота променят традиционните представи за комуникация. Образованието, науката, иновациите са основа за интелигентен, устойчив растеж и развитие на човечеството. Факт е „необикновена нова цивилизация- цивилизация на знанието [7, с. 14]. В тази цивилизация ефикасно и в големи количества се предава...постоянно нарастваща и еволюираща маса от знания и ноу-хау, подходящи за...изграждане на основни умения, необходими за бъдещето [3, с.38].

Пътят на промяната налага създаване на европространство за образование и високо качество на образователния процес чрез педагогическо взаимодействие. Централна идея на образованието става идеята за непрекъснатото развитие на човека като субект на дейността, с което се обуславя преходът към отворена образователна система. Състоянието на съвременното образование се характеризира със смяна на педагогическите парадигми

– от образование за цял живот към общоевропейската тенденция за образование през целия живот. Основното противоречие в образователната система е между бързите темпове на нарастване на знанията в съвременния свят и ограничените възможности на човека за тяхното усвояване. За да се отговори на потребностите на младата личност за настоящето и бъдещето, в процеса на обучението се придобиват ключови компетентности, които са средство за учене през целия живот и имат водещо значение за личностното развитие и гражданската активност. Ключовите компетентности са инструмент, чрез който младият европеец се справя с предизвикателствата на променящия се свят [5, с. 1]. В групата на ключовите компетентности са и езикова грамотност и комуникация на роден и чужд език, да се научиш как да учиш, изразяване на култура – обща култура и др., които са част от модела на професионализма и кариерното израстване на учителя.

Изложение

Ключова компетентност от изключителна важност е общуването на роден език. Тя има решаваща роля за пълноценния живот на човека в обществото, за успешна реализация и развитие през целия живот. Българският език се разглежда като средство за личностно израстване. Преходът от „иманентната“ лингвистика „в себе си и за себе си“ към антропологично ориентираната лингвистика съдейства за обосноваване на методически системи, съобразени с нуждите на „говорещия човек“. Разнообразните комуникативни ситуации в различни сфери на живота изискват възприемане и създаване на устни и писмени текстове и непрекъснато усъвършенстване на комуникативни, културологични и когнитивни компетентности. Затова главна отговорност на студентите, бъдещи учители е да изградят интегрален тип компетентности, подпомагащи ги да решават комуникативни задачи от автентичната практика. Академичното обучение изисква подготовката и писмените изяви на студентите да се реализират в научен стил, те да познават характеристиките му, както и подстиловете, чрез които функционира, факторите, обуславящи характеристиката, основните езикови функции. Важно място в професионалната подготовка на педагогическите кадри заема прилагането на интерактивните методи на обучение, чрез които се осигуряват условия за повишаване културата на общуване на равнище „обучаващ-обучаван“ и „обучаван-обучаван“, изграждат се компетентности за работа в екип (нормативно изискване при подготовката на бакалаври). Интерактивността, разгледана в рамките на педагогиката може да се сведе до дидактически методи, приложими при работа в група, където взаимодействието на партньорите е изведено на преден план. Методите на обучение са най-динамично, ефективно, алтернативно развиващи се компоненти на образователния процес. Ориентираното към студентите обучение изисква многообразие и гъвкавост. Интерактивността се проявява на различни равнища- в условията на екипната организация на учебната дейност, базирана на компютърните информационни технологии, в рамките на образователните технологии, в които е налице педагогическо взаимодействие и др. Педагогическите условия, осигуряващи практическа реализация на интеракция включват организиране на студентите в специално под-

готвена учебна дейност, основана на придобиване на знания от различни източници на информация, стимулиране на лична позиция на студента в процеса на неговата творческа дейност, взаимодействие със студентите на основата на отговорност, оценка, самооценка. Етапите на реализация са адекватни на логиката на изследователската дейност. Обект на изследване е процесът на подготовка и написване на доклад или академично есе от студенти втори курс на свободна тема в часовете за упражнение по дисциплината „Писмена и устна комуникация“. На студентите се поставя задача да нанесат на стрелата на времето годишния календар от национален и официални празници или годишнини на велики българи. Да изберат празник или годишнина, която да бъде тема на техния доклад или академично есе. Да уточнят речевата ситуация – речева дейност, код, канал, избрани функции- в зависимост от преобладаващите речеви актове –информиращи, осведомяващи, апелативни, естетически – избран адресат, избрани речеви стратегии. Методически студентите са подпомогнати да идентифицират себе си като автори, да идентифицират аудиторията си – слушатели, читатели, да определят целите си на общуване в ситуацията на писане. Личностно ориентираното обучение в писмена реч отчита спецификата на езиковата картина в съзнанието на пишещия студент, стимулира ефективност, усъвършенства уменията да се управлява и самоуправлява речевото поведение на пишещия, изисква система от учебни похвати да се работи върху подтемите и микротекстовете. Осигурено е продуктивен тип взаимодействие, неограничено по отношение на информационни източници, при което студентът е инициатор на речеви дейности, осигуряващи различни начини за употреба на словото. Асоциативният облак като похват студентите ползват, за да запишат всички възникнали асоциации, идеи, цитати, изрази, които логически структурирани се анализират и реализират в определен свързан текст, част от лингвокогнитивното равнище, т.е. от системата от знания за света на езиковата личност. Студентите са запознати с характеристиките на научния стил и подстилове, с научните жанрове според формално-структурното оформяне на научната информация, както и инструментите на интерактивното взаимодействие. Целта е да се затвърдят знанията за научните жанрове, научния стил и подстилове; да направят мотивиран избор на жанр,

тема, заглавие, съобразно интересите и компетенциите си; да развият познавателна самостоятелност, оригиналност на идеите и творчество, да направят самооценка на придобития комуникативноречев опит и опитност, да усъвършенстват езика като дейност. Студентите работят индивидуално или в група по свой избор, съобразен с избраната от тях тема и жанр. Формулирани са контролни въпроси, които насочват към систематизиране на знанията им за научния стил и задават определени критерии и изисквания, които на практика трябва да бъдат реализирани за постигане на успешен резултат. Разглеждат се есета на Мишел дьо Монтен, основател на есеистиката от епохата на Ренесанса, от великолепната му творба „Опити“, както и доклади на преподаватели, публикувани в научни сборници с цел обогатяване и задълбочаване на знанията. Акцентира се на коректното ползване на източници и видовете библиографско цитиране. Преподавателят информира и илюстрира с примери за интерактивните методи-стрела на времето, асоциативен облак, дърво на идеите. Следва самостоятелна работа на студентите при изпълнение на задачата-стрела на времето, на която поставят последователно според календара датите и годишнините. Съобразно своите интереси те се насочват към празничния национален календар или годишнини на писатели, национални герои, композитори, художници и др. Когато стрелата е готова преминават към избор на тема, което им дава възможност да работят в екип, ако темите съвпадат и те имат желание за екипно реализиране на поставената задача. Имат право да работят и самостоятелно. Когато работят в екип трябва да постигнат съгласие и върху жанра – научно есе или доклад. Едва тогава пристъпват към интеракцията – асоциативен облак, за да конкретизират заглавие, идеи, да формулират теза. При работа в екип преминават през етапите на разпределение на отговорностите по отношение на събиране на материали, ролите, обсъждане на идеите, антитезите, аргументите, вземане на решение относно съдържанието, ползване на цитати, композиция и др.

Във връзка с проверката на *готовността на студентите за работа се формулират следните контролни въпроси:*

- Характеристика на научния стил-научнопопулярен подстил.
- Изисквания за написване на доклад или академично есе.

Дават се следните насоки за работа:

➤ Стрелата на времето – мотивиран избор на тема, заглавие и жанр, асоциативен облак, дърво на идеите.

➤ Същност и характеристика на академичното писане.

➤ Технология и етапи – осмисляне на темата, планиране на работата, натрупване на източници и работа с тях, творческо осмисляне – асоциативен облак, групиране на идеите по степен на общност чрез така нареченото „дърво“ – от най-общите идеи на върха до най-конкретните в долния край, композиционни изисквания, план – тезис, написване на чернова, преглед и редакция на текста, оформяне на окончателен вариант.

➤ Теза, аргументация, натрупване на доказателства, доводи, съждения, основания, факти, примери, за да се обоснове или обори дадена теза.

➤ Акцент върху изводите и внушенията, върху собствено мнение или гледна точка.

Студентите представят своята писмена работа пред аудиторията, самооценяват се и се дискутира оценката им от всички. Изискванията при оценяване според Т. Ангелова [1, с. 164-165] са, „отнасящи се до умения за придържане към темата; разгръщане на микротемите и тяхното логическо и граматическо свързване в цялостен текст; постигане на равновесие между факти, разсъждения, изводи, умения да се преминава от конкретно към абстрактно и обратно; осъществяване функциите на текста – да осведомява, да убеждава, да въздейства и т.н.; отчитане адресата на текста; структуриране (разчленяване и подреждане на частите в текста – композициране в съответствие със замисъла); постигане на оригиналност, а не оригиналничене. Изисквания, отнасящи се до уменията да се прилагат стилови норми, книжовни норми – лексикални и граматични, правописни и пунктуационни норми.“

В работата се използва следната *последователност на интерактивни техники:*

- Поставяне на задачата
- Избор на тема и заглавие, избор на жанр.
- Формиране на екипите, ако са избрали да работят заедно или индивидуална работа.
- Декомпозира се темата на микротемите, формулира се тезата, подтезите, взема се решение за планирането и осъществяването на изследователския процес, определят се ролите, правилата за работа, разпределят се

микротемите, събира се на информация, факти, цитати.

➤ Продуциране на писмената работа – всяка микротема се представя, обсъжда, анализират се достойнствата, коригират се слабостите, подбират се аргументи, градира се, подбират се цитати, допълва се, проследява се логиката и последователността като се работи на чернова.

Когато микротемите са изчерпани и композиционно – въведение, изложение, заключение – писмената работа е сглобена отново се обсъжда, изглажда, редактира и се преписва на белава.

➤ Самооценка и оценка на участниците в екипа.

➤ Публично представяне, оценяване, обсъждане.

При публичното обсъждане студентите са критични, аргументирани относно бележките, но при оценяването си подхождат формално и са неоправданно безпринципни, снизходителни и пристрастни и доколкото обучаваните са бъдещи специалисти се налага насочена работа за коригиране на погрешната им представа за „правилно“ оценяване.

Заклучение

Анализирайки работата си в екип, студентите се установява, че въпреки определените роли и разпределенияте подтеми, подтези са дискутирали оживено по всяко изречение, работили са задълбочено заедно по подтемите, подтезите, аргументите, цитатите, което е довело до разхищение на време. Това свидетелства, че степента на доверие е ниска и те са се стремили по отношение на съдържанието да се задълбочат и да работят съвместно, а не да поемат само разпределените отговорности и да свършат само поставените им задачи от екипа. Това е следствие от факта, че за пръв път продуцират в екип и затова гъвкавото разпределение на дейностите не осигурява търсеното предимство.

В резултат на нашата работа се правят следните изводи:

➤ Студентите осмислят ролята на интерактивните методи и техники на семинарно упражнение по писмена и устна комуникация.

➤ Усъвършенстват комуникативни умения, мисловна дейност и в частност откритото, нетрадиционно, творческо мислене.

➤ Усвояват опит и това гарантира поцялостно възприемане, запаметяване, съхранение на извлечените знания.

➤ Самооценяват и оценяват позитивно, създават така наречената „ситуация на успеха“.

➤ Осъществяват активно учене, стимулират когнитивното и комуникативно развитие.

Придобитият опит студентите пренасят в педагогическата си практика по проект „Студентски практики“, прилагайки уменията си за работа в екип при подготовка за посрещане на Коледа в четвъртите класове на СУ „Д.Талев“ гр. Добрич. Те подпомагат учениците, с които работят, разпределени в екипи, които пишат съчинение описание на процес.

Литература

1. Ангелова, Т. 2005 *Методика на обучението по български език*. Съвременни проблеми. С.ИК „СЕМА РИ“.
2. Гюрова, В. и др. 2006 *Интерактивността в учебния процес*. С. Агенция Европре.
3. Делор, Жак, 1996. *Образованието-скритото съкровище*. (Доклад на МКО на ЮНЕСКО). София :Свят2001
4. Иванов, И. 2005 *Интерактивни методи на обучение* //Образование и квалификация на педагогическите кадри – развитие и проекции през XXI век// Варна
file:///E:/My%20Documents/Downloads/Interaktivni-metodi-za-obuchenie%20(2).pdf.
5. МОН. 2007 Дирекция „Политика в общото образование“. *Ключови компетентности. Европейска референтна рамка*. Комуникационна стратегия за присъединяване на България към Европейския съюз.София.
6. Съобщение на комисията. Европа 2020. Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж.
7. Drucker, P. Truman, Dutton, 1990 *Управление на бъдещето*.

ас. Камелия Койчева

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“, Колеж-Добрич

Катедра „Начална и предучилищна педагогика“

9302 гр. Добрич , ЖК "Добротица" 12;

e-mail: kami.koycheva@gmail.com

ПРИЧИНИ И ФАКТОРИ ЗА ДЕВИАНТНО ПОВЕДЕНИЕ ПРИ ДЕЦАТА ОТ НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Весела Иванова Божкова

CAUSES AND FACTORS OF DEVIANT BEHAVIOR IN CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE

Vesela Bojkova

ABSTRACT: The study took place in the town of Kyustendil in Sixth Primary School: "Paisi Hilendarski" in time English teacher at Elena Petkova. Surveyed were students in the fourth grade. Methods of study: theoretical analysis and synthesis of questionnaires, mathematical - statistical methods for processing and analyzing the results of empirical research. Research tools: research purpose of the first survey (for students) is to determine how many students in the school are prone to deviant behavior and what are the reasons and factors for this type of antisocial behavior. The second questionnaire (for teachers) aims to ascertain the views of teachers to establish the causes and factors of deviation in students of primary school age.

Ключови думи: причини и фактори за девиация, предпазителни стратегии, техники за диференциране на девиантни подбуди

Увод

Проблемът обвързан с девиантните прояви на учениците продължава да засилва своята актуалност предвид икономическата кризисна ситуация пред, която е изправено обществото ни и пропускането на ценностните и моралните стойности във взаимоотношенията между хората. Основна **цел** на настоящото изследване е свързана с установяване на причините и факторите на девиантните прояви на учениците в началното училище, както и да се установи, какво е нужно за по-добрата и ефективна работа по този проблематичен въпрос. **Обект** на настоящото изследване са причините и факторите, пораждащи девиантното поведение на учениците от начална училищна възраст. **Предмет** на изследването са партньорските междуинституционални отношения на училището в процеса на преодоляването на девиантните прояви на учениците. **Хипотеза:** Предполагаме, че във връзка с установяването на причините и факторите за девиантното поведение на учениците е необходимо да бъдат усъвършенствани междуинституционалните подходи за преодоляване на проблематичната ситуация. **Изследването се проведе** в град Кюстендил в Шесто Основно Училище „Паисий Хилендарски“ в часът по

английски език при учителката Елена Петкова. Изследвани бяха учениците в четвърти клас. Методи на изследване: теоретичен анализ и синтез на анкети, математико – статистически методи за обработка и анализ на резултатите от емпиричното изследване. Научен инструментариум: изследователска цел на първата анкета (за ученици) е да се установи до колко учениците в училище са склонни към девиантно поведение и какви са причините и факторите за този тип антисоциални демонстрации. С втората анкетна карта (за учители) се цели да се установи какви са възгледите на учителите за диференциране на причини и фактори за девиация при учениците от начална училищна възраст.

Анализ на резултатите от изследването

Анализ на анкетите за ученици:

На въпросът „Как определят околните поведението на хората с които комуникирате?“ и 70% от изследваните ученици отговарят с добро; 10% определят поведението за неприемливо и 20% отговарят с често поведението на хората с които комуникирам и моето е критикувано от учителите и родителите ми. Когато учениците са запитани: „В какво най-често се изразяват упреците на

учители, връстници, приятели, родители и други към вас?” и 10% от изследваните ученици отговарят с: поведението ми го мислят за лошо; 10% казват няма насочени критики към мен; 10% отговарят с не знам; 50% не отговаря на въпроса; 10% казват, че от тях се изисква да бъдат по-позитивни; 10% посочват, предимно е градивна критика, свързана с развитието на конкретна дейност в която участвам. (Камелия, Петкова; 2000)

На въпроса „**Как определяте общуването си в семейството?**” и 60% от анкетираните ученици посочват следният отговор: съпартнира ме си; 10% посочват, че непрекъснато се конфронтирам; 10% отговарят с никои не зачита мнението на другия; 10% поясняват родителите ми не се интересуват особено от мен и 10% посочват друго, като разбира ме се с тях, но с много усилия. Учениците отговарят по следният начин на въпрос със свободен отговор „**Във вашето семейство имали и имало ли е личности с девиантни поведенчески прояви т.е. отклоняващо се от нормите поведение, агресия и прочие и в какво се изразява това?**” и 40% отговарят с не; 20% отговарят с не знам; 40% подминават отговора на въпроса. Когато пред учениците се поставя следният въпрос „**Вие самият (а) проявявал (а) ли сте антисоциално поведение и в какво се изразява това, моля посочете?**” и 40% от изследваните ученици посочват не за отговор; 20% казват, че не знаят и 40% понякога. На въпросът е „**Ако сте проявявали девиантно поведение, как се чувствахте, чисто психологически за да постъпите, по този начин?**” и 30% от анкетираните ученици посочват, че се чувстват неразбрани и отхвърлени, 40% определят постъпката си със следното просто исках да се защитя, 10% признават изпусках парата, 10% отговарят с действия, така както действия групичката от обкръжението ми и 10% посочват друго, като неразбран. (Андонова, Диана; 2007)

Когато учениците са запитани, дали изпълняват следното: „**Спазвате ли нормите на поведение?**” и 70% от изследваните ученици отговарят с да; 10% посочват за отговор не и 10% от анкетираните отговарят с понякога; 10% посочват друго, като не винаги, но се случва. За да се разбере дали са подложени на насилие вследствие на което учениците да проявяват девиантни отклонения в поведението си към тях се поставя следният въпрос: „**Подложени ли сте на насилие от страна на**

семейството?” и 20% от изследваните ученици отговарят с да; 30% посочват за отговор не; 10% отговарят с обект съм на морално насилие; 10% посочват обект съм на психологическо насилие; 20% казват обект съм на емоционално насилие; 10% регламентират обект съм на физическо насилие и 10% от анкетираните ученици посочват обект съм на морално насилие от страна на родителите си. (К. Марулевска, Н. Филипова; 2011)

За да се отчете социалноикономическият фактор за девиация към учениците се задава следният въпрос: „**Какво е материалното и социалното положение в което живеете?**” и 10% от изследваните ученици отговарят с богат, 20% от учениците са бедни, 70% отговарят със средно богат. С цел откриването на причината породила девиацията към учениците от начална училищна възраст се задава следният въпрос: „**Каква е вашата референтна среда т. е. неформални групи от връстници съставена на основата на общи интереси с която общувате?**” и 50% посочват, чене участват в общи взаимоотношения по интереси с никого; 30% отговарят с не знам; 10% посочват приятели и роднини; 10% възрастовата група с която общувам варира от 7 до 25 години и интересите са с широк обseg.

При индикирането за наличност на правилно разбиране на социалните норми на учениците се задава следният въпрос: „**Какво отношение имате към училищната институция?**” и 10% от анкетираните ученици посочват за отговор не се готвя върху учебното съдържание в училище; 10% казват отсъствам често от час; 30% си признават поведението ми ярко се разминава с моралните норми, проявявам неуважително отношение и действия към учители, ученици и други хора; 10% посочват проявявам агресивност в училището; 30% определят за отговор поведението ми в училище е насочено към спазването на изискванията от училището. (Ицка, Дерижан; 2001)

За да се открият основните форми на девиация при децата от начална училищна възраст, пред тях се поставя следният въпрос: „**Какво е вашето отношение към хората с които си взаимодействате?**” и 10% от изследваните ученици посочват не изпълнявам своите материални задължения т. е. не връщам заетото, като пособия, спортни принадлежности, пари; лъжа учителите и родителите; 10% отговарят с не проявявам лоялност към околните; 10% отговарят с подлагам на

риск се беси и околните, като например създавам опасни ситуации; 10% отговарят с не се страхувам за последиците от действията си; 10% отговарят с отношението ми към хората с които общувам е добронамерено и отговорно, спазвам моралните изисквания на обществото, посочват за отговор случва се да ключавам за хората, които не харесвам, казват, че лесно се дразня на другите, но пък бързо ми минава; 20% отговарят с ако не ме помолят с добро не изпълнявам нищ; 10% отговарят с ако не одобрявам поведението на хората около мен веднага го показвам; 10% посочват за отговор аз винаги съм снизходителен към чуждите недостатъци; 10% отговарят с не мога да се сдържа и споря, когато хората не са съгласни с мен и 10% посочват друго, като променливо. (Борисова, Виолета; 2009)

На въпрос: „**На моменти едвам се въздържа да не навреда на някой?**” и 40% от анкетираните ученици посочват за отговор да и 60% от учениците казват не. На въпросът „**Мисля, че не съм способен да ударя човек?**” и 50% посочват за отговор да, а 40% посочват не и 10% добавят друго, като кой не е способен на такава постъпка в даден момент. При индикиране на форми на девиация учениците се питат: „**Когато съм ядосан (а) тряскам вратите, хвърлям предмети?**” и 40% от изследваните ученици отговарят с да, 50% посочват за отговор не и 10% посочват друго, като понякога. При анализиране на подбудите за девиация на учениците се поставя следният въпрос „**Когато не получавам нужното за мен сам си го набавям (кръда)?**” и 10% от изследваните ученици посочват за отговор понякога го правят, 70% казват когато се наложи, 10% отговарят с не изпадам в такива ситуации и 10% посочват друго, като винаги искам нещо и намирам начин да го набавя.

На въпросът: „**Когато се чувствам неудовлетворен (а) от нещо правя всичко възможно това чувство да се изпари, дори и ако се наложи да действам социално неприемливо?**” и 10% от изследваните ученици отговарят с да, 10% посочват за отговор понякога, 60% констатира може би, но рядко, 10% изразяват мнение не предприемам нищо по въпроса и 10% посочват друго, като зависи от ситуацията. (Манчева, Русанка; 2012)

За индикиране на емоционалното състояние, като фактор за девиация на учениците се задава следният въпрос: „**Правя неща за**

които в следствие се тормозя вътрешно как да поправа резултатът от действията си?” и 20% от анкетираните ученици отговарят с да; 50% посочват: не понякога съжалявам за нещата, които правя; 20% казват съжалявам само в краен случай и 10% посочват друго, като зависи от случката.

За наличие на агресивност, като причина на девиация пред учениците се поставя следният въпрос: „**Има ситуации в които желая другите да имат респект към мен и затова се държа социално-неприемливо?**” и 20% от изследваните ученици посочват да; 50% отговарят с не; 10% казват понякога и 20% може би, но рядко. За установяване на отчуждението, като фактор на девиация пред учениците се поставя следният въпрос: „**Смятате ли се за социално изключен и отхвърлен (а) от хората с които се сблъсквате в ежедневието си (чувствате ли се самотни)?**” и 40% от изследваните ученици посочват за отговор да, отговарят с не и 60% посочват друго, като в определени моменти. (Златкова, Виолета; 2009).

При откриване на причини за девиация пред учениците се поставя следният въпрос: „**Имате ли затруднения в адаптацията си към нова среда към, която трябва да се приспособите т.е. училищната обстановка и новите изисквания, които я съпътстват?**” и 40% от изследваните ученици отговарят с да; 50% казват не и 10% посочват друго, като средата е недружелюбна. На въпросът „**Вашето семейство осигурява ли Ви подкрепа?**” и 40% от изследваните ученици отговарят с да и 50% казват не и 10% посочват друго, като рядко. (Иванова, Капка; 1995)

За да се открие факторът семейно положение, като причина за девиация учениците отговарят на следният въпрос „**Към кои от следните групи семейства принадлежите?**” и 20% от анкетираните ученици отговарят с разширено семейство т. е. родителите, децата, баба и дядо или други близки роднини, посочват за отговор пълни т. е. съответства на основното семейство, състои се от родители и техните деца, 20% от анкетираните ученици казват: непълни т. е. единият от родителите не живее със семейството, към тях принадлежат: семейства на разведени родители; семейства на самотни родители; семейства, в които единият родител е починал; семейства, в които децата се отглеждат само от бабите и дядовците или от друг близък роднина, 10% посочват функционално непълно семейство т. е.

тези при които родителите живеят заедно, но единият от тях поради професионална заетост, присъства само за определено време или периоди, такива са случаите, когато единият родител работи в друг град или в чужбина, 10% казват: семейства, при които единият от родителите е втори за детето, 10% посочват семейства с едно дете, 20% постановяват семейства с две деца и 10% констатира многодетни семейства. (Г. Пиръов, Ст. Стамболов; 2000).

Общ анализ на анкетите за ученици

Като главен фактор за девиантно поведение се посочва, необходимостта от себезащита, поради липсата на друга алтернатива за изход от конфликтни ситуации. По голяма част от изследваните ученици принадлежат към разширено семейство в което се съжителства без брак, също така рекомпозирано семейство, тук фактор за девиация се оказва, не бедността, защото повечето анкетирани деца са средно заможни, а липсата на достатъчно общуване с децата т.е. родителите изобщо не са запознати мислите, чувствата и проблемите, които имат децата им, именно родители и деца са просто саквартиранти. Голям процент от запитаните ученици от начална училищна възраст, именно 70% когато не могат да разчитат на подкрепата на другите, търсят сами алтернативни решения, което пък от своя страна говори за прекъснатата нишка на обратната връзка на децата с възрастните им т.е. получава се синдром на самота и липса на емпатия към емоциите на другия.

Анализ на резултатите от анкетна карта за установяване на причините и факторите за девиантно поведение при деца от начална училищна възраст за учители

При установяване на наличие на девиация в изследвания клас към учителите се поставя следният въпрос „Имали деца с девиантни прояви в класа ви?“ и 60 % от анкетираните учители отговарят с да и 40% посочват за отговор не. За открояването на реалните фактори за девиация пред учителите се поставя следното запитване: „Кои са фактори за девиантно поведение при деца от начална училищна възраст?“ и 29% от анкетираните учители казват: неблагоприятна семейна среда; 21% посочват за отговор влиянието на връстниците и групи с антисоциална насоченост с които общува детето; 8% посочват

нарушение и неразбиране на моралните, религиозните и социо-културните норми от страна на учениците, агресивни прояви; 8% определят невъзможността за разбиране на социалните норми, като фактор за девиация, поради наличие на различни дефицити, като психическа неустойчивост на личността, наличие на заболяване; саморегулативните механизми на психиката, както и значимостта на темпераментите, характерите особености; 8% казват, че социално-неприемливи прояви с цел активно приспособяване и адаптиране към социалните отношения, както и съзнателно противопоставяне на всички оценени като догматични социални нагласи и вярвания на хората, мотивационните структури вредно въздействие над учениците, които имат антисоциален характер, 21 % посочват влиянието на социалните фактори върху възможността те да се проявят конфликтно поведение, отчуждение, ранно полово общуване и пр. и 4% посочват друго, като пренебрежително отношение към децата. (Попков, Траян; 2015).

На запитването със свободен отговор „Социално икономическите проблеми и отчуждението между хората влияят ли върху девиантното поведение на учениците в училище?“ и 90% от анкетираните учители казват: тези проблеми неминуемо се отразяват върху подрастващите; 10% казват не. На въпросът: „Влияят ли факторите на семейната среда върху девиантното поведение на учащите се?“ и 80% от запитаните учители отговарят с да; 5% посочват за отговор не; 5 % казват може би и 10% посочват друго, като винаги, дори и безразличието от страна на родителите.

За установяване на факта взаимодействие между институциите за преодоляване на девиацията към учителите се поставя следният въпрос: „Влияят ли правителствените и неправителствените организации върху борбата за снижаване до минимум на девиантното поведение на учениците и как?“ и 0% от запитаните учители казват да, 40% дават не за отговор, 50% посочват понякога и 10% посочват друго, като напоследък нещата се променят и се търси връзка за сътрудничество с авторитети, като учители, общини и пр.

За разкриване на взаимоотношенията, като фактор за девиация пред учителите се поставя следното запитване: „Обсъждали ли сте с учениците как неблагоприятната среда

при междуличностен дискомфорт и чувство на отхвърленост от останалите влияе върху девиантните прояви в училище?” и 62% от запитаните учители казват да, 0% посочват не и 8% посочват следните примери: когато се наложи дискусия на тази тематика, правим, нещо като физ-минутка и обсъждаме проблема или организираме специални срещи с родители и ученици и 31% посочват друго, като това става в часа на класния ръководител.

На въпросът **„Кои са най-често проявяващите се причини за появата на девиантност при учениците от начална училищна възраст?”** и 21% от изследваните учители казват не се занимава със съзидателен труд, дори когато има възможност за стимулиране чрез награда; 2% посочват отсъства, често от училище без причини; 9% констатира участие в антисоциални групи; 15% казват поведението ярко се разминава със социалните норми; 10% прояви на раздразнителност и агресивност; 12% отчуждение; 18% нисък социален статус, бедни родители; 3% типична импулсивност, липса на емпатия към чувствата на другите; 3% лъже, не спазва правилата за техника на безопасност, при изпълнението на училищни задачи, подлагайки на риск живота си и този на другите; 3% липсват угризения на съвестта, след нанесена вреда на околните, отсъства наличие на страх и не се страхува за последиците от действията си и 3% от запитаните учители казват друго, като недостатъчно общуване с подрастващите, по отношение на въпросите, които ги вълнуват. (Попова, СН; 2011).

При запитването: **„Според Вас най-значимите причините за девиантното поведение на учениците са?”** и 17% семейство; 30% от изследваните учители отговарят социално изключване; 10% посочват конфликт на нормите; 30% дават за отговор липса на ценностна система; 3% влияние на референтни групи; 3% психологически; 3% констатираат биологични (антисоциални прояви по наследство) и 4% посочват друго, като неадекватни личностни преценки за ситуацията и хората.

За да се установи социално-психологическият климат отразяващ се върху интеракциите между учениците и хората с които общуват, като предпоставка за девиация към учителите има следното запитване: **„Кои според вас личностни характеристики са присъщи на деца с девиантно поведение?”** и 21% от учителите отговарят с ни-

сък самоконтрол; 18% неадекватна самооценка (занижена или повишена); 3% висока тревожност, липса на стремеж за общуване с околните; 3% нежелание за приемане на чуждо мнение и опит за налагане на своето собствено, прояви на съперничество; 15% нисък праг на емоционална и социална толерантност, желание за отмъщение; 18 % стремеж към унищожение или нанасяне на вреда на други лица или хора; 9% посочват за отговор хора, които имат малоценностни комплекси, които са моделирали агресивни действия като единствен вариант за справяне със ситуацията; 9% нарушения, смущения в социализацията, водещи до промяна на диспозиционната система на личността т. е. система от ценности, нагласи, цели, ориентации, мотиви на поведение; 6% привикване на личността към стереотипно поведение, което в основата си има противообществен характер и 3% от учителите посочват: биологични характеристики на ученика, които разкриват девиантността, като елемент на психофизиологичното и генетичното развитие на личността, вследствие на наследствени предразположения. (Чурукова, Лидия; Кръстева, Надежда; Джорова Блага; Караганова, Валентина; Кузманова, Даниела; Янева, Ирина; Цветанова, Вчра; 2015)

На въпросът: **„Според Вас факторът бедност влияе ли върху девиантните прояви на децата от начална училищна възраст?”** и 40% от запитаните учители казват да; 10% отговарят с не; 40% казват понякога и 10 % посочват друго, като зависи от ценностната система.

При запитването: **„Според Вас семействата в които има деца с девиантно поведение, адекватно ли откликват на нуждите на децата си от подкрепа и мотивация за промяна на поведение им?”** и 10% от анкетираните учители посочват за отговор да; 70% не; 10% отговарят с понякога и 10% казват друго, като те дори не знаят за проявите на децата си, не се интересуват от тях. За открояването на насилието, като фактор за девиация пред учителите се поставя следният въпрос: **„При децата с девиантни прояви, преобладава ли към тях насилие от страна на семейството?”** и 10% от учителите посочват за отговор да; 10% казват не; 70% понякога и 10% посочват друго, като зависи от детето. (Хаджийски Георги; 2007).

На въпросът **„Какво е преобладаващото поведение към детето с девиантни прояви от страна на семейните му членове?”** и 5%

от запитаните учители отговарят с морално ориентирано; 26% наблюдава се психологичен натиск върху детето от родителите му; 21% емоционално детето се стимулира да промени поведението си и 47% такива деца често са подложени на физическо наказание.

На въпросът „**Формалните групи от връстници, консолидирани на основата на общи интереси, както в училището, така и в свободното време, как се отразява на децата с девиантно поведение?**” и 25% от изследваните учители посочват за отговор подтиква ги към ценностен упадък; 25% провокира антисоциални прояви в тях; 42% мотивира ги да постигнат желаното от тях по социално-неприемлив начин и 8% посочват друго, като морални изкривени възгледи за света. (Тодорова, Лиляна; 2010).

Общи изводи върху анализа на резултатите от анкетните карти за установяване на причините и факторите за девиантно поведение при деца от начална училищна възраст за учители

Повече от половината от изследваните учители посочват наличие на девиантно поведение сред учениците. Като главни фактори за девиация се очертават, неблагоприятната семейна среда, връстниците и приятелите, също така, голям процент от учителите, като фактор за девиация посочват, влиянието на социалните фактори върху възможността при учениците да се прояви конфликтно поведение, отчуждение, ранно полово общуване и пр.

Като главни причини за девиантно поведение на учениците, учителите посочват конфликт на нормите, липса на ценностна система, в малак процент влияние на референтни групи, психологически фактори на чувство на самота при децата, и само минимален процент посочват биологични причини и 10% посочват друго, като неадекватни личностни преценки за ситуацията и хората. Според учителите най-често проявяващите се предпоставки за появата на девиантност при учениците от начална училищна възраст, липсата на мотивация за дейност, дори когато има възможност за стимулиране чрез награда, отсъствието на учениците, често от училище без причини, поведение, което ярко се разминава със социалните норми, прояви на раздрознителност и агресивност, нисък социален статус, бедни родители, импулсивност, липса на емпатия към чувствата на другите, липсват

угризения на съвестта, след нанесена вреда на околните.

Заклучение

Основна цел на настоящото изследване, свързана с установяване на причините и факторите на девиантните прояви на учениците беше постигната, а именно конфликт на нормите, липса на ценностна система, в малак процент влияние на референтни групи, както психологически фактори на чувство на самота при децата. В насока преодоляване на девиацията при децата е нужна съвместна между-институционална дейностна подкрепа за навременно разграничаване на причините пораждащи девиация, за да могат да бъдат стопирани.

Девиантните причини и фактори бяха проследени от следните критерии по които се съставиха анкетните карти т.е. базисни точки за проучване на средата, първо в анкетните карти (въпросници) за учители, включващи следните номера на въпроси - макро среда: -3-ти и ,5-ти въпрос;микросреда 2,4; вътрешни причини, биологични и психологически характеристики на индивида, които провокират отрицателно поведение – 11-ти въпрос.

Отклонения в общоприетите социални и правни норми -1,8,9; социално изключване, проблеми със социализацията- 6,10.

Бедност-12; конфликт на нормите-7; нарушен капацитет на семейството за осигуряване за осигуряване на подкрепяща среда и грижа, както и адекватни стимули за правилно развитие на личността-13; насилие в семейството, психологично, емоционално, физическо-14,15.

Училищна дезадаптация, именно 16-ти въпрос от анкетната карта; референтна среда, неформални групи от връстници, консолидирани на основата на общи интереси и в училището и свободното време-17-ти въпрос.

Агресивно поведение т.е. 18-ти въпрос и второ в анкетните карти за ученици, включващи следните номера на въпроси - макро среда -12; микросреда -2,3; вътрешни причини, биологични и психологически характеристики на индивида, които провокират отрицателно поведение – 4,6,16,17,22.

Отклонения в общоприетите социални и правни норми -5,7; социално изключване, проблеми със социализацията- 23,24; бедност-9; конфликт на нормите-18,19,20; нару-

шен капацитет на семейството за осигуряване за осигуряване на подкрепяща среда и грижа, както и адекватни стимули за правилно развитие на личността-25,26.

Отношение на семейството към детето с девиантни прояви, психологично, емоционално, физическо т.е.8-ми въпрос; училищна дезадаптация т.е. 11-ти въпрос.

Референтна среда, неформални групи от връстници, консолидирани на основата на общи интереси и в училището и свободното време т.е. 1-ви и 10-ти въпрос; агресивно поведение-13,14,15-ти въпрос.

Хипотеза на изследването се потвърди, а именно във връзка с установяването на причините и факторите за девиантното поведение на учениците от начална училищна възраст е необходимо да бъдат усъвършенствани институционалните подходи за справяне с проблема. Предположението твърдение следва доказателството си във връзка с емпирично установените данни при резултатите от анкетиранияте учители и родители, учителите не смятат институциите за достатъчно и адекватно заинтересовани за преодоляването на девиацията при учениците от начална училищна възраст.

Литература

1. Андонова, Диана. (2007). Психологическо консултиране на деца, юноши родители. София, Център за психо социална подкрепа.
2. Борисова, Виолета (2009). Деца и семейства с проблеми през погледа на социалния педагог. В: Учебно помагало. Богина – София
3. Борисова, Виолета. (2002). Ресоциализация. София, УИ „Св. Климент Охридски”
4. Борисова, Виолета. (2002). Социализация и ресоциализация. София, УИ „Св. Климент Охридски”
5. Г. Пиръов, Ст. Стамболов (2000). Педагогическа психология, изд. „Наука и изкуство”.
6. Златкова, Виолета. (2009). Децата и семейството през погледа на социалният педагог. София, Издателство „Богина”
7. Иванова, Капка. (1995). Социализацията на основните рискови групи от населението. София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов”
8. Ичка, Дерижан (2001). Технология на социалната работа с деца. Университетско издателство „Неофит Рилски”, Благоевград
9. Камелия, Петкова (2000). „Педагогика”, статия – Бедността в домакинството: рисков фактор в поведението на децата в училище.
10. К. Марулевска, Н. Филипова, (2011) Благоевград. Превенция на асоциалните прояви на учениците. Университетско издателство: „Неофит Рилски”.
11. Манчева, Русанка. (2012). Психология на девиантното поведение. Университетско издателство „Неофит Рилски”, Благоевград
12. Попков, Траян (2015). Социалнопедагогическа диагностика. Университетско издателство „Неофит Рилски”, Благоевград
13. Попова, СН. (2011). Превантивни аспекти на възпитанието. Издателство „Пропелер”, София
14. Тодорова, Лиляна (2010). Съвременно образование мисия и визи. В: Сборник с научни студии и статии
15. Хаджийски Георги (2007). Превенция на агресията в училище. Обществено възпитание, кн. 2, с. 5-10
16. Чурукова, Лидия; Кръстева, Надежда; Джорова Блага; Караганова, Валентина; Кузманова, Даниела; Янева, Ирина; Цветанова, Вчра. (2015). „Педагогика на девиантността” Университетско издателство „Неофит Рилски”, Благоевград

УПРАВЛЕНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ

Технически редактор

Иван Димитров

Петко Янгъзов

Художник на корицата

Красимир Николов

Издателство

Университет „Проф. д-р Асен Златаров”

Формат – 206 / 290

Излязла от печат– 20 юни 2017

MANAGEMENT AND EDUCATION

Technical Editor

Ivan Dimitrov

Petko Yangyozov

Cover Design

Krasimir Nikolov

House Press

Prof. Dr Assen Zlatarov University

Format – 206 / 290

Published – 20 June 2017